

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

БІБЛІОТЕЧНИЙ МЕРКУРІЙ

LIBRARY MERCURY

Науковий журнал

Scientific journal

Виходить 2 рази на рік

Published twice a year

Заснований у жовтні 2007 р.

Founded in October, 2007

Випуск 2(34) 2025

Одеса
ОНУ
2025

Засновник та видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Д. В. Кіосак, д-р іст. наук (головний редактор); О. В. Суровцева, директор Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); П. Бяджі, д-р філософії в області археології первісного суспільства; Н. М. Діанова, д-р іст. наук; С. В. Іванова, д-р іст. наук; Т. О. Колесникова, канд. наук із соц. комунікацій; В. В. Левченко, канд. іст. наук; О. В. Сминтина, д-р іст. наук; П. С. Шидловський, канд. іст. наук.

Establisher and Publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial Board of the journal:

D. V. Kiosak, DSc (History) (Editor-in-Chief); O. V. Surovtseva, Director of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchukova, CandSc (History) (Executive Secretary); P. Biagi, PhD (Prehistoric Archaeology); N. M. Dianova, DSc (History); S. V. Ivanova, DSc (History); T. O. Kolesnykova, CandSc (Social Communications); V. V. Levchenko, CandSc (History); O. V. Smyntyna, DSc (History); O. S. Shydlovskyyi, CandSc (History).

Згідно з Рішенням Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1548 від 23.11.2023 р.
журнал зареєстрований як друковане медіа і внесений до
Реєстру суб'єктів у сфері медіа з ідентифікатором R30–01965.

Відповідно до Наказу МОН України № 1188 від 24.09.2020 р.
науковий журнал «Бібліотечний Меркурій» внесений
до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б»: історичні науки 032 Історія та археологія)

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 23.12.2025 р.

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Забіянов С. В. ОБРАЗ БІБЛІОТЕКАРЯ В ЗАРУБІЖНОМУ КІНЕМАТОГРАФІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ КРИЗ	7
Прокопенко Л. С. БІБЛІОТЕКИ У ПОВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ)	20
Соколов В. Ю. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ МОДЕЛІ З ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ БІБЛІОТЕКАРІВ У США.....	43

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Левченко В. В. ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ЩОДО НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИКА- ГЕРМАНІСТА Ф. Р. ГОЛЬДЕНБЕРГ В АРХІВІ ПРОФЕСОРА А. Г. ГОТАЛОВА- ГОТЛБА НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА.....	69
--	----

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Великодна Г. В. ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ ЖУЛЯ ВЕРНА У ФОНДІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА.....	97
---	----

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Алексєєнко М. В. БІБЛІОТЕЧНІ РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДРУКОВАНОЇ СПАДЩИНИ І. І. МЕЧНИКОВА: ДО 180-РІЧЧЯ ВЧЕНОГО	135
Білоус В. С., Бровчак Л. С. БЕЗБАР'ЄРНА БІБЛІОТЕКА — СКЛАДОВА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГА.....	140
Петрук А. С. ЦИФРОВІ ОРІЄНТИРИ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ: ВІДКРИТІСТЬ, ІННОВАЦІЇ, СЕРВІСНІСТЬ	159
Суровцева О. В. АКРЕДИТАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ УНІВЕРСИТЕТУ: РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	169
Якуніна Н. В. ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК	181

РЕЦЕНЗІЇ

Серякова І. І. РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ «ТЕОРЕТИЧНА ГРАМАТИКА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ»	193
--	-----

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	195
------------------------------	-----

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

- Zabiiianov Y.
LIBRARIAN REPRESENTATIONS IN FOREIGN FILMS AMID SOCIAL CRISES.. 7
- Prokopenko L.
LIBRARIES IN POST-WAR SOCIETY: FOREIGN EXPERIENCE OF RESTORATION (BASED ON RESEARCH RESULTS)..... 20
- Sokolov V.
FORMATION AND DEVELOPMENT OF AN EDUCATIONAL MODEL FOR TRAINING LAW LIBRARIANS IN THE USA 43

INFORMATION AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

- Levchenko V. V.
HISTORIOGRAPHICAL SOURCES ON THE SCHOLARLY ACTIVITY OF THE HISTORIAN-GERMANIST F. GOLDENBERG IN THE ARCHIVE OF PROFESSOR A. HOTALOV-HOTLIB AT THE SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY 69

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

- Velykodna H. V.
THE FIRST UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE WORKS OF JULES VERNE IN THE COLLECTION OF THE SCIENTIFIC LIBRARY ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY 97

INNOVATIVE PROCESSES IN LIBRARY STUDIES

- Alieksieienko M. V.
LIBRARY RESOURCES AS A TOOL FOR POPULARIZATION OF THE PRINTED HERITAGE OF I. I. MECHNIKOV: TO THE 180TH ANNIVERSARY OF THE SCIENTIST 135
- Bilous V. S., Brovchak L. S.
BARRIER-FREE LIBRARY — A COMPONENT OF INCLUSIVE EDUCATION AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A TEACHER..... 140
- Petruk A. S.
DIGITAL LANDMARKS OF THE LIBRARY OF THE ODESA STATE ACADEMY OF CIVIL ENGINEERING AND ARCHITECTURE: OPENNESS, INNOVATION, SERVICE 159
- Surovtseva O. V.
ACCREDITATION OF UNIVERSITY EDUCATIONAL PROGRAMS: THE ROLE OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION LIBRARY 169
- Yakunina N. V.
PRIORITY VECTORS OF UNIVERSITY LIBRARIES' ACTIVITIES 181

REVIEWS

- Seriakova I. I.
REVIEW OF THE PUBLICATION “THEORETICAL GRAMMAR OF THE ENGLISH LANGUAGE” 193

- INFORMATION FOR AUTHORS 195

**З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 027-051:316.4:791.43(1-87)

DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353359](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353359)

Забіянов Євген Володимирович,

доктор філософії,

завідувач відділу науково-дослідної та популяризаторської діяльності

КУ «Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені

М. С. Грушевського»

вул. Троїцька, 49/51, м. Одеса, 65045, Україна

тел.: (048) 784 04 52

e-mail: j_zb@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4959-9099>

ОБРАЗ БІБЛІОТЕКАРЯ В ЗАРУБІЖНОМУ КІНЕМАТОГРАФІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ КРИЗ

В статті досліджено образ бібліотекаря і бібліотеки через призму зарубіжного кінематографу, вперше розкрито специфіку професійної діяльності в умовах суспільних криз, спричинених війнами, революціями, політичним занепадом та авторитарним правлінням.

Ключові слова: бібліотекар, бібліотека, образ, візуальна інформація, війна, криза, інтелектуальний спротив, ідентичність, культурна пам'ять, гуманістичні цінності, кінематограф.

Постановка проблеми. У часи воєн, революцій, політичних криз і диктатур професія бібліотекаря набуває особливої ваги як борця за правду, свободу слова й культурну пам'ять. У контексті сучасної історії України роль бібліотекарів під час Революції Гідності та особливо в умовах повномасштабної російсько-української війни стала надзвичайно актуальною. Українські бібліотекарі сьогодні не просто обслуговують читачів — вони підтримують інформаційний фронт, ведуть просвітницьку діяльність, протистоять дезінформації, допомагають переселенцям, зберігають культурну спадщину та документують трагічні й героїчні сторінки сучасності.

Звернення до образу бібліотекаря у кінематографі дозволяє глибше осмислити цю роль у кризові часи, порівнюючи досвід різних країн і епох. У нинішніх умовах інформаційної війни та загроз для української ідентичності ця тема стає не лише культурною, а й політичною, викликаючи потребу у переосмисленні ролі бібліотек як форпостів демократії та людяності.

Аналіз досліджень і публікацій. Значна кількість дослідників у галузі бібліотекознавства, культурології та медіадосліджень присвятили свої наукові праці вивченню репрезентації образу бібліотекарів у кінематографі, розглядаючи його як важливий індикатор суспільного сприйняття професії, культурних стереотипів, гендерних ролей, а також трансформацій соціальних функцій бібліотекаря в масовій свідомості.

Так, С. В. Берджетт [4] склала анотований список фільмів, у яких персонажі бібліотекарів або сцени в бібліотеці є критично важливими для розвитку сюжету. Л. Ітурбе Фуентес та Е. М. Рамірес Лейва [13] запропонували дві основні перспективи щодо зображення бібліотекарів у кіно: одна зосереджена на фізичних стереотипах та їхніх психологічних установках, інша — на соціальних ролях, цінностях, чеснотах, гендерних питаннях та гумористичних ситуаціях, у яких вони задіяні, а також на символічних елементах, що переважають у соціальній уяві.

Окрема увага у дослідженнях приділяється образу жінки-бібліотекаря, який часто фігурує у фільмах. Як зазначають Р. Тевіс та Б. Тевіс, багатьох бібліотекарок описують як «неохайних, суворих дів, або ж як привабливих молодих жінок, які просто чекають, щоб вийти заміж, щоб уникнути бібліотечного життя» [11, с. 483]. Й. Яцимович та Р. Петрович стверджують, що традиційне позначення бібліотекарки в кіно — це образ «старої діви» «з сірим та старомодним одягом, окулярами, суворим виразом обличчя». Вони доходять висновку, що «стереотипний образ бібліотекарок, представлений у фільмах, з часом еволюціонував, але сприйняття професії залишилося відносно незмінним» [14, с. 63а]. Схожих висновків дійшла й Дж. А. Веллс [30], яка порівняла образи бібліотекарок у фільмах 1940–1950-х та 2000-х рр. Дослідниця зазначає, що хоча спостерігається певний прогрес у характеристиці бібліотекарок, загалом за 60 років відбулося мало змін.

Аналізуючи образ жінки-бібліотекаря в індонезійських та камбоджійських фільмах 2000-х рр., Н. Маесті, А. Салам та Р. Новіані показали, що бібліотекарська професія традиційно зображується як жіноча, але не як така, що відіграє активну роль у поширенні інформації та знань. У фільмах Індонезії бібліотекарки постають як «літні жінки у старомодному одязі та зі старомодною зачіскою», але водночас їх показано як «добррозичливих, розумних, корисних людей, які іноді порушували правила» [19, с. 15]. У фільмах Камбоджі бібліотекар — також жіноча професія, однак персонажі мають «домінуючу владу над користувачами бібліотеки», залишаючись при цьому «тихими та неприступними» [18, с. 196]. Проте, як зауважують дослідники, громадськість усе ще потребує глибшого ознайомлення з бібліотечною справою.

На противагу вищезгаданим образам, Д. Парамаратрі та Л. Віджаянті наголошують на складності жіночого персонажа-бібліотекаря у японському туристичному кіно, відзначаючи такі риси, як «рішучість» та «слабкість чи зарозумілість» [22, с. 179].

З іншого боку, низка досліджень демонструє, що образ бібліотекаря-чоловіка у фільмах загалом є навіть більш стереотипним, ніж образ бібліотекарки-жінки. Так, М. Р. Андріо Естебан [2] проаналізував 855 фільмів, знятих у період між 1928 і 2015 рр. (60% із них — північноамериканські, 7% — іспанські), у яких бібліотекар-чоловік виступає головним героєм. Дослідник виявив, що їхні найпоширеніші завдання — це обслуговування клієнтів, підтримка по-

рядку та видача книг — завдання, ближчі до функцій асистента, ніж експерта. Р. Тевіс та Б. Тевіс акцентують увагу на тому, що у фільмах США та Великої Британії бібліотекарів-чоловіків часто зображують як «незграбних особистостей» та «невмілих у соціальних стосунках» [11, с. 483]. Подібні спостереження подає й Д. Д'Алессандро [20], який, оглянувши понад 465 фільмів, зазначає, що чоловіки-бібліотекарі у фільмах європейського або східного виробництва зазвичай постають як сором'язливі та скромні, часто навіть розчаровані, тоді як 20% зображені як девіантні персонажі — алкоголіки або вбивці. Натомість американські бібліотекарі, за його дослідженнями, характеризуються абсолютною нормальністю.

Як зауважує Т. Царенок [1], у сучасному кінематографі образ професії бібліотекаря часто постає як формальний — це персонаж, якому байдуже до читача, а сама професія зводиться до посади, а не покликання. Хоча подібне зображення може мати повчальний характер, більшість таких образів не є вдалими. М. Сіл наголошує, що «громадське сприйняття майже немає усвідомлення щодо знань, обов'язків, навичок та освіти бібліотекарів» [26]. У свою чергу, Г. Фіоретті акцентує увагу на «існуванні розриву між об'єктивною реальністю професії та тим, як її репрезентують у кіно. Розрив, який часто йде в напрямку пониження професії» [9].

В. Мартін Отегі, досліджуючи образ бібліотекарів у кінематографічному дискурсі, зазначає, що образ бібліотекаря у фільмах представлено через наратив «від перебільшеного стереотипу» до «ретельного та відповідального» [17, с. 88]. Подібну трансформацію фіксують й У. Енгелькенмайер та Ж.-К. Ютард. Перша, аналізуючи німецьке телебачення, дійшла висновку, що образ бібліотекарів — переважно позитивний [8]. Другий, дослідив зображення професії на екрані, зазначає, що «останнім часом образи бібліотекарів виглядають менш карикатурними» [29]. Поглиблений аналіз подають також А.-М. Шентро та Р. Леметр. Вони звертають увагу на те, що «бібліотекар був певним чином цапом-відбувайлом. Його помістили в певну клітку, класифікували як асоціального персонажа». Проте, як зазначають дослідники, бібліотекарі «своїми діями, зуміли змінити ситуацію» та є «повною протилежністю цим кліше та стереотипам» [5].

Варто зазначити, що публікацій, присвячених ролі бібліотекарів у періоди воєн, революцій, політичних криз та диктаторських режимів, досі є небагато. Однією з небагатьох спроб систематизувати цей напрям є оглядова стаття Дженніфер [15], в якій аналізується, як бібліотекарі зображуються у фільмах про війну. Однак на тлі сучасних подій в Україні тема набуває особливої актуальності. Зокрема, з позиції порівняння ролі бібліотекарів у часи російсько-української війни. Така оцінка дозволяє не лише осмислити трансформацію професійного образу, а й переосмислити значення бібліотекарів як носіїв культури, пам'яті та спротиву.

Мета статті — розкрити образ бібліотекаря, що візуалізується в зарубіжному кінематографі, специфіку його професійної діяльності в умовах суспільних криз, спричинених війнами, революціями, політичним занепадом та авторитарним правлінням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія свідчить, що в умовах воєнних конфліктів і соціальних криз роль бібліотекарів виходить за межі стандартних професійних функцій. Вони стають ключовими учасниками інформаційних і культурних стратегій, які формують суспільні процеси. Кінематографічні образи бібліотекарів дозволяють дослідити цю професію у різних історичних і політичних обставинах, відображаючи складність їхньої ролі в підтримці інформаційного простору та збереженні моральних цінностей у суспільстві.

У роки Другої світової війни інформація набувала особливого стратегічного значення, а фахівці з її обробки, відігравали ключову роль у реалізації військових завдань. Кіноіндустрія також звертається до цієї теми, і одним із прикладів є фільм «Людина, якої ніколи не було» (ориг. назва «*The Man Who Never Was*», 1956). У ньому роль бібліотекаря виконує персонаж Люсі Шервуд, секретарка у відділі британської військової розвідки, яка бере участь в операції «Mincemeat» — складній дезінформаційній акції, спрямованій на введення в оману німецького командування щодо місця запланованої висадки союзних військ у 1943 р. Вона сприяє створенню фіктивної особистості померлого офіцера, зокрема шляхом написання любовного листа від імені неіснуючої особи, що мало підтвердити його достовірність у розвідницьких колах противника [25]. Даний образ ілюструє, як у воєнний час професії, пов'язані з обробкою та збереженням інформації, використовуються в сфері розвідки, а також підкреслює важливість уваги до деталей і вміння працювати з даними — ключових компетенцій бібліотекарів і архівістів, що може стати об'єктом дослідження впливу інформаційних спеціальностей на військові стратегії.

Під час воєн бібліотекар виконує не лише професійні обов'язки, а й зберігає свою соціокультурну місію як охоронець знань, пам'яті та гуманістичних цінностей. У кризові періоди саме бібліотекар часто стає точкою опори для громади, забезпечуючи доступ до інформації та культурного спадку. Французький короткометражний фільм «Бібліотекарка» («*La Bibliothécaire*», 2008) відтворює події Першої світової війни крізь призму тилового життя. У 1916 р. сільська бібліотекарка отримує листа від незнайомого солдата з фронту, й між ними зав'язується листування [16]. У цей історичний період бібліотекарі у Франції виконували важливу суспільну функцію. Багато хто був мобілізований. В тилу створювалися бібліотеки для шпиталів і солдатів, а література використовувалася як інструмент моральної підтримки й відновлення психологічної рівноваги [23]. Листування бібліотекарки з фронтовиком у фільмі репрезентує культурну практику збереження людяності через слово, тоді як бібліотека виступає осередком, у якому зберігається можливість етичного діалогу попри війну.

Аналогічну роль культурного осередку виконує бібліотекар у турецькому фільмі «Візонтеле Тууба» («*Vizontele Tuuba*», 2004), в якому відображається складна й багатовимірною картина сільського життя у Туреччині кінця ХХ ст. Події розгортаються на тлі військового перевороту в країні 12 вересня 1980 р., що супроводжувався масовими репресіями, арештами та політичним контролем. Одним із центральних образів фільму є Гюнер Серніклі, який за розпорядженням центральної влади прибуває до села на Сході Туреччини з офіційною метою — виконувати функції бібліотекаря, попри те, що бібліотеки на той момент в населеному пункті фактично не існувало. Незважаючи на відсутність матеріальної бази та спротив частини сільського населення до культурних змін, він ініціює процес формування сільської бібліотеки. Поступово його діяльність отримує схвалення з боку місцевої влади та частини жителів. Бібліотекар стає культурним медіатором, що сприяє формуванню інтелектуального середовища. Бібліотечний простір перетворюється «зі схованки від холоду» на осередок освітнього та соціального життя. Бібліотека своєю чергою стає платформою, де молодь читає, спілкується, вчиться. Через розповсюдження книжок, як світової класики, так і творів турецької літератури, головний герой сприяє відродженню національної культурної пам'яті та формуванню інтелектуальної спадкоємності поколінь. В умовах комендантської години та військової цензури бібліотека набуває ознак неформального освітнього центру. Бібліотекар навчає дітей грі в шахи, а молодь — у бридж. Крім того, символічним жестом є ремонт старого телевізора для спільного перегляду та обговорення подій. У підсумку, бібліотека репрезентується як простір надії, у якому забезпечується тяглість культурних традицій і утверджується освітня цінність як основа суспільної стійкості. Гюнер залишає після себе бібліотеку з понад 4000 книг, а також локальні краєзнавчі й етнографічні колекції, які є матеріальним втіленням культурної пам'яті громади [21]. У фільмі професія бібліотекаря, незважаючи на авторитарну модернізацію в країні, осмислюється як соціокультурна місія, що забезпечує збереження гуманістичних цінностей, підтримку ідентичності та стабільність громади через освіту і культуру.

У низці фільмів бібліотекар виступає символом спротиву, зберігаючи та передаючи знання в умовах насильства, цензури чи руйнування. Його діяльність засвідчує вірність гуманістичним цінностям — свободі думки, праву на доступ до інформації та культурній спадщині. У часи нестабільності він уособлює тихий, але принциповий опір забуттю та маніпуляції. Американський фільм «Поки не настане ніч» («*Before Night Falls*», 2000), заснований на автобіографії кубинського письменника Рейналдо Арена, розкриває особисту драму митця в умовах політичного терору й демонструє силу інтелектуального спротиву, у центрі якого постає фігура бібліотекаря. Працюючи у Національній бібліотеці Куби, Арена реалізує себе як бібліотекар у найширшому сенсі: як зберігач, дослідник, посередник між знанням і суспільством та, що найважливіше, як активний учасник культурного опору. У 1960-х рр., під час роботи в бібліо-

теці у Гавані, Аренас отримав доступ до великого масиву світової літератури, інтелектуальних кіл та ідей, які були несумісні з офіційною ідеологією. Розумове оточення трансформує бібліотекаря у ключову ланку у формуванні критичного мислення, здатного кинути виклик авторитарному режиму: він використовує свою обізнаність і бібліотеку для розгортання особистої, а згодом і публічної боротьби проти цензури. Його професійна діяльність стає основою для формування незалежного світогляду. Той факт, що саме бібліотека стала простором, де Аренас розпочав свою письменницьку діяльність, підкреслює роль бібліотеки як осередку свободи думки в умовах авторитарного контролю над знанням та інформацією. Через призму діяльності Аренаса простежується, що бібліотекар у часи політичної кризи може бути ініціатором змін, джерелом критичного дискурсу і об'єктом репресій. Водночас його погляди та думки стають відповіддю на політичне насильство [28]. Завдяки фільму «Поки не настане ніч» професія бібліотекаря показана як основа інтелектуального й творчого становлення героя. У часи політичних криз бібліотекар фігурує як особистість, здатна зберігати простір свободи думки, захищати право на слово і бути носієм опозиційних ідей. Приклад Аренаса — ілюстрація того, як бібліотечна професія перетворюється на активну форму культурного спротиву й інтелектуальної боротьби.

Зі свого боку, кінофільм «Нічого крім правди» (*«Nothing But the Truth»*, 2008), створений за однойменною п'єсою відомого південноафриканського драматурга Джона Кані, представляє глибоку соціально-політичну драму через особисту історію Сіпхо Макхаї — 63-річного бібліотекаря з Нового Брайтона. Через призму внутрішнього конфлікту головного героя фільм розкриває складну природу постапартеїдного суспільства, що балансує між необхідністю зберегти пам'ять про минуле та прагненням до національного примирення. В умовах офіційного режиму расової дискримінації та гноблення, бібліотеки, незважаючи на суворий державний контроль, залишалися одним із небагатьох інституційних просторів, де ще могло зберігатися критичне мислення. Сіпхо Макхаї — фігура, що зв'язує минуле і майбутнє, сприяє діалогу, примиренню та соціальній трансформації в постконфліктному суспільстві. Його професійна діяльність як бібліотекаря стає актом збереження історичної пам'яті, культурної ідентичності і боротьби за соціальну справедливість, що є надзвичайно важливим для подолання травм, спричинених апартеїдом [6]. У фільмі, долаючи політичні й особисті виклики, бібліотекар, як культурний і соціальний агент, через свою професійну діяльність слугує посередником між травматичним минулим і можливістю оновленого національного діалогу. Роль бібліотекаря стає ключовою для розуміння процесів соціальної емансипації, культурної рефлексії та побудови нової колективної ідентичності. У постапартеїдній Південній Африці, де офіційне примирення часто не супроводжувалося реальними змінами для звичайних громадян, саме такі фігури, як Сіпхо Макхаї, втілюють надію на глибшу, неформальну трансформацію суспільства [12].

Інший вимір ролі бібліотекаря в умовах апартеїду демонструє фільм «Друзі» («*Friends*», 1993), де інституційна стабільність поєднується з радикальною дією, а моральні дилеми постають ще гостріше. Сценарій фільму розгортається в Йоганнесбурзі наприкінці 1980-х рр., у період, коли апартеїд у Південній Африці досяг своєї критичної фази. У центрі сюжету історії трьох жінок, одна з яких Софі, що працює бібліотекаркою. Її професія стає символом інституційної стабільності, доступу до знань, що контрастує з глибоким соціальним і політичним хаосом за межами бібліотеки. Водночас Софі веде подвійне життя: вдень — працівниця культурної установи, а вночі — учасниця радикального антиапартеїдного підпілля, що включає збройну боротьбу. Поступово образ бібліотекарки в фільмі набуває багатовимірного значення. З одного боку, Софі виконує роль зберігачки знань, залученої до простору культури й критичного мислення. З іншого — її внутрішній конфлікт виводить фігуру бібліотекаря за межі інституційної ролі, перетворюючи її на активну учасницю політичного спротиву [27]. Тим самим фільм ставить запитання: чи може носій знання зберегти моральну нейтральність в умовах системного насильства? Кульмінацією стає теракт, у якому Софі бере участь. Закладена нею бомба вибухає в аеропорту, спричиняючи жертви серед цивільного населення. Цей акт розриває не лише суспільну тканину, а й особисті зв'язки між героїнями, які змушені переосмислити власні політичні й етичні позиції. Події фільму яскраво ілюструють глибинний соціальний розкол епохи апартеїду, де навіть освітньо-культурні фігури, як бібліотекарі, опиняються перед моральним вибором: залишатися спостерігачем чи стати учасником спротиву. Як наслідок головна героїня постає не просто як бібліотекарка, а як вияв інтелектуального бунту, інструмент боротьби з репресивним режимом. Її подвійна роль актуалізує напругу між етикою гуманітарної професії та радикальністю політичного спротиву, і ставить ширше запитання: чи має знання силу лише в межах бібліотеки — чи воно справді набуває значення, коли стає дійовим у суспільстві [10]?

Переходячи від радикального спротиву до внутрішньої трансформації, спостерігаємо іншу інтерпретацію багатозначного образу бібліотечного фахівця у французько-італійському художньому фільмі «Я і Наполеон» («*N (Io e Napoleone)*», 2006), який, на думку критиків, «все ж таки намагається нам щось сказати, попередити і змусити замислитися». У цьому випадку бібліотекар також опиняється в середовищі політичної напруги вже не як учасник збройної боротьби, а як носій ідеологічного спротиву. У контексті заслання Наполеона на острів Ельба його особистий бібліотекар і секретар, молодий інтелігент-республіканець, планує здійснити замах на імператора, якого він вважає «кровожерним тираном, що занастив тисячі молодих людей на полі бою», — «собі на шкоду, але на благо людства». Водночас поступова духовна взаємодія між персонажами трансформує динаміку їхніх стосунків. Зіткнувшись із проявами людської вразливості з боку Наполеона, не розглядаючи його як «об'єкт своєї політичної люті», головний герой переходить від політично

вмотивованої ненависті до співчуття, що зрештою призводить до відмови від запланованого акту насильства [3]. Сюжетна лінія репрезентує бібліотекаря як суб'єкта складних моральних рефлексій і критичного осмислення політичної дійсності, розкриваючи його образ, сформованому під впливом політичного тиску та світоглядних протиріч.

Змінюючи фокус з особистої трансформації на колективну травму, інша кінематографічна інтерпретація образу бібліотекаря розкриває його як фігуру культурного спротиву в умовах збройного протистояння та руйнування інституцій. Фільм режисера Жана-Люка Годара «Наша музика» («*Notre musique*», 2004) представляє філософське осмислення війни та моральної відповідальності, в межах якого Національна бібліотека Сараєва інтерпретується як символ руйнування культурної спадщини, спричиненого Боснійською війною. Під час облоги Сараєва (1992–1996) було знищено понад два мільйони книг, що у фільмі ототожнює «поразку інтелекту», тоді як епізодичний образ бібліотекаря, який з'являється у сценах, уособлює збереження пам'яті, знань і культури в умовах практичної руйнації. На відміну від інших персонажів, що ведуть публічні дискусії про війну та політику, бібліотекар реально зберігає культурну спадщину, а не лише розмірковує про неї. Він несе надію на відновлення культурної інституції та мовчазну моральну стійкість, що підкреслюється написом «dobar čovjek» («хороша людина») на тлі зруйнованої бібліотеки [7].

Резонуючи з попереднім, у більш віддаленому часовому контексті, образ бібліотекаря може стати як ключова фігура у збереженні культури та знань навіть після глобальної катастрофи. Перший епізод «Останній читач» («*El último lector*») з аргентинського серіалу «Інша пригода» («*La otra aventura*», 2022), створеного Національною бібліотекою Аргентини, відбувається в постапокаліптичному майбутньому, де єдиним культурним осередком, що пережив катастрофу, залишається Національна бібліотека. Головний герой, бібліотекар і останній читач, зберігає літературну спадщину в умовах соціального та культурного колапсу. У перебігу подій він вступає в діалог з інопланетянкою, на чий планеті аргентинський епос «Мартін Ф'єрро» вважається священним текстом [24]. Сюжетний хід підкреслює транснаціональну цінність культури та її здатність долати простір, час і руйнацію. Через поєднання постапокаліптичного сеттингу та міжвидового діалогу епізод акцентує на ролі літератури як основи ідентичності та джерела колективного відродження після глобальних криз. З огляду на це, бібліотекар сприймається як носій знань і культурної пам'яті, який здатний передати людську спадщину майбутнім цивілізаціям.

Таким чином, образ бібліотекаря у воєнних та кризових контекстах різних історичних періодів і культурних середовищ є багатограним і символічним. Він поєднує в собі професійні обов'язки щодо збереження, обробки та передачі інформації з роллю носія гуманістичних цінностей, культурної пам'яті та морального спротиву. Через кінофільми різних епох і країн простежується його роль як посередника між знанням і суспільством, активного учасника культур-

ного й інтелектуального опору, а також символу надії у складних умовах руйнування, цензури, ідеологічного тиску та соціальних змін.

Висновки. Під час воєн і криз професія бібліотекаря набуває особливого значення, адже її представники відіграють не лише технічну роль у збереженні інформації, а й стають моральною опорою для громади. Вони підтримують дух людей, допомагають зберегти ідентичність, пам'ять та традиції, що особливо важливо в умовах нестабільності і розпаду соціальних зв'язків. Зарубіжний кінематограф, як показало наше дослідження, зображає бібліотекарів як ключових хранителів пам'яті, правди і гуманістичних ідеалів у періоди насильства, репресій і цензури, підкреслюючи їхню здатність протистояти спробам знищити історичну правду та культурну спадщину. Діяльність бібліотекарів у такі часи виступає формою інтелектуального спротиву, адже вони підтримують розвиток критичного мислення, сприяють збереженню доступу до різноманітної інформації та створюють простір для обміну ідеями, допомагають людям не лише усвідомлювати події, що відбуваються навколо, а й формують підґрунтя для соціальних і політичних трансформацій. Навіть у найскладніших історичних обставинах бібліотеки залишаються центрами культурного відродження, освіти і соціальної згуртованості, де відновлюється віра у майбутнє та утверджуються спільні цінності.

Українським кінематографістам, опираючись на досвід зарубіжних колег, доречно екранізувати діяльність бібліотекарів України в умовах російсько-української війни, донести до масштабної аудиторії споживачів візуальної інформації їх самовіддану працю, приклад мужності та героїзму.

Список використаних джерел та літератури

1. Царенок Т. Образ бібліотекаря в художній культурі. *Бібл. форум: історія, теорія і практика*. 2018. № 3. С. 62–63.
2. Andrio Esteban M. R. La imagen de la biblioteca en el cine (1928–2015). Salamanca : Univ. de Salamanca, 2016. 348 p. URL: <https://gredos.usal.es/handle/10366/128367> (дата звернення: 21.08.2025).
3. Bertocchi E. N (Io e Napoleone). *Ondacinema*. 2008. Maggio 7. URL: <https://www.ondacinema.it/film/recensione/napoleone.html> (дата звернення: 21.08.2025).
4. Burgett S. W. Libraries and librarians in film: an annotated filmography. *Community & Junior College Libr.* 2004. Vol. 12, iss. 1. P. 71–89. DOI: https://doi.org/10.1300/J107v12n01_10 (дата звернення: 21.08.2025).
5. Chaintreau A.-M., Lemaître R. Drôles de bibliothèques ... : le thème de la bibliothèque dans la littérature et le cinéma. 2e éd. rev. et augm. Paris : Cercle de la libr., 1993. 416 p. URL: <https://blogdegermainedegboevi.wordpress.com/2020/03/04/le-bibliothecaire-et-son-image/> (дата звернення: 21.08.2025).
6. Cole S. Post-apartheid stratification: the trauma of shattered assumption in John Kani's *Nothing but the Truth*. *Ibadan J. of Humanistic Studies*. 2014. Vol. 24. P. 211–231. URL: <https://surl.lu/ewhxpri> (дата звернення: 21.08.2025).
7. Cordes V. F. Lost landscapes: representations of war and reconciliation in Godard's *Notre musique* (2004). *Jump Cut: A Rev. of Contemporary Media*. 2018. No. 58. URL: <https://www.ejumpcut.org/archive/jc58.2018/CordesNotreMusique/> (дата звернення: 21.08.2025).
8. Engelkenmeier U. Das Bild der Bibliotheken, Bibliothekarinnen und Bibliothekare im deutschen Fernsehen. Berlin : Humboldt-Univ., 2018. 393 p. DOI: <https://doi.org/10.18452/19192> (дата звернення: 21.08.2025).
9. Fioretti H. Les bibliothèques au cinéma : différentes représentations à l'œuvre. *Bull. des bibl. de France*. 2012. No. 4. P. 60–63. URL: <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2012-04-0060-001> (дата звернення: 21.08.2025).

10. Garchik L. Film Review – South Africa Without Cliché. *SFGate*. 1995. June 2. URL: <https://surl.li/vqaglk> (дата звернення: 21.08.2025).
11. Geck C. Review. *College & Research Libr.* 2006. Vol. 67, no 5. P. 482–484. DOI: <https://doi.org/10.5860/crl.67.5.482> (дата звернення: 21.08.2025). Рец. на кн.: Tevis R., Tevis B. *The Image of Librarians In Cinema, 1917–1999*. Jefferson, N.C. : McFarland, 2005. 230 p.
12. Gumede B. John Kani: Still questions about the truth after 21 years. *The Mail & Guardian*. 2023. May 12. URL: <https://surl.li/jpuyqm> (дата звернення: 21.08.2025).
13. Iturbe Fuentes L., Ramírez Leyva E. M. Estereotipos y roles sociales de los bibliotecarios en el discurso cinematográfico. *Rev. Gen. de Inform. y Documentación*. 2014. Vol. 24, no 1. P. 25–40. DOI: https://doi.org/10.5209/rev_RGID.2014.v24.n1.45388 (дата звернення: 21.08.2025).
14. Jacimovic J., Petrović R. Stereotypes of librarians in the general public, in popular culture and scientific literature of the librarianship. *INFothesca: J. of Informatics & Librarianship*. 2014. Vol. 15, no 1. P. 56a–66a. URL: <https://surl.li/aquhpm> (дата звернення: 21.08.2025).
15. Jennifer. War films and reel librarians: In the midst of war and conflict, how are reel librarians represented? *Reel Librarians*. 2014. March 11. URL: <https://reel-librarians.com/2014/03/11/war-films-and-reel-librarians/> (дата звернення: 21.08.2025).
16. La Bibliothèque. *Images en bibliothèques*. 2020. Mars 19. URL: <https://imagesenbibliotheques.fr/docotheque/la-bibliotheque> (дата звернення: 21.08.2025).
17. Martín Otegui V. Las bibliotecas en el cine. Aportes para el análisis de la representación de las bibliotecas en el cine. *Rev. Gen. de Inform. y Documentación*. 2009. Vol. 19. P. 61–90. URL: <https://revistas.ucm.es/index.php/RGID/article/view/RGID0909110061A> (дата звернення: 21.08.2025).
18. Mayesti N. Public library and librarian stereotypes in the Indonesian film *Kambodja*. *Bul. Al-Turas*. 2023. Vol. 29, no 2. P. 185–198. DOI: <https://doi.org/10.15408/bat.v29i2.30658> (дата звернення: 21.08.2025).
19. Mayesti N., Salam A., Noviani R. Female librarians stereotype in the 2000s Indonesian film. *Record and Libr. J.* 2019. Vol. 4, no 1. P. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.20473/rlj.V4-11.2018.15-21> (дата звернення: 21.08.2025).
20. Morriello R. Dario D’Alessandro, Silenzio in sala!: la biblioteca nel cinema. *Boll. AIB: Rivista italiana di biblioteconomia e scienze dell’informazione*. 2022. Vol. 42, no 1. P. 107–108. URL: <https://bollettino.aib.it/article/view/7162> (дата звернення: 21.08.2025).
21. Ordu E. Vizontele Tuuba’ya İlham Veren Güner Sernikli Hayatını Kaybetti. *Onedio*. 2016. Nisan 20. URL: <https://onedio.com/haber/vizontele-tuuba-ya-ilham-veren-guner-sernikli-hayatini-kaybetti-706514> (дата звернення: 21.08.2025).
22. Paramaratni D., Wijayanti L. Non-stereotypical female librarians in the *Library Wars* film. *Khazanah Al-Hikmah : J. Ilmu Perpustakaan, Informasi, Dan Kearsipan*. 2021. Vol. 9, no 2. P. 169–181. DOI: <https://doi.org/10.24252/kah.v9i2a9> (дата звернення: 21.08.2025).
23. Poulain M. Les bibliothèques durant la grande guerre. *Bul. des bibl. de France*. 2014. No 3. P. 114–131. URL: <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2014-03-0114-009> (дата звернення: 21.08.2025).
24. Respighi E. “La otra aventura”: los libros tendrán un nuevo espacio en la pantalla chica. *Página 12*. 2022. Jul. 30. URL: <https://www.pagina12.com.ar/441135-la-otra-aventura-los-libros-tendran-un-nuevo-espacio-en-la-p> (дата звернення: 21.08.2025).
25. Schwartz D. Man who never was, The. *Dennis Schwartz Movie Rev.* 2019. Aug. 5. URL: <https://dennisschwartzreviews.com/manwhoneverwas/> (дата звернення: 21.08.2025).
26. Seale M. Old maids, policeman, and social rejects: mass media representations and public perceptions of librarians. *Electronic J. of Acad. and Special Librarianship*. 2008. Vol. 9, no 1. URL: https://southernlibrarianship.icaap.org/content/v09n01/seale_m01.html (дата звернення: 21.08.2025).
27. Shulgasser B. Friends’ fails to deliver. *SFGate*. 1995. June 2. URL: <https://www.sfgate.com/news/article/friends-fails-to-deliver-3144361.php> (дата звернення: 21.08.2025).
28. Slater A. T. The literature of uprootedness: an interview with Reinaldo Arenas. *The New Yorker*. 2013. Dec. 5. URL: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/the-literature-of-uprootedness-an-interview-with-reinaldo-arenas> (дата звернення: 21.08.2025).
29. Utard J.-C. Entre clichés anciens et représentations réalistes : quelques images récentes de bibliothécaires. *Bull. des bibl. de France*. 2005. No 1. P. 31–36. URL: <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2005-01-0031-007> (дата звернення: 21.08.2025).
30. Wells J. A. The female librarian in film: has the image changed in 60 years? *School of Inform. Student Research J.* 2013. Vol. 3, iss. 2. DOI: <https://doi.org/10.31979/2575-2499.030202> (дата звернення: 21.08.2025).

References

1. Tsarenok, T. (2018). *Obraz bibliotekaria v khudozhnii kulturi* [The image of the librarian in artistic culture]. *Bibliotchniy forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 3, 62–63 [in Ukrainian].
2. Andrio Esteban, M. R. (2016). *La imagen de la biblioteca en el cine (1928–2015)*. Salamanca: Univ. de Salamanca. <https://gredos.usal.es/handle/10366/128367>
3. Bertocchi, E. (2008, May 7). *N (Io e Napoleone)*. Ondacinema. <https://www.ondacinema.it/film/recensione/napoleone.html>
4. Burgett, S. W. (2004). Libraries and librarians in film: an annotated filmography. *Community & Junior College Libraries*, 12(1), 71–89. https://doi.org/10.1300/J107v12n01_10
5. Chaintreau, A.-M., & Lemaître, R. (1993). *Drôles de bibliothèques ... : le thème de la bibliothèque dans la littérature et le cinéma*. (2e éd. rev. et augm). Paris: Cercle de la librairie. <https://blogdegermainedegboevi.wordpress.com/2020/03/04/le-bibliothecaire-et-son-image/>
6. Cole, S. (2014). Post-apartheid stratification: the trauma of shattered assumption in John Kani's *Nothing but the Truth*. *Ibadan Journal of Humanistic Studies*, 24, 211–231. <https://surl.lu/ewhxp>
7. Cordes, V. F. (2018). Lost landscapes: representations of war and reconciliation in Godard's *Notre musique* (2004). *Jump Cut: A Review of Contemporary Media*, 58. <https://www.ejumpcut.org/archive/jc58.2018/CordesNotreMusique/>
8. Engelkenmeier, U. (2018). *Das Bild der Bibliotheken, Bibliothekarinnen und Bibliothekare im deutschen Fernsehen*. Berlin: Humboldt-University. <https://doi.org/10.18452/19192>
9. Fioretti, H. (2012). Les bibliothèques au cinéma: différentes représentations à l'œuvre. *Bulletin des Bibliothèques de France*, 4, 60–63. <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2012-04-0060-001>
10. Garchik, L. (1995, June 2). *Film Review – South Africa without cliché*. SFGate. <https://surl.li/vqaglk>
11. Geck, C. (2006). Review [Review of the book *The Image of Librarians In Cinema, 1917–1999*, by Tevis, R., Tevis B.]. *College & Research Libraries*, 67(5), 482–484. <https://doi.org/10.5860/crl.67.5.482>
12. Gumede, B. (2023, May 12). *John Kani: Still questions about the truth after 21 years*. The Mail & Guardian. <https://surl.li/jpyqmy>
13. Iturbe Fuentes, L., & Ramírez Leyva, E. M. (2014). Estereotipos y roles sociales de los bibliotecarios en el discurso cinematográfico. *Revista General de Información y Documentación*, 24(1), 25–40. https://doi.org/10.5209/rev_RGID.2014.v24.n1.45388
14. Jacimovic, J., & Petrović, R. (2014). Stereotypes of librarians in the general public, in popular culture and Scientific literature of the librarianship. *INFOtheca: Journal of Informatics & Librarianship*, 15(1), 56a–66a. <https://surl.li/aquhpm>
15. Jennifer. (2014, March 11). *War films and reel librarians: in the midst of war and conflict, how are reel librarians represented?* Reel Librarians. <https://reel-librarians.com/2014/03/11/war-films-and-reel-librarians/>
16. *La Bibliothèquecaire*. (2020, March 19). Images en bibliothèques. <https://imagesenbibliotheques.fr/docotheque/la-bibliothecaire>
17. Martín Otegui, V. (2009). Las bibliotecas en el cine. Aportes para el análisis de la representación de las bibliotecas en el cine. *Revista General de Información y Documentación*, 19, 61–90. <https://revistas.ucm.es/index.php/RGID/article/view/RGID0909110061A>
18. Mayesti, N. (2023). Public library and librarian stereotypes in the Indonesian film *Kambodja*. *Buletin Al-Turas*, 29(2), 185–198. <https://doi.org/10.15408/bat.v29i2.30658>
19. Mayesti, N., Salam, A., & Noviani, R. (2019). Female librarians stereotype in the 2000s Indonesian film. *Record and Library Journal*, 4(1), 15–21. <https://doi.org/10.20473/rlj.V4-I1.2018.15-21>
20. Morriello, R. (2022). Dario D'Alessandro, Silenzio in sala!: la biblioteca nel cinema. *Bollettino AIB: Rivista italiana di biblioteconomia e scienze dell'informazione*, 42(1), 107–108. <https://bollettino.aib.it/article/view/7162>
21. Ordu, E. (2016, April 20). *Vizontele Tuuba'ya İlham Veren Güner Sernikli Hayatını Kaybettii*. Onedio. <https://onedio.com/haber/vizontele-tuuba-ya-ilham-veren-guner-sernikli-hayatini-kaybettii-706514>
22. Paramaratri D., & Wijayanti L. (2021). Non-stereotypical female librarians in the Library Wars film. *Khizanah Al-Hikmah: Jurnal Ilmu Perpustakaan, Informasi, Dan Kearsipan*, 9(2), 169–181. <https://doi.org/10.24252/kah.v9i2a9>
23. Poulain, M. (2014). Les bibliothèques durant la grande guerre. *Bulletin des Bibliothèques de France*, 3, 114–131. <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2014-03-0114-009>
24. Respighi, E. (2022, July 30). “*La otra aventura*”: los libros tendrán un nuevo espacio en la pantalla chica. Pagina 12. <https://www.pagina12.com.ar/441135-la-otra-aventura-los-libros-tendran-un-nuevo-espacio-en-la-p>

25. Schwartz, D. (2019, August 5). *Man who never was*, *The*. Dennis Schwartz Movie Reviews. <https://dennisschwartzreviews.com/manwhoneverwas/>
26. Seale, M. (2008). Old maids, policeman, and social rejects: mass media representations and public perceptions of librarians. *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship*, 9(1). https://southernlibrarianship.icaap.org/content/v09n01/seale_m01.html
27. Shulgasser, B. (1995, June 2). *Friends' fails to deliver*. SFGate. <https://www.sfgate.com/news/article/friends-fails-to-deliver-3144361.php>
28. Slater, A. T. (2013, December 5). *The literature of uprootedness: an interview with Reinaldo Arenas*. *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/books/page-turner/the-literature-of-uprootedness-an-interview-with-reinaldo-arenas>
29. Utard, J.-C. (2005). Entre clichés anciens et représentations realists: quelques images récentes de bibliothécaires. *Bulletin des Bibliothèques de France*, 1, 31–36. <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2005-01-0031-007>
30. Wells, J. A. (2013). The female librarian in film: has the image changed in 60 years? *School of Information Student Research Journal*, 3(20). <https://doi.org/10.31979/2575-2499.030202>

Стаття надійшла 07.10.2025 р.

Zabiianov Ye.,

PhD in Information, Library and Archival Studies,

Head of the Department of Research and Promotional Activities

Municipal Institution “Mykhailo Hrushevsky Odesa Regional Universal Scientific Library”

49/51 Troitska St, Odesa, 65045, Ukraine

tel.: (048) 784 04 52

e-mail: j_zb@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4959-9099>

LIBRARIAN REPRESENTATIONS IN FOREIGN FILMS AMID SOCIAL CRISES

Summary

This article explores the image of the librarian and the library as represented in foreign cinema, focusing on the specifics of their professional activity during social crises triggered by wars, revolutions, political decline, and authoritarian regimes.

The purpose of the article is to reveal how the librarian’s role is visualized in cinematic narratives and how this role evolves under conditions of historical upheaval and societal instability.

The methodological basis of the study includes a range of approaches aimed at achieving the stated research objective. Methods of analysis and synthesis were employed to identify the features of the transformation of the librarian’s professional role in the context of historical upheavals and political instability. Content analysis was used to examine film reviews, scholarly literature, and professional publications. The historical-retrospective method made it possible to trace the dynamics of change in the library field during periods of totalitarian regimes, wars, and social crises. The biographical method was applied to reconstruct the experiences of individuals who contributed to the preservation of library infrastructure and access to knowledge. A

systematic approach ensured the integration of the research findings into a broader socio-cultural context.

The scientific novelty of the study lies in its focus on the representation of librarians and libraries through the lens of international cinema, and in highlighting the specifics of professional activity under the strain of socio-political crises. The analysis shows that in times of crisis, librarians assume a critical societal role: they become not only keepers of information but also moral and cultural pillars for their communities. Librarians help sustain identity, memory, and tradition — elements vital to societal resilience. In film, they are often portrayed as defenders of truth and humanistic values in the face of censorship and repression, as symbols of intellectual resistance. Their work fosters critical thinking, protects access to knowledge, and creates space for dialogue. Libraries, in turn, remain hubs of cultural revival, education, and social cohesion, even during the darkest periods.

Conclusions. Ukrainian librarians, through a combination of professionalism, moral strength, and cultural responsibility, have gained unique experience during the Russian-Ukrainian war. They support communities, preserve national identity, and contribute to social development, affirming the role of libraries as centers of knowledge and forces for the future. Based on the experience of foreign filmmakers, Ukrainian cinema would benefit from portraying the dedication and heroism of librarians, bringing their vital work to a broader audience.

Keywords: librarian, library, image, visual information, war, crisis, intellectual resistance, identity, cultural memory, humanistic values, cinematography.

УДК 027:[355.01-048.38](1-87)"19/20"

DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353360](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353360)

Прокопенко Лілія Сергіївна,

кандидатка історичних наук, доцентка,

головна бібліотекарка науково-дослідного відділу

Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

вул. М. Грушевського, 1, м. Київ, 01001, Україна

тел.: (044) 278 85 12

e-mail: prokopenko88888@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0531-6111>

БІБЛІОТЕКИ У ПОВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті розглянуто основні аспекти наукового дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення», проведеного у Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого у 2023 р., та презентовано його результати. Проаналізовано досвід функціонування бібліотек під час воєн, успіхи і невдачі у процесах повоєнної відбудови бібліотечної справи у країнах, які пережили війну у ХХ–ХХІ ст. Акцентовано увагу на внеску бібліотек у повоєнне відновлення суспільства. Обґрунтовано можливість використання успішних зарубіжних практик повоєнного відновлення у бібліотечній справі України.

Ключові слова: історія бібліотечної справи за кордоном, бібліотеки і війна, бібліотекарі і війна, повоєнне відновлення бібліотек, бібліотечно-інформаційне обслуговування ветеранів, бібліотечно-інформаційне обслуговування біженців від війни, читання, захист культурної спадщини.

Постановка проблеми. Напад на бібліотеки, їх руйнування та знищення є поширеною практикою в періоди війни впродовж усієї історії людства: приклади знищення бібліотек були і в античні часи, і за інквізиції, і в період Реформації, і у новій історії. Книги знищувалися у великих масштабах і як результат супутніх збитків, і свідомо спалювалися, розкрадалися, оголошувалися незаконними та небезпечними. Сьогодні у світі мало місць, якщо такі взагалі є, де бібліотеки не були б вразливі у якийсь момент своєї історії, і багато місць у сучасному світі, де вони і зараз перебувають під загрозою. За даними Програми з вивчення конфліктів Університету Упсали (*Uppsala Conflict Data Program, UCDP*), після закінчення Другої світової війни у світі відбулося понад 285 воєн та збройних конфліктів [65]. Дослідження Міжнародного інституту стратегічних досліджень (*International Institute for Strategic Studies, IISS*) засвідчило, що у 2023 р. тривали 183 регіональні та локальні військові конфлікти, що є найбільшою кількістю за останні три десятиліття [26]. Тож очевидно, що остан-

німи роками поряд із теоретичними та практичними напрацюваннями щодо врегулювання збройних конфліктів особливого статусу набувають питання повоєнного розвитку та відновлення.

Згідно з результатами 11-го етапу моніторингу «Публічні бібліотеки України в умовах російської збройної агресії», який проводить Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, від початку повномасштабних бойових дій станом на кінець 2024 р. відомо про 194 повністю зруйновані бібліотечні будівлі або приміщення, в яких вони були розташовані, 420 бібліотек, які були частково зруйновані/пошкоджені та потребують капітального ремонту, 467 публічних бібліотек, що зазнали незначних пошкоджень та потребують ремонту. Мережа публічних бібліотек зазнає руйнівного впливу. Із початку повномасштабного вторгнення кількість фактично функціонуючих публічних бібліотек постійно скорочується. Станом на кінець 2024 р. кількість публічних бібліотек, які обслуговують користувачів, становила 11802 заклади. Упродовж 2022–2024 рр. внаслідок воєнних дій мережа публічних бібліотек скоротилася на 17,7%. Регулярні обстріли цивільної інфраструктури українських міст, сіл і селищ і, як наслідок, пожежі та руйнування приміщень бібліотек спричиняють втрату бібліотечних фондів та матеріально-технічних засобів. Станом на кінець 2024 р. весь бібліотечний фонд втратили 477 публічних бібліотек, ще 464 публічні бібліотеки втратили частину своїх документних ресурсів. З тих публічних бібліотек, що були частково зруйновані або зазнали незначних пошкоджень через ворожі артилерійські та ракетні обстріли, на кінець 2024 р. вдалося відновити роботу 195 закладів (22%) [15]. Зазнають пошкоджень, руйнувань і втрат, завданих російською армією, й інші бібліотеки: національні, університетські, шкільні тощо.

У 2023 р. у Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого проведено дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення». У межах цього дослідження репрезентовано зарубіжний досвід діяльності бібліотек в умовах війни в різні роки, від Першої світової війни до сучасності, охарактеризовано процеси відновлення бібліотек в окремих країнах, які пережили війну, продемонстровано їх внесок у відновлення повоєнного суспільства, обґрунтовано можливість використання успішних практик в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Впродовж останнього десятиліття висвітлення результатів досліджень, здійснених у Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого, мали місце переважно на сторінках науково-виробничого журналу «Бібліотечна планета», інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках», які видає установа, та періодично були представлені у доповідях на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бібліотека і книга в контексті часу». У наукових виданнях результати досліджень Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого останніх років комплексно не висвітлювалися.

Щодо проблематики дослідження, яке розглядається, аналіз виявлених джерел показав, що за кордоном ретельно вивчалася практика знищення книг та бібліотек під час воєн у різних країнах у різні роки, оцінювалися втрати та наслідки руйнувань [27; 66; 70; 71], розглядалася історія юридичних та практичних заходів щодо захисту бібліотек під час збройних конфліктів, зусиль щодо притягнення до відповідальності винних у нападах на бібліотеки [54–56; 59; 71], реакція міжнародного співтовариства на подібні культурні катастрофи під час війни та у післявоєнний період [28–30; 53–56; 69], визнання зв'язку між документальною спадщиною, правами людини, національною ідентичністю [23; 24; 43; 54–56; 66] та інші питання.

Серед узагальнюючих досліджень знищення книг і бібліотек під час війни впродовж усієї історії людства, які вийшли останніми десятиліттями, виокремлюються праці Ф. Баез [17], М. Баттлс [18], Г. Босмаджян [20], Р. Кнут [35; 36], Р. Овенден [48], Е. Петтігірі [49], Л. Поластрон [51], Х. Стаббінгс [64].

Сучасна зарубіжна історіографія налічує велику кількість наукових праць, присвячених вивченню наслідків війни для бібліотек, серед яких виокремлюються дослідження таких питань: фізичні втрати через пожежі, бомбардування, конфіскацію, цензуру, мародерство та масові розкрадання [41; 52; 54–56; 70]; лакуни у комплектуванні, пов'язані з ізоляцією країн, яка перешкоджає міжнародному обміну та купівлі нових видань [28; 60; 61]; наслідки нестачі ресурсів для підтримки фондів та будівель у належному стані [19; 29]; негативні зміни у кадровому складі бібліотек [33; 38; 58; 59; 63] та інші.

Академік О. Онищенко зауважує, що в українській науці «вивчення питання долі бібліотечних фондів у період війни актуалізувалося у зв'язку із початком дослідження історії культурного надбання України як незалежної держави, необхідністю виявлення втрат бібліотечного фонду, створення за наслідками дослідження електронного реєстру знищеної та вивезеної національної духовної спадщини тощо» [3]. Проблема втрат почала досліджуватися в Україні у 1990-х роках. Найпомітнішою темою в історіографії загальної проблеми наслідків війни для культури стало дослідження історії втрат та переміщення культурних цінностей, у тому числі бібліотечних ресурсів.

Хід та наслідки воєнних дій у кожній країні мають свою специфіку, а тому, попри деяку можливу подібність, стратегію відновлення цих країн неможливо автоматично застосовувати в Україні. Однак вивчення зарубіжного досвіду і стратегій має важливе значення. Успіхи і невдачі комплексних стратегій і окремих проєктів відновлення бібліотечної справи у Балканських країнах, у В'єтнамі, Афганістані [44], Іраку [16; 31], Ірані [34], Лівані [67], Сирії [45], Сомалі, Сьєрра-Леоне [32], Руанді, Тибеті та інших державах потребують уважного опрацювання. Це може дати можливість уникнути помилок у власній діяльності з післявоєнного відновлення суспільства загалом і бібліотечної справи зокрема.

За словами М. Інтрадор, «ми багато знаємо про те, як книги та бібліотеки були втрачені та знищені, але мало про те, як їх замінювали та відроджували після закінчення війни. Як поповнювалися порожні полиці? Як відновлювали будівлі бібліотек? А як щодо непоправних втрат? Як було компенсовано роки неналежного комплектування фондів? Хто відповідав за визначення пріоритетності потреб пошкоджених бібліотек?» [30, с. 132].

Ці слова яскраво відображають стан розробленості у бібліотекознавстві питання про процеси відновлення бібліотек у країнах, які пережили війну, та їх внеску у відновлення повоєнного суспільства. Комплексні узагальнюючі дослідження з окресленого питання і у зарубіжному, і у вітчизняному бібліотекознавстві відсутні. Наявні дослідження окремих аспектів відновлення бібліотек представлені переважно статтями у періодичних виданнях країн, які пережили війну. Особливістю цих джерел, яка ускладнює їх комплексне опрацювання, є широка мовна різноманітність. У вітчизняному бібліотекознавстві зарубіжний досвід відновлення бібліотек після війни та їх внеску у відновлення повоєнного суспільства практично не вивчався.

Мета статті — розглянути основні аспекти наукового дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення», проведеного у Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого у 2023 р., та презентувати його результати.

Методологія дослідження. Методологічна основа дослідження — принципи історизму, об'єктивності, системності, комплексності, логічності, всебічності та наступності. З позицій загальнонаукової методології проблема розглядалася на основі різних підходів з урахуванням міждисциплінарного характеру теми. Системний підхід дав змогу розглядати бібліотеки як цілісні соціокультурні інституції, що функціонують у тісному зв'язку з іншими елементами суспільства під час та після війни. Історичний підхід уможливив реконструкцію послідовності та аналіз подій, які супроводжували руйнування та відновлення бібліотек у різних країнах у повоєнний період (зокрема, після Першої і Другої світових воєн, конфліктів у Хорватії та Боснії і Герцеговини), дав змогу реконструювати хронологію, розкрити причини втрат, виявити загальні тенденції, історичні умови, етапи та динаміку відновлення бібліотечної справи. Соціокультурний підхід дозволив розглядати бібліотеки як осередки відновлення культурної, соціальної та національної ідентичності в повоєнному суспільстві, осмислити роль бібліотек як інституцій збереження ідентичності, національної пам'яті, міжкультурного діалогу та адаптації у повоєнний період. Культурно-цивілізаційний підхід допоміг з'ясувати значення відновлення бібліотек як частини ширшої практики збереження культурної спадщини і національної ідентичності. Критичний підхід дав змогу аналізувати наративи відновлення бібліотек крізь призму соціальної справедливості, культурної політики, особливо у контексті втрат культурної спадщини. За допомогою антропологічного підходу досліджено взаємодію людей з бібліотеками

у кризові часи, якими є роки війни та повоєнний період, фокусуєчись на індивідуальному досвіді бібліотекарів і користувачів (ветеранів, біженців, переміщених осіб тощо). Психосоціальний підхід був корисний для аналізу впливу читання, бібліотерапії, соціальної інтеграції біженців, ветеранів та інших груп користувачів бібліотек. Міждисциплінарний підхід забезпечив поєднання інструментів і знань з історії, культурології, соціології, бібліотекознавства задля комплексного вивчення теми.

Досягнення мети і вирішення поставлених завдань здійснювалося за допомогою системи загальнонаукових та спеціальних методів: теоретичних (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, сходження від абстрактного до конкретного, пояснення, узагальнення тощо), емпіричних (опис, порівняння, спостереження). Окрім основних методів історичного дослідження — конкретно-історичного, історико-описового, історико-порівняльного, проблемно-хронологічного, історико-ретроспективного та інших, для реалізації дослідницьких завдань застосовувалися і спеціальні методи: історико-бібліотекознавчий, структурно-типологічний, джерелознавчий, бібліографічний. Серед спеціальних методів дослідження особливе значення мали методи порівняльного бібліотекознавства (для аналізу моделей повоєнного відновлення бібліотечної справи у різних країнах, зокрема у Європі, виокремлення спільних тенденцій і унікальних підходів до відновлення з урахуванням соціокультурного, політичного та економічного контексту, виявлення ефективних практик, а також недоліків у підходах до відновлення тощо).

Комплексне застосування вказаних методів у поєднанні з широким методологічним підходом забезпечило критичне та багатоаспектне вивчення зарубіжного досвіду і дозволило сформуванню багатомірну картину повоєнного відновлення бібліотек та глибше зрозуміти їхню роль у відновленні і трансформації повоєнного суспільства.

Джерельна база цього дослідження, окрім наукових публікацій, представлена документами міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, ІФЛА), Міжнародного трибуналу з колишньої Югославії, матеріалами мультимедійного цифрового проєкту усної історії FAMA, який фіксує спогади жителів Сараєва про облогу, інформує про громадянський і культурний спротив, а також ресурсами цифрової платформи «Wake up Europe!», де представлено дані про міжнародну підтримку Боснії і Герцеговини під час війни, тощо. Цінними джерелами стали документальні фільми, виступи експертів, мемуари, щоденники, спогади, листи очевидців, що дозволило виявити тематичні акценти, дискурси і громадське сприйняття бібліотек у процесах повоєнного відновлення, визначити ціннісні установки щодо ролі бібліотек у повоєнному відновленні суспільства.

Використання комплексу дослідницьких методів та побудова дослідження на вивченні різноманітних за своїм характером джерел і літератури дали змогу дійти результатів, що склали його наукову новизну.

Виклад основного матеріалу дослідження. XX ст. було одним із найжорстокіших, коли криваві збройні конфлікти супроводжувалися руйнацією бібліотек у катастрофічних масштабах. «Пам'ять світу: втрачена пам'ять», документ ЮНЕСКО про бібліотеки й архіви, знищені та пошкоджені у XX ст., фіксує випадки, коли бібліотекам було завдано серйозних збитків внаслідок умисних дій [27]. Однак, якщо у попередні сторіччя завойовники переважно розкрадали бібліотечні фонди, то у XX ст. руйнування бібліотек стало ідеологічною зброєю, спрямованою на знищення етнічної ідентичності власників [53]. Такі напади на бібліотеки є складовою спроб контролювати історію, а, отже, і майбутнє, оскільки «перш ніж винаходити нове минуле, необхідно стерти старе» [56, с. 112]. У дослідженні, яке розглядається, вивчення зарубіжного досвіду повного відновлення бібліотек було хронологічно обмежено XX і XXI ст.

Вивчення досвіду відновлення наукової бібліотеки Левенського католицького університету (Бельгія) після її умисного знищення німецькими військами під час Першої та Другої світових воєн у 1914 р. і у 1940 р. продемонструвало успішну практику притягнення до відповідальності Німеччини щодо знищення бібліотеки як важливого європейського інтелектуального осередку і відшкодування спричинених німецькою армією втрат [53]. Цей приклад відновлення бібліотеки, зокрема її фонду та будівлі, показав важливість привернення уваги міжнародної громадськості і того міжнародного резонансу, якого набула ця катастрофа, та цінність спільних зусиль міжнародної спільноти. За словами В. Живкович, «своєчасні та ефективні заходи щодо відновлення бібліотеки в Левені є яскравим прикладом того, що в історії цивілізації завжди існував *Spiritus Movens*, який ініціює, заохочує та реалізує позитивний та альтруїстичний ідейний рух» [71, с. 119].

Практику відновлення бібліотек після Другої світової війни, яка мала величезні руйнівні наслідки для бібліотечної справи у багатьох країнах, проілюстровано на прикладах міжнародної допомоги. М. Срока виявив цінність Програми «*Aid to libraries in war areas*», реалізованої Американською бібліотечною асоціацією у 1941–1947 роках за фінансування Фонду Рокфеллера [60; 61]. Ця програма була спрямована на допомогу бібліотекам країн Європи та Азії, фонди яких зазнали суттєвих збитків через неналежне комплектування новими виданнями внаслідок шестирічної ізоляції під час війни. У США діяли й інші програми, за якими надавалася допомога бібліотекам, що постраждали у Другій світовій війні. Під час дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення» у фонді Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого виявлено видання з етикетками, які свідчать про те, що це — подарунки з США для поповнення фондів після війни.

Колективні зусилля світової спільноти щодо опору руйнуванню культурної та інтелектуальної спадщини були втілені у повоєнних ініціативах ЮНЕСКО, орієнтованих на досягнення таких основних завдань: усунути обмеження на вільне переміщення публікацій та інформації через кордони; полегшити гло-

бальне поширення видань, тиражі яких у роки війни суттєво зменшилися; просувати визнання права на інформацію та права на культуру як складових основних прав людини; сприяти покращенню існуючих і створенню нових сучасних публічних бібліотек та підготовці бібліотекарів; створити форуми, за допомогою яких бібліотекарі могли б співпрацювати для промоції культури та знань [28].

У період між 1945 і 1950 роками було реалізовано ініціативи щодо постачання книг, такі, як Міжнародний інформаційний центр для публікацій (*International clearing house for publications, ICHP*), пов'язані з цим проектом «Бюлетень ЮНЕСКО для бібліотек» («*UNESCO bulletin for libraries*») та програма Схема книжкових купонів ЮНЕСКО (*UNESCO's Book coupon scheme*). Також задля сприяння вільному та відкритому доступу суспільства до бібліотек та інформації було проведено літні школи для бібліотекарів і видано Маніфест ЮНЕСКО про публічну бібліотеку. Ці ініціативи мали позитивний вплив на реконструкцію та розвиток бібліотек, а також на розбудову життєво важливих мереж міжбібліотечного обміну та міжнародного співробітництва після Другої світової війни. Ключовим елементом цього бачення було розширення безкоштовного та відкритого доступу до сучасних публічних бібліотек [12].

В ЮНЕСКО реконструкція «минулого» не розглядалася як самостійне завдання, мета відновлення бібліотек формулювалася в контексті перспектив модернізації, удосконалення та розвитку у тісному взаємозв'язку між невідкладними потребами та довгостроковими цілями. Як зазначала М. Інтрактор, «метою такого прогресивного підходу було створити таку необхідну дистанцію від війни та від політики розбіжностей та конфліктів, які підживлювали її руйнівність» [28, с. 16].

Вивчення повоєнного відновлення Хорватії та Боснії і Герцеговини після воєн 1990-х років підтвердило, що процес дистанціювання від війни — непростий. Після закінчення бойових дій очевидно є необхідність у проведенні незалежної оцінки збитків, завданих культурній спадщині, і бібліотекам у тому числі, притягненні до відповідальності винних у нападах на бібліотеки, плануванні повоєнного відновлення, пошуку ресурсів та кваліфікованих фахівців для його реалізації [4–6; 8]. Конкретні приклади співпраці фахівців різних галузей, фінансової, технічної, гуманітарної міжнародної допомоги Хорватії та Боснії і Герцеговини — ілюструють цінність спільних стратегій відбудови та відновлення [19; 22; 55; 56].

Дослідження науковця з Гарвардського університету (США) А. Рідльмайера довели, що югославські війни показали, як нерозривно пов'язані культурні права, потреби і цінності, релігійна свобода та право біженців від війни повернутися до своїх довоєнних будинків. Захист і відновлення релігійної та культурної спадщини, пошкодженої чи знищеної під час «етнічної чистки», і бібліотек у тому числі, посіли центральне місце у питанні відродження мультикультуралізму та громадянського суспільства в повоєнних балканських краї-

нах, гостро поставили питання гарантій культурної безпеки, зокрема щодо храмів та культурних установ, права на культурну самобутність, гідність та якість життя. На думку А. Рідльмайера, у Боснії і Герцеговині саме такі проекти іноді відігравали ключову роль у сприянні поверненню біженців додому, підтверджуючи, що ідентичність народу нерозривно пов'язана з видимими символами його культури [55, с. 112].

Досвід Балкан сприяв розвитку міжнародного гуманітарного права, що стосується захисту культурних цінностей, зокрема і бібліотек. Одним з найважливіших внесків у судове переслідування злочинів проти культурної спадщини стали обвинувальні висновки та рішення Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії, які в кожній справі встановлювали, що під час кампаній етнічних чисток руйнування структур, які символізували ідентичність групи, було виявом переслідувань та злочинів проти людяності [69].

Вивчення документів ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, ІФЛА, Міжнародного трибуналу з колишньої Югославії з питань захисту культурної спадщини, у тому числі і бібліотек, стало окремою частиною дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення». Зокрема, розглянуто Договір про захист художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха) 1935 р., міжнародну Конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. (відому як Гаазька конвенція) та Протокол до неї (1954 р.), які з урахуванням досвіду їх застосування були доповнені Другим Протоколом (1999 р.), Конвенцію ЮНЕСКО «Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності» (1970 р.), Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1972 р.), спільну Єдину конвенцію ЮНЕСКО та Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (*Institut international pour l'unification du droit privé, ЮНІДРВА*) щодо викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей (1995 р.) тощо [1].

Корисним став аналіз результатів хорватського дослідження стану бібліотек щодо їх готовності до надзвичайних ситуацій, проведеного в Осієцькому університеті імені Йосипа Юрія Штросмаєра у 2010 р. — майже через два десятиліття після закінчення війни. Це дослідження продемонструвало невтішні висновки [25]. Попри те, що хорватські бібліотеки зазнали прямих і непрямих наслідків катастроф, викликаних Хорватською війною 1991–1995 років, негативний досвід у більшості випадків істотно не змінив їхню практику управління захистом від стихійних лих, як і управління захистом загалом. Дослідники з Осієцького університету імені Йосипа Юрія Штросмаєра пов'язують це із прийняттям захисту як технічної проблеми, трудомісткої процедури, яка потребує великих фінансових вливань, додаткового часу та спеціальних навичок персоналу, а почасти також з психологічними факторами, коли життєвий досвід у деяких випадках залишив відчуття безсилля та відсутність потреби у тому, щоб бібліотекарі були готові реагувати у надзвичайних ситуаціях. Тому

рекомендації хорватського дослідження пріоритетним завданням визначили підвищення поінформованості бібліотекарів про важливість боротьби зі стихійними лихами як передумови для ефективного, комплексного та сталого захисту бібліотечних фондів [37].

Країни, які відновлюються після війни, завжди розглядають книги, бібліотеки та інформацію як важливі інструменти у процесі виведення суспільства з катастрофи. Бібліотеки, демонструючи досягнення суспільством певного рівня розвитку, виступають маркерами культурного досвіду та культурної самобутності нації [66]. Особливо наочно це проявляється у ситуаціях соціальної напруженості та збройних конфліктів. Відновлення бібліотек є необхідною складовою відновлення зруйнованих спільнот та внеском у забезпечення довгострокової безпеки та процвітання. З огляду на це, важливою частиною дослідження стало вивчення внеску бібліотек у повоєнне відновлення суспільства.

Вивчення зарубіжного досвіду роботи бібліотек з біженцями від війни дало можливість дізнатися про зарубіжні практики підтримки їх інтеграції та захисту їхніх прав. Бібліотеки надають безкоштовний доступ до інформації, освіти, культури та спілкування, створюють простір для зустрічей і взаємодії між біженцями та місцевим населенням, сприяючи розумінню, толерантності та солідарності [21; 68]. Допмагаючи біженцям адаптуватися до нового середовища та соціалізуватися, бібліотеки у той же час сприяють збереженню культурної ідентичності цієї групи користувачів, і у такий спосіб роблять важливий внесок у розвиток мирного та інклюзивного суспільства. Сьогодні опанування досвіду роботи зарубіжних бібліотек з біженцями набуває особливої актуальності для України як з огляду запозичення ефективної практики для удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування внутрішньо переміщених осіб, так і з точки зору необхідності розвитку співпраці з тими бібліотеками за кордоном, які задовольняють потреби біженців від війни з України [2].

На прикладі роботи національних, університетських, публічних бібліотек досліджено зарубіжний досвід підтримки ветеранів, членів їхніх родин, медиків, соціальних працівників та представників інших професій, які працюють з ветеранами та військовими [9]. Аналіз досвіду роботи зарубіжних бібліотек за цим напрямом показав, що бібліотеки є ефективними лідерами у суспільстві і партнерами уряду, адже саме вони мають корисні ресурси та потенційні можливості для надання цій групі користувачів якісних бібліотечно-інформаційних послуг, комфортних умов для зустрічей, обміну досвідом та розбудови зв'язків з громадськістю, необхідних для успішного переходу від воєнного до цивільного життя [40; 50; 57]. Бібліотеки є проактивним та економічно ефективним рішенням для розширення інформаційно-пропагандистської діяльності щодо ставлення суспільства до ветеранів [39].

Досвід, напрацьований різними країнами у різні періоди, довів цінність багатьох дій, спрямованих на відновлення суспільства, реалізація яких можлива ще під час війни. Дослідження продемонструвало, читання — саме той

інструмент відновлення суспільства у повоєнний період, який розглядається у нерозривному зв'язку з періодом війни, закладаючи підґрунтя для емоційно стійкого входження у повоєнне життя, подібно «ментальній броні» [47, с. 55–56]. М. Шапро-Фіцович, яка вивчала діяльність бібліотек під час Хорватської війни, виявила, що бібліотеки були єдиними культурними установами, які у той час повністю функціонували у своїх громадах [59]. Цей досвід підтвердив, що читання є необхідним для усвідомленого життя, в якому люди можуть певною мірою контролювати свій досвід, підтримувати силу духу, зберігати розсудливість у стресовому і травматичному середовищі, зміцнювати свою ідентичність [62].

Реалізація визначеної мети дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення» дала змогу виконавцям у межах окреслених напрямів отримати важливі результати, зробити відповідні висновки і висловити міркування щодо можливості осмислення і використання зарубіжного досвіду відновлення бібліотек та їх внеску у відновлення повоєнного суспільства. За результатами дослідження підготовлено 27 публікацій, частину з них наведено у списку літератури та джерел [1; 2; 4–14].

Так, у результатах дослідження констатовано, що відновлення бібліотек після війни — це, перш за все, відбудова, реконструкція та ремонт бібліотечних будівель. Для післявоєнного бібліотечного будівництва в Україні буде актуальним підхід ЮНЕСКО, застосований до відновлення європейських бібліотек після Другої світової війни, коли йшлося не про відбудову «старого», а будівництво і облаштування таких установ, які відповідають сучасним вимогам до архітектури будівель такого типу та організації суспільних просторів усередині них, і можуть довго слугувати у подальші десятиліття, відповідаючи потребам майбутніх користувачів.

Сучасні архітектори пропонують дуже різні проекти бібліотечних будівель. Однак успішними виявляються ті, які стають результатом ефективної співпраці бібліотекарів і архітекторів, будучи втіленням творчих бібліотекознавчих концепцій, з одного боку, та архітектурно-містобудівних, з іншого. З огляду на те, що у вітчизняному бібліотекознавстві питання бібліотечної архітектури є одними з найменш досліджених, зарубіжні напрацювання з проєктування і будівництва бібліотечних будівель, їх особливостей та достоїнств, потребують ретельного вивчення [10, с. 16–17]. Особливої актуальності для України набуває і опанування досвіду адаптивного повторного використання будівель для потреб бібліотечної справи, яке виступає як альтернатива капітальному будівництву і розглядається як процес відбудови і перепрофілювання [7]. Ознайомлення з проєктом облаштування після Другої світової війни бібліотеки у Валоні (Франція) силами студентської молоді з різних країн, ініційованим ЮНЕСКО [29], налаштовує на аналогію з давньою українською традицією скликання толоки для швидкого виконання великої за обсягом роботи. Подібні заходи можуть

бути організовані для відновлення пошкоджених бібліотечних будівель в Україні, за участі міжнародної спільноти у тому числі.

Досвід різних країн, які пережили війну, свідчить, що і у разі збройного конфлікту, і після війни особливо гострою та значущою проблемою стає захист документних ресурсів. Виявлено, що найпоширенішими проблемами є відсутність національної стратегії збереження документів, брак конкретної відповідальності за вирішення питань збереження на національному та інституційному рівнях, недостатність моделей фінансування тощо [37; 43]. Багато бібліотечних ресурсів в Україні сильно постраждали від прямих і непрямих військових ушкоджень під час російсько-української війни. Прямих збитків завдано бомбардуваннями, пожежами і мародерством, частину фондів пошкоджено через непрямі наслідки — такі, як неправильна евакуація, відсутність належних умов зберігання через масові відключення електропостачання, спричинені наслідками російських ударів по об'єктах критичної інфраструктури України тощо. Експерти вказують, що і техногенні, і природні лиха вимагають схожих алгоритмів дій та підходів у сфері захисту і запобігання завданню шкоди документним ресурсам, а також надання допомоги у разі заподіяних збитків [42]. Досвід країн, які пережили війну, свідчить про важливість створення комплексного національного плану захисту та порятунку документних ресурсів у разі стихійних лих, який забезпечив би співпрацю всіх важливих служб на місцевому, національному та міжнародному рівнях та підвищив би ефективність окремих установ у кризових ситуаціях. Особливої актуальності набуває розроблення концепції управління захистом документних ресурсів і в окремих бібліотеках [11].

Нагальним завданням відновлення є вирішення питань якісного кадрового забезпечення бібліотек. Для бібліотечної справи повоєнного періоду, зазвичай, характерні серйозні негативні зміни, як-от: висока плінність кадрів, збільшення частки працівників без фахової освіти та тих, хто працює неповний робочий день, зниження продуктивності праці тощо. Бібліотекарі, які жили і працювали у важкі часи в умовах загрози життю і нестабільності, а особливо ті, хто знаходився у зоні бойових дій, перебувають у складному психологічному стані й потребують особливої підтримки [59, с. 2]. На вирішення цих та інших питань актуалізується необхідність змін у системі освіти, перепідготовки кадрів та підвищення їх кваліфікації.

Етап відновлення бібліотечної справи після війни, як ніколи, загострює питання необхідності розвитку порівняльного бібліотекознавства, забезпечення наукових досліджень і освітнього процесу сучасними дослідницькими та навчальними ресурсами (зокрема, українською мовою), розширення можливостей для зарубіжного стажування і академічної мобільності, розвитку міжнародного бібліотечного співробітництва тощо.

Суспільство, яке долає руйнівні наслідки війни, потребує нових надійних пріоритетів. Важливим ресурсом їхньої підтримки та промоції є актуальна, на-

дійна, своєчасна та доступна інформація як основа для ефективного функціонування демократичної системи. Надаючи такий ресурс, бібліотеки сприяють участі громадян у демократичному процесі, підтримують та розвивають дієвий канал взаємодії, забезпечують інформаційну підтримку освіти, досліджень, підвищення обізнаності. У повоєнному суспільстві значна відповідальність за об'єктивну наукову інтерпретацію недавнього конфлікту покладається на академічну спільноту. З огляду на це посилюється і відповідальність бібліотек щодо належної неупередженої інформаційної підтримки наукових досліджень та дотримання морального імперативу об'єктивності, що підтвердив досвід повоєнних Балканських країн [38].

Задля практичного втілення таких ідей запропоновано створити на базі Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого Фонд зарубіжних документів про війну в Україні — ресурс, який може розглядатися не тільки, як вагомий внесок у збереження колективної пам'яті і підтримку української ідентичності, а й як ґрунтовна джерельна база для майбутніх досліджень науковців багатьох країн. Досягнення максимальної вичерпності такого ресурсу може бути реалізовано на основі співпраці з міжнародними організаціями, благодійними фондами, національними бібліотечними асоціаціями та національними бібліотеками різних країн, зарубіжними видавництвами, окремими авторами, українцями, які перебувають за кордоном, тощо [14].

У повоєнному бібліотечно-інформаційному обслуговуванні простежується особлива увага до окремих груп користувачів. Колишні учасники бойових дій, ветерани війни, діти, люди похилого віку, травмовані війною, переселенці стають об'єктами спеціально орієнтованого бібліотечного обслуговування.

Бібліотечно-інформаційне обслуговування внутрішньо переміщених осіб у найближчі декілька років стає невіддільною складовою діяльності українських бібліотек, а розроблення цілеспрямованих програм саме для цієї категорії користувачів — нагальним завданням. Вивчення зарубіжної практики бібліотечного обслуговування біженців та використання успішного досвіду може сприяти удосконаленню роботи вітчизняних бібліотек з переміщеними особами за умов урахування адміністративних, організаційних, економічних та соціальних особливостей кожного регіону України.

Один із пріоритетних напрямів роботи українських бібліотек сьогодні – бібліотечно-інформаційне обслуговування ветеранів. Як партнери організацій, що працюють з ветеранами і надають їм юридичну, соціальну та психологічну підтримку, бібліотеки пропонують широкий спектр ресурсів і послуг для задоволення інформаційних та освітніх потреб цієї цільової аудиторії. Доступність бібліотечних ресурсів — їх основна перевага. Втім, бібліотеки України повинні мати й оптимальний фізичний простір для обслуговування ветеранів, у зв'язку з цим актуалізуються питання забезпечення безбар'єрності наявної інфраструктури. У результаті вивчення зарубіжного досвіду бібліотечно-інформаційного обслуговування ветеранів виявлено корисний і цінний інстру-

ментарій, який дозволяє бібліотекам бути важливими осередками діалогу між ветеранами та місцевими громадами, допомагати зберігати пам'ять та вшановувати службу ветеранів, навчати молодь цінувати, поважати та підтримувати тих, хто захищав свою країну, свободу та мир. З огляду на це для бібліотек України, особливо публічних, актуалізується питання розроблення стратегій, програм, методичних рекомендацій щодо організації практичної роботи з обслуговування ветеранів та пов'язаних з ними інших груп користувачів [9].

Розширення доступу користувачів до бібліотек у повоєнному суспільстві сприяє поверненню людей до нормального життя. Особливої уваги бібліотекарів вимагають як психологічні, так і соціальні потреби. Психологічна реабілітація шляхом реалізації програм бібліотерапії, програм промоції читання, відвідування соціальних і культурних заходів, отримання доступу до цифрових інформаційних платформ, а також можливості читати, обмінюватися думками та будувати діалог з членами місцевої громади мають вирішальне значення для соціальної інтеграції та адаптації населення, яке постраждало від війни. В умовах, коли реалії, сформовані насильством, мають тривалий вплив на життя людей, актуальною стає проблема подолання наслідків стресових ситуацій, пережитих втрат, негативного емоційного стану, бібліотеки стають соціальними агентами позитивних змін. Читання під час та після війни є важливим не тільки для кожного читача, але й на рівні державотворення задля посилення гуманітарної національної безпеки, соціальної турботи про націю тощо. У цьому контексті вивчення зарубіжного досвіду для його застосування в українському суспільстві має особливе значення.

Висновки. Проведене дослідження відновлення бібліотек у країнах, які пережили війну, та внеску бібліотек у відновлення повоєнного суспільства є першою спробою у вітчизняному бібліотекознавстві. Результати дослідження «Бібліотеки в повоєнному суспільстві: зарубіжний досвід відновлення» показують, що історія демонструє не тільки шокуючі випадки знищення і руйнування бібліотек, але також і надихаючі приклади успішної реконструкції бібліотечних фондів, зведення нових бібліотечних будівель, поліпшення стану бібліотечної справи у країні загалом.

Як показує практика, відновлення фондів і будівель бібліотек, особливо великих, після дуже масштабних руйнувань, які є наслідками сучасних воєн, – це завдання, яке під силу виснаженій війною країні тільки за умови потужної колективної багатосторонньої підтримки міжнародних організацій, благодійних фондів, урядів інших держав, зарубіжних бібліотек, окремих бібліотекарів, волонтерів. Відновлення потребує колективних зусиль вчених, бібліотекарів, архівістів, реставраторів, юристів, архітекторів, фахівців з багатьох суміжних галузей. Результати дослідження представляють конкретні приклади такої співпраці у різні роки на допомогу різним країнам та ілюструють цінність спільних стратегій відбудови та відновлення. Допомога, зазвичай, спрямовується на різні аспекти відновлення бібліотек, такі, як: організація проєктів

відбудови, реконструкції бібліотечних приміщень, реставрації та поповнення бібліотечних фондів, придбання та модернізації обладнання, техніки та програмного забезпечення, розширення і покращення бібліотечних послуг, нарощування кадрового потенціалу бібліотек і професійного розвитку бібліотечних працівників, промоції національної культурної спадщини через бібліотечні послуги та ресурси (у тому числі за кордоном), розвитку міжнародного бібліотечного співробітництва тощо.

Практика свідчить, що для успішної реалізації таких проєктів важлива координація діяльності учасників, чітка конкретизація їхніх ролей і завдань, обґрунтовані плани, інструментарії та прозора оперативна звітність. Зарубіжний досвід показує, що успішне стійке та довгострокове повоєнне відновлення потребує цілісної комплексної стратегії, а не разових проєктів та ініціатив. Ефективне подолання наслідків війни та подальший розвиток потребують значних зусиль, часу та ресурсів — насамперед від національного уряду, який має взяти на себе провідну роль у переході до миру. Повноцінна і ефективна участь бібліотечної спільноти у складних і багатоаспектних процесах відбудови та відновлення повоєнного суспільства є необхідною і важливою умовою збереження та розвитку культурної спадщини, науки, освіти і демократії у суспільстві.

Діяльна участь і активна позиція бібліотечної спільноти у процесах відродження після війни потребує подальшого вивчення зарубіжного досвіду задля отримання об'єктивної інформації про процеси, результати, найкращі практики та інноваційні рішення, які були застосовані в інших країнах щодо будівництва нових бібліотек, поповнення і цифровізації фондів, розвитку електронних ресурсів і сервісів, професійного розвитку бібліотекарів, залучення громадськості і партнерів до відновлення бібліотек тощо і адаптування зарубіжного досвіду до українського контексту.

Вивчення цієї проблематики переконує у необхідності дотримуватися віри у те, що рух людства вперед має відбуватися у новому напрямі. За словами української правозахисниці Олександри Матвійчук, голови організації «Центр демократичних свобод», нагородженої Нобелівською премією миру 2022 р., це «новий гуманістичний рух, який буде працювати із суспільством на рівні сенсів, займатися просвітництвом, формувати масову підтримку та залучати людей до захисту прав та свобод. Цей рух має об'єднувати інтелектуалів та громадянські суспільства різних країн, адже ідеї свободи та прав людини універсальні та не мають державних кордонів» [46, с. 6].

Список використаних джерел та літератури

1. Лісова І. В. Міжнародне право на захисті культурної спадщини під час збройних конфліктів. *Регіональні розвідки: іст. тенденції та сучас. виклики* : матеріали краєзнав. толоки / круглого столу до 100-річчя проведення у Харкові 1-ої всеукр. краєзнав. конф. (Харків, 28 трав. 2025 р.) / Харків, держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2025. С. 53–63. URL: https://archive.org/details/20250826_20250826_0721 (дата звернення: 12.09.2025).

2. Лісова І. В. Підтримка бібліотеками біженців від війни: зарубіжний досвід. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2024 р.) : у 2 т. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2024. Т. 1. С. 120–123. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1981> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Онищенко О. С. Бібліотечний фонд України в контексті другої світової війни та її наслідків. *Архіви України : офіц. веб-портал Держ. арх. служби України*. [Київ], 2016. URL: <https://old.archives.gov.ua/Archives/Publication/Onischenko.php> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Прокопенко Л. Бібліотека як мішень: хроніка втрат Національної та університетської бібліотеки Боснії і Герцеговини. *Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук*. 2025. Вип. 15. С. 186–201. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.15.2025.335095> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Прокопенко Л. Бібліотеки, бібліотекарі і читачі під час облоги Сараєва: 1425 днів випробувань, стійкості та надії. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2024. Вип. 72 : Бібл. наука і практика в умовах воєн. стану. С. 365–398. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.72.365> (дата звернення: 12.09.2025).
6. Прокопенко Л. С. Бібліотеки Боснії і Герцеговини під час та після Боснійської війни. *Вісн. Харків. держ. акад. культури*. 2025. Вип. 67. С. 217–231. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.15> (дата звернення: 12.09.2025).
7. Прокопенко Л. С. Бібліотеки і адаптивне повторне використання будівель. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2022. С. 82–85. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1409> (дата звернення: 12.09.2025).
8. Прокопенко Л. С. Бібліотеки Хорватії під час та після Хорватської війни: хроніка втрат і досвід відновлення. *Бібл. Меркурій*. 2025. Вип. 1(33). С. 25–39. DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.1\(33\).331908](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.1(33).331908) (дата звернення: 12.09.2025).
9. Прокопенко Л., Лісова І. Бібліотеки як осередки підтримки ветеранів: зарубіжний досвід. *Бібл. вісн.* 2025. № 1. С. 85–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2025.01.085> (дата звернення: 12.09.2025).
10. Прокопенко Л. Бібліотечні будівлі через призму міжнародних архітектурних премій. *Бібл. форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 2(28). С. 16–31.
11. Прокопенко Л. Збереження документних пам'яток у бібліотеках у разі війни: виклики XXI століття. *Бібліотека. Люди. Війна. Втрати і звернення* : зб. тез і повідомл. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2023 р.) / Нац. іст. б-ка України. Київ, 2023. С. 269–275. URL: https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2023/12/17/vii_chytannya_2023_zbirnyk_tez.pdf (дата звернення: 12.09.2025).
12. Прокопенко Л. Міжнародні ініціативи ЮНЕСКО з відновлення бібліотек після Другої світової війни. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2025. Вип. 74. С. 223–244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2025_74_13 (дата звернення: 12.09.2025).
13. Прокопенко Л., Лісова І. Повернення втраченого: з історії руйнування та відновлення бібліотеки Левенського університету у XX столітті. *Вісн. Кн. палати*. 2025. № 5. С. 48–52. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.5\(346\).48-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.5(346).48-52) (дата звернення: 12.09.2025).
14. Прокопенко Л. С. Фонд зарубіжних документів про російсько-українську війну: до питання про створення. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів 7-ої Міжнар. наук. конф. (Київ, 22–25 трав. 2024 р.) / упоряд.: Н. І. Кобижча, М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2024. С. 26–27.
15. Публічні бібліотеки України в умовах російської збройної агресії: результати XI етапу дослідження. *Публ. б-ка територ. громади* : блог / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. Київ, 2025, 10 берез. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=10951> (дата звернення: 12.09.2025).
16. Al-Tikriti N. «Stuff happens»: A brief overview of the 2003 destruction of Iraqi manuscript collections, archives, and libraries. *Libr. Trends*. 2007. Vol. 55, no. 3, spec. iss. : Libraries in times of war, revolution, and social change / guest ed.: W. Boyd Rayward and C. Jenkins. P. 730–745. DOI: <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0000> (дата звернення: 12.09.2025).
17. Báez F. A Universal history of the destruction of books: from ancient Sumer to modern-day Iraq. New York : Atlas & Co, 2008. 272 p.
18. Battles M. Library: An unquiet history. New York : W.W. Norton & Company, 2003. 245 p.
19. Blazina V. Mémoricide ou la purification culturelle: la guerre et les bibliothèques de Croatie et de Bosnie-Herzégovine. *Documentation et bibl.* 1996. Vol. 42, no. 4. P. 149–163. DOI: <https://doi.org/10.7202/1032995ar> (дата звернення: 12.09.2025).
20. Bosmajian H. A. Burning books. Jefferson : McFarland, 2006. 233 p.

21. Bowdoin N. T., Hagar C., Monsees J. [et al.]. Academic libraries serving refugees and asylum seekers. *College & Research Libraries News*. 2017. Vol. 78, no. 6. P. 298–337. DOI: <https://doi.org/10.5860/crl.78.6.298> (дата звернення: 12.09.2025).
22. Brailo N. *Libricide: destruction of libraries in Croatia 1991–1995* : Master's theses for the degree in Library and Information Science / San José State University, Facultad of the School of Library and Information Science. San José, 1998. 81 p. DOI: <https://doi.org/10.31979/etd.zcc8-298e> (дата звернення: 12.09.2025).
23. Cloonan M. V. The moral imperative to preserve. *Libr. Trends*. 2007. Vol. 55, no. 3 : Libraries in times of war, revolution, and social change / guest ed.: W. Boyd Rayward and Christine Jenkins. P. 746–755. DOI: <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0003> (дата звернення: 12.09.2025).
24. Harpham B. “The sun was obscured by the smoke of books”: libraries and memory institutions in conflict since the end of the Cold War. *Fac. of Inform. Quart.* 2009. Vol. 1, no. 2. P. 1–13. URL: <http://hdl.handle.net/1807/78757> (дата звернення: 12.09.2025).
25. Hasenay D., Krtalić M. “Disaster and after”. What have Croatian libraries learned about preservation and disaster management after the war experience?: [paper presented in Session 88 “Preservation and Conservation” at Preservation and Conservation Core Activity]. *WLIC: 76th IFLA Gen. Conf. and Assembly* (Gothenburg, 10–15 Aug. 2010). URL: <https://www.ifla.org/past-wlic/2010/88-hasenay-en.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
26. Hastings M. It's not just Ukraine and Gaza: War is on the rise everywhere. *Bloomberg*. 2023, 10 Dec. URL: <https://surl.li/utjqbg> (дата звернення: 12.09.2025).
27. Hoeven H. van der, Albada J. van. Memory of the world: lost memory: libraries and archives destroyed in the twentieth century. *General Information Progr. and UNISIST / UNESCO on behalf of IFLA*. Paris, 1996. P. 7–15. СП-96/WS/1. URL: <http://mow.arquivonacional.gov.br/images/pdf/Lost-Memory---Libraries-and-Archives-destroyed-in-the-20th-Century-1996.pdf> (дата звернення: 12.09.2025).
28. Intrator M. Books across borders: UNESCO and the politics of postwar cultural reconstruction, 1945–1951. Cham : Palgrave Macmillan, 2019. 295 p. (New directions in book history). DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15816-3> (дата звернення: 12.09.2025).
29. Intrator M. UNESCO in France, France in UNESCO, and the role of libraries and books in postwar cultural reconstruction, 1945–1951. *The J. of the Western Soc. for French History*. 2012. Vol. 40. P. 124–137. URL: <http://hdl.handle.net/2027/spo.0642292.0040.011> (дата звернення: 12.09.2025).
30. Intrator M. UNESCO, reconstruction, and pursuing peace through a «library-minded» world, 1945–1950. *A history of UNESCO: global actions and impacts* / ed. by P. Duedahl. London : Palgrave Macmillan, 2016. P. 131–150. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-58120-4_7 (дата звернення: 12.09.2025).
31. Johnson I. M. The impact on libraries and archives in Iraq of war and looting in 2003: A preliminary assessment of the damage and subsequent reconstruction efforts. *Intern. Inform. and Libr. Review*. 2005. Vol. 37, no. 3. P. 209–271. DOI: <https://doi.org/10.1080/10572317.2005.10762682> (дата звернення: 12.09.2025).
32. Kargbo J. A. Effects of the civil war and the role of librarians in post-war reconstruction in Sierra Leone. *World libraries*. 2002. Vol. 12, no. 2. URL: <https://worldlibraries.dom.edu/index.php/worldlib/article/view/382> (дата звернення: 12.09.2025).
33. Kasarović I. In “No Man’s Land”: Libraries in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina. *Libr. Trends*. 2015. Vol. 63, no. 4, iss. : Libraries in a Postcommunist world: a quarter of a century of development in Central and Eastern Europe and Russia : p. 2 / ed. by Hermina G. B. Anghelescu. P. 663–674. DOI: <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0027> (дата звернення: 12.09.2025).
34. Khademizadeh S. Albudaiwi D. Y., Larsen H. [et al.]. Public libraries and crisis management: Iranian public libraries and the dust crisis. *J. of Librarianship and Inform. Science*. 2022. Vol. 55, iss. 4. P. 1055–1067. DOI: <https://doi.org/10.1177/09610006221116898> (дата звернення: 12.09.2025).
35. Knuth R. *Burning books and leveling libraries: extremist violence and cultural destruction*. Westport ; London : Praeger, 2006. 248 p.
36. Knuth R. *Libricide: The regime-sponsored destruction of books and libraries in the twentieth century*. Westport ; London : Praeger, 2003. 277 p.
37. Krtalić M., Hasenay D., Kiš K. Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa: Utječaj ratnih iskustava na upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnicama. *Vjesnik bibl. Hrv.* 2012. Sv. 55, br. 3–4. S. 103–118. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/157016> (дата звернення: 12.09.2025).
38. Kulenović F. Librarians in the aftermath of conflict: The case of Bosnia and Herzegovina. *Intern. Conf. on Libr. from a Human Rights Perspective: conf. proceedings* (Ramallah, 31 Mar. – 2 Apr. 2008) / ed. N. Alawi. Ramallah : Ramallah Centre for Human Rights Studies, 2008. P. 29–32.
39. LeMire S., Graves S. J., Buckner S. [et al.] Basic training: a library orientation designed for student veterans. *J. of Acad. Librarianship*. 2020. Vol. 46, iss. 4. P. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102137> (дата звернення: 12.09.2025).

40. LeMire S., Mulvihill K. J. *Serving those who served: Librarians' guide to working with veteran and military communities*. Denver : Libraries Unlimited, 2017. 200 p.
41. Marques D. dos S., Araujo A. V. de F. *Biblioteca invisível: a biblioclastia na guerra da Bósnia e Herzegovina (1992–1995). Perspectivas em Ciência Da Informação*. 2022. Vol. 27, no. 3. P. 185–213. DOI: <https://doi.org/10.1590/1981-5344/25794> (дата звернення: 12.09.2025).
42. McIlwaine J. *IFLA disaster preparedness and planning: a brief manual / under the direction of M.-T. Varlamoff ; IFLA Core Activity on Preservation and Conservation*. Paris, 2006. 40 p. URL: <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/1315> (дата звернення: 12.09.2025).
43. Moustafa L. H. *Cultural heritage and preservation: lessons from World War II and the contemporary conflict in the Middle East. The Amer. Archivist*. 2016. Vol. 79, iss. 2. P. 320–338. DOI: <https://doi.org/10.17723/0360-9081-79.2.320> (дата звернення: 12.09.2025).
44. Moustafa L. H. *From Peshawar to Kabul: Preserving Afghanistan's cultural heritage during wartime. RBM : A J. of Rare Books, Manuscripts, and Cultural Heritage*. 2016. Vol. 71, iss. 2. P. 134–147. DOI: <https://doi.org/10.5860/rbm.17.2.9665> (дата звернення: 12.09.2025).
45. Munawar N. A. *Rebuilding Aleppo: Public engagement in post-conflict reconstruction. ICOMOS Univ. Forum*. 2018. Vol. 1. P. 1–18. URL: <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/1848> (дата звернення: 12.09.2025).
46. Matviichuk, O. *The Nobel lecture given by Nobel Peace Prize Laureate 2022 Center for Civil Liberties (Oslo, 10 Dec. 2022)*. Stockholm : The Nobel Foundation, 2022. 6 p. URL: <https://url.it/rmkfvn> (дата звернення: 12.09.2025).
47. Ornat N. *Reading for your life: The impact of reading and writing during the siege of Sarajevo. Open Inform. Science*. 2018. Vol. 2, no. 1. P. 44–58. DOI: <https://doi.org/10.1515/opis-2018-0004> (дата звернення: 12.09.2025).
48. Ovenden R. *Burning the books: a history of the deliberate destruction of knowledge*. Cambridge : Harvard Univ. Press, 2020. 320 p. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674249509> (дата звернення: 12.09.2025).
49. Pettegree A. *The book at war: libraries and readers in an age of conflict*. London : Yale Univ. Press, 2023. 352 p.
50. Pionke J. J. *Veteran views of the library: a qualitative study. Reference & User Services Quart.* 2019. Vol. 58, no. 4. P. 227–234. DOI: <https://doi.org/10.5860/rusq.58.4.7149> (дата звернення: 12.09.2025).
51. Polastron L. X. *Livres en feu: Histoire de la destruction sans fin des bibliothèques*. Paris : Denoël, 2004. 432 p.
52. Poulain M. *De mémoire de livres: des livres spoliés durant la Seconde Guerre mondiale déposés dans les bibliothèques: une histoire à connaître et à honorer. Bull. des bibl. de France*. 2015. No. 4. P. 176–190. URL: https://bbf.enssib.fr/matieres-a-penser/de-memoire-de-livres_66249 (дата звернення: 12.09.2025).
53. Prochaska A. *Librarianship in times of conflict. Insights: the UKSG J.* 2023. Vol. 36. P. 22–30. DOI: <https://doi.org/10.1629/uksg.639> (дата звернення: 12.09.2025).
54. Riedlmayer A. *Crimes of war, crimes of peace: destruction of libraries during and after the Balkan Wars of the 1990s. Libr. Trends*. 2007. Vol. 56, no. 1, spec. iss. : *Preserving Cultural Heritage / ed. by Michèle V. Cloonan, Ross Harvey*. P. 107–132. DOI: <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0057> (дата звернення: 12.09.2025).
55. Riedlmayer A. *From the ashes: the past and future of Bosnia's cultural heritage. Islam and Bosnia: conflict resolution and foreign policy in multi-ethnic states / ed. by M. Shatzmiller*. Montreal & Kingston ; London ; Ithac : McGill-Queen's Univ. Press, 2002. P. 98–135.
56. Riedlmayer A. *Libraries are not for burning: International librarianship and the recovery of the destroyed heritage of Bosnia-Herzegovina. Art Libr. J.* 1996. Vol. 21, iss. 2. P. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0307472200009834> (дата звернення: 12.09.2025).
57. *Public library services for veterans: selected brief case studies / L. Roy, M. Barker, L. L. Hidalgo, F. A. Rickard. Public Libr. Quart.* 2016. Vol. 35, iss. 3. P. 222–242. DOI: <https://doi.org/10.1080/01616846.2016.1210452> (дата звернення: 12.09.2025).
58. Sabolović-Krajina D. *Croatian public libraries in time of crisis. IFLA J.* 2019. Vol. 45, no. 1. P. 148–156. DOI: <https://doi.org/10.1177/0340035218811320> (дата звернення: 12.09.2025).
59. Šapro-Ficović M. *Libraries under siege in Croatia, 1991–1995. Oral History Forum d'histoire orale*. 2014. Vol. 34 : *Special Issue on Human Rights and Oral History*. P. 1–17. URL: <https://www.oralhistoryforum.ca/index.php/ohf/article/view/545/623> (дата звернення: 12.09.2025).
60. Sroka M. *«A book never dies»: the American Library Association and the cultural reconstruction of Czechoslovak and Polish libraries, 1945–1948. Libr. and Inform. History*. 2017. Vol. 33, iss. 1. P. 19–34. DOI: <https://doi.org/10.1080/17583489.2017.1264186> (дата звернення: 12.09.2025).
61. Sroka M. *The American Library Association and the post-World War II rebuilding of Eastern European libraries. IFLA J.* 2019. Vol. 45, iss. 1. P. 26–33. DOI: <https://doi.org/10.1177/0340035218793920> (дата звернення: 12.09.2025).

62. Stričević I. Bringing books and children together: Croatian war experiences. *Bookbird: A J. of Intern. Children's Lit.* 2009. Vol. 47, iss. 4. P. 9–19. DOI: <https://doi.org/10.1353/bkb.0.0203> (дата звернення: 12.09.2025).
63. Stričević I., Pehar F. Libraries in Croatia: developments and trends in the postsocialist period. *Libr. Trends*. 2015. Vol. 63, no. 4, iss. : Libraries in a Postcommunist world: a quarter of a century of development in Central and Eastern Europe and Russia : p. 2 / ed. by H. G. B. Angheliescu. P. 675–696. DOI: <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0029> (дата звернення: 12.09.2025).
64. Stubbings H. U. Blitzkrieg and books: British and European libraries as casualties of World War II. Bloomington : Rubena Press, 1993. 471 p.
65. Uppsala Conflict Data Program / Uppsala univ., Department of Peace and Conflict Research. Uppsala, 2022. URL: <https://ucdp.uu.se> (дата звернення: 12.09.2025).
66. Valencia M. Libraries, nationalism, and armed conflict in the Twentieth century. *Libri*. 2002. Vol. 52, no. 1. P. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1515/LIBR.2002.1> (дата звернення: 12.09.2025).
67. Vernon E. Librarianship in Lebanon in the post–civil war period. *World libr.* 1994. Vol. 4, no. 2. URL: <https://worldlibraries.dom.edu/index.php/worldlib/article/view/289/245> (дата звернення: 12.09.2025).
68. Vincent J. Libraries and sanctuary: supporting refugees and new arrivals. London : Facet Publishing, 2022. 224 p.
69. Walasek H. Cultural heritage and memory after ethnic cleansing in post-conflict Bosnia-Herzegovina. *Intern. Rev. of the Red Cross*. 2019. Vol. 101, no. 1. P. 273–294. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1816383119000237> (дата звернення: 12.09.2025).
70. Wounded libraries in Croatia / ed. T. Aparac-Gazivoda, D. Katalenac. Zagreb : Croat. Libr. Assoc., 1993. 58 p.
71. Živković V. Uništenje Univerzitetske biblioteke u Luvenu u Prvom svetskom ratu i njena obnova u posleratnom periodu = Destructon of the University of Leuven Library in First World War and its Renovation in the Post-War Period. *Bosniaca*. 2021. God. 26, br. 26. S. 112–122. Оубл.: 01.12.2021. DOI: <https://doi.org/10.37083/bosn.2021.26.112> (дата звернення: 12.09.2025).

References

1. Lisova, I. V. (2025). Mizhnarodne pravo na zakhyti kulturnoi spadshchyny pid chas zbroinykh konfliktiv [International law on the protection of cultural heritage during armed conflicts]. U *Rehionalni rozvidky: istorychni tendentsii ta suchasni vyklyky: Materialy kraieznav. toloky/kruhloho stolu do 100-richchia provedennia u Kharkovi Pershoi vseukrainskoi kraieznavchoi konferentsii, 28 travnia 2025 roku* (s. 53–63). Kharkiv. https://archive.org/details/20250826_20250826_0721 [in Ukrainian].
2. Lisova, I. V. (2024). Pidtrymka bibliotekamy bizhentsiv vid viiny: zarubizhnyi dosvid [Support of refugees from war by libraries: foreign experience]. U *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Intehratsiia u mizhnarodnyi biblioteknyi prostir: Materialy Mizhnarodnoi naukovo konferentsii, 8–10 zhovtnia 2024 roku* (T. 1), (s. 120–123). Kyiv. <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1981> [in Ukrainian].
3. Onyshchenko, O. S. (2016). Biblioteknyi fond Ukrainy v konteksti druhoi svitovoi viiny ta yii naslidkiv [The library fund of Ukraine in the context of World War II and its consequences]. *Arkhivy Ukrainy*. <https://old.archives.gov.ua/Archives/Publication/Onischenko.php> [in Ukrainian].
4. Prokopenko, L. (2025). Biblioteka yak mishen: khronika vtrat Natsionalnoi ta universytetskoï biblioteky Bosnii i Hertsehovyny [Library as a target: chronicle of losses of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 15, 186–201. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.15.2025.335095> [in Ukrainian].
5. Prokopenko, L. (2024). Biblioteky, bibliotekari i chytachi pid chas oblohy Saraieva: 1425 dnev vyprobuvan, stikosti ta nadii [Libraries, librarians and readers during the siege of Sarajevo: 1425 days of ordeals, resilience and hope]. *Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine*, 72, 365–398. <https://doi.org/10.15407/np.72.365> [in Ukrainian].
6. Prokopenko, L. S. (2025). Biblioteky Bosnii i Hertsehovyny pid chas ta pislia Bosniiskoi viiny [Libraries in Bosnia and Herzegovina during and after the Bosnian War]. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 67, 217–231. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.067.15> [in Ukrainian].
7. Prokopenko, L. S. (2022). Biblioteky i adaptyvne povtorne vykorystannia budivel [Libraries and adaptive reuse of buildings]. U *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Innovatsiini transformatsii resursiv i posluh: Materialy Mizhnarodnoi naukovo konferentsii, 4–6 zhovtnia 2022 roku* (s. 82–85). Kyiv: NBUV. <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1409> [in Ukrainian].
8. Prokopenko, L. S. (2025). Biblioteky Khorvatii pid chas ta pislia Khorvatskoi viiny: khronika vtrat i dosvid vidnovlennia [Libraries in Croatia during and after the Croatian war: a chronicle of losses and experiences

- of restoration]. *Library Mercury*, 1(33), 25–39. [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.1\(33\).331908](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.1(33).331908) [in Ukrainian].
9. Prokopenko, L., & Lisova, I. (2025). Biblioteki yak osередky pidtrymky veteraniv: zarubizhnyi dosvid [Libraries as centers of support for veterans: foreign experience]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 1, 85–96. <https://doi.org/10.15407/bv2025.01.085> [in Ukrainian].
 10. Prokopenko, L. (2022). Bibliotichni budivli cherez pryзму mizhnarodnykh arkhitekturnykh premii [Library buildings in the light of international architectural awards]. *Bibliotechnyi Forum: Istorii, Teorii i Praktyka*, 2(28), 16–31 [in Ukrainian].
 11. Prokopenko, L. (2023). Zberezhennia dokumentnykh pamiatok u bibliotekakh u razi viiny: vyklyky XX stolittia [Preservation of documentary heritage in libraries in case of war: challenges of the 21st century]. U *Biblioteka. Liudy. Viina. Vraty i zvershennia: Zbirnyk tez i povidomlen Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii, 8 lystopada 2023 roku* (s. 269–275). Kyiv. https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2023/12/17/vii_chytannya_2023_zbirnyk_tez.pdf [in Ukrainian].
 12. Prokopenko, L. (2025). Mizhnarodni initsiatyvy YuNESKO z vidnovlennia bibliotek pislia Druhoi svitovoi viiny [UNESCO's international initiatives for the restoration of libraries after World War II]. *Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine*, 74, 223–244 [in Ukrainian].
 13. Prokopenko, L., & Lisova, I. (2025). Povnennia vtrachenoho: z istorii ruinuвання ta vidnovlennia biblioteki Levenskoho universytetu u XX stolitti [Bringing back the lost: from the history of the destruction and restoration of the Leuven University Library in the 20th century]. *Bulletin of the Book Chamber*, 5, 48–52. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.5\(346\).48-52](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.5(346).48-52) [in Ukrainian].
 14. Prokopenko, L. C. (2025). Fond zarubizhnykh dokumentiv pro rosiisko-ukrainsku viinu: do pytannia pro stvorennia [Collection of foreign documents on the Russo-Ukrainian war: on the question of its creation]. U *Informatsiia, komunikatsiia ta upravlinnia znanniamy v hlobalizovanomu sviti: Zbirnyk materialiv 7-i Mizhnarodnoi naukovo konferentsii, 22–25 maia 2024 roku* (s. 26–27). Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNUKiM [in Ukrainian].
 15. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. (2025, March 10). *Publichni biblioteki Ukrainy v umovakh rosiiskoi zbroinoi ahresii: rezultaty XI etapu doslidzhennia* [Public libraries of Ukraine in the conditions of Russian armed aggression: results of the XI stage of the study]. Publichna biblioteka terytorialnoi hromady: bloh. <https://oth.nlu.org.ua/?p=10951> [in Ukrainian].
 16. Al-Tikriti, N. (2007). “Stuff happens”: A brief overview of the 2003 destruction of Iraqi manuscript collections, archives, and libraries. *Library Trends*, 55(3), 730–745. <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0000>
 17. Báez, F. (2008). *A Universal history of the destruction of books: from ancient Sumer to modern-day Iraq*. New York: Atlas & Co.
 18. Battles, M. (2003). *Library: An unquiet history*. New York: W.W. Norton & Company.
 19. Blažina, V. (1996). Mémoricide ou la purification culturelle: la guerre et les bibliothèques de Croatie et de Bosnie-Herzégovine [Memoricide or Cultural Purification: War and the Libraries of Croatia and Bosnia-Herzegovina]. *Documentation et bibliothèques*, 42(4), 149–163. <https://doi.org/10.7202/1032995ar>
 20. Bosmajian, H. (2006). *Burning books*. Jefferson: McFarland.
 21. Bowdoin, N. T., Hagar, C., Monsees, J., Kaur, T., Middlebrooks, T., Miles-Edmonson, L., White, A., Vang, T., Olaka, M. W., Yier, Ch. A., Chu, Cl. M., & Ford, B. J. (2017). Academic libraries serving refugees and asylum seekers. *College & Research Libraries News*, 78(6), 298–337. <https://doi.org/10.5860/crln.78.6.298>
 22. Brailo, N. (1998) *Librocide: destruction of libraries in Croatia 1991–1995* (Master's theses for the degree in Library and Information Science, San José State University). SJSU ScholarWorks. <https://doi.org/10.31979/etd.zcc8-298e>
 23. Cloonan, M. V. (2007). The moral imperative to preserve. *Library Trends*, 55(3) 746–755. <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0003>
 24. Harpham, B. (2009). “The sun was obscured by the smoke of books”: libraries and memory institutions in conflict since the end of the Cold War. *Faculty of Information quarterly*, 1(2), 1–13. <http://hdl.handle.net/1807/78757>
 25. Hasenay, D., & Krtalić, M. (2010). “Disaster and after”. What have Croatian libraries learned about preservation and disaster management after the war experience? *WLIC: 76th IFLA General Conference and Assembly, August 10–15, 2010*. Gothenburg. <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla76/88-hasenay-en.pdf>
 26. Hastings, M. (2023, December 10). *It's not just Ukraine and Gaza: War is on the rise everywhere*. Bloomberg. <https://surl.li/utjqbg>
 27. Heoven, H. van der, & Albada, J. van. (1996). *Memory of the world: lost memory: libraries and archives destroyed in the twentieth century*. Paris: UNESCO. <https://surl.li/lggjgm>

28. Intrator, M. (2019). *Books across borders: UNESCO and the politics of postwar cultural reconstruction, 1945–1951*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15816-3>
29. Intrator, M. (2012). UNESCO in France, France in UNESCO, and the role of libraries and books in postwar cultural reconstruction, 1945–1951. *The Journal of the Western Society for French History*, 40, 124–137. <http://hdl.handle.net/2027/spo.0642292.0040.011>
30. Intrator, M. (2016). UNESCO, reconstruction, and pursuing peace through a “library-minded” world, 1945–1950. In P. Duedahl (Ed). *A history of UNESCO: global actions and impacts* (pp. 131–150). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-137-58120-4_7
31. Johnson, I. M. (2005). The impact on libraries and archives in Iraq of war and looting in 2003: a preliminary assessment of the damage and subsequent reconstruction efforts. *International Information and Library Review*, 37(3), 209–271. <https://doi.org/10.1080/10572317.2005.10762682>
32. Kargbo, J. A. (2002). Effects of the civil war and the role of librarians in post-war reconstruction in Sierra Leone. *World Libraries*, 12(2). <https://worldlibraries.dom.edu/index.php/worldlib/article/view/382>
33. Kasapović, I. (2015). In “No Man’s Land”: Libraries in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina. *Library Trends*, 63(4), 663–674. <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0027>
34. Khademizadeh, S., Albudaiwi, D. Y., Larsen, H., Mohammadi, Z., & Farajpahlou, A. H. (2022). Public libraries and crisis management: Iranian public libraries and the dust crisis. *Journal of Librarianship and Information Science*, 55(4), 1055–1067. <https://doi.org/10.1177/09610006221116898>
35. Knuth, R. (2006). *Burning books and leveling libraries: extremist violence and cultural destruction*. Westport, London: Praeger.
36. Knuth, R. (2003). *Libricide: The regime-sponsored destruction of books and libraries in the twentieth century*. Westport, London: Praeger.
37. Krtalić, M., Hasenay, D., & Kiš, K. (2012). Upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa: Utječaj ratnih iskustava na upravljanje zaštitom u slučaju katastrofa u hrvatskim knjižnicama. *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske*, 55(3–4), 103–118. <https://hrcaak.srce.hr/file/157016>
38. Kulenovic, F. (2008). Librarians in the aftermath of conflict: The case of Bosnia and Herzegovina. U *International Conference on Libraries from a Human Rights Perspective: Conference proceedings, March 31 – April 2, 2008* (pp. 29–32). Ramallah: Ramallah Centre for Human Rights Studies.
39. LeMire, S., Graves, S. J., Buckner, S., Freeman, D. D., & Smith, G. L. (2020). Basic training: a library orientation designed for student veterans. *Journal of Academic Librarianship*, 46(4), 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102137>
40. LeMire, S., & Mulvihill, K. J. (2017). *Serving those who served: Librarians’ guide to working with veteran and military communities*. Denver: Libraries Unlimited.
41. Marques, D. dos S., & Araujo, A. V. de F. (2022). Biblioteca invisível: a biblioclastia na guerra da Bósnia e Herzegovina (1992–1995). *Perspectivas em Ciência da Informação*, 27(3), 185–213. <https://doi.org/10.1590/1981-5344/25794>
42. McIlwaine, J. (2006). *IFLA disaster preparedness and planning: a brief manual* (Varlamoff, M.-T., Ed). Paris: IFLA-PAC. <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/1315>
43. Moustafa, L. H. (2016). Cultural heritage and preservation: lessons from World War II and the contemporary conflict in the Middle East. *The American Archivist*, 79(2), 320–338. <https://doi.org/10.17723/0360-9081-79.2.320>
44. Moustafa, L. H. (2016). From Peshawar to Kabul: Preserving Afghanistan’s cultural heritage during wartime. *RBM: A Journal of Rare Books, Manuscripts, and Cultural Heritage*, 71(2), 134–147. <https://doi.org/10.5860/rbm.17.2.9665>
45. Munawar, N. A. (2018). Rebuilding Aleppo: Public engagement in post-conflict reconstruction. *ICOMOS University Forum*, 1, 1–18. <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/1848>
46. Matviichuk, O. (2022). *The Nobel lecture given by Nobel Peace Prize Laureate 2022 Center for Civil Liberties (Oslo, 2022 December 10)*. Stockholm: The Nobel Foundation. <https://surl.it/rmkfvp>
47. Ornat, N. (2018). Reading for your life: The impact of reading and writing during the siege of Sarajevo. *Open Information Science*, 2(1), 44–58. <https://doi.org/10.1515/opis-2018-0004>
48. Ovenden, R. (2020). *Burning the books: a history of the deliberate destruction of knowledge*. Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674249509>
49. Pettegree, A. (2023). *The book at war: libraries and readers in an age of conflict*. London: Yale University Press.
50. Pionke, J. J. (2019). Veteran views of the library: A qualitative study. *Reference & User Services Quarterly*, 58(4), 227–234. <https://doi.org/10.5860/rusq.58.4.7149>
51. Polastron, L. X. (2004). *Livres en feu: Histoire de la destruction sans fin des bibliothèques*. Paris: Denoël.

52. Poulain, M. (2015). De mémoire de livres: des livres spoliés durant la Seconde Guerre mondiale déposés dans les bibliothèques: une histoire à connaître et à honorer. *Bulletin des bibliothèques de France*, 4, 176–190. https://bbf.enssib.fr/matieres-a-penser/de-memoire-de-livres_66249
53. Prochaska, A. (2023). Librarianship in times of conflict. *Insights: the UKSG journal*, 36, 22–30. <https://doi.org/10.1629/uksg.639>
54. Riedlmayer, A. J. (2007). Crimes of war, crimes of peace: destruction of libraries during and after the Balkan wars of the 1990s. *Library Trends*, 56(1), 107–132. <https://doi.org/10.1353/lib.2007.0057>
55. Riedlmayer, A. (2002). From the ashes: the past and future of Bosnia's cultural heritage. In M. Shatzmiller (Ed.), *Islam and Bosnia: conflict resolution and foreign policy in multi-ethnic states* (pp. 98–135). Montreal & Kingston, London, Ithaca: McGill-Queen's University Press.
56. Riedlmayer, A. (1996). Libraries are not for burning: International librarianship and the recovery of the destroyed heritage of Bosnia-Herzegovina. *Art Libraries Journal*, 21(2), 19–23. <https://doi.org/10.1017/S0307472200009834>
57. Roy, L., Barker, M., Hidalgo, L. L., & Rickard, F. A. (2016). Public library services for veterans: Selected brief case studies. *Public Library Quarterly*, 35(3), 222–242. <https://doi.org/10.1080/01616846.2016.1210452>
58. Sabolović-Krajina, D. (2019). Croatian public libraries in time of crisis. *IFLA Journal*, 45(1), 148–156. <https://doi.org/10.1177/0340035218811320>
59. Šapro-Ficović, M. (2014). Libraries under siege in Croatia, 1991–1995. *Oral History Forum d'Histoire Orale*, 34, 1–17. <https://www.oralhistoryforum.ca/index.php/ohf/article/view/545/623>
60. Sroka, M. (2017). “A book never dies”: the American Library Association and the cultural reconstruction of Czechoslovak and Polish libraries, 1945–1948. *Library and Information History*, 33(1), 19–34. <https://doi.org/10.1080/17583489.2017.1264186>
61. Sroka, M. (2019). The American Library Association and the post-World War II rebuilding of Eastern European libraries. *IFLA Journal*, 45(1), 26–33. <https://doi.org/10.1177/0340035218793920>
62. Stričević, I. (2009). Bringing books and children together: Croatian war experiences. *Bookbird: A Journal of International Children's Literature*, 47(4), 9–19. <https://doi.org/10.1353/bkb.0.0203>
63. Stričević, I., & Pehar, F. (2015). Libraries in Croatia: developments and trends in the postsocialist period. *Library Trends*, 63(4), 667–696. <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0029>
64. Stubbings, H. U. (1993). *Blitzkrieg and books: British and European libraries as casualties of World War II*. Bloomington: Rubena Press.
65. *Uppsala Conflict Data Program: Department of Peace and Conflict Research*. (2022). Uppsala University. <https://ucdp.uu.se>
66. Valencia, M. (2002). Libraries, nationalism, and armed conflict in the Twentieth century. *Libri*, 52(1), 1–15. <https://doi.org/10.1515/LIBR.2002.1>
67. Vernon, E. (1994). Librarianship in Lebanon in the post-civil war period. *World Libraries*, 4(2). <https://world-libraries.dom.edu/index.php/worldlib/article/view/289/245>
68. Vincent, J. (2022). *Libraries and sanctuary: supporting refugees and other new arrivals*. London: Facet Publishing.
69. Walasek, H. (2019). Cultural heritage and memory after ethnic cleansing in post-conflict Bosnia-Herzegovina. *International Review of the Red Cross*, 101(1), 273–294. <https://doi.org/10.1017/S1816383119000237>
70. Aparac-Gazivoda, T., & Katalenac, D. (Eds.). (1993). *Wounded libraries in Croatia*. Zagreb: Croatian Library Association.
71. Živković, V. (2021). Destruction of the University of Leuven Library in First World War and its renovation in the post-war period. *Bosniaca*, 26(26), 112–122. <https://doi.org/10.37083/bosn.2021.26.112>

Стаття надійшла 15.09.2025 р.

Prokopenko L.,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Chief Librarian Research Department

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine

1 Mykhaila Hrushevskoho St, Kyiv, 01001, Ukraine

tel.: (044) 278 85 12

e-mail: prokopenko88888@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0531-6111>

LIBRARIES IN POST-WAR SOCIETY: FOREIGN EXPERIENCE OF RESTORATION (BASED ON RESEARCH RESULTS)

Summary

The purpose of the article is to consider the main aspects of the scientific study “Libraries in Post-War Society: Foreign Experience of Restoration”, carried out in Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine in 2023, and to present its results.

The methodological basis of the study was the general scientific principles of historicism, objectivity, complexity, continuity and comprehensiveness of knowledge. From the standpoint of scientific methodology, the problem was considered on the basis of various approaches (historical, socio-cultural, cultural and civilizational, etc.) taking into account the interdisciplinary nature of the topic. The goal was achieved using a system of general scientific and special methods: theoretical (analysis, synthesis, abstraction, explanation, generalization, etc.), empirical (description, comparison, observation), historical-retrospective, historical-comparative, problem-chronological and others.

Finding. The article examines the results of the study “Libraries in Post-War Society: Foreign Experience of Restoration”, within which the foreign experience of library activities in wartime conditions in different years, from the First World War to nowadays, is comprehensively represented, the processes of library restoration in some countries that survived the war, their contribution to the restoration of post-war society are characterized, and the possibility of using successful practices in Ukraine is substantiated.

Practical value. Studying foreign experience of libraries functioning during wartime, successes and failures in the processes of post-war restoration of librarianship in countries that survived the war, identifying the potential of libraries in the restoration of post-war society is of particular relevance for the practical implementation of successful and effective practices in Ukraine.

Results. The study of library restoration in post-war countries and the contribution of libraries to the restoration of post-war society is the first attempt in Ukrainian library science. The experience of restoring libraries in countries that have survived the war, implemented in the 20th–21st centuries, is analyzed. The circumstances of replenishing of library collections, constructing of new library buildings, and improving of the state of librarianship in general after the First and Second World Wars are highlighted. International initiatives and UNESCO activities to support libraries after the Second World War are characterized. The experience of restoring libraries after the Croatian and Bosnian wars is described. Examples of the contribution of libraries to the restoration of post-war society are presented, in particular the experience of library and information services for war veterans and refugees from war, the potential of reading to support library users. International

documents on the protection of cultural heritage, including libraries, in the event of armed conflicts are studied. The possibility of using successful foreign practices of post-war restoration in Ukrainian librarianship is substantiated.

The results of the study “Libraries in Post-War Society: Foreign Experience of Restoration” showed that history demonstrates not only shocking cases of destruction and destruction of libraries, but also inspiring examples of successful reconstruction of library collections, construction of new library buildings, and improvement of the state of librarianship in the country as a whole.

The restoration of library collections and buildings, especially large ones, after very large-scale destruction resulting from modern wars is a task that a war-exhausted country can only achieve with powerful collective multilateral support from international organizations, charitable foundations, governments of other states, foreign libraries, librarians, and volunteers. Restoration requires the collective efforts of scientists, librarians, archivists, restorers, lawyers, architects, and specialists from many related fields. The results of the study present specific examples of such cooperation in different years to help different countries and illustrate the value of common strategies for reconstruction and restoration. Assistance is usually directed at various aspects of library restoration, such as: organizing projects for rebuilding and reconstructing library premises, restoring and replenishing library collections, purchasing and upgrading equipment, technology, hardware and software, expanding and improving library services, building up the human resources of libraries and professional development of library staff, promoting national cultural heritage through library services and resources, developing international library cooperation, etc.

For the successful implementation of such projects, it is important to coordinate the activities of the participants, clearly specify their roles and tasks, substantiated plans, tools and transparent prompt reporting. Foreign experience shows that successful sustainable and long-term post-war reconstruction requires a holistic comprehensive strategy, rather than one-off projects and initiatives. Effective overcoming of the consequences of war and further development require significant efforts, time and resources — primarily from the national government, which must take on a leading role in the transition to peace. Full and effective participation of the library community in the complex and multifaceted processes of reconstruction and restoration of post-war society is a necessary and important condition for the preservation and development of cultural heritage, science, education and democracy in society.

The active participation and active position of the library community in the processes of post-war revival requires further study of foreign experience in order to obtain objective information about the processes, results, best practices and innovative solutions that have been applied in other countries in the construction of new libraries, replenishment and digitalization of collections, development of electronic resources and services, professional development of librarians, involvement of the public and partners in the restoration of libraries, etc. and adaptation of foreign experience to the Ukrainian context.

Keywords: history of librarianship abroad, libraries and war, librarians and war, post-war restoration of libraries, library and information services for veterans, library and information services for refugees from war, reading, protection of cultural heritage.

УДК 026+027.7]:340-051(73)

DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353361](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353361)

Соколов Віктор Юрійович,

кандидат історичних наук, доцент,

вул. Юлії Здановської, б. 31/1, кв. 45, м. Київ, 03040, Україна

e-mail: socolv@i.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0208-1292>

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ОСВІТНЬОЇ МОДЕЛІ З ПІДГОТОВКИ ЮРИДИЧНИХ БІБЛІОТЕКАРІВ У США

У статті на основі вивчення джерел та матеріалів наукових публікацій визначено зміст поняття «юридичний бібліотекар» («бібліотекар-юрист»); проаналізовано історичні умови та соціально-культурні чинники формування зазначеної професії та розвиток освітніх стандартів для юридичних бібліотекарів у контексті становлення юридичних бібліотек в США, а також охарактеризовано об'єктивні чинники підвищення значення юридичних бібліотекарів у розширенні соціальних функцій, послуг та розвитку діяльності бібліотеки в цілому. У цьому контексті актуальним та своєчасним для українських бібліотекознавців є вивчення більш ніж двохсотрічного досвіду діяльності юридичних бібліотек в США, а також формування професійної підготовки фахівців для зазначених установ. Дослідження особливостей становлення професії «юридичного бібліотекаря», вивчення специфіки формування кваліфікаційних вимог та освітніх стандартів до цієї професії має важливе значення для розвитку бібліотечної справи в Україні, оскільки за роки незалежності в країні було організовано та відкрито чимало нових юридичних бібліотек.

Ключові слова: історія бібліотечної справи, бібліотечна професіологія, бібліотечна освіта, юридична бібліотека, бібліотекар-юрист, юридичний бібліотекар.

Актуальність теми дослідження. Сучасний бібліотекар у своїй діяльності все частіше стикається з правовими питаннями, що стосуються не тільки бібліотечної справи, а й широкого кола питань адміністративного, трудового, цивільного права. Нині бібліотекарі повинні опрацьовувати та вивчати значний масив законодавчих та інших нормативних актів, що формують нормативні межі діяльності бібліотеки, основні напрями її розвитку та бібліотечно-інформаційної діяльності в цілому. Сучасним бібліотекарям також слід знати особливості правових аспектів взаємовідносин бібліотеки та користувача, бібліотечної установи та інших соціальних інститутів. Вивчення юридичних норм, що стосуються бібліотечної сфери, та їх вчасне застосування на практиці дозволяє реалізувати дієздатність бібліотеки як соціального інституту і суб'єкта права, визначати оптимальні форми взаємодії з користувачами і партнерами. До того ж, зі збільшенням кількості бібліотек юридичного профілю, обізнаність бібліотекарів у юридичній сфері набуває вагомої теоретичної і практич-

ної значущості й актуальності¹. У цьому ракурсі актуальним та своєчасним для українських бібліотекознавців є вивчення більш ніж двоохотрічного досвіду діяльності юридичних бібліотек в США, а також формування професійної підготовки фахівців для зазначених установ. Отже, дослідження особливостей становлення професії «юридичного бібліотекаря» («бібліотекаря-юриста»), вивчення специфіки формування професійних вимог та освітніх стандартів щодо «бібліотекарів-юристів» у вищезгаданій країні буде викликати неабияке зацікавлення у вітчизняних бібліотекознавців та має важливе значення для розвитку бібліотечної справи в Україні, оскільки за роки незалежності в країні було організовано та відкрито чимало нових юридичних бібліотек².

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Діяльність юридичних бібліотек в США вже давно привернула увагу зарубіжних бібліотекознавців. Бібліографія наукових праць про розвиток зазначених установ, особливості формування професії бібліотекаря-юриста та освітніх стандартів з «юридичної бібліотечної справи» нараховує сотні праць. Значна частина американських бібліотечних фахівців вивчає та висвітлює досвід окремих юридичних бібліотек та профільних вишів; чимало дослідників аналізують поодинокі питання з підготовки та підвищення кваліфікації юридичних бібліотекарів [2–4; 6; 7; 13; 14]. Деякі бібліотекознавці досліджували окремі періоди розвитку певних явищ з обраної тематики, як наприклад, бібліотекар Державної бібліотеки Вісконсина Гілсон Глейзер, який у своїй статті проаналізував перші двадцять чотири щорічні зустрічі членів «Американської асоціації юридичних бібліотек» (1906–1929), а також описав діяльність її засновників [5]. Зокрема, Г. Глейзер охарактеризував та розкрив погляди видатних теоретиків та практиків американської бібліотечної справи на розвиток юридичних бібліотек та підвищення рівня професіоналізації юридичного бібліотекаря у зазначений період. Дослідник довів, що на початку ХХ ст. завдяки діяльності засновників «Американської асоціації юридичних бібліотек» робота юридичного бібліотекаря була піднесена на рівень формування нової професії.

Значну увагу дослідників привертають питання співвідношення та балансу юридичної та бібліотечної складової у формуванні освітнього стандарту «біб-

¹ Так, наприклад, у міській бібліотеці м. Кривий Ріг Дніпропетровської області з 2023 р. користувачам надають безкоштовну правову допомогу, юридичні консультації та інші юридичні послуги. Загалом, у деяких бібліотеках України іноді запрошують на роботу юристів не тільки на основі тимчасових договорів, але й на посаду юрисконсульта, які не тільки допомагають укладати численні договори та всі необхідні документи для проведення тендерів, аукціонів і таке інше, а й захищають, при необхідності, права бібліотеки в судах.

² Приміром, у 1997 р. було відкрито наукову юридичну бібліотеку Національного університету «Одеська юридична академія», в якій нині нараховується майже 800 тис. примірників документів; у 1999 р. було створено Національну юридичну бібліотеку, як структурний підрозділ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який забезпечує акумуляцію та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію; у 2007 р. у Центрі німецького права та європейського розвитку при *Одеському національному морському університеті*, завдяки вирішальному внеску у вигляді колекції книг німецького правознавця, професора, д. ю. н. Карстена Отте, було відкрито юридичну бібліотеку, яка надалі отримала назву «Бібліотека німецького права ім. професора К. Отте»; у 2017 р. було організовано Наукову бібліотеку Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого в Харкові, яка до цього часу пройшла складний шлях реорганізацій тощо.

ліотекаря-юриста». Юридичний бібліотекар Університету Буффало Морріс Коен на початку 1960-х рр. вважав, що пошук «належного балансу між правом та бібліотечною наукою» для юридичних бібліотекарів є «фундаментальною проблемою юридичної бібліотечної освіти» [3]. М. Коен зазначав, що система формального освітнього процесу постала для юридичних бібліотекарів майже критерієм професійного статусу [4, с. 190]. Проте, розбіжності в різних університетах та в бібліотечних навчальних закладах у США були значними. Зокрема, М. Коен зазначав, що для вступу на спеціалізацію «бібліотекаря-юриста» Університету Буффало не потрібно було мати юридичну освіту, а за навчальною програмою Вашингтонського університету вона була вже необхідною. На його думку, багато посад в юридичній бібліотеці можна було обіймати без юридичної освіти або було б достатньо вчитися рік в юридичній школі. Диплом юриста у такому разі буде необхідним доповненням для тих, хто буде шукати посади керівника в юридичних або академічних (вишівських) бібліотеках. Втім, надалі М. Коен писав, що для «бібліотекаря-юриста», котрий прагне працювати в «академічній юридичній бібліотеці» або обійняти керівну посаду необхідно буде мати ступінь доктора юридичних наук [3; 4]. Однак, враховуючи тогочасні реалії, він вважав, що ще довго в юридичних бібліотеках будуть працювати кваліфіковані фахівці без юридичного ступеня з одним або навіть двома дипломами про освіту.

Наприкінці ХХ ст. освітні та професійні вимоги щодо юридичних бібліотекарів підвищились. Це також зумовило збільшення фахових публікацій з даної проблематики. Так, наприклад, менеджер з ресурсів правової інформації Джеймс Гемблтон поставив під сумнів саму можливість діяльності юридичних бібліотекарів без юридичної освіти. Він вважав, що в іншому випадку пересічний бібліотекар не в змозі буде навіть знайти певні потрібні для читачів-юристів матеріали, оскільки для цього необхідно буде мати відповідні глибокі спеціальні знання з правознавства [7]. Для створення досконалого професіонала з «юридичної бібліотечної справи», Дж. Гемблтон віддавав перевагу формальній освіті. Втім, для бібліотекаря-юриста, на його думку, достатньо було б пройти однорічну магістерську програму з юридичних наук [7, с. 42].

У 1989 р. тодішній директор юридичної бібліотеки Джорджтауна Роберт Оуклі висловив припущення, що формальний юридичний ступінь не є необхідним у юридичній бібліотеці для більшості професійних посад, але юридичні бібліотекарі повинні оволодіти мовою права та питаннями, про які запитують користувачі їхньої бібліотеки [14, с. 156]. Ступінь доктора юридичних наук він вважав необхідним лише для деяких окремих посад. На думку дослідника, оскільки «бібліотекарі-юристи» стикаються з необхідністю орієнтуватися в конкретних юридичних питаннях та колізіях, для них достатньо було б пройти навчання на першому курсі юридичного факультету або навчальні курси з окремих юридичних галузей, наприклад, «авторського права», свободи інформації, публічного, приватного, адміністративного права тощо.

На початку 1990-х рр. бібліотекар-юрист та професор права в Університеті Вашингтона Пенні Хейзелтон зазначала, що до другої половини ХХ ст. бібліотекарі-юристи досягли успіхів у встановленні післядипломної освіти як передумови для становлення своєї професії, чи то у формі наукового ступеня з бібліотечної науки, чи юридичного ступеня. Дослідниця наголошувала, що бібліотекарі-юристи можуть отримати необхідну для практики «компетентність у праві», окрім ступеня доктора юридичних наук, різними способами. Втім, П. Хейзелтон також зазначала про зростаючу складність права з його спеціалізованою лексикою, про складні зміни в законодавстві, що вимагатимуть від «бібліотекарів-юристів стати фахівцями з предметної області» [8].

У другій половині ХХ ст. все частіше почали з'являтися наукові праці, що узагальнювали набуті знання, теоретичний та практичний досвід розвитку юридичних бібліотек та формування професії «бібліотекаря-юриста» (праці К. Брок, А. Клайнфельтер, П. Хейзелтон та ін.) [1; 8; 10; 11]. Становленню та досягненням професійної освіти з підготовки юридичних бібліотекарів присвячені праці Дж. Гемблтона, Л. Голдсміт, У. Горем, П. Джегера, М. Коена, Е. Колфілд та ін. [2; 4–7; 9]. Проте, лише у 2021 р. вийшов перший підручник з основ «юридичної бібліотечної справи» З. Джойнер та К. Ласковського «Вступ до юридичної бібліотечної справи» («Introduction to Law Librarianship»), який дає обґрунтовані відомості для критичного сприйняття матеріалу та переосмислення діяльності й особливостей професії «бібліотекаря-юриста» [10].

Метою пропонованої оглядової статті є аналіз формування фахових вимог до «юридичного бібліотекаря» та характеристика розвитку освітніх стандартів з цієї професії у контексті становлення юридичних бібліотек у США.

Методологія дослідження. У запропонованій роботі використані як загальнонаукові, так і спеціальні **методи дослідження**, зокрема: метод термінологічного аналізу — при висвітленні сутності та смислового значення понять «юридична бібліотека», «юридична бібліотечна справа», «юридичний бібліотекар» або «бібліотекар-юрист» шляхом дослідження історії їхнього виникнення та розвитку; історико-генетичний метод — при вивченні умов та соціальних чинників виникнення та становлення юридичних бібліотек та професії юридичного бібліотекаря, а також для характеристики процесу динаміки його професійної компетенції; історико-типологічний метод — при аналізі особливостей формування освітньої моделі «бібліотекаря-юриста» та виокремлення певних етапів її становлення, а також для виявлення загальних професійних характеристик юридичного бібліотекаря, історико-порівняльний метод — при дослідженні суттєвих ознак юридичного бібліотекаря, схожих та відмінних рис його освітньої моделі та ін.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше в українській історіографії розкрито зміст поняття «юридичний бібліотекар» («бібліотекар-юрист»); висвітлено історію формування професії бібліотекаря-юриста; проаналізовано розвиток освітніх стандартів для юридичних бібліотекарів у кон-

тексті становлення юридичних бібліотек в США; охарактеризовано об'єктивні чинники підвищення значення діяльності «юридичних бібліотекарів» у розширенні соціальних функцій, послуг та розвитку роботи бібліотеки в цілому.

Виклад основного матеріалу. Спеціалізовані юридичні бібліотеки, як в США, так і в Європі, почали з'являтися на рубежі XVIII–XIX ст. Вони існували, переважно, завдяки фінансуванню асоціацій або клубів юристів, члени яких робили певні грошові внески для розвитку книгозбірні, а також за рахунок передплати за право користування її фондами. Такий вид юридичної бібліотеки був домінуючим у XIX ст., хоча поряд існували також інші види юридичних бібліотек, наприклад навчальних закладів («академічні юридичні бібліотеки»), більшість з яких розпочинали свою діяльність завдяки надходженню книг за заповітами та дарунків випускників і меценатів-юристів (іноді у вигляді цілої приватної колекції з юридичної літератури).

На рубежі XIX–XX ст. все більше поширювалися публічні юридичні бібліотеки, оскільки зі зростанням кількості юридичних трактатів, урядових публікацій та інших юридичних матеріалів, одночасно зростали запити користувачів на юридичну літературу. Більшість публічних юридичних бібліотек, які утворювали окремий різновид юридичних бібліотек, були створені для того, щоб надати суддям, державним службовцям, юристам (які не були членами «асоціацій юристів (або адвокатів)»), а також приватним громадянам доступ до юридичних матеріалів. Одночасно розвивалися професійні вимоги до бібліотекаря юридичних бібліотек. Загалом, протягом XIX–XX ст. у країнах Західної Європи та в США поступово сформувався своєрідний різновид бібліотечної професійної спеціалізації — «бібліотекар-юрист» або «юридичний бібліотекар» — фахівця з юридичної інформації, який працює у бібліотеках установ судової системи, юридичних фірм, юридичних навчальних закладів, різних державних організацій, у спеціалізованих підрозділах національних та провідних публічних та відомчих бібліотек, а також в невеликих книгозбірнях юридичних відділів підприємств та асоціацій. Поволі у західноєвропейських країнах та в США сформувалося декілька аспектів тлумачення поняття «юридичного бібліотекаря» або «бібліотекаря-юриста» (Б.-ю.), зокрема, як спеціаліста певного фахового рівня бібліотечної кваліфікації та як бібліотекаря на певній посаді з елементами правової сфери діяльності³. Отже, «**бібліотекар-юрист**» (Б.-ю.) або «**юридичний бібліотекар**» (англ. «law librarian» — юридичний бібліотекар; німец. «juristischer Bibliothekar», «Bibliotheksjurist» — «бібліотечний юрист»; «Rechtsbibliothekar» — «юридичний бібліотекар»; франц. «bibliothécaire de

³ Термін «юридичний бібліотекар» або Б.-ю. на даний час широко використовується в англомовних та німецькомовних країнах Європи, а також Франції, Швеції та в деяких інших державах. Зазвичай такий фахівець відповідає не лише за юридичну літературу в бібліотеці, а й за вирішення юридичних питань у бібліотечній сфері, у зв'язку з чим його іноді називають «бібліотечним юристом». Термін «бібліотечний юрист» наголошує на юридичній складовій, проте для «юридичного бібліотекаря» все навпаки – бібліотечна складова є домінуючою. У деяких провідних універсальних публічних бібліотеках Б.-ю. здійснює управління юридичним відділом бібліотеки та іноді відповідає за інші предметні галузі такі, як економіка, соціальні науки, політика та ін. [15].

droit» — «бібліотекар права», «bibliothécaire juridique» — «юридичний бібліотекар», «documentaliste juridique» — юридичний документознавець; синоніми: «бібліотечний юрист», «бібліотечний фахівець з правових питань», «фахівець з юридичної літератури») — це:

1) вищий рівень кваліфікації бібліотекаря в юридичних бібліотеках;

2) посада бібліотекаря за фахом, що має також юридичну освіту чи відповідний спеціальний кваліфікаційний рівень в галузі правознавства або посада, яку займає юрист, що працює бібліотекарем, переважно в юридичній бібліотеці чи в спеціалізованому підрозділі провідних універсальних публічних або відомчих бібліотек (наприклад, в бібліотеках юридичного факультету, міністерства юстиції, юридичних фірм або у невеликих судових книгозбірнях тощо).

Термін «юридична бібліотека» (лат. «bibliotheca juridica») ще в давні часи позначав книжкові зібрання з юридичної літератури. Перші такі бібліотеки починалися як невеликі книжкові колекції зібрань правових кодексів, праць з різних галузей права, а також судових висновків, законів, указів тощо. Часто це були приватні колекції юридичних книг, які належали практикуючим юристам та суддям [8, с. 319–320.]. В Європі перші юридичні бібліотечні зібрання виникли наприкінці XII – на початку XIII ст. (у вигляді певної частини великих монастирських та деяких церковних бібліотек), що стосувалися, переважно, канонічного, цивільного, римського та інших галузей права⁴. Значні зібрання юридичної літератури знаходилися також в університетських (академічних) бібліотеках, у приватних книжкових колекціях, власники яких нерідко заповідали свої особові бібліотеки після їх смерті передавати до фондів монастирських або навчальних бібліотек⁵. Зі збільшенням юридичної частини фондів бібліотек, поступово формувалася потреба у бібліотечних фахівцях з відповідною галузевою спеціалізацією, особливо в університетських бібліотеках, де кожний факультет мав власні книжкові зібрання.

В епоху Нового часу з розвитком книгодрукування, освіти та науки (XV–XIX ст.) бібліотечна діяльність все більше вимагала наукового опрацювання документів, широкої обізнаності та глибоких знань з різних галузей наук, зокрема з правознавства та книгознавства. Як тоді, так і нині, в багатьох країнах Європи юристи за освітою нерідко ставали бібліотекарями у різних книгозбірнях (особливо, в університетських)⁶. Звичайно, протягом майже всього Нового

⁴ Так, наприклад, бібліотечний каталог, що датується другою половиною XVIII ст., монастиря Святого Петра у Фрайбурзі, заснованого у 1073 р., містить приблизно 1100 юридичних видань (13% від загальної кількості фондів, проте всього 45 назв видань до 1500 р., що частково пояснюється знищенням книг під час воєн та пожеж). У каталозі книгозбірні монастиря 1774 р. перелічено приблизно 13000 назв (приблизно 14000 тт.)

⁵ Приміром, своє книжкове зібрання, переважно, юридичної літератури, Дітріх III фон Боксдорф (Dietrich III von Bocksdorf) (бл. 1410–1466), що був ректором Лейпцизького університету, заповів різним монастирям, через які його книжки зрештою потрапили до бібліотеки університету в Лейпцизі. Пожертви вчених навчальним бібліотекам та монастирям часто ставали основою формування книжкових зібрань юридичної літератури.

⁶ Наприклад, у XVII ст. одночасно бібліотекарем та юристом був Йоганн Мартін Рюмелін (Johann Martin Rümelin) (1586–1626), який був у 1617–1626 професором та бібліотекарем Тюбінгенського університету.

часу бібліотекарі, що мали поглиблені знання з юридичної літератури, ще не були зосереджені тільки на сфері юридичної бібліографії. Достатньо згадати вчених-енциклопедистів, які працювали в бібліотеках та вивчали різні аспекти правознавства, таких як Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646–1716), Йоганн Вольфганг фон Гете (1749–1832), брати Якоб Грімм (1785–1863) і Вільгельм Грімм (1786–1859) та ін., які, окрім висвітлення питань юриспруденції та організації роботи бібліотеки, працювали в багатьох інших напрямках наукової діяльності⁷. Таким чином, формування спеціалізованої діяльності Б.-ю. була у значній мірі пов'язана з розвитком книжкових зібрань з юридичної літератури, а надалі (з кінця XVIII ст.) — зі становленням юридичних бібліотек (наприклад, бібліотек юридичних товариств)⁸.

На рубежі XVIII–XIX ст. почав формуватися також зміст терміну «юридичний бібліотекар», який в англосаксонському світі з'явився раніше, ніж термін «бібліотекар-юрист» в деяких європейських країнах. Наприклад, в штаті Міннесота у 1849 р. використовували поняття «state librarian» — «державний бібліотекар» або «state law librarian» — «бібліотекар державного права», який обіймав посади як бібліотекаря, так і особистого секретаря губернатора штату. У другій половині XIX ст. термін «юридичний бібліотекар» набув офіційного вжитку, що частково підтверджується, наприклад, виданням у 1887–1890 рр. у м. Сан-Франциско журналу «Юридичний бібліотекар» («Law Librarian»).

На рубежі XIX–XX ст., через брак офіційних програм з юридичного бібліотечного навчання, більшість Б.-ю. отримували необхідні знання безпосередньо на роботі. Втім, книжкові фонди юридичних бібліотек швидко зростали, користувачі вимагали більш складних послуг, функціонування юридичних бібліотек ставало все складнішим. З часом, юридичні бібліотекарі та деякі юристи при-

У XX ст., так само, одночасно бібліотекарем, юристом і професором Вільного університету Берліна та Інституту міжнародного та порівняльного права був Вільгельм Венглер (Wilhelm Wengler) (1907–1995).

⁷ Ще наприкінці XIX ст. вважалося, що бібліотекарі повинні були однаково добре бути обізнані в усіх галузях знань та бути придатними до роботи на усіх ланках своєї професії без врахування особливостей їхньої початкової професійної освіти (тобто при наймі на роботу враховувалися загальна обізнаність, знання мов та рівень кругозору особи здатної до бібліотечної роботи, а не тільки її професійні знання як історика, філолога, юриста чи теолога). Проте, якщо раніше бібліотекарями працювали, переважно, історики та філологи, які поступово самостійно набували професійних знань у галузі бібліотечної справи або отримували їх шляхом закінчення спеціалізованих курсів, то з початком XX ст. з розвитком бібліотечної освіти в західноєвропейських країнах вважалося за доцільне готувати бібліотекарів з числа випускників різних спеціальностей.

Тривалий час на посаду бібліотекаря запрошували, звичайно, тільки чоловіків. Лише у другій половині XIX ст. жінок почали працевлаштовувати в бібліотеках, переважно, на некваліфіковані види роботи. На початку XX ст., з розвитком середньої та вищої освіти та її доступності для жінок, їх стали приймати на вищі посади в бібліотеках та на академічні посади у вишах. Нині частка жінок серед бібліотекарів, зокрема Б.-ю., значно вища, ніж частка чоловіків.

⁸ Відомо, що в Ірландії наприкінці XVIII ст. протягом кількох років діяла юридична бібліотека. За деякими даними, зазначена юридична бібліотека сформувалась внаслідок діяльності книготорговця, який продав або позичав книги юристам. Книгар мешкав в невеликій кімнаті, де і зберігав свої книги. У 1816 р. на зборах Ірландської колегії адвокатів було створено «Товариство юридичної бібліотеки» («Law Library Society») з метою комплектування книгозбірні літературою з юриспруденції та права на основі членських внесків товариства юристів. На момент заснування «Товариство юридичної бібліотеки» мало у своєму складі передплатників, керівний комітет та бібліотекаря.

ходили до усвідомлення необхідності створення офіційних освітніх програм для Б.-ю.

У 1876 р. для координації та покращення роботи бібліотек у США було створено «Американську бібліотечну асоціацію» (ALA), головним завданням якої було «дозволити бібліотекарям виконувати свою поточну роботу легше та з меншими витратами». У цей же час були запропоновані перші формалізовані навчальні програми з бібліотечної освіти. У 1891 р. для покращення роботи юридичних бібліотек у штаті Каліфорнія було вперше організовано мережу таких установ, що працювали не тільки для юристів, а й для широкої громадськості та фінансувалися за рахунок судових зборів та плати за реєстрацію. Бібліотеки корпоративних та приватних юридичних фірм перебували на рубежі XIX–XX ст. лише у зародковому стані.

У 1906 р. для розвитку та підвищення цінності юридичних бібліотек, піднесення престижу професії юридичного бібліотекаря, формування освітньої підготовки Б.-ю. та забезпечення лідерства в галузі юридичної інформації була створена «Американська асоціація юридичних бібліотек» (AALL), до якої увійшли 25 бібліотекарів з різних юридичних бібліотек (10 — з державних юридичних бібліотек, 7 — з бібліотек юридичних (адвокатських) товариств, 7 — з «академічних юридичних бібліотек» (тобто юридичних навчальних закладів) та 1 — з бібліотеки корпоративного права)⁹ [8, с. 321–322]. Асоціація представляє юридичних бібліотекарів та суміжних бібліотечно-інформаційних фахівців юридичних бібліотек широкого кола правових установ: юридичних фірм, юридичних шкіл, корпоративних юридичних відділів, судів, а також книгозбірень місцевих, державних та федеральних урядових організацій. Розвиток професії юридичного бібліотекаря або Б.-ю. більшість дослідників пов'язують саме з діяльністю «Американської асоціації юридичних бібліотек», яка поступово прийшла до висновку про необхідність формування нової бібліотечної професії, а не просто нового виду бібліотечної діяльності.

На початку XX ст. увагу бібліотекознавців та фахівців бібліотечних навчальних закладів почала все більше привертати «юридична бібліотечна справа» («law librarianship») як кваліфікаційна спеціалізація бібліотечної освіти. Втім, в цей час більшість бібліотекарів, які працювали в юридичних бібліотеках США не мали бібліотечної освіти та неохоче погоджувалися з ідеєю про її необхідність для розвитку «юридичної бібліотечної справи». Однак, невдовзі, вони поступово усвідомили реальну потребу в отриманні бібліотечної освіти, хоча б у вигляді низки курсів з бібліотечної справи. Також на початку XX ст. юридичні бібліотеки продовжували розвиватися в країнах Європи, куди все частіше на посаду бібліотекарів почали брати юристів з науковим ступенем або бібліотечних фахівців — знавців юридичної літератури. Серед Б.-ю.

⁹ Нині AALL налічує понад 5000 членів, які представляють понад 1600 юридичних бібліотек. На рубежі XX–XXI ст. частка академічних Б.-ю. становила приблизно 30% від загальної кількості членів AALL, приблизно 40% Б.-ю. було з юридичних бібліотек приватного сектору, 26% – з бібліотек судів, адвокатських контор округів та штатів [8, р. 321–322].

в Європі широковідомими були видатні німецькі юристи та вчені-дослідники такі, як Фрідріх Ліст, Генріх Треплін та ін.¹⁰ Таким чином, поступове піднесення діяльності публічних юридичних бібліотек в багатьох країнах Європи та в США стимулювало формування фахових особливостей професії Б.-ю., певних специфічних вимог до посади «юридичного бібліотекаря» та освітніх критеріїв до підготовки даних фахівців.

Найпершим формальним незалежним курсом з «юридичної бібліотечної справи», була серія лекцій, прочитаних Фредеріком Д. Колсоном (Frederick D. Colson) у Бібліотечній школі штату Нью-Йорк в Олбані в 1913 р. Необхідною умовою для реєстрації на зазначений курс лекцій було знання основ права, про що повинно було бути зафіксовано у відповідному документі. У 1937 р. було запропоновано перший регулярний курс з «юридичної бібліотечної справи» [13, с. 331–333]. У цьому році Майлз Прайс (Miles Price) почав викладати у «Школі бібліотечної служби Колумбійського університету» («Columbia University School of Library Service») курс з адміністрування юридичної бібліотеки, який поглиблено охоплював юридичну бібліографію та юридичні дослідження з адміністративного права (проте, для відвідування даного курсу попередня юридична підготовка вже не була обов'язковою)¹¹ [3; 4].

Втім, ще у 1935 р. Б.-ю. бібліотеки Вашингтонського університету, доктор права, професор Артур С. Бердслі (Arthur S. Beardsley) виступив зі звітом Комітету з питань освіти у галузі юридичного бібліотечного права AALL на щорічній зустрічі у Денвері, де зазначав, що юридична підготовка (підтверджена дипломом з права) є важливою та незамінною для юридичного бібліотекаря, а загальна бібліотечна підготовка є бажаною, хоча, можливо, і не обов'язковою [2, с. 294]. У 1939 р. Артур Бердслі розпочав нову програму для

¹⁰ Генріх Треплін (Heinrich Treplin) (1884–1970), після вивчення права і здобуття докторського ступеня (1915) з 1922 р. працював у бібліотеці Лейпцизького університету. У 1925 р. він оприлюднив свою працю «Питання бібліотечного права» («Bibliotheksrechtliche Fragen»). Через вісім років (1933) у другому томі «Посібника з бібліотекознавства» («Handbuchs der Bibliothekswissenschaft»), під редакцією Фріца Мількау, Генріх Треплін написав розділ «Бібліотечне право» («Das Bibliotheksrecht»), який у 1961 р. перевидав з доповненнями. Також у 1933 р. в «Центральному журналі з бібліотекознавства» («Zentralblatt für Bibliothekswesen») Генріх Треплін опублікував статтю «Правові основи ксерокопіювання в бібліотечній практиці» («Die Rechtsgrundlage für die Photokopie in der Bibliothekspraxis»), де також висвітлював питання бібліотечного права [16–19].

Майже в той самий час працював ще один німецький Б.-ю., що писав праці з бібліотечного права, – Фрідріх Вільгельм Людвіг Оскар Ліст (Friedrich Wilhelm Ludwig Oskar List) (1887–1965), який у 1928 р. опублікував свою працю «Нарис бібліотечного права» («Grundriß eines Bibliotheksrechts») [12].

¹¹ Школа бібліотечної служби Колумбійського університету була заснована Мелвілом Дьюї та розпочала свою діяльність у 1887 р. як Школа бібліотечної економіки Колумбійського коледжу і, як така, вважається першим бібліотечним навчальним закладом у світі. У 1889 р. вона вийшла з підпорядкування Колумбійського університету та стала Бібліотечною школою штату Нью-Йорк, розташованою в Олбані. Проте, у 1926 р. вона знову повернулася до Колумбійського університету як Школа бібліотечної служби. У перші кілька десятиліть свого існування Школа зазвичай видавала дипломи зі ступенем бакалавра, з 1948 р., вона видавала переважно дипломи зі ступенем магістра (а надалі – доктора) бібліотекознавства. Кількість студентів у школі з часом коливалася, досягнувши піку наприкінці 1930-х рр. (понад 1000 студентів). У наступні роки кількість студентів сягала кількох сотень. Протягом 1970-х і 1980-х рр. у Школі було розроблено дві унікальні програми: одна з підготовки бібліотекарів рідкісних книг та спеціальних колекцій, а інша – з підготовки фахівців з консервації та збереження паперу. У 1990 р., під час бюджетної кризи, університет вирішив, що Школа бібліотечної служби більше не відповідає його загальним планам і її було невдовзі закрито (у 1992 р.).

магістратури, яка враховувала отримання ступеня бакалавра з юридичної бібліотечної справи у Школі бібліотечної справи Університету Вашингтона. Зазначена програма вимагала проходження чотирьох спеціалізованих курсів з юридичної бібліотечної справи та практичного досвіду роботи в юридичній бібліотеці на додаток до звичайної навчальної програми з бібліотечної науки (навчання за приблизно такою програмою продовжується й нині). Втім, деякий час обов'язковою умовою для навчання за вищенаведеною програмою необхідно було мати певний юридичний ступінь (проте, приймалися студенти, що вчилися на бібліотекаря зі старших курсів) [6].

У 1940-х рр. «Американська асоціація юридичних шкіл» («Association of American Law Schools» — AALS), що була заснована ще у 1900 р. та об'єднувала декілька десятків шкіл, зважилася рекомендувати юридичним школам мати бібліотекарів, основна діяльність яких була до цього пов'язана лише з бібліотечною справою. У зазначений час, як в юридичній галузі, так і в бібліотечній справі, розглядали найкращі способи стандартизації освітніх програм для підготовки Б.-ю. та зрештою зупинились на вимозі мати ступень доктора юридичних наук для осіб, що мали юридичну освіту та магістра бібліотечної та інформаційної науки (MLIS) для осіб, що мали бібліотечну освіту (за основу була взята комплексна програма з курсу юридичної бібліотечної справи та підготовки юридичних бібліотекарів у Вашингтонському університеті 1940 р.) [5, с. 103]. Проте, у 1950–1960-х рр. керівники більшості юридичних бібліотек наголошували, що вони не хочуть вважати свої установи частиною бібліотечної системи, тобто, вони сприймали себе як частину юридичної школи, а не бібліотечної системи.

Загалом, у першій половині ХХ ст. в «Американській асоціації юридичних бібліотек» (AALL) було опрацьовано декілька освітніх програм з підготовки юридичних бібліотекарів, що пропонували курси лекцій, семінарів, проведення спеціалізованих круглих столів і диспутів, організацію низки промов окремих доповідачів тощо. У 1930-х рр. було вже декілька десятків таких освітніх програм (нині їх вже понад 70, а також понад 30 відділень AALL, де їх члени зустрічаються кілька разів на рік з метою вдосконалення освіти Б.-ю.). Лише у 1965 р., після неодноразових спроб сформулювати деякі загальні принципи освітніх стандартів для Б.-ю., що розпочалися з середини 1930-х рр., AALL створила програму сертифікації, яка пропонувала різноманітне поєднання бібліотечної та юридичної освіти, а також бібліотечного досвіду для отримання кваліфікації сертифікованого юридичного бібліотекаря (втім, програму сертифікації було скасовано у 1983 р. через питання узгодження оподаткування, оскільки AALL була вільна від оподаткування) [1, с. 358].

Якщо до початку ХХ ст. в США юридичний бібліотекар іноді не мав навіть вищої освіти (у деяких штатах на початку ХХ ст. було відкрито курси з «юридичної бібліотечної справи»), не кажучи вже про вищі наукові ступені, то вже у 1930–1940-х рр. кваліфікаційні норми нерідко вимагали від Б.-ю. на-

явності двох дипломів (з правознавства та бібліотекознавства) та одного або двох наукових ступеня — магістра бібліотечної справи та доктора юридичних наук. Після Другої світової війни стандарт подвійного диплому та статус викладача стали головною формальною ознакою, щоб претендувати на посаду академічного Б.-ю. [1, с. 348]. Значна частина фахівців тоді вважала, що для Б.-ю. юридична освіта є необхідною та незамінною, а загальна бібліотечна підготовка є очікуваною, але другорядною. За соціологічними даними, в той час лише 5% юридичних бібліотекарів мали, як бібліотечну, так і юридичну освіту, 14% закінчили юридичний факультет, 16% — курс бібліотечних наук. Надалі, у 1950–1960-х рр., освітній відсоток став набагато вищим. Так, за відомостями Елізабет Колфілд, у США зі ста бібліотекарів юридичних навчальних закладів, які відповідали на опитування, близько 70% мали юридичну освіту, 50% — бібліотечну, а 25% — два наукових ступеня. Серед тих, хто працював у великих академічних юридичних бібліотеках, майже половина мала обидва дипломи, і більшість із них розпочали свою роботу після Другої світової війни [2, с. 307]. У 1930–1950-х рр. у багатьох бібліотечних вишах читали курс з «юридичної бібліотечної справи» для тих, хто вже пройшов курс бакалавра¹². Поступово, у керівництві різних асоціацій прийшли до висновку, що для Б.-ю. потрібно мати освіту, як в галузі «правової науки», так і галузі «бібліотекознавства» та інших «соціальних і гуманітарних наук». Більшість фахівців, зазначало, що Б.-ю. повинен мати ґрунтовні знання з права та бібліографії, щоб давати оцінку тих чи інших юридичних джерел, відповідаючи на запити юристів, студентів та зацікавлених користувачів. Тобто вони були схильні до тієї думки, що найкращий юридичний бібліотекар — це юрист, який володіє методами бібліотечної справи. Проте, юридичний ступінь ще не гарантував майстерності чи успіху «юридичного бібліотекаря».

У 1962 р., у США у межах проведення симпозіуму під назвою «Навчання юридичних бібліотекарів», було запропоновано програму магістратури з «юридичної бібліотечної справи» («law librarianship»), яку опрацювали у Школі бібліотечної служби Колумбійського університету («School of Library Service») [3; 4]. Було також зазначено, що «ідеальний» юридичний бібліотекар — це той самий «бібліотекар», плюс фахівець, який має кваліфікацію в галузі права та здатний проводити юридичні дослідження (тобто має ступінь магістра або, ще краще — доктора права). На симпозіумі більшість Б.-ю. та інших фахівців прийшла до висновку, що наявність кваліфікованої особи на посаді юридичного бібліотекаря є життєво важливою для іміджу Б.-ю., при цьому контроль якості кваліфікації буде здійснюватися відповідно до вимог бібліотечних та юридичних вишів, а також потреб та запитів ринку (адже, диплом не означає володіння всіма знаннями, що стосуються вимог конкретної роботи). Отже Б.-ю. відпо-

¹² Тобто, для отримання кваліфікації Б.-ю., який у своїй особі виконував би роль бібліографа юридичної літератури, адміністратора та викладача, треба було вчитися у вищій школі приблизно від 6 до 9 років, що далеко не всі бібліотекарі (в першу чергу, з фінансових причин) могли собі дозволити. Деякі декани юридичних факультетів вимагали, щоб їхні юридичні бібліотекарі мали вісім років формальної освіти.

відну сертифікацію могли б отримати, переважно, завдяки поєднанню освіти та досвіду. Проте, відкритими залишалися питання щодо типу та тривалості досвіду, якості бібліотечної та юридичної освіти та доцільності кваліфікаційного іспиту. У другій половині 1960-х рр. члени американських асоціацій (AALL, «Американська асоціація юристів» («American Bar Association») та ін.) домовилися про кваліфікаційний стандарт для кандидатів на посаду Б.-ю., які могли бути сертифіковані, якщо вони мали: 1-й варіант: юридичний ступінь, ступінь з бібліотечної науки та два роки професійного бібліотечного досвіду; 2-й варіант: юридичний ступінь та чотири роки зазначеного досвіду; 3-й варіант: ступінь з бібліотечної науки з шістьма роками досвіду; 4-й варіант: кваліфікацію фахівців без ступеня, але мали б довгостроковий відповідний професійний бібліотечний досвід та певний видатний внесок у професію [2, с. 313].

Зростання кількості юридичних бібліотек в юридичних начальних закладах у 1960–1970-ті рр., а також у приватному секторі серед юридичних фірм у 1970–1980-ті рр. призвело до нестачі кваліфікованих юридичних бібліотекарів. У зазначений час у бібліотечних вишах США було збільшено кількість курсів з юридичної бібліотечної справи. Проте, до 1973 р. лише 15 з 45 бібліотечних навчальних закладів, акредитованих «Американською бібліотечною асоціацією», мали курс юридичної бібліографії та запровадили спецкурси з «юридичного бібліотекознавства» [9, с. 5]. У 1980-х рр. «Американська асоціація юридичних бібліотек» скасувала вищезазначений стандарт, оскільки невизначеним залишалось питання з бібліотечним досвідом (ні бібліотекарі, ні юристи не розуміли і не приймали визначення, яке включає професійний досвід до отримання кваліфікаційного ступеня). Було вирішено, що бібліотекар повинен мати як юридичну, так і бібліотечну освіту, а також ґрунтовні знання практичних проблем бібліотечної справи і повинен відповідати вимогам сертифікації «Американської асоціації юридичних бібліотек». Зазвичай, він повинен мати статус члена юридичної установи (факультету), до якої належить бібліотека, мати право приймати участь у її засіданнях, присвячених питанням розвитку та управління, включаючи право голосу з усіх питань, що стосуються юридичної бібліотеки (зокрема, щодо комплектування, використання фондів, обслуговування та адміністрування)¹³.

Наприкінці ХХ ст. понад 60% з акредитованих «Американською бібліотечною асоціацією» (ALA) бібліотечних навчальних закладів (32 з 52) пропонували принаймні один курс з юридичної бібліотечної справи. Надалі зростала також кількість студентів, які навчалися в юридичних школах, тоді як можливості працевлаштування для юридичної практики зросли лише незначно. Така ситуація спонукала багатьох студентів та практикуючих юристів розглянути альтернативні варіанти своєї кар'єри. Дехто вирішував отримати ще диплом

¹³ Втім, і нині в деяких юридичних вишах юридичним бібліотекарям забороняється відвідувати засідання юридичних факультетів та голосувати з питань формування навчальних програм, підготовки кадрів юридичних факультетів тощо.

з бібліотечної справи та стати Б.-ю. У результаті роботодавець (юридична бібліотека) мав можливість найняти на посаду Б.-ю. фахівця з обома дипломами, навіть якщо він міг бути задоволений лише дипломом фахівця з бібліотекознавства. Нині формальна освіта з юридичної бібліотечної справи є частиною багатьох програм магістратури та докторантури з бібліотекознавства. Однак, протягом багатьох років питання вимог до освітніх стандартів та наукового ступеня для юридичних бібліотекарів, що вже довгий час обговорювалися, ніколи остаточно не вирішувалися. Деякі фахівці вважають, що для отримання кваліфікації Б.-ю. необхідно мінімум чотири роки навчатися в коледжі, потім три роки в юридичному виші та ще два роки в бібліотечному.

Рання освітня модель в «юридичній бібліотечній справі» наголошувала на юридичній освіті як на основній кваліфікації для кар'єри в юридичних бібліотеках. Проте, це не означало, що всі Б.-ю. мали юридичний науковий ступінь, а лише те, що коли йшлося про стандарти чи кваліфікації, юридичний науковий ступінь вважався основним ступенем післядипломної освіти. До 1970-х рр. багато Б.-ю. без наукового ступеня набували необхідних професійних знань та навиків безпосередньо на роботі. Отже, така кваліфікаційна модель мала можливий та бажаний формальний компонент — наявність юридичного наукового ступеня та неформальні компоненти через навчання в освітніх програмах або на робочому місці.

З 1980-х рр., оскільки світ інформації ставав дедалі складнішим (особливо з додаванням комп'ютеризованих баз даних та систем), юридичні фірми усвідомили необхідність найму більш кваліфікованих менеджерів бібліотечної справи. Вони вважали вищу освіту в галузі бібліотекознавства (або значний досвід роботи в юридичній бібліотеці) необхідною кваліфікаційною умовою для посади Б.-ю., оскільки фірма чи корпорація, ймовірно, мала під рукою безліч співробітників з юридичною освітою. Проте, далеко не всі юридичні фірми та корпорації вважали, що юридичним бібліотекарям не потрібно мати науковий юридичний ступінь. Багато юридичних бібліотекарів у приватному секторі, що мали юридичні ступені, додатково навіть отримували за це фінансову та адміністративну підтримку від своїх роботодавців.

Наприкінці ХХ ст. і до сих пір у США від Б.-ю. вимагають розуміння основних напрямів розвитку права, знання правової системи держави, юридичної термінології та літератури, усвідомлення основ права та етики. Основними професійними вимогами щодо кваліфікаційного рівня Б.-ю. є: розвинення навичок мислення на відносно високому рівні, враховуючи аналітичні навички; системний аналіз питань та критична оцінка альтернативних рішень; вміння використовувати дослідницькі методи (у тому числі, бібліотечно-бібліографічні) на практичному та теоретичному рівнях; розуміння правових систем, юридичних принципів, норм права, методичних підходів у вирішенні юридичних питань; володіння мовою права; набуття певних навичок роботи в юридичних бібліотеках та реального практичного досвіду на ниві бібліотечної справи [14,

с. 150]. На думку сучасного американського бібліотекознавця Джеймса Гемблтона (James Hambleton), для отримання посади Б.-ю. потрібно принаймні один рік навчання в галузі права для осіб, що вже мають ступінь магістра з бібліотечної та інформаційної науки, інакше кажучи — магістратуру з правових досліджень [7, с. 43]. Наразі ступінь доктора юридичних наук все ще є рекомендованою вимогою для практикуючого Б.-ю.

Наразі освітня модель з «юридичної бібліотечної справи» охоплює навчання в магістратурі з бібліотечної та інформаційної науки, проте бібліотечні навчальні заклади не забезпечують необхідної глибини та широти освіти для підготовки Б.-ю. І хоча юридичні бібліотекарі, можливо, нарешті погодилися, що їхні фахівці є бібліотекарями і повинні проходити навчання та освіту, як й інші бібліотекарі, незмінним залишається факт, що юридичні компетенції також повинні бути досягнуті. Звідси, зрозумілим стає подальше поглиблення спеціалізації в бібліотечних вишах, а в окремих випадках — вимоги щодо проходження для Б.-ю. трирічної програми доктора юридичних наук (можливо також визнання ступеня магістра з юридичних досліджень), а також періодична потреба продовження розвитку професійних навичок у межах неформальної освіти через систему безперервної освіти та навчання на робочому місці.

Сучасна кваліфікаційна модель (як освітній стандарт) для Б.-ю. має чіткий формальний компонент — наявність наукового ступеня з бібліотечної науки, тоді як юридичний науковий ступінь, за винятком «академічних» та деяких судових та адвокатських юридичних бібліотек, вважається бажаним, але не обов'язковим. Більшість роботодавців у бібліотеках не зацікавлені у фахівцях лише з юридичним науковим ступенем, хоча часто вони наймають юристів з припущенням, що надалі спеціалістом буде отримано бібліотечний науковий ступінь. Доповненням до цих формальних освітніх вимог слугує низка неформальних освітніх можливостей через відділення AALL, «Американської бібліотечної асоціації» та інші професійні бібліотечні організації, а також навчання «юридичній бібліотечній справі» на робочому місці.

Слід зазначити, що американські академічні Б.-ю. допомогли розробити стандарти для акредитації юридичних навчальних закладів щодо підготовки фахівців для юридичних бібліотек, у тому числі сформулювали вимоги для посади директора юридичної бібліотеки. На рубежі ХХ–ХХІ ст., якщо для Б.-ю. академічних юридичних бібліотек необхідною кваліфікаційною вимогою була наявність наукового ступеня або з бібліотечних та інформаційних наук, або з юриспруденції, то для акредитації директора необхідно було мати науковий ступінь з двох зазначених галузей (зокрема, за вимогами «Американської асоціації адвокатів» та «Асоціації американських юридичних шкіл»). Для інших 4800 Б.-ю. таких чітких освітніх вимог не було [8, с. 329].

Нині від Б.-ю., хоча і вимагають знань з основ права і правової системи держави, розуміння юридичної термінології, а також поглиблених знань з юридичної літератури, багато бібліотечних фахівців вважають, що для юридичного біб-

ліотекаря не обов'язково потрібні ґрунтовні знання з юриспруденції. На їхню думку, не слід наполягати на тому, щоб Б.-ю. мав глибоке розуміння правових принципів, якими володіє добре навчений юрист, а також навичок тлумачення правових норм та законів. Б.-ю. повинен знати, як ці принципи найкраще класифікувати та де найкраще знайти справи, що ілюструють їх застосування [2, с. 289; 5, с. 103]. Лише від окремого конкретного Б.-ю. залежить, наскільки він оволодів спеціальними знаннями та набув професійного досвіду завдяки своїм досягненням і самоосвіті. Частково також від професійного рівня юридичних бібліотекарів буде залежати оцінювання їхнього статусу та репутації. Адже, коли немає чітко визначених стандартів до певної спеціальності, зокрема Б.-ю., в суспільстві може скластися враження, що формальна освіта та системні знання з базових наук не потрібні для бібліотечної справи (для Б.-ю., особливо, в галузях не тільки бібліотекознавства, а й правознавства, юридичної бібліографії та термінології). Проте, до сих пір у суспільстві ще зберігається погляд на бібліотекаря, як на «зберігача книг, який тримає двері бібліотеки відкритими», а на Б.-ю., лише як на фахівця, що добре знає мови, історію, політологію та право. Тим не менш, типовими обов'язками Б.-ю. в американських юридичних бібліотеках є :

У сфері організації роботи юридичної бібліотеки та виконання адміністративних функцій Б.-ю.: допомагає у розробці та впровадженні загальних правил для бібліотеки; забезпечує дотримання правил та політики розвитку бібліотечної установи; керує передплатою видань, придбанням періодичних та серіальних видань; допомагає у складанні бюджету, фінансовому плануванні та звітності бібліотеки; перевіряє документацію на отримання матеріалів та обробляє рахунки-фактури для оплати; готує та обробляє бібліотечні рахунки-фактури; допомагає у розробці та впровадженні політики розвитку своєї бібліотечної установи та її фондів; виконує обов'язки заступника директора у разі потреби; виконує щоденне звірення касового апарату; керує технічним персоналом та помічниками бібліотекарів юридичної бібліотеки; керує стажерами місцевих освітніх програм.

У галузі опрацювання документів та організації фондів Б.-ю.: керує, перевіряє та оновлює інформацію про опрацювання документів з фондів бібліотеки; організовує та каталогізує матеріали за допомогою системи класифікації «Бібліотеки Конгресу»; організує належне опрацювання нових надходжень документів та їх розміщення на полицях, а також видалення застарілих документів з фондів бібліотеки.

В організації довідкової служби бібліотеки Б.-ю.: керує довідковими послугами, що надаються персоналом бібліотеки; надає юридичні та неюридичні довідкові послуги суддям, адвокатам, громадським організаціям та користувачам; відповідає на довідкові запитання особисто, телефоном або електронною поштою; визначає особливості запитів на юридичну інформацію, використовує навички проведення довідкових співбесід; використовує відповідні дру-

ковані та електронні ресурси для відповіді на запити юридичного характеру; надає інструкції щодо використання бібліотечних ресурсів та обладнання; допомагає читачам використовувати відповідні ресурси; надає інформацію про доступні юридичні довідкові ресурси та пошукові інструменти.

У сфері вирішення загальних питань Б.-ю. повинен знати: юридичні принципи, положення, закони, правила, процедури, принципи політики та демократичного політичного процесу; принципи та процеси надання послуг користувачам та особливості особистого бібліотечного обслуговування; специфіку та аналіз потреб користувачів; стандарти якості послуг та оцінку задоволеності користувачів; зміст юридичної термінології, враховуючи значення та орфографію слів, правила словоскладання та граматику; електронне обладнання, комп'ютерне та програмне забезпечення, а також інтегровані бібліотечні системи, базовий HTML, Microsoft Word, Excel, Teams, Zoom та інші загальні комп'ютерні програми; принципи та методи розробки навчальних програм та тренінгів, а також особливості навчання та інструктажу для окремих осіб та груп; офісні процедури та системи, такі як обробка текстів, керування файлами та записами; економічні та бухгалтерські принципи та практики, особливості фінансових ринків, банківської справи, а також аналіз та звітність про фінансові дані; методи комунікації та поширення медіа, а також альтернативні способи надання інформації через письмові, усні та візуальні медіа; принципи бізнесу та менеджменту, що стосуються стратегічного планування та розподілу ресурсів, моделювання людських ресурсів, техніки, а також координації роботи людей та їх використання; сучасні інтегровані бібліотечні системи тощо.

Юридичні бібліотекарі допомагають: створювати системи та процеси, що полегшують виявлення, доступ та використання правової інформації; оволодівати користувачам новими технологіями пошуку профільної інформації; аналізувати постійно зростаючий потік нових джерел, а також оцінювати точність і релевантність інформації, авторитет її джерел. Нині Б.-ю. повинні знаходити юридичну та міждисциплінарну інформацію для своїх читачів у друкованому, цифровому, мікрофішовому та багатьох інших форматах. Окрім пошуку інформації для користувачів юридичних бібліотек, Б.-ю. все більше залучаються до викладання курсів, що базуються на навичках, які зосереджені на підготовці студентів до практики. Вони розробляють нові форми та способи доступності правових матеріалів, зокрема для навчальних курсів, які викладаються у вишах, готують практичні керівництва та навчальні програми з джерел правової, навчальної та іншої інформації.

Нині в США та в країнах Західної Європи Б.-ю. є експертами з методологій юридичних досліджень, які добре знають сучасні пошукові системи та різні спеціалізовані онлайн бази даних¹⁴. Вони можуть допомогти юристам у визна-

¹⁴ У Західній Європі бібліотекарі юридичних факультетів зазвичай вважаються вченими-юристами, якщо вони виявили себе у галузі бібліотечного права чи юридичної бібліографії. Нині науковий ступінь доктора при призначенні на посаду Б.-ю. там вважається бажаним. Проте, у Німеччині лише приблизно 5% бібліотекарів юридичних бібліотек мають докторський ступінь. Деякі Б.-ю. мають юридичний науковий

ченні відповідних джерел інформації, з'ясуванні найбільш релевантних і надійних джерел, у розробці дослідницьких стратегій та оцінці якості отриманої інформації (наприклад, вони можуть оцінити конкретні юридичні зобов'язання директора компанії). Часто юридичні бібліотекарі мають завдання робити більше, ніж просто фізично знаходити справу, закон чи нормативний акт. Юридичні бібліотекарі все частіше функціонують як пошуковці інформації, які гарантують, що користувачі, при їхній допомозі, знаходять достовірні та релевантні знання, оскільки все більше людей шукають правові відомості виключно в Інтернеті. Вони не лише допомагають своїм користувачам краще ознайомитися з юридичними ресурсами, але й часто допомагають їм почуватися більш впевнено та комфортно. Освітня роль юридичних бібліотекарів охоплює організацію інформації для її легкого пошуку, допомогу користувачам у її використанні та діяльність як «перекладачів» різних «правових колізій». Б.-ю. також вміють синтезувати складну правову інформацію та створювати індивідуальні дослідницькі звіти. Проте, юридичні бібліотекарі, що в силу обов'язків, змушені допомагати користувачам своїх бібліотек, через низку професійних рекомендацій, кодексів та законів, що забороняють несанкціоновану юридичну практику, вагаються, яку допомогу вони можуть надавати¹⁵.

Таким чином, юридичні бібліотекарі залишаються незамінним ресурсом для юристів, які прагнуть орієнтуватися у складному ландшафті юридичних досліджень. Оскільки юридична галузь продовжує рухатися до цифрових по-

ступінь, а також ступінь магістра з бібліотечної та інформаційної науки, деякі — тільки один. Мінімальні кваліфікаційні вимоги для Б.-ю. переважно такі: ступінь магістра бібліотечної та інформаційної науки (або еквівалент за програмою бібліотечної справи, акредитованою «Асоціацією юридичних бібліотек») та один рік досвіду роботи в юридичній бібліотеці, або наявність ступеня доктора юридичних наук та не менш двох років досвіду роботи в бібліотеці (або один рік досвіду роботи в юридичній бібліотеці), чи один рік досвіду роботи в бібліотеці та один рік досвіду юридичних досліджень. «Асоціація юридичних бібліотек та документації» є німецькомовним відділенням Міжнародної асоціації юридичних бібліотек, що була створена у 1959 р. Асоціація заохочує співпрацю та розвиток бібліотек та інших центрів правової інформації та документації, стимулює професійні обміни як на національному, так і на міжнародному рівнях, вивчає проблеми, що стосуються її сфери діяльності, та пропонує відповідні рішення та заходи. Асоціації юридичних бібліотекарів існують також в інших країнах Європи, як наприклад, «Британська та Ірландська асоціація юридичних бібліотекарів», що була заснована у 1969 р., як провідна професійна організація у Великій Британії та Ірландії для бібліотечно-інформаційних фахівців, які працюють з правовою інформацією. Зазначена добровільна організація регулюється статутом, положеннями та регламентом; організована без штатного персоналу і керується через свої комітети та Раду, а існує переважно за рахунок членських внесків.

¹⁵ За етичними принципами AALL Б.-ю. можуть надавати допомогу користувачам-не-юристам у пошуку юридичної інформації та навчати їх, як ефективно її знаходити. Згідно з рекомендаціями ALA, Б.-ю. повинні надавати повні довідкові послуги під час допомоги читачеві, враховуючи уточнюючі запитання, щоб визначити, яка інформація потрібна читачам. На думку деяких фахівців, оскільки надання навіть базових довідкових інформаційних послуг в галузі права користувачам публічних бібліотек передбачає прийняття юридичних рішень, Б.-ю. повинні робити все можливе, включаючи тлумачення закону та надання юридичних консультацій, щоб допомогти відвідувачам юридичних бібліотек знайти інформацію, необхідну для вирішення їх правових питань, адже, довідкові послуги, які надають Б.-ю., чітко відрізняються від юридичної практики. Проте, значна частина фахівців, зокрема юристів, наголошують на тому, щоб Б.-ю. лише допомагали б користувачам збирати необхідну інформацію, включаючи надання конкретних цитат, але, щоб вони уникали надання юридичних послуг, таких як заповнення або подання документів, прогнозування результатів юридичних суперечок або порад щодо процедурних дій. Отже, хоча немає єдиної думки щодо обмежень для Б.-ю. під час допомоги користувачам у пошуку юридичної інформації, необхідна певна обережність, щоб мінімізувати ймовірність виникнення юридичних та етичних проблем.

слуг, Б.-ю. несуть дедалі більшу відповідальність за розробку рішень, які відповідають потребам клієнтів, одночасно забезпечуючи цілісність та безпеку їхніх даних. Вони також можуть працювати безпосередньо з клієнтами, надаючи аналіз конкретних юридичних питань і слугуючи цінним ресурсом для користувачів бібліотеки, які шукають консультацій з юридичних питань. Загалом, Б.-ю. значно скорочують час, необхідний науковцям для проведення досліджень, і надають їм можливість бути більш продуктивними. Більшість юридичних бібліотекарів також надають консультації студентам-юристам, а нерідко приймають участь у навчальному процесі. Вони часто пропонують певне партнерство з викладачами, причому самі проводять юридичні дослідження для викладачів або разом з ними (про що викладачі регулярно визнають у своїх публікаціях, іноді вводячи Б.-ю. як співавтора дослідження) [11]. Деякі юридичні бібліотекарі розробляють поглиблені курси юридичних досліджень, включаючи спеціалізовані курси, що зосереджені на судових та інших актуальних галузях юридичної практики. Викладання юридичних досліджень вимагає набагато більше, ніж просто знайомство з юридичними публікаціями. Багато юридичних бібліотекарів приймають участь в експертизі як дослідницьких стратегій, так і в педагогіці юридичних досліджень.

Висновки. Розвиток у ХХ ст. юридичних бібліотек в США (а також у багатьох країнах Європи) спонукав становлення нової професії — «юридичний бібліотекар», а також формування нової бібліотечної галузі — «юридична бібліотечна справа» («law librarianship»), при цьому розвиток юридичних бібліотек майже на 100 років випереджав розвиток перших освітніх програм з юридичної бібліотечної справи.

Не зважаючи на те, що з перших років формування юридичної бібліотечної справи у США фахівці погоджувалися, що юридичний бібліотекар повинен знати право та юридичну бібліографію, щоб кваліфіковано виконувати свою роботу, нині ще відсутні чіткі формальні освітні стандарти для його підготовки¹⁶. Тим не менш, поєднання бібліотечної та юридичної освіти допомагає юридичному бібліотекарю, як спеціалізованому бібліотечному фахівцю з юридичної інформації, який керує юридичними ресурсами та забезпечує доступ до них у юридичній бібліотеці, зрозуміти як особливості навчальних запитів студентів юридичного факультету, так і специфіку професійних інформаційних вимог юристів.

¹⁶ Наприклад, оголошення про вакансії, розміщені в списку електронної розсилки «law-lib» на початку ХХІ ст., показують, що приблизно 70% вакансій для академічних юридичних бібліотек вимагають наявності у претендентів на посаду Б.-ю. як ступеня магістра з бібліотекознавства, так і ступеня доктора права [2, р. 326]. Багато хто вважає, що просування в академічній юридичній бібліотеці неможливе без ступеня доктора юридичних наук (в усякому разі, ступінь доктора юридичних наук краще допомагає отримати більш цікаву та грошову роботу). Незалежно від рекомендацій «Американської асоціації юристів», в деяких оголошеннях про працевлаштування на посаду Б.-ю. визначається широкий спектр їх обов'язків та компетенцій (приблизно 60 вимог), в залежності від специфіки основних професійних зобов'язань однієї з семи категорій юридичних бібліотекарів, що розподіляються за сферами їх діяльності: управління, послуги (обслуговування), інформаційно-бібліотечні технології, колекції (фонди), каталогізація, загальні галузеві питання (головні спеціалісти) та викладання [9, р. 7].

Складність встановлення освітнього стандарту для підготовки юридичного бібліотекаря полягає в тому, що «бібліотекар-юрист» не є ані бібліотекарем загального профілю, ані юристом, проте сформувався в окрему самостійну професійну групу фахівців, для яких притаманна наявність не тільки подвійної освіти, а й наукового ступеня магістра або доктора юридичних наук та магістра бібліотечних наук, поєднання яких робить юридичних бібліотекарів дослідниками юридичної та бібліотечної справи та готує їх до кваліфікованої юридичної та бібліотечної практики.

Нині існує багато видів юридичних бібліотек, які поділяються на три основні категорії: державні, «академічні» та бібліотеки юридичних фірм¹⁷. Переважно всі державні юридичні бібліотеки відкриті для громадськості та наполегливо працюють над тим, щоб зробити свої матеріали доступнішими для пересічних людей. Розуміння законотворчої діяльності та законів, легкість доступу користувача до правової інформації є життєво важливими соціальними чинниками розвитку демократії та провадження її досягнень у суспільне життя. Отже, піднесення юридичних бібліотек є необхідною ланкою розбудови демократичної держави, а діяльність юридичних бібліотекарів стає основою для розширення ролі адвокації, правового просвітництва та суспільного інформаційно-правового обслуговування користувачів бібліотек. Нині юридичні бібліотекарі знаходяться на передовій інформаційно-правових технологій, оскільки розробляють нові інструменти для забезпечення доступу та до аналізу правової інформації, включаючи досягнення, пов'язані з використанням штучного інтелекту, повнотою інформаційних даних та візуалізацією інформації. Таким чином, як в юридичних бібліотеках, так і в провідних національних, публічних та відомчих бібліотеках США саме «бібліотекар-юрист» стає у центрі вирішення юридичних питань бібліотеки, виконуючи, таким чином, функції юридичних консультантів (юридичних бібліотекарів нерідко приєднують до групи адміністративних юристів та водночас до кваліфікованих фахівців з юридичної літератури). Протягом своєї кар'єри юридичні бібліотекарі, як спеціалісти з права та бібліотекознавства, нерідко займають адміністративні посади в бібліотеках, зокрема стають керівниками спеціалізованих підрозділів, директорами публічних та спеціальних бібліотек (адже директор будь-якої установи повинен розумітися у правових питаннях та юридичних колізіях). У таких випадках діяльність бібліотеки набуває особливих відмінностей, зокрема у вирішенні юридичних та адміністративних питань, що позитивно позначається на ефективності та результативності роботи закладу, оскільки бібліотекар-юрист, як правило, привертає увагу бібліотечних співробітників до сутності правової сторони будь-якого питання чи діяльності бібліотеки в цілому. А шляхів до підвищення своєї професійної компетенції у юридичних бібліотекарів є багато — це спеціалі-

¹⁷ Класифікація юридичних бібліотек складна та потребує окремого висвітлення (існують їх класифікації за декількома критеріями — за функціональним призначенням, за типом установи, за складом фондів тощо). Поряд з зазначеними існують, наприклад, такі типи юридичних бібліотек, як наукові, спеціальні, публічні, академічні (вищих закладів освіти), бібліотеки професійних об'єднань та ін.

зовані курси з юридичної бібліотечної справи, яких існує чимало; отримання юридичного ступеня; навчання на роботі, зокрема через програми підвищення кваліфікації та курси, що пропонуються професійними юридичними чи бібліотечними організаціями та асоціаціями тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Brock C. A. Law libraries and librarians: a revisionist history; or more than you ever wanted to know. *Law Libr. J.* 1974. Iss. 67(3). P. 325–361.
2. Caulfield E. Is this a profession? Establishing educational criteria for law librarians. *Law Libr. J.* 2014. Iss. 106. P. 287–328. URL: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lj106&g_sent=1&collection=journals&id=287 (дата звернення: 04.09.2025).
3. Cohen M. L. Education for law librarianship. *Libr. Trends*. 1963. № 1. P. 306–314.
4. Cohen M. L. Education for law librarianship : a symposium background to law library education. *Law Libr. J.* 1962. Iss. 55. P. 190–199.
5. Glasier G. S. History of the American Association of Law Libraries: the founders and the early years, 1906–1929. *Law Libr. J.* 1956. Iss. 49. P. 82–103.
6. Goldsmith L. M. History of the University of Washington law librarianship program. *Law Libr. J.* 1990. Iss. 82(2). P. 239–279.
7. Hambleton J. Does a law librarian need a law degree? *The spirit of law librarianship : a reader*. Littleton, 1991. P. 37–43.
8. Hazelton P. A. Law libraries as special libraries: an educational model. *Libr. Trends*. 1993. № 2(42). P. 319–341.
9. Jaeger T. P., Gorham U. The education of law librarians in the United States from the Library School perspective. *J. of Education for Libr. and Inform. Science*. 2017. № 1(58). P. 3–14.
10. Joyner Z., Laskowski C. Introduction to law librarianship. Mountain View : Pressbooks, 2021. 371 p. URL: <https://pressbooks.pub/app/uploads/sites/4509/2021/07/Introduction-to-Law-Librarianship-20210920.pdf> (дата звернення: 04.09.2025).
11. Klinefelter A. The value of an academic law library in the 21 century. *Academic law libr. within the changing landscape of legal education : a primer for deans and provosts* / ed. by: J. S. Howland, M. Wu, R. E. Wheeler, S. Pagel. 2020. № 84. P. 3–17.
12. List F. Grundriß eines Bibliotheksrechts. Zugleich ein Beitrag zur Praxis Deutschen Verwaltungsrechts. Nebst einer dogmatischen Voruntersuchung. Über öffentlich-rechtliche Rechtsinstitute. Gießen : Verl. von E. Roth, 1928. 159 S.
13. Morse A. L. New directions in education for law librarianship. *Law Libr. J.* 1977. Iss. 70. P. 329–337. URL: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lj70&g_sent=1&collection=journals&id=351 (дата звернення: 04.09.2025).
14. Oakley R. L. Education for law librarianship: avoiding the trade school mentality. *J. of Libr. Administration*. 1989. Iss. 3–4. P. 147–164.
15. Steinhauer E. W. Rechtsbibliothekar oder Bibliotheksjurist. *Blog von Dr. jur. E. Steinhauer zu Fragen des Bibliotheksrechts: Virtueller Zettelkasten mit Hinweisen und Anmerkungen zu bibliotheksrechtlichen Themen*. 2014. URL: https://ku-linz.at/bibliothek/fachbezogene_informationen/bibliotheks_und_informationswissenschaft (дата звернення: 04.09.2025).
16. Treplin H., Kirchner H. Bibliotheksrecht. Wiesbaden : Otto Harrassowitz. 1960. 18 S.
17. Treplin H., Kirchner H. Das Bibliotheksrecht. *Handb. der Bibliothekswissenschaft. Bd. 2 : Bibliotheksverwaltung*. 2. Aufl. Wiesbaden : Harrassowitz, 1961. S. 762–769.
18. Treplin H. Bibliotheksrechtliche Fragen. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. 1925. Bd. 42. S. 488–498.
19. Treplin H. Die Rechtsgrundlage für die Photokopie in der Bibliothekspraxis. *Zent.-Bl. für Bibliothekswesen*. 1933. Bd. 50. S. 590–594.

References

1. Brock, C. A. (1974). Law libraries and librarians: A revisionist history; or more than you ever wanted to know. *Law Library Journal*, 67(3), 325–361.
2. Caulfield, E. (2014). Is this a profession? Establishing educational criteria for law librarians. *Law Library Journal*, 106, 287–328. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lj106&g_sent=1&collection=journals&id=287
3. Cohen, M. L. (1963). Education for law librarianship. *Library Trends*, 1, 306–314.
4. Cohen, M. L. (1962). Education for law librarianship: A symposium background to law library education. *Law Library Journal*, 55, 190–199.
5. Glasier, G. (1956). History of the American Association of Law Libraries: the founders and the early years, 1906–1929. *Law Library Journal*, 49, 82–103.
6. Goldsmith, L. M. (1990). History of the University of Washington law librarianship program. *Law Library Journal*, 82(2), 239–279.
7. Hambleton, J. (1991). Does a law librarian need a law degree? V R. M. Mersky, & R. A. Leiter (Eds.) *The spirit of law librarianship: A reader* (p. 37–43). Littleton: F.B. Rothman.
8. Hazelton, P. A. (1993). Law libraries as special libraries: an educational model. *Library Trends*, 2(42), 319–341.
9. Jaeger, P., & Gorham U. (2017). The education of law librarians in the United States from the Library School perspective. *Journal of Education for Library and Information Science*, 1(58), 3–14.
10. Joyner, Z., & Laskowski, C. (2021). *Introduction to law librarianship*. Mountain View: Pressbooks. <https://pressbooks.pub/app/uploads/sites/4509/2021/07/Introduction-to-Law-Librarianship-20210920.pdf>
11. Klinefelter, A. (2020). The value of an academic law library in the 21 century. *Academic law libraries within the changing landscape of legal education: a primer for deans and provosts*, 84, 3–17.
12. List, F. (1928). *Grundriß eines Bibliotheksrechts. Zugleich ein Beitrag zur Praxis Deutschen Verwaltungsrechts. Nebst einer dogmatischen Voruntersuchung. Über öffentlich-rechtliche Rechtsinstitute*. Gießen: Verlag von Emil Roth.
13. Morse, A. L. (1977). New directions in education for law librarianship. *Law Library Journal*, 70, 329–337. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lj70&g_sent=1&collection=journals&id=351
14. Oakley, R. L. (1989). Education for law librarianship: avoiding the trade school mentality. *Journal of Library Administration*, 3–4, 147–164.
15. Steinhauer, E. W. (2014). Rechtsbibliothekar oder Bibliotheksjurist. *Blog von Dr. jur. Eric Steinhauer zu Fragen des Bibliotheksrechts: Virtueller Zettelkasten mit Hinweisen und Anmerkungen zu bibliotheksrechtlichen Themen*. https://ku-linz.at/bibliothek/fachbezogene_informationen/bibliotheks_und_informationswissenschaft
16. Treplin, H., & Kirchner H. (1960). *Bibliotheksrecht*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
17. Treplin, H., & Kirchner H. (1961). Das Bibliotheksrecht. In *Handbuch der Bibliothekswissenschaft* (Bd. 2: Bibliotheksverwaltung, S. 762–769). Wiesbaden: Harrassowitz.
18. Treplin, H. (1925). Bibliotheksrechtliche Fragen. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 42, 488–498.
19. Treplin, H. (1933). Die Rechtsgrundlage für die Photokopie in der Bibliothekspraxis. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 50, 590–594.

Стаття надійшла 26.08.2025 р.

Sokolov V.,

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor

Apt. 45, 31/1 Yulii Zdanovskoi St, Kyiv, 03040, Ukraine

e-mail: socolv@i.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0208-1292>

FORMATION AND DEVELOPMENT OF AN EDUCATIONAL MODEL FOR TRAINING LAW LIBRARIANS IN THE USA

Summary

The article, based on the study of sources and materials of scientific publications, defines the meaning of the concept of “law librarian”; analyzes the historical conditions and socio-cultural factors of the formation of this profession and the development of educational standards for law librarians in the context of the formation of law libraries in the USA, and also characterizes the objective factors of increasing the importance of law librarians in expanding social functions, services and the development of library activities in general. In this context, it is relevant and timely for Ukrainian librarians to study more than two hundred years of experience in the activities of law libraries in the USA, as well as the formation of professional training for specialists for these institutions. Research into the features of the formation of the profession of “law librarian”, the study of the specifics of the formation of qualification requirements and educational standards for this profession is of great importance for the development of librarianship in Ukraine, since many new law libraries have been organized and opened in the country over the years of independence.

The **purpose** of the proposed review article is to analyze the formation of professional requirements for a “law librarian” and characterize the development of educational standards for this profession in the context of the formation of law libraries in the United States.

Methodology of the work. The proposed work uses both general scientific and special research **methods**, in particular: the method of terminological analysis — when highlighting the essence and semantic meaning of the concepts of “law library”, “law librarianship”, “law librarian” by studying the history of their emergence and development; the historical and genetic method — when studying the conditions and social factors of the emergence and formation of law libraries and the profession of a law librarian, as well as to characterize the process of the dynamics of his professional competence; historical-typological method — when analyzing the features of the formation of the educational model of a “law librarian” and identifying certain stages of its formation, as well as to identify the general professional characteristics of a law librarian, historical-comparative method — when studying the essential features of a law librarian, similar and distinctive features of his educational model, etc.

The **scientific novelty** of the study lies in the fact that for the first time in Ukrainian historiography the meaning of the concept of “law librarian”; the history of the formation of the profession of a law librarian is highlighted; the development of educational standards for law librarians in the context of the formation of law libraries in the USA is analyzed; objective factors of increasing the importance of the activities of “law librarians” in expanding social functions, services and the development of library work as a whole are characterized.

Conclusions. Development in the 20th century law libraries in the USA (as well as in many European countries) prompted the emergence of a new profession “law librarian”, as well as the formation of a new library branch — “law librarianship”, while the development of law libraries preceded the development of the first educational programs in law librarianship by almost 100 years. Despite the fact that from the first years of the formation of law librarianship in the USA, experts agreed that a law librarian must know the law and law bibliography in order to perform his work competently, there are still no clear formal educational standards for his training. Nevertheless, the combination of library and law education helps the law librarian understand both the peculiarities of the educational needs of law students and the specifics of the professional information requirements of lawyers. The difficulty in establishing an educational standard for training a law librarian lies in the fact that a law librarian is neither a general librarian nor a lawyer (jurist), but has formed a separate independent professional group of specialists, who are characterized by not only dual education, but also a master’s degree or doctorate in law and a master’s degree in library science, the combination of which makes law librarians researchers in law and library science and prepares them for qualified legal and library practice. Currently, legal librarians are at the forefront of information and law technologies, as they develop new tools to provide access to and analyze law information, including achievements related to the use of artificial intelligence, completeness of information data, and information visualization. Thus, both in law libraries and in leading national, public, and departmental libraries in the United States, it is the “law librarian” who becomes the center of the library’s law issues, thus performing the functions of law consultants (law librarians are often included in the group of administrative lawyers and, at the same time, qualified specialists in law literature).

Keywords: history of librarianship, library professionology, library education, law library, librarian-jurist, law librarian.

**ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

УДК 025.171:027.7:378.4(477.74-25):929Гольденберг”1940/1950”
DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353362](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353362)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук, доцент,

професор кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін

Одеського національного морського університету, професор ОНМУ

вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

тел.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6907-7768>

**ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ЩОДО НАУКОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИКА-ГЕРМАНІСТА Ф. Р. ГОЛЬДЕНБЕРГ
В АРХІВІ ПРОФЕСОРА А. Г. ГОТАЛОВА-ГОТЛІБА
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

У статті представлено результати наукової діяльності Фаїни Рувимівни Гольденберг (1908–1975) як одного з представників одеської школи істориків-новістів 1930-х–1940-х рр. Наукова творчість Ф. Р. Гольденберг, яка є одним із представників вітчизняної германістики, показана як один з етапів у розвитку одеської школи досліджень нової історії. Ця школа пережила етапи становлення та підйому в XIX – на початку XX ст., складний процес формування радянської новістики, в якій велика роль належала професору К. П. Добролюбському, який поєднав своєю особистістю дореволюційний та радянський етапи розвитку цього періоду всесвітньої історії. Подано фактологічний аналіз наукової літератури щодо постаті Ф. Р. Гольденберг. У статті вперше опубліковано історіографічні джерела, що дають нову інформацію для більш чіткої реконструкції її біографії та творчого доробку. Встановлено, що її наукові праці в сучасній історіографії охарактеризовано не достатньо детально. Серед наукових здобутків Ф. Р. Гольденберг — розробка низки важливих тем, які мають теоретичне, методичне значення для розуміння логіки розвитку нової історії. Однією з таких тем є дослідження гуманістичної спрямованості світогляду німецького драматурга, теоретика мистецтва і літературного критика-просвітителя, основоположника німецької класичної літератури Г. Е. Лессінга. Вона вивчала його філософію та соціальні проблеми в його творчості, розглядала спадщину письменника, яка багато у чому відображала слабкості та недостатньо розвинену класову самосвідомість німецького бюргерства XVIII ст. Водночас у її науковій творчості більш не має опублікованих наукових праць окрім методичних напрацювань. Проте вона стояла біля витоків історичної германістики у Дніпропетровському університеті, в якому їй вдалося долучитися до підготовки наступного покоління істориків-новістів.

Ключові слова: Ф. Р. Гольденберг, одеська наукова школа істориків-новістів, К. П. Добролюбський, генерації, історіографічні джерела, еґо-документи, Г. Е. Лессінг, історія Просвітництва.

Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова — це не тільки сховище десятків мільйонів томів друкованої продукції, а й місце зберігання фондів архівів знаних співробітників університету (А. Г. Готалов-Готліб, М. М. Ланге та ін.), де відкладена значна кількість цінних історичних джерел, які здебільшого ще не стали відомими представникам наукового середовища, зокрема історикам.

У розвитку дослідження питань нової історії важливе місце належить Одесі, Імператорському Новоросійському університету (1865–1920) та представникам одеської наукової школи істориків-новістів. Одеса з початку другої половини XIX ст. і до нашого часу є одним із провідних центрів розвитку досліджень у галузі історії і культури нового часу та в однаковій мірі є центром викладання нової історії та підготовки професійних кадрів вчених-новістів. Біля витоків досліджень нової історії в Одесі ще в 1850-х рр. стояв професор Рішельєвського ліцею С. Муравйов [39]. Становлення ж одеської школи істориків-новістів пов'язане з приходом до Новоросійського університету 1867 р. професора О. Г. Брікнера (1834–1896), праці якого були присвячені, переважно культурній та політичній історії XVII–XVIII ст. [8, с. 480]. В останній третині XIX ст. в Одесі сформувалася власна наукова школа новістів, серед засновників якої були такі вчені, як професори Г. О. Афанасьєв (1848–1925) [11–15], О. С. Трачевський (1838–1906) [46–47], В. К. Надлер (1840–1894) [40–41], Р. Ю. Віппер (1859–1954) [19–20], П. М. Ардашев (1865–1924) [9–10], І. І. Іванов (1862–1929) [28–29], Є. М. Щепкін (1860–1920) [48], В. Е. Крусман (1879–1922) [30–31], К. О. Кузнецов (1883–1953) [32], В. Ф. Лазурський (1869–1947) [33–35] та ін. Таким чином, у галузі нової історії в Одесі у другій половині XIX – на початку XX ст. працювали відомі історики, але в силу різних обставин вони надовго не затримувалися у Новоросійському університеті (крім Є. М. Щепкіна і В. Ф. Лазурського), переїжджаючи до більш престижних університетів або до інших вишів на більш статусні посади.

У розвитку нової історії в Одесі сформувалася низка напрямів, серед яких найважливішим був історико-культурологічний. Одеський історико-культурологічний напрям досліджень нової історії будувався на бездоганному знанні історичних джерел, їх ретельному аналізі, на особливій увазі до політичної історії та до здобутків культури народів того часу. Історико-культурологічний напрям пов'язав в єдиний процес нову історію дореволюційного періоду, радянського часу та сучасного етапу розвитку науки. У цьому відношенні особливе місце у розвитку цього напрямку належить професору К. П. Добролюбському (1885–1953) [26–27], вченому дореволюційної наукової школи, який продовжив давню традицію підготовки фахівців і наукових досліджень з нової історії у післяреволюційний час та своєю педагогічною, науковою, громадською діяльністю забезпечив настільки необхідне науці спадкоємство істориків-новістів. Традиції одеської школи нової історії продовжували розвивати у 1920-х – 1940-х рр. такі відомі вчені, як Й. Л. Вайнштейн (1894–1980) [16–17], А. Г. Готалов-Готліб (1866–1960) [23–25], М. М. Розенталь (1892–1960) [43–

45], В. С. Алексеев-Попов (1912–1982) [6–7] та ін. Одним із продовжувачів історико-культурологічного спрямування стала Фаїна Рувимівна Гольденберг (1908–1972), яка зробила певний внесок у науку та у розвиток даного напрямку. На жаль, до сьогодення її ім'я довгий час залишалося призабутим в українській історичній науці.

Перша дотична згадка щодо постаті Ф. Р. Гольденберг з'явилася 2016 р. в статті одеського дослідника П. А. Майбороди [38, с. 129]. У 2023 р. про біографію і науковий доробок маловідомої дослідниці більш деталізовано згадав автор даної статті [36, с. 214–216]. Тільки 2024 р. з'явилася перша студія, повністю присвячена Ф. Р. Гольденберг [18]. Незважаючи на важливість цієї статті у реконструкції життя призабутої вченої, А. Г. Венгер припустився в неї значної кількості фактологічних і науково-довідкових помилок. Причинами його фактологічних помилок, перш за все, є те, що він не володіє інформацією щодо історії вищої школи Одеси у період 1920-х–1930-х рр. та нехтує ретельною роботою з історичними джерелами. Наприклад, знаного історика та історіографа середніх віків Осипа Лейбовича (Львовича) Вайнштейна (1894–1980) назвав «Левом» [18, с. 111], демонструючи незнання імені класика історичної науки. Прикладом нехтування історичними джерелами є те, що факт знайомства Ф. Р. Гольденберг з О. Л. Вайнштейном він відносить до часу її навчання в Одеському інституті професійної освіти, який існував у 1930–1933 рр. [18, с. 111]. Хоча у «Відомості про академічну працю» Ф. Р. Гольденберг чорним на білому написано, що з дисципліни «Середньовіччя», яку викладав їй О. Л. Вайнштейн, вона отримала оцінку «задовільно» у червні 1928 р. [3, арк. 11 зв.]. Таким чином, простежується невідповідність фактів та часових проміжків. Тобто у вказаний період Одеський інститут професійної освіти ще не існував, а навчання Ф. Р. Гольденберг відбувалося в Одеському інституті народної освіти [37].

Неприпустиму неухважність, а скоріш за все і не пряму роботу з історичними джерелами, підтверджує також той факт, що А. Г. Венгер припустився великої помилки у назві кандидатської дисертації Ф. Р. Гольденберг — «Гуманист Лессинг и его борьба с реакционными сторонами современной ему действительностью» [18, с. 111]. Хоча її оригінальна назва інша — «Гуманист Лессинг и его борьба с реакционными сторонами современной ему германской действительности» [21]. Підкреслені нами відмінності у назві дисертації яскраво характеризують штучну суттєву розбіжність у змісті дослідження Ф. Р. Гольденберг, яка виникає через помилку неухважного дослідника. Його байдужість до цінності та значення суті історичного джерела, а ще гірше наявність ознак непрямой роботи з ними, простежується в археографічній публікації тез Ф. Р. Гольденберг щодо її наукової роботи.

Так, у додатку, наводячи тези, він вказав їх під одним пунктом [18, с. 118–120], хоча загальна кількість пунктів складається з 13 [5, арк. 334–338]. Непряму роботу А. Г. Венгера з історичними джерелами підтверджує і той факт, що він вказав невірний рік та обсяг публікації кандидатської дисертації Ф. Р. Голь-

денберг. Вона була видана не 1947 р. із загальним обсягом 289 сторінок [18, с. 121], а 1948 р. з обсягом у 302 сторінки [21]. До загального враження про не роботу з історичним джерелами у фондах архіву А. Г. Готалова-Готліба в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова підводять жакливі помилки А. Г. Венгера у вказуванні вихідних даних на одиниці зберігання. Так, він вказує, що тези кандидатської дисертації Ф. Р. Гольденберг зберігаються за посиланням «Картон № 20, Одиниця зберігання № 206, арк. 334–338», а рецензія А. Г. Готалова-Готліба на цю дисертацію за посиланням «Картон № 20, Одиниця зберігання № 206, арк. 316–333» [18, с. 121], хоча насправді впродовж багатьох років ці обидва історіографічні джерела відкладено в «картоні № 20. Од. зб. № 202, арк. 203–434» [5]. Суттєві розбіжності у вихідних даних нами підкреслено. Під неувважності А. Г. Венгера як дослідника спостерігаємо в некоректному складанні списку джерел і літератури, позиції яких не відповідають дійсності. Наприклад, посилання на матеріали Державного архіву Одеської області він вказує під номером «30» [18, с. 111], а в списку джерел під цим номером вказано справу Державного архіву Дніпропетровської області [18, с. 121]. Відповідно ця велика помилка стала наскрізною для всього списку джерел і літератури. Враховуючи усі виявлені в статті А. Г. Венгера помилки, недоліки, хиби, некоректності тощо, вона не може претендувати на роботу наукового рівня.

Метою нашої студії є послідовний виклад даних інтелектуальної діяльності Ф. Р. Гольденберг, які в подальшому, з використанням нових історичних джерел, заслуговують на додаткове спеціальне комплексне дослідження.

Основу джерельної бази статті склали документи трьох фондів: Державного архіву Одеської області (ДАОО), архівні колекції і фонд дисертацій Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, матеріали преси та наукової літератури.

Ф. Р. Гольденберг народилася 19 лютого 1908 р. у єврейській родині робітників у Кишиневі [3, арк. 2]. Батька звали Рувін Шмарович Гольденберг (1877 р. н.) [3, арк. 4]. Згодом родина переїхала до Одеси, де батько з 1924 р. працював приймальником хліба [3, арк. 4], але станом на 20 липня 1927 р. вважався безробітним [3, арк. 8–9]. 15 червня 1925 р. Ф. Р. Гольденберг закінчила семирічну трудову школу соціального виховання [3, арк. 10], а в липні 1927 р. подала заяву щодо вступу до Одеського інституту народної освіти (ОІНО) [3, арк. 1], який існував впродовж 1920–1930 рр. [37]. До ОІНО вона надавала документи за вступною нормою ЛКСМУ, про що свідчить клопотання Свердловського районного комітету Одеської організації ЛКСМУ про її прийом до ОІНО [3, арк. 5]. 5 липня 1927 р. Ф. Р. Гольденберг заповнила «Анкету», для тих хто вступав до ОІНО. У вересні 1927 р. вона стала студенткою історичного відділення факультету професійної освіти ОІНО [3, арк. 11]. Розпочавши навчання в ОІНО, їй довелося закінчити навчання в іншому виші — в Одеському інституті професійної освіти (ОІПО, 1930–1933), що було пов'язано з реор-

ганізацію мережі вищої школи УСРР 1930 р. ОІПО вона закінчила 1931 р. та 1 березня їй було виписано характеристику: *«Гольденберг Фаня Рувімова студентка соціально-економічного факультету, член ЛКСМ/у/, член спілки. За час перебування у виші до академічної роботи ставилась уважно. Академні підготовки достатня. Політично розвинена. Брала участь в громадській роботі вишу, але була знята з роботи профуповноваженого за недбале ставлення до роботи та використання в своїх інтересах. Може бути використана на педроботі»* [3, арк. 7]. Через реформаційні процеси структури вищої школи УСРР на початку 1930-х рр. на сьогодні не можливо чітко встановити назву факультету, який вона закінчила. У документі від 1 березня 1931 р. вказано соціально-економічний факультет ОІПО [3, арк. 7], а в документі від січня 1931 р. засвідчено назву економічно-історичного відділу ОІПО [2, арк. 8]. Згідно останнього документу вона закінчила економічно-історичний відділ ОІПО та за розподілом у січня 1931 р. отримала направлення на роботу до Червоноповстанського району [2, арк. 8], адміністративним центром якого було село Біляївка (нині місто в Одеському районі Одеської області, адміністративний центр Біляївської міської громади).

Впродовж чотирьох років навчання, відповідно до вимог системи вищої школи тих часів, Ф. Р. Гольденберг продемонструвала загалом знання вище середнього. Із 36 предметів, за які виставлені оцінки в її «Відомості про академічну працю» за період від червня 1928 р. до січня 1931 р., 19 вона склала на «добре», 9 — на «задовільно» (педологія, фізкультура, військова навчальна підготовка, історія старого світу — М. І. Мандес, історія середньовіччя — Й. Л. Вайнштейн, російська мова, економіка промисловості, історія педагогічних навчань — І. І. Герліх, історія КП(б)У — Г. М. Трачевський), за інші 8 предметів отримала оцінку «зараховано». Як бачимо вище за три історичних предмети вона отримала оцінку «задовільно», за 4 предмети історичного профілю отримала оцінку «добре» (історія нового часу — К. П. Добролюбський, історія Росії — І. Д. Сероголазов, історія України — Р. М. Шпунт, історичний матеріалізм — Л. О. Піпер), а за історію XIX та XX ст. — «зараховано» (К. П. Добролюбський) [3, арк. 11–12]. Якщо умовно рахувати за п'ятибальною системою, де «задовільно» дорівнює 3 балам, «добре» — 4, а «зараховано» — 5, то середній бал Ф. Р. Гольденберг з історичних предметів склав 3,75 балів.

Більш важливим моментом ніж оцінки в отриманні Ф. Р. Гольденберг вищої освіти є той факт, що вона познайомилася з людиною, яка привела її до історичної науки, стала науковим керівником її кандидатської дисертації та саме головне стала її вчителем у науці на все життя. Такою людиною для неї став доктор історичних наук, професор К. П. Добролюбський (1885–1953), відомий в історичній науці як дослідник історії Франції XVIII ст. Його фундаментальні праці «Экономическая политика термидорианской реакции» (1930) і «Термидор: очерки по истории классової боротьбы во Франции в 1794–1795 гг.» (1949) [26–27] визнані фахівцями класичними. Прямим підтвердженням фак-

ту приналежності Ф. Р. Гольденберг до наукової школи К. П. Добролюбського є її лист до нього від 22 березня 1948 р. (Дод. 1) за вісім місяців до захисту її кандидатської дисертації. Словами, що характеризують їх взаємозв'язки як «учня і вчителя» є фраза «Вы очень нужны нам — всему нашему поколению, и более молодому поколению — все мы, Ваши ученики, глубоко уважаем Вас за те знания, которые получаем от Вас, за ту колоссальную пользу, которую Вы приносите нашей науке». Із змісту цього листа також стає зрозуміло, що Ф. Р. Гольденберг підтримувала наукові контакти ще з двома представниками наукової корпорації істориків-новістів — професорами А. Г. Готаловим-Готлібом і М. М. Розенталем. До речі, з А. Г. Готаловим-Готлібом Ф. Р. Гольденберг була знайома ще з часів її навчання в ОІНО, де професор викладав їй дисципліни «Організація народної освіти» (у червні 1929 р. отримала оцінку «добре») і «Дидактику» (у вересні 1930 р. отримала оцінку «зараховано») [3, арк. 11зв.].

На сьогодні нам ще не вдалося встановити життєвий шлях Ф. Р. Гольденберг після закінчення ОІПО в період 1930-х – першої половини 1940-х рр., але відомо, що у 1935/1936 навчальному році вона працювала асистентом кафедри всесвітньої історії Одеського державного університету (ОДУ) під керівництвом професора К. П. Добролюбського. У період другої половини 1930-х рр., незважаючи на складні умови політичної ситуації в країні, К. П. Добролюбському на кафедрі всесвітньої історії ОДУ вдалося зібрати навколо себе когорту молодих талановитих студентів і випускників вищої школи Одеси та підготувати з них плеяду кваліфікованих викладачів і вчених (Н. І. Владимірова, Ф. Р. Гольденберг, С. І. Магазинер, Б. І. Малкіна, Й. Л. Портной та ін.).

Однією з аспіранток К. П. Добролюбського безумовно була Ф. Р. Гольденберг. На сьогодні, через брак збереження архівних матеріалів 1930-х рр., ми ще не змогли встановити розвідку, яка стала першою у хронологічному плані серед її наукових досліджень, але документально вдалося з'ясувати деякі факти з її наукової кар'єри, зокрема щодо обставин захисту кандидатської дисертації на тему «Гуманист Лессинг и его борьба с реакционными сторонами современной ему германской действительности» [21]. Через не традиційність і складність теми та велику увагу з боку науковців захист відбувся на об'єднаному засіданні Ради історичного та філологічного факультетів ОДУ двічі: у квітні [42] та 25 листопада 1948 р. [1, арк. 187].

Текст цієї дисертації зберігається у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Також нам невідомо достеменно, з якого саме часу Ф. Р. Гольденберг почала працювати над збиранням матеріалу, підготовкою та написанням дисертації. Беззаперечним фактом є те, що ця кандидатська дисертація на тему історії епохи Просвітництва у Німеччині є першою в радянській науці працею, що була присвячена німецькому поету, драматургу, теоретику мистецтва та літературному критику-просвітителю, основоположнику німецької класичної літератури — Готхольду Ефраїму Лессінгу (1729–1781). Ще одним важливим моментом є те, що активізація дослі-

джен з нової історії в Одесі відбулася у другій половині 1940-х рр. як один із результатів лояльної політики радянської влади щодо тематики історичних досліджень після війни, але в умовах «боротьби з космополітизмом» цю тему спочатку віднесли до другорядних, а згодом зовсім припинили дослідження у цій галузі.

Причина проведення двох об'єднаних засідань Ради історичного та філологічного факультетів ОДУ пов'язано з тим, що після першого засідання у квітні 1948 р. доцент А. В. Недзвідський (1908–1984) на сторінках друкованого органу ОДУ «За більшовицькі кадри» критично оцінив роботу Ради історичного і філологічного факультетів під час захисту дисертації Ф. Р. Гольденберг. А. В. Недзвідський звинуватив членів ради, а особливо її голову професора М. В. Беляєва у формалізмі, відсутності принциповості, оскільки той тричі переривав виступ доцента В. С. Алексеева-Попова, нагадуючи йому, щоб він «скорочувався». Також критика А. В. Недзвідського стосувалась і того, що фахівці університету, які вивчають західноєвропейську літературу, не долучилися до обговорення дисертації, в якій чимало сторінок присвячено саме літературі: «Проте виявилось, що ніхто з працівників, скажім, кафедри західноєвропейської літератури дисертації... не читав. Навіть керівник кафедри доцент Б. О. Шайкевич не зміг узяти участь у диспуті!» [42]. Серед усіх зауважень, висловлених А. В. Недзвідським, більш-менш об'єктивними є ті, що стосуються некоректного обмеження В. С. Алексеева-Попова під час його виступу, адже саме він був одним із фахівців в ОДУ, в полі наукових інтересів якого знаходилась тема дисертації Ф. Р. Гольденберг. Не дивлячись на те, що він захистив кандидатську дисертацію «Рабочий класс и социал-демократия Германии в дни франко-прусской войны и Парижской Коммуны 1870–1871 гг.» [6–7], він вважався видатним знавцем французької суспільної думки XVIII ст. Отже, тема кандидатської дисертації Ф. Р. Гольденберг перетиналася з його науковими уподобаннями, відповідно, він мав можливість і потребу висловити достатньо багато зауважень і порад.

Текст дисертації Ф. Р. Гольденберг дійшов до нас сьогодні в обсязі 302 аркушів, хоча її обсяг, на який давав відгук професор А. Г. Готалов-Готліб 7 квітня 1948 р., складався з 476 сторінок машинопису (463 аркуша тексту та 13 аркушів списку літератури) [5, арк. 316]. У своєму дослідженні Ф. Р. Гольденберг на підґрунті тогочасної радянської ідеології, з переважним акцентом на гуманістичну спрямованість світогляду Г. Е. Лессінга та філософію, діяльність і соціальні проблеми в його творчості, розглядала спадщину письменника, яка багато в чому відображала слабкості та недостатньо розвинену класову самосвідомість німецького бюргерства XVIII ст. У тезах свого дисертаційного дослідження, що зберігаються в особистому фонді одного з її опонентів професора А. Г. Готалова-Готліба Ф. Р. Гольденберг писала: «Лессинг — жертва современного ему пруссачества, но жертва сильная. Его драма не в том, что он согнулся, приспособился, как поступали многие, но в том, что он сохранил

верность своему «я», бедствовал, боролся и погиб. В борьбе идеологической Лессинг выделялся среди современников, был выше их, значительно опередил их. Это и определило его судьбу — его одиночество и гибель. Одиночество Лессинга заключалось в том, что его воззрения не были достоянием какого-либо общественного течения в Германии ни во время его жизни, никогда-либо после него» [5, арк. 334–335].

На засіданні Вченої ради ОДУ 1 грудня 1948 р. [1, арк. 183], на якому йшло обговорення щодо присудження Ф. Р. Гольденберг наукового ступеня кандидата історичних наук після захисту дисертації 25 листопада 1948 р., більшістю голосів дисертацію було визнано гідною ступеня кандидата наук. Однак одночасно було зазначено, що вона мала суттєві недоліки: тема була проміжною історико-літературознавчою, матеріал зібраний великий, але автор не зуміла його добре опрацювати, крім того була низка недоліків, які значно знижували цінність роботи. Наприклад, провідний одеський історик-новіст професор К. П. Добролюбський відмічав, що на захисті було мало виступів літераторів, тому низку піднятих критичних зауважень не було розкрито фахівцями-літературознавцями. Доценти С. Я. Коган і А. А. Москаленко відмітили комплексність теми та проміжний характер, що не було її недоліком, а залежало від характеру питання та незважаючи на коливання в оцінці дисертації є цілком допустимим. У ґрунтовних рецензіях професорів М. М. Розенталя і А. Г. Готалова-Готліба було вказано на низку недоліків дисертації, але всі рецензії визнали роботу такою, що відповідає вимогам, і тому рішення ради факультетів про присудження наукового ступеня кандидата наук було безумовно обґрунтованим. Дивним виглядає становище, коли рецензенти перераховували багато недоліків у роботі та все ж таки вважали за можливе присудження ступеня кандидата наук. Професор М. М. Розенталь зазначив, що дисертантка цілком заслуговувала на науковий ступінь, в дисертації вона використала великий фактичний матеріал і показала уміння оперувати зібраними даними. Професор А. Г. Готалова-Готліб відмітив, що дисертація на факультетській раді не отримала загального схвалення, але він як офіційний опонент детально ознайомився з роботою Ф. Р. Гольденберг і в своєму відгуку від 7 квітня 1948 р. на 19 сторінках (Дод. 2) зазначив, що тема обрана дисертанткою дуже складна і вимагає колосальної ерудиції та технічної досконалості, яких не може бути у наукового працівника-початківця. Про німецьку освіту немає праць і тому важко опрацювати подібну тему; у цьому полягала заслуга дисертантки, що вона взялася за нерозроблене питання. При цьому дисертанткою було виявлено велику старанність та вміння працювати, розробивши новий матеріал, і тому він вважав роботу гідною наукового ступеня кандидата наук. Доцент П. М. Єфремов наголосив, що автор дисертації обробила великий матеріал, використавши як перекладну літературу, так і оригінали; у вступному слові показала гарне знайомство з матеріалом теми, вміння аналізувати цей матеріал і тому вважав роботу гідною ступеня кандидата. Професор М. П. Савчук заявив, що при за-

хисті дисертації слід пред'являти більше вимог, всебічно критикувати роботу, обговорювати, але необхідно вже на факультетській раді дійти певної її оцінки. Враховуючи висновки офіційних опонентів та думку більшості виступаючих, очевидно, слід визнати роботу гідною наукового ступеня. У підсумку ухвалили присудити Ф. Р. Гольденберг вчений ступінь кандидата історичних наук [1, арк. 187–189]. Це дослідження стало єдиним у розробці історії епохи Просвітництва у Німеччині серед одеських вчених.

Зроблені вченою висновки та характеристики дуже точно, але, на жаль, дуже коротко та ідеологічно заангажовано визначають сутність тих процесів, які протікали у Німеччині тих часів. Можна лише шкодувати з приводу того, що надалі Ф. Р. Гольденберг у часи пом'якшення впливу ідеології на науку за часів «хрущовської відлиги» не звернулася більш повно до цього сюжету та не запропонувала розгорнуте концептуальне розуміння сутності епохи Г. Е. Лесінга.

Підсумовуючи перший підхід до реконструкції інтелектуальної біографії Ф. Р. Гольденберг, можемо констатувати, що вона мала приналежність до «ранньорадянської» генерації (1917–1941) вчених, до яких відносимо фахівців соціогуманітарних дисциплін, які здобули вищу освіту або проходили процес навчання, професійна діяльність яких проходила в багатьох вишах та різних за структурою науково-дослідних установ, які здобули вищу освіту або проходили процес її здобуття і перебували на початковому етапі наукової кар'єри, їхні наукові публікації мали теоретичне оформлення відповідно до домінуючих концепцій у розвитку науки 1920-х–1930-х рр., підтримували та поширювали ідеї побудови та розвитку соціалістичної держави. Результатом приналежності вчених до «ранньорадянської» генерації з панівним тоталітарним характером відносин між владою і науковим співтовариством стали прояви різних методів «інтелектуальної покори», що проявилось у творчості Ф. Р. Гольденберг.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. Р-1438. Оп. 12. Спр. 18. 246 арк.
2. ДАОО. Ф. Р-1647. Оп. 1. Спр. 25. 23 арк.
3. ДАОО. Ф. Р-1647. Оп. 1. Спр. 663. 12 арк.
4. ДАОО. Ф. Р-7951. Оп. 1. Спр. 10. 60 арк.
5. Архів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова. Ф. 6 (Архів А. Г. Готалова-Готліба). Картон 20. Од. зб. 202. Арк. 203–434.
6. Алексеев-Попов В. С. Влияние Парижской Коммуны на германское социал-демократическое движение (1871–1872 гг.). *Вопр. истории*. 1953. № 5. С. 60–82.
7. Алексеев-Попов В. С. Рабочий класс Германии в дни Парижской Коммуны. *Молок А. И. Германская интервенция против Парижской Коммуны 1871 года*. Москва : ОГИЗ, 1939. С. 131–197.
8. Аппатов С. И., Демин О. Б., Першина З. В. Историческая наука в Одессе за 200 лет. *Очерки развития науки в Одессе* / отв. ред. С. А. Андронати. Одесса : Титул, 1995. С. 450–491.
9. Ардашев П. Н. Абсолютная монархия на Западе. Санкт-Петербург : Тип. Акц. о-ва Брокгауз-Ефрон, 1902. 196 с. (История Европы по эпохам и странам в средние века и новое время / под ред.: Н. И. Карсеев, И. В. Лучицкий).
10. Ардашев П. Администрация и общественное мнение во Франции перед революцией : ист. очерк. Киев : Тип. И. И. Чоколова, 1905. 132 с.

11. Афанасьев Г. Е. Внешняя политика Наполеона III : публич. лекции Г. Е. Афанасьева, чит. в пользу Одес. славян. о-ва. Одесса : Тип. В. Кирхнера, 1885. 62 с.
12. Афанасьев Г. Е. Главные моменты министерской деятельности Тюрго и их значение. Одесса : Тип. В. Кирхнера, 1884. 279 с.
13. Афанасьев Г. Е. Гугеноты при Людовике XIV : общедоступ. лекция прив.-доц. Имп. Новорос. ун-та Г. Е. Афанасьева, прочит. в Одес. гор. аудитории для нар. чтений. Одесса : Одес. гор. аудитория для нар. чтений, 1895. 20 с.
14. Афанасьев Г. Е. Два момента конституционной истории Англии XIX века : публич. лекции. Одесса : Тип. П. А. Зеленого, 1882. 12 с.
15. Афанасьев Г. Е. Судьбы Ирландии : публич. лекции. Одесса : Одес. вестн., 1887. 88 с.
16. Вайнштейн О. Л. Кто является автором «Исторического комментария» к произведениям Вольтера? *Вольтер : статьи и материалы* / под ред. М. П. Алексеева. Ленинград : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1947. С. 202–209.
17. Вайнштейн И. Невиданий уривок про Вольтера. *Журн. науч.-исслед. каф. в Одессе*. 1924. Т. 1, № 7. С. 44–50.
18. Венгер А. Г. Фаїна Гольденберг (1908–1975) та зародження історичної германістики у Дніпро(петро)вському університеті. *Сучасні дослідження з німецької історії*. 2024. Вип. 50. С. 107–123.
19. Виппер Р. Ю. Влияние Кальвина и кальвинизма на политические учения и движения XVI века. Церковь и государство в Женеве XVI века в эпоху кальвинизма. Москва : Печатня С. П. Яковлева, 1894. X, 686, 54, VII, 6 с.
20. Виппер Р. Общественные учения и исторические теории XVIII и XIX вв. в связи с общественным движением на Западе. Санкт-Петербург : Журн. «Мир божий», 1900. 207 с.
21. Гольденберг Ф. Р. Гуманист Лессинг и его борьба с реакционными сторонами современной ему германской действительности : дис. ... канд. ист. наук. Днепропетровск, 1948. 302 л.
22. Гольденберг Ф. Р. Лессинг – представитель передовых элементов бюргерства, выступающих против пруссачества за единство Германии. *Науч. зап. [Днепропетр. ун-та]* : сб. работ ист. фак. Днепропетровск, 1951. Т. 40, вып. 1. С. 151–162.
23. Готалов-Готлиб А. Г. Практика и теория дошкольного воспитания в первой половине XVIII века. *Сов. педагогика*. 1940. № 8. С. 61–71.
24. Готалов-Готлиб А. Г. Среднее образование во Франции перед буржуазной революцией 1789 г. и планы его реформы. *Сов. педагогика*. 1939. № 4. С. 112–122.
25. Готалов-Готлиб А. Г. Шалотэ и его «Опыт национального воспитания» (Очерк из истории педагогических систем во Франции XVIII в.). *Тр. Одес. держ. ун-ту* : зб. каф. педагогіки. Одеса, 1941. Т. 2. С. 79–103.
26. Добролюбский К. П. Термидор : очерки по истории классовой борьбы во Франции в 1794–1795 гг. Одесса : Изд-во Одес. гос. ун-та, 1949. 248 с.
27. Добролюбский К. П. Экономическая политика термидорианской реакции. Москва-Ленинград, 1930. 283 с.
28. Иванов И. Политическая роль французского театра в связи с философией XVIII века. Москва : Унив. тип., 1895. 771 с.
29. Иванов И. Сен-Симон и сенсимонизм. Москва : Унив. тип., 1901. VIII, 737 с.
30. Крусман В. На заре английского гуманизма. Английские корреспонденты первых итальянских гуманистов в ближайшей своей обстановке. Одесса : Техник, 1915. XXXI, 710 с.
31. Крусман В. Э. Общество эпохи Просвещения : пособие к курсу, чит. в Имп. Новорос. ун-те и на Одес. высш. жен. курсах в 1915–16 акад. г. прив.-доц. В. Э. Крусманом. Одесса, 1916. 91 с.
32. Кузнецов К. А. Английская палата общин при Тюдорах и Стюартах. Одесса : Техник, 1915. XXIV, 320 с.
33. Лазурский В. Ф. Курс западноевропейской литературы XVIII века. Одесса, 1912. 183 с.
34. Лазурский В. Ф. Курс западноевропейской литературы XIV–XVII веков. Одесса, 1916. 168 с.
35. Лазурский В. Сатирико-нравоучительные журналы Стиля и Аддисона: из истории английской журналистики XVIII века : [в 2 т.]. Одесса : Экон. тип., 1909. Т. 1. XII, 379 с. ; Одесса : Техник, 1916. Т. 2. VIII, 363 с.
36. Левченко В. В. Викладання і досліджування епохи Просвітництва в Одесі в першій половині XX ст. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2023. Вип. 11 : На пошану доктора історичних наук, професора С. А. Копилова. С. 206–219.

37. Левченко В. В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід не-вдалого експерименту : монографія / відп. ред. В. М. Хмарський ; наук. ред. Т. М. Попова. Одеса : ТЕС, 2010. 428 с.
38. Майборода П. А. А. Г. Готалов-Готліб на вершині адміністративної кар'єри: життя та діяльність одеського вченого в 1944–1952 рр. *Укр. біографістика*. 2016. Вип. 14. С. 116–141.
39. Муравьев С. Тюрго. Его научная и административная деятельность, или Начало преобразований во Франции XVIII века. Москва : Тип. Каткова и Ко., 1858. 172 с.
40. Надлер В. К. Адальберт Бременский, правитель Германии в молодые годы Генриха IV. Харьков : Унив. тип., 1867. IV, VIII, 422 с.
41. Надлер В. К. Причины и первые проявления оппозиции католицизму в Чехии и Западной Европе в конце XIV и начале XV в. Харьков : Унив. тип., 1864. 260 с.
42. Недзвідський А. Більше критикувати, більше сперечатись! (Про деякі хиби нашої роботи). *За більшовицькі кадри*. 1948. 20 квіт. (№ 14 (217)). С. 2.
43. Розенталь Н. Н. История Европы в эпоху торгового капитализма. Ленинград : Прибой, 1927. 224 с.
44. Розенталь Н. Н. Томас Мюнцер. Москва ; Ленинград : Гос. изд-во, 1925. 90 с.
45. Розенталь Н. Н. Рождение современной Европы : ист.-беллетрист. сб. Ленинград : Брокгауз-Ефрон, 1926. 293 с.
46. Трачевский А. С. Немецкий вопрос во Франции при Людовике XVI. Санкт-Петербург : Тип. Г. Ульриха, 1880. 176 с.
47. Трачевский А. Союз князей и немецкая политика Екатерины II, Фридриха II, Иосифа II, 1780–1790 гг. : ист. исслед. Санкт-Петербург : Тип. М. Стасюлевича, 1877. IV, 527 с.
48. Щепкин Е. Русско-австрийский союз во время Семилетней войны, 1746–1758 гг. Санкт-Петербург : В. С. Балашев и К°, 1902. VII, 698, 16 с.

References

1. Odeskyi derzhavnyi universytet. (1944–1990). Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti (Fond P-1438, Opys 12, Sprava 18, 246 arkushiv) [in Ukrainian].
2. Odeskyi instytut profesiinoi osvity. (1930–1933). Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti (Fond P-1647, Opys 1, Sprava 25, 23 arkusha) [in Ukrainian].
3. Odeskyi instytut profesiinoi osvity. (1930–1933). Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti (Fond P-1647, Opys 1, Sprava 663, 12 arkushiv) [in Ukrainian].
4. Dobroliubskiy K. P. osobystyi fond. (1906–1985). Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti (Fond P-7951, Opys 1, Sprava 10, 60 arkushiv) [in Ukrainian].
5. Arkhiv A. H. Hotalova-Hotliba. (1920–1960). Arkhiv Naukovoї biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova (Fond 6, Opys 20, Sprava 202, Arkushi 203–434) [in Ukrainian].
6. Alekseyev-Popov, V. S. (1953). Vliyaniye Parizhskoy Kommuny na germanskoye sotsial-demokraticheskoye dvizheniye (1871–1872 gg.) [The influence of the Paris Commune on the German Social Democratic movement (1871–1872)]. *Voprosy istorii*, 5, 60–82 [in Russian].
7. Alekseyev-Popov, V. S. (1939). Rabochiy klass Germanii v dni Parizhskoy Kommuny [The German working class during the Paris Commune]. V Molok, A. I. *Germanskaya interventsia protiv Parizhskoy Kommuny 1871 goda* (s. 131–197). Moskva: OGIZ [in Russian].
8. Appatov, S. I., Demin O. B., & Pershina Z. V. (1995). Istoricheskaya nauka v Odesse za 200 let [Historical science in Odessa for 200 years]. V S. A. Andronati (Red.). *Ocherki razvitiya nauki v Odesse* (s. 450–491). Odessa: Titul [in Russian].
9. Ardashev, P. N. (1902). *Absolyutnaya monarkhiya na Zapade* [Absolute monarchy in the West]. Sankt-Peterburg : Tipografiya Aktsionernogo obshchestva Brokgaуз-Yefron [in Russian].
10. Ardashev, P. (1905). *Administratsiya i obshchestvennoye mneniye vo Frantsii pered revolyutsiyey* [Administration and public opinion in France before the revolution]. Kyiv: Tipografiya I. I. Chokolova [in Russian].
11. Afanasyev, G. E. (1885). *Vneshnyaya politika Napoleona III: Publichnyye lektsii* [Foreign policy of Napoleon III]. Odessa: Tipografiya V. Kirkhnera [in Russian].
12. Afanasyev, G. E. (1884). *Glavnyye momenty ministerskoy deyatel'nosti Tyurgo i ikh znacheniye* [The main moments of Turgot's ministerial activity and their significance]. Odessa: Tipografiya V. Kirkhnera [in Russian].
13. Afanasyev, G. E. (1895). *Gugenoty pri Lyudovike XIV: Obshchedostupnaya lektsiya* [The Huguenots under Louis XIV]. Odessa: Odesskaya gorodskaya auditoriya dlya narodnykh chteniy [in Russian].

14. Afanasyev, G. E. (1882). *Dva momenta konstitutsionnoy istorii Anglii XIX veka: Publichnyye leksii* [Two moments in the constitutional history of 19th-century England]. Odessa: Tipografiya P. A. Zelenogo [in Russian].
15. Afanasyev, G. E. (1887). *Sudby Irlandii: Publichnyye leksii* [The fates of Ireland]. Odessa: Tipografiya «Odesskiy vestnik» [in Russian].
16. Vaynshteyn, O. L. (1947). Kto yavlyayetsya avtorom “Istoricheskogo kommentariya” k proizvedeniyam Voltera? [Who is the author of “Historical comment” for Volter’s works]. V M. P. Alekseyev (Red.). *Volter: stati i materialy* (s. 202–209). Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].
17. Vainshtein, I. (1924). Nevydanyi uryvok pro Voltera [An unpublished excerpt about Voltaire]. *Zhurnal nauchno-issledovatel'skikh kafedr v Odesse*, 1(7), 44–50 [in Russian].
18. Venher, A. H. (2024). Faina Holdenberh (1908–1975) ta zarozhzhennia istorichnoi hermanistyky u Dniro(petro) vskomu universyteti [Faina Goldenberg and the Birth of Historical German Studies at the University of Dniro]. *Modern Studies in German History*, 50, 107–123 [in Ukrainian].
19. Vipper, R. Yu. (1894). *Vliyaniye Kalvina i kalvinizma na politicheskiye ucheniya i dvizheniya XVI veka. Tserkov i gosudarstvo v Zheneve XVI veka v epokhu kalvinizma* [The influence of Calvin and Calvinism on political doctrines and movements of the 16th century. Church and state in 16th-century Geneva during the Calvinist era]. Moskva: Tovarishchestvo «Pechatnya S. P. Yakovleva» [in Russian].
20. Vipper, R. (1900). *Obshchestvennyye ucheniya i istoricheskiye teorii XVIII i XIX vv. v svyazi s obshchestvennym dvizheniyem na Zapade* [Social teachings and historical theories of the 18th and 19th centuries in connection with the social movement in the West]. Sankt-Peterburg: Zhurnal «Mir bozhiy» [in Russian].
21. Goldenberg, F. R. (1948). *Gumanist Lessing i yego borba s reaksionnymi stranami sovremennoy yemu germanskoj deystvitel'nosti* [The humanist Lessing and his struggle against the reactionary aspects of contemporary German reality]. (Dissertatsiya ... kandidata istoricheskikh nauk). Dnepropetrovsk [in Russian].
22. Goldenberg, F. R. (1951). Lessing – predstavitel' peredovykh elementov byurgerstva, vystupayushchikh protiv prussachestva za yedinstvo Germanii [Lessing is a representative of the advanced elements of the bourgeoisie, who opposed Prussianism for the unity of Germany]. *Nauchnyye zapiski Dnepropetrovskogo universiteta*, 40(1), 151–162 [in Russian].
23. Gotalov-Gotlib, A. G. (1940). Praktika i teoriya doskol'nogo vospitaniya v pervoy polovine XVIII veka [Practice and theory of preschool education in the first half of the 18th century]. *Soviet pedagogy*, 8, 61–71 [in Russian].
24. Gotalov-Gotlib, A. G. (1939). Sredneye obrazovaniye vo Frantsii pered burzhuznoy revolyutsiyey 1789 g. i plany yego reform [Secondary education in France before the bourgeois revolution of 1789 and plans for its reform]. *Soviet pedagogy*, 4, 112–122 [in Russian].
25. Gotalov-Gotlib, A. G. (1941). Shalote i yego “Opyt natsionalnogo vospitaniya” (Ocherk iz istorii pedagogicheskikh sistem vo Frantsii XVIII v.) [Chalote and his “Experience of National Education” (An essay on the history of pedagogical systems in France in the 18th century)]. *Trudy Odeskoho derzhavnogo universytetu: Zbirnyk kafedry pedahohiky*, 2, 79–103 [in Russian].
26. Dobrolyubskiy, K. P. (1949). *Termidor: ocherki po istorii klassovoy borby vo Frantsii v 1794–1795* [Thermidor: Essays on the History of the Class Struggle in France in 1794–1795]. Odessa: Izdatelstvo Odesskogo gosudarstvennogo universiteta [in Russian].
27. Dobrolyubskiy, K. P. (1930). *Ekonomicheskaya politika termidorskoj reaksii* [The economic policy of the Thermidorian reaction]. Moskva-Leningrad [in Russian].
28. Ivanov, I. (1895). *Politicheskaya rol' frantsuzskogo teatra v svyazi s filosofiyey XVIII veka* [The political role of the French theatre in relation to the philosophy of the 18th century]. Moskva: Universitetskaya tipografiya [in Russian].
29. Ivanov, I. (1907). *Sen-Simon i sensimonizm* [Saint-Simon and Saint-Simonianism]. Moskva: Universitetskaya tipografiya [in Russian].
30. Krusman, V. (1915). *Na zare angliyskogo gumanizma. Angliyskiye korrespondenty pervykh italyanskikh gumanistov v blizhayshey svoey obstanovke* [At the dawn of English humanism. English correspondents of the first Italian humanists in their immediate surroundings]. Odessa: Tipografiya «Tekhnik» [in Russian].
31. Krusman, V. E. (1916). *Obshchestvo epokhi Prosveshcheniya: posobiye k kursu, chitannomu v Imp. Novorossiyskom universitete i na Odesskikh vysshikh zhenskikh kursakh v 1915–16 akad. g.* [Society of the Age of Enlightenment: a manual for a course taught at the Imperial Novorossiysk University and the Odessa Higher Women’s Courses in 1915–16.]. Odessa: Tipografiya «Tekhnik» [in Russian].
32. Kuznetsov, K. A. (1915). *Angliyskaya palata obshchin pri Tyudorakh i Styuartakh* [The English House of Commons under the Tudors and Stuarts]. Odessa: Tipografiya «Tekhnik» [in Russian].

33. Lazurskiy, V. F. (1912). *Kurs zapadnoyevropeyskoy literatury XVIII veka* [Course of Western European Literature of the 18th Century]. Odessa [in Russian].
34. Lazurskiy, V. F. (1916). *Kurs zapadnoyevropeyskoy literatury XIV–XVII vekov* [Course of Western European Literature of the 14th–17th Centuries]. Odessa [in Russian].
35. Lazurskiy, V. (1909–1916). *Satiriko-nravouchitelnyye zhurnaly Stilya i Addisona: iz istorii angliyskoy zhurnalistiki XVIII veka* [The satirical and moralizing magazines of Steele and Addison: from the history of English journalism in the 18th century] (T. 1–2). Odessa: «Ekonomicheskaya» tipografiya; tipografiya «Tekhnik» [in Russian].
36. Levchenko, V. V. (2023). Vykladannia i doslidzhuvannia epokhy Prosvitnytstva v Odesi v pershii polovyni XX st. [Teaching and researching the Enlightenment era in Odessa in the first half of the 20th century]. *Problemy istorii krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy*, 11, 206–219 [in Ukrainian].
37. Levchenko, V. V. (2010). *Istoriia Odeskoho instytutu narodnoi osvity (1920–1930 rr.): pozytyvnyi dosvid nevdaloho eksperymentu: monohrafiia* [The History of Odesa Institute of Public Education (1920–1930): A positive experience of the unsuccessful experiment] (V. M. Khmarskyi, Red.). Odessa: TES [in Ukrainian].
38. Maiboroda, P. A. (2016). A. H. Hotalov-Hotlib na vershyni administratyvnoi kariery: zhyttia ta diialnist odeskoho vchenoho v 1944–1952 rr. [A. G. Gotalov-Gotlieb at the top of the administrative career: the life and work of an Odessa scientist in 1944–1952]. *Biographistica Ukrainica*, 14, 116–141 [in Ukrainian].
39. Muravyev, S. (1858). Tyurgo. *Yego nauchnaya i administrativnaya deyatelnost, ili Nachalo preobrazovaniy vo Frantsii XVIII veka* [Turgot. His scientific and administrative activities, or the beginning of reforms in 18th-century in France]. Moskva: Tipohrafiya Katkova y Ko [in Russian].
40. Nadler, V. K. (1867). *Adalbert Bremenskiy, pravitel Germanii v molodyye gody Genrikha IV* [Adalbert of Bremen, ruler of Germany during the youth of Henry IV]. Kharkov: Unyversytetskaia tipohrafiya [in Russian].
41. Nadler, V. K. (1864). *Prichiny i pervyye proyavleniya oppozitsii katolitsizmu v Chekhii i Zapadnoy Yevrope v kontse XIV i nachale XV v.* [Causes and first manifestations of opposition to Catholicism in the Czech Republic and Western Europe at the end of the 14th and beginning of the 15th centuries]. Kharkov: Unyversytetskaia tipohrafiya [in Russian].
42. Nedzvidskyi, A. (1948, Kviten 20). *Bilsh krytykuvaty, bilsh sperechatys! (Pro deiaki khyby nashoi roboty)* [More criticism, more arguing! (About some of the flaws in our work)]. *Za bilshovytski kadry*, 14(217), 2 [in Ukrainian].
43. Rozental, N. N. (1927). *Istoriya Yevropy v epokhu torgovogo kapitalizma* [History of Europe in the Age of Merchant Capitalism]. Leningrad: Pryboi [in Russian].
44. Rozental, N. N. (1925). *Tomas Myuntser* [Thomas Münzer]. Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoye izdatelstvo [in Russian].
45. Rozental, N. N. (1926). *Rozhdeniye sovremennoy Yevropy* [The Birth of Modern Europe]. Leningrad: Brokgauz-Yefron [in Russian].
46. Trachevskiy, A. S. (1880). *Nemetskiy vopros vo Frantsii pri Lyudovike XVI* [The German Question in France under Louis XVI]. Sankt-Peterburg: Tipografiya G. Ulrikha [in Russian].
47. Trachevskiy, A. (1877). *Soyuz knyazey i nemetskaya politika Yekateriny II, Fridrikha II, Iosifa II, 1780–1790 gg.* [The Union of Princes and the German Policy of Catherine II, Frederick II, and Joseph II. 1780–1790]. Sankt-Peterburg: Tipografiya M. Stasyulevicha [in Russian].
48. Shchepkin, YE. (1902). *Russko-avstriyskiy soyuz vo vremya Semiletney voyny, 1746–1758 gg.* [The Russo-Austrian Alliance during the Seven Years' War, 1746–1758]. Sankt-Peterburg: Tipografiya V. S. Balashev i Ko [in Russian].

Стаття надійшла 15.10.2025 р.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Лист Ф. Р. Гольденберг до К. П. Добролюбського від 22 березня 1948 р.

[ДАОО, ф. Р-7951, оп. 1, спр. 10, арк. 18]

Днепропетровск. 22 марта 1948 г.

Многоуважаемый Константин Павлович!

Я чувствую себя бесконечно виноватой перед Вами — я надоедаю Вам своими делами, а Вы, оказывается болеете!.. Тысячу раз прошу извинить меня, но я ничего не знала о Вашей болезни. На-днях получила письмо от проф[ессора] Розенталя и от проф[ессора] Готалова — они сообщают мне о том, что Вы болеете. Меня очень взволновало это известие, и единственным утешающим моментом является письмо Николая Николаевича — он пишет, что Вам легче и что Вы находитесь на пути к выздоровлению. От всего сердца желаю Вам скорейшего окончательного выздоровления и долгих лет плодотворной работы. Вы очень нужны нам — всему нашему поколению, и более молодому поколению — все мы, Ваши ученики, глубоко уважаем Вас за те знания, которые получаем от Вас, за ту колоссальную пользу, которую Вы приносите нашей науке.

Еще раз желаю здоровья. Глубоко уважающая Вас

Ф. Гольденберг [підпис]

**Рецензія
офіційного опонента професора А. Г. Готалова-Готліба
від 7 квітня 1948 р.**

на кандидатську дисертацію Ф. Р. Гольденберг

*[Архів НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, ф. 6 (Архів А. Г. Готалова-Готліба),
картон 20, од. зб. 202, арк. 316–333]*

Проф[ессор] А. Г. Готалов-Готліб

РЕЦЕНЗИЯ

на труд Гольденберг Фаины Рувимовны, под заглавием
«Гуманист Лессинг в его борьбе с реакционными сторонами
современной ему германской действительности», представленный
для соискания степени кандидата исторических наук

Диссертация Ф.Р. ГОЛЬДЕНБЕРГ представляет собою обширное произведение в 463 страницы текста и 13 страниц списка литературы, в общем 476 страниц машинописи, что составило бы довольно большую книгу, размером около 20 печатных листов.

Работа состоит из введения и шести глав.

В списке использованных автором источников и литературы указано 34 труда Маркса, Энгельса, Ленина и Сталина, труды Лессинга в различных изданиях и редакциях /Геринга, Фесса, Лаубе, Курца, Реклаца, Гемпеля/, 56 книг и статей на русском языке и 8 — на немецком, всего 156 названий.

В введение /стр. 2–33/ автор диссертации справедливо излагает ту мысль, что для своего возрождения германский народ нуждается в коренной ломке своего сознания, и что этой цели должно в известной степени служить изучение германским народом всего лучшего, что имеется в прошлом этого народа. К этому лучшему относится Ф. Э. Лессинг, который, несмотря на ограниченность своего мировоззрения, обусловленную состоянием тогдашней Германии, был одним из величайших немецких просветителей и гуманистов /стр. 9/, вождем и учителем передовой части немецкой буржуазии, сосредоточившим в себе всю духовную культуру своего времени /стр. 15/. Правда, он не сумел перешагнуть границу между идеализмом и материализмом, он не был революционером и смутно представлял себе исторический процесс, но он всю жизнь вел мужественную упорную борьбу с темными силами и погиб в этой борьбе.

Маркс и Энгельс отмечали прогрессивность взглядов Лессинга, его независимость, принципиальность и непоколебимую твердость /стр. 11/.

Тов[ариш] Гольденберг указывает на то, что хотя о Лессинге имеется обширная литература, но нет ни одного труда «о Лессинге — гуманисте, просветителе, борце с мрачными сторонами немецкой жизни».

В блестящем этюде Н. Г. Чернышевского /«Лессинг, его время, его жизнь и деятельность», 1857 г./ мировоззрение Лессинга и его деятельность не раскрыты полностью. Фр. Меринг в своем исследовании «Легенда о Лессинге» /1906 г./ впервые вскрыл истинное значение Лессинга, но Меринг чувствовал слабость к своему земляку, «старому Фрицу» /Фридриху II/, что отразилось на его труде.

Тов[арищ] Гольденберг задалась целью восполнить пробел в литературе о Лессинге, познакомить читателя с жизнью и борьбой этого просветителя на основных этапах его жизни и деятельности.

Избранная диссертантом тема безусловно актуальна, тем более что облик Лессинга сильно искажен в буржуазной литературе.

Тов[арищ] Гольденберг выделяет четыре этапа в жизни и деятельности Лессинга, а именно: годы детства, юношества и университетского учения Лессинга /1729–1748/. Затем следует период с 1748 по 1760 гг., когда Лессинг жил главным образом в Берлине и когда «развертывалась его публицистическая деятельность, которая в прусских условиях была политической деятельностью» /стр. 33/. В период с 1760 г. по 1770 г. Лессинг жил и работал в Брославле и Гамбурге. Здесь, говорит тов[арищ] Гольденберг, «Лессинг определился как драматург и теоретик драмы; он связался с театром, так как театр был его трибуной, откуда он мог говорить в Германии /там же/. Наконец, в последний, вольфенбюттельский период /1770–1781 гг./ Лессинг «на закате жизни дал генеральный бой всем темным силам Германии» /стр. 33/.

Для разработки своей темы тов[арищ] Гольденберг старательно изучила в оригинале очень большое литературное наследие Лессинга, его драматические, философские и научные труды, не исключая фрагменты, и его обширную переписку, а также многочисленные книги, «статьи, посвященные Лессингу».

В конце введения тов[арищ] Гольденберг дает краткий критический обзор тех книг о Лессинге, которые были ею использованы для данной работы /стр. 13–32/.

В какой мере диссертант справился со своей весьма сложной и ответственной задачей, покажет анализ его труда.

Первая глава диссертации /стр. 35–111/ дает характеристику состояния Германии в XVIII в. Диссертант правильно отмечает, что господствующее положение в немецкой историографии к личности и деятельности Фридриха II панегирическое /стр. 64/. В действительности же Фридрих был вторым изданием своего отца; в его правление пруссачество приобрело свою законченную форму; в дворянско-крепостнической деспотической Пруссии господствовали культ грубой силы, требование рабской покорности, палочная дисциплина в армии, вероломство и провокация во внешней политике /стр. 65–90/.

Фридрих II, поклонник всего французского, презрительно относился к немецкому языку, к немецкой литературе и науке /стр. 109/. Установившийся в Германии порядок вещей положил свой отпечаток на немецкую идеологию /

стр. 95/. Кант ограничился «революцией в мыслях», примирившись с реакционной действительностью, а Гегель защищал прусский порядок /стр. 96/. Но среди немецких мыслителей XVIII в., «особняком стоит величественная фигура Лессинга» /стр. 97/.

Глава эта, занимающая около 3 печатных листов чрезмерно растянута; в ней много совершенно ненужного, например, очерк истории возвышения прусско-бранденбургского государства, много общественного из учебников и много повторений. И тем не менее портрет Фридриха II остался недорисованным в этой главе. Диссертант ошибается, говоря, что король не знал Клопштока, Винкельмана, Лессинга, Гердера, Вилсида, Гете. Он их, конечно, знал, но первых он совершенно игнорирует, а о Гете упоминает только для того, чтобы обругать его за «подражание варварскому Шекспиру». О немецкой литературе король судил по такому жалкому придворному поэту, как Каниц, который рабски копировал французские и римские обрезки. Для «характеристики» Фридриха II диссертанту следовало бы также упомянуть о том, что этот «просвещенный» король тратил огромные средства на роскошные дворцы и в то же время урезывал и без того нищенский бюджет народной школы, что учительские вакансии в сельских школах он приказал замещать малограмотными солдатами-инвалидами и т. п.

Следующая /II/ глава диссертации, посвящена характеристике немецкого Просвещения, в пять раз короче первой главы /стр. 113–135/, причем автор часть главы уделит предшествующей эпохе, XVI и XVII вв., так что собственно на немецкое Просвещение осталось только 16 страниц. Автор отмечает резкое отличие немецкого Просвещения от французского и правильно относит его к особенностям истории Германии, к поражению бюргерства в эпоху Реформации и к завершению его разгрома в 30-летнюю войну, благодаря чему у этого бюргерства атрофировалась всякая способность к самостоятельности, и в ней развились такие черты как эгоизм, малодушие, пассивность, низкопоклонство /стр. 121/. Эти черты выступают в немецкой философии, науке, литературе и искусстве. Большинство немецких просветителей не шло дальше проповеди морального совершенствования, умеренности; семейных добродетелей и обличения мелких страстишек; погрязнув в филистерстве, оно осуждало всякую попытку борьбы с существующим строем /стр. 122/. Все лучшие люди немецкого Просвещения были осуждены на трагическое одиночество; они либо эмигрируют, либо уходят от действительности. Один Лессинг, стоявший гораздо выше всех своих современников, боролся до конца, и в этом его величие /стр. 123 и 135/.

Диссертант делает затем беглый обзор представителей немецкого Просвещения /Галлер, Геллерга, Готшеда, Мозера, Реймаруса, Виланда, Клопштока, Рейске, Томазия, Бодмера и др./, касается научного движения, университетов, религиозных течений. Каждому деятелю или явлению уделяется только несколько строк.

Мы полагаем, что диссертация сильно выиграла бы, если бы автор расширил и углубил вторую главу, а первую сократил примерно до одной трети, т. е. до 25 страниц вместо 76, изъяв весь ненужный балласт и сохранив лишь то, что необходимо для освещения социально-экономических и политических предпосылок развития немецкого Просвещения.

Мы полагаем также, что диссертанту следовало бы очерку немецкого Просвещения предпослать краткий общий очерк философии Просвещения в целом, т. е. передовых философских систем и течений в XVII и XVIII вв., которые были выражениями тенденций поднимающейся буржуазии. Такой очерк показал бы, что соответственно сложности экономических, классовых и политических отношений в тогдашней Западной Европе, в просветительской философии были различные направления и различные степени революционной насыщенности. Однако при всем разнообразии характера Просвещения по отдельным странам и при отсутствии единства даже в пределах одной страны, все просветительское движение в целом имело ряд общих черт, резко отличающих его, как идеологию поднимающейся буржуазии, от идеологии феодально-сословного общества. Эти черты неразрывно связаны между собой. Просветительская философия в целом враждебная старой вере, старой науке, старому экономическому и социальному укладу и старой системе воспитания и обучения юного поколения. Она выдвинула новую теорию познания, новую «естественную» этику, новую «естественную» религию, экономику, политику и педагогику. В основе всех направлений просветительской философии, от самых умеренных до радикальных, включительно, лежит метафизическая идея «природосообразности» и индивидуализм, развивающийся на базе борьбы за свободную конкуренцию.

На фоне такого общего очерка следовало бы нарисовать немецкое Просвещение со всей его спецификой. При наличии такого общего очерка многое было бы гораздо яснее в высказываниях Лессинга по вопросам воспитания и обучения, которые приводятся в четвертой главе диссертации, а также в полемике Лессинга с представителями рациональной /«естественной»/ религии, которую /полемику/ диссертант излагает в шестой главе своей работы.

Обратимся к третьей главе диссертации, где идет речь о детстве, юношестве и университетском учении Лессинга /стр. 133–159/. Характеристика семьи Лессинга сделана удачно. Образ отца Г. Э. Лессинга, Йогана Лессинг, был бы еще яснее, если бы автор диссертации установил его роль в движении «свободомыслящих», т. е. представителей «природо-сообразной» религии. Йоган Лессинг перевел, между прочим, с английского на немецкий язык, книгу архиепископа Тиллотеона, которого Антони Коллинс /XVII в./, автор труда о «свободомыслящих», называет их главою.

Характеристика Мейсанской школы, взятая, очевидно, у Атара очень бледна. А ведь Лессинг провел в ней свои отроческие и юношеские годы. Яркий очерк строя, быта, учебных планов и методов обучения в Мейсанской и в обе-

их остальных «княжеских» школах, диссертант мог бы найти во втором томе фундаментального труда Фр. Паульсена.

Говоря о германских университетах в XVIII в., диссертант обнаруживает неясное представление о научном движении. Лейпцигский университет вовсе не был в то время передовым, как утверждает тов[арищ] Гольденберг; Лейпцигский университет, основанный еще в 1409 г., держался старых традиций. Новая жизнь стала пробиваться в более молодых университетах, основанных в Галле и Геттингене. В течение всего XVIII в. Галльский университет сохранил руководящее значение среди германских университетов; здесь утверждались «просвещение» /философский, теологический и политический рационализм и принцип «свободы научного исследования», впервые провозглашенный Спинозой, принцип враждебного встречный старыми университетами, в том числе и лейпцигским. На личности Томазия, основоположника этого движения, которое стало развиваться в недрах университетской науки и которое, вне всякого сомнения, оказало влияние на Лессинга, диссертант должен был остановиться внимательнее, а не ограничиваться двумя строчками о том, что Томазий впервые стал читать лекции не на традиционном латинском, а на немецком языке, что конечно, также было очень важным моментом в истории немецкой университетской науки. Вне поля зрения диссертанта остался также геттингенский университет, основанный в 1734 г., хотя и преимущественно дворянский по составу студенчества, но родственный по духу галльскому и свободный от пиетизма последнего. В Геттингене новосхоластика, господствовавшая в подавляющем большинстве германских университетов, не нашла доступа; здесь центр тяжести преподавания лежал в науках государственных, исторических, математических и новогуманистических и преподавание велось здесь на немецком языке. Вне поля зрения диссертанта, который пишет о немецком Просвещении, осталось и такое огромной важности интереснейшее историческое явление, как прогрессивный подъем университетов в отсталой Германии с XVIII в., с одной стороны, и отмирание университетов во Франции, с другой. Если Лейбниц предпочитал еще университетской профессуре двор, то Хр. Вольфа уже нельзя было заменить в академию наук, а Кант не желал расставаться с Кенигсбергским университетом. Германские университеты возглавили постепенно национальное и умственное движение. Во Франции же наука развивалась вне университетов; они стали тормозом науки, и буржуазная революция ликвидировала их.

Неясно представляет себе диссертант также и влияние на Лессинга со стороны профессора лейпцигского университета Эрнести. Тов[арищ] Гольденберг ограничивается замечанием, что Эрнести «развил в Лессинге любовь к филологии». Что может извлечь читатель из этого замечания? Ничего. А между тем, мы стоим здесь пред фактом большого культурно-исторического значения. Эрнести привил Лессингу любовь не к филологии вообще, а к античной филологии.

Эрнести был одним из основоположников «науки об античности», которая впоследствии получила свое оформление и название у Ф. Л. Вольфа. Значение этой науки можно понять в связи с т[ак] н[азываемым] неогуманистическим движением, которым одно время была охвачена интеллигенция Германии.

Этим движением было выдвинуто особое отношение к античности, главным образом эллинской, обусловленное политическим состоянием Германии.

В четвертой главе /стр. 163–235/ речь идет о берлинском этапе /1748–1760 гг./. В этот период Лессинг, живя в суровых условиях, как литератор, публицист, критик и ученый.

Глава эта, насыщенная фактами, в общем построена неплохо, но и здесь имеются ошибки, неясности и т. п.

Автор выводит в этой главе обширную галерею людей из разных слоев общества и сообщает отзывы о них Лессинга. Но здесь много повторений /о Готшеде, Клопштоке, Бодмере, стр. 184 и 225/. Интересны отношения Лессинга к Вольтеру, талантом и знаниями которого он восхищался, но характер которого он резко осуждает. Лессинг критикует Руссо за его отрицание цивилизации, обнаруживая, однако, непонимание исторического процесса. Глубокое влияние на Лессинга оказал Дидро. Демократизм Лессинга прославляется, между прочим, в том, что он общался с евреями, купцами, отставными офицерами, актерами, солдатами и т. п. париями общества.

Дружба его с робким оппозиционером Мойсеем Мендельсоном понятна, но как он мог сблизиться с Никол... прусским националистом, филистером, враждебно относившимся к Просвещению и сделать его сотрудником своих «Литературных писем», диссертант не объясняет. Диссертант правильно опровергает ложное утверждение буржуазных писателей. Будто бы Лессинг во время Семилетней войны «стал певцом восходящего над Германией прусского духа» /стр. 214 и сл./. Приписывать Лессингу увлечение пруссачеством может, конечно, только фальсификатор истории или неумный человек. В Берлине Лессинг стал близок к театру, как драматург. И литература, и сцена были для него трибуной, с которой он боролся с темными силами и распространял гуманные идеи.

Диссертант вполне прав, присоединяясь к мысли Ф. Меринга, что к театру Лессинга толкало классовое сознание /стр. 153/.

В четвертой главе имеется, между прочим, очень небольшой раздел о педагогических воззрениях Лессинга. Этот раздел вызывает недоумение прежде всего своей чрезмерной краткостью и недостаточной ясностью. Тов[арищ] Гольденберг уделяет часто много места какому-нибудь литературному произведению не первоклассной важности, а вопросу о воспитании и обучении юного поколения, который волновал западноевропейское общество на протяжении всего XVIII в., она уделила только 2 ½ страницы /228–230/. Тов[арищ] Гольденберг говорит, что педагогика Лессинга нова, что она не соответствует времени, что она, как и все его мировоззрение, отражает интересы наиболее передовых элементов тогдашнего общества, что она превосходит все филантропические

планы его современников, и что высказывания Лессинга по этому вопросу разбросаны во многих его произведениях. Затем автор диссертации перечисляет некоторые педагогические высказывания Лессинга по его «Литературным письмам» /полемика с Виландом/ и по II-му письму из собрания его письма в новейшей литературе. Это не научный подход к проблеме столь огромной важности. В берлинский период Лессингу были, конечно, известны педагогические труды великого славянского педагога XVII в. Я. А. Коменского, Дж. Локка, геттингенского профессора И. М. Геснера и некоторых других мыслителей. Но в ту пору еще не был издан «Эмил» Руссо, оказавший огромное влияние на педагогическое мышление современников, и не были написаны многочисленные трактаты, вызванные «Эмилем», не появились еще на исторической арене Базедов, Зельман и другие филантрописты, ни знаменитый педагогический роман «Лингард и Гертруда» швейцарского педагога-демократа Песталоцци, первая часть которого вышла в год смерти Лессинга, в 1781 г.

Очевидно, что тов[арищ] Гольденберг должна была перенести раздел о педагогике Лессинга в более поздний этап его деятельности и, не прибегая к ничему не доказывающим утверждениям об их новизне и превосходстве, установить место педагогики Лессинга в процессе развития европейской «природосообразной» педагогики путем сопоставления лессинговой педагогики с другими передовыми системами, предшествующими и современным, руководствуясь при этом анализом принципом классовости, партийности педагогики, как всякой науки.

В главе пятой /стр. 236–234/ диссертант рассказывает о деятельности Лессинга в Бреславле и Гамбурге /1760–1770 гг./. Это содержательная и недурно написанная глава. В ней дан в общем правильный анализ таких капитальных произведений Лессинга, как «Минна фон Барнхельм», «Лаокоон» и «Гамбургская драматургия».

Диссертант убедительно показывает, что Лессинг был не только крупным мыслителем и критиком, но и духовным вождем, учителем всех передовых людей немецкого бюргерства XVIII в. С театральной сцены, в своих философских, критических и эстетических трудах и в памфлетах он вел борьбу с феодальным гнетом, громил раболопное подражание французскому придворно-дворянскому классицизму, разоблачал ученое филистерство, будил национальное достоинство в общественной и политической жизни и в искусстве, освещал социальную роль искусства как защитника обиженных и борца с насилием и деспотизмом и требовал от искусства жизненной правдивости и близости к народу.

Глава эта чрезмерно велика, разделы о «Лаокооне» и «Гамбургской драматургии» и особенно цитаты можно с пользой для дела сократить.

Шестая глава диссертации обнимает последние годы жизни Лессинга /1770–1781/, когда он по словам Фр. Меринга, отдав некоторую дань филистерству, похоронил себя в Вольфенбюттеле на службе у мелкого немецкого

деспота. Это было медленное умирание на протяжении 11 лет, но и в эти годы Лессинг не прекращал своей страстной борьбы с темными силами и своей просветительной деятельности. К этому периоду относится создание им свыше 20 произведений. Среди них находится фрагмент о Спартаке, из которого Лессинг «надеялся сделать героя» /письмо к Рамлеру/ /стр. 457/. В «Эмилии Галлатти», — трагедии невинности среди мира пороков, действие которой перенесено в Италию, Лессинг разоблачает гнусный придворный быт в резиденциях мелких германских деспотов /стр. 302–309/.

В памфлетах «Анти-Геце» направленных против влиятельнейшего Гамбургского одерпастера Геце, Лессинг уже большой, вел смелую, упорнейшую борьбу с ортодоксальным фанатизмом, не взирая на травлю со стороны попов, властей, и черной прессы, несмотря на предпринятые против него полицейские меры и под угрозой очутиться без места, без средств и без пристанища /стр. 419–433/.

«Натан Мудрый» является проповедью религиозной терпимости, человеколюбия и протестом против всякой религии, если она становится органом социального угнетения и тормозом для научного исследования /стр. 404–406, 433–442/. В своих сатирах и эпиграммах Лессинг обрушивается на жадную, развратную роль попов и монахов.

В вольфенбюттельский период оформились философские взгляды Лессинга. Диссертант сделал попытку осветить эти взгляды, но попытку эту необходимо признать неудачной.

Шестая глава, в которой имеется большой раздел о философии Лессинга, — наиболее длинная; она занимает 135 страниц машинописи /стр. 325–463/, что составило бы солидного размера брошюру в 8 печатных листов. Эта глава, как и первая и пятая, чрезмерно растянута. Автор выписывает длинные цитаты из Лессинга и других писателей, цитаты, часто представляющие собою сырой материал; он уделяет слишком много места несущественным подробностям; здесь много повторов о том, что уже было сказано раньше.

Об общих философских установках Лессинга диссертант говорит на стр. 359–383.

Выполнив свою миссию в области литературы и театра, Лессинг, по словам диссертанта, поставил перед собой еще более высокую задачу: заложить фундамент или вернее камень в фундамент новой философии, освободить немецкую духовную жизнь от оков ортодоксии, а также от модной ложной философии /стр. 352/.

Это слишком претенциозное заявление, так как никакой новой философии Лессинг не создал, и не в философии заключается его большое историческое значение. Тов[арищ] Гольденберг желает свести в систему отдельные философские высказывания Лессинга /стр. 359/, но никакой системы не получилось. Как верно отметил Ф. Меринг, философский путь Лессинга шел от Лейбница к Спинозе /стр. 382/. В нем происходила борьба между собственным дуалисти-

ческим мировоззрением и монизмом Спинозы, но он никогда не мог подняться до-цельной материалистической точки зрения /стр. 369–370/, не мог окончательно отрешиться от религии; в этом оказывалось влияние немецкой действительности /стр. 405/. Слабыми местами в мировоззрении Лессинга были также его философия истории /стр. 383/ и его политические идеи. Последнее видно из диалогов «Эраста и Фалька» /стр. 448–452/ и из его высказываний против революции, как средства улучшения человеческого общества. Он возлагал надежду только на силу убеждения.

Сильнее всего Лессинг был в философии религии, и его литературная борьба с ортодоксами, с одной стороны, и с представителями рациональной религии, с другой имела несомненно крупное общественное значение. Философско-теологическим высказываниям Лессинга в диссертации отведено чрезмерно большое место, 45 страниц /стр. 390–435/.

Здесь опять-таки цитатное наводнение, масса подробностей, нередко заслоняющих существенное.

Недостатки шестой главы диссертации проистекают, как было отмечено выше, из того, что диссертант неясно представляет себе тот комплекс идей, который принято называть философией Просвещения.

Автор диссертации подробно, слишком подробно, излагает полемику Лессинга с представителями рациональной религии, но он не уделил 3–4 страниц, чтобы вкратце охарактеризовать различные направления религиозной мысли в Англии, Франции и Германии. Даже о Реймарусе, с которым Лессинг полемизирует, не сказано все нужное, а именно, что, будучи пропагандистом деизма в форме физико-теологии, он боролся с атеизмом Спинозой, Ламетри и др.

Еще несколько замечаний о шестой главе. Диссертант отмечает глубокий интерес Лессинга к античности /стр. 361/. Следовало выяснить вообще отношение к античности немецкой интеллигенции во второй половине XVIII в. и особенно развитие т. н. эллиномании в литературе, искусстве, филологии и педагогике /у Винкельмана, неогуманистов, Гете, Виланда, Шиллера др./.

Лессинг, виднейший представитель немецкого Просвещения, преждевременного скончался в 1781 г., затравленный в тяжелой, героической борьбе с темными силами. В это время значительная часть немецкой интеллигенции уже отошла от рационального Просвещения, от Хр. Вольфа и Лессинга; наступила пора т. н. бури и натиска. Причину этого явления также следовало осветить в последней главе диссертации.

В заключение считаем необходимо сделать ряд замечаний общего характера.

Внешнее оформление диссертации хорошее, но стиль, которым пользуется автор, не везде отвечает требованиям серьезного научного исследования. Автор местами говорит в приподнятом тоне, впадает в пафос, не жалеет восклицательных знаков.

На стр[анице] 414 автор рисует такую картину: «На Лессинга набросились и правоверные, и просветители. Лессинг стоял одиноко, как лев, вокруг которого кружится стая собак. Но стоит царю зверей поднять на одну свою могучую лапу, и собака падает на землю вся в крови, а другие на миг отскакивают в ужасе от него».

Сравнение весьма неудачное.

На стр[анице] 328 имеется такая странная фраза: «Таким образом, насколько Лессинг не был выше своего времени, но оно все накладывало свою печать».

На стр[анице] 198: «Лессинг превратил сцену в паперть гуманизма».

На стр[анице] 234: «Профессура в Кенигсберге была ступенью к академическому честолюбию».

На стр[анице] 223: «Лессинг вскрывает заразность...».

Встречаются неправильные переводы немецких терминов: стр[аница] 138: «средние школы»; стр[аница] 229: «история природы» / следует «естествоведение»; стр[аница] 229: «духовные науки» / следует «гуманитарные науки»; стр[аница] 316: «благородные камни» / следует «драгоценные камни»; стр[аница] 351: «придворный советник» / следует «надворный советник»/.

Встречаются германизмы: «Я меню довольствие от того, что...» /стр[аница] 142/; «Франке и Ланге довели до слуха короля о нем» /стр[аница] 99/; «Кто раз одевал одежду прусского солдата, тот в большинстве случаев имел надежду всегда в ней оставаться» /стр[аница] 70/.

Нередко автор оставляет без пояснений корреспондентов Лессинга.

Так, на стр[анице] 353 он цитирует письмо Гейне к Лессингу. Необходимо хорошо знать историю германской культуры XVIII в., чтобы догадаться, что в данном случае письмо исходит от знаменитого филолога, ученика Эрнести и Христа, преемника Госснера в Геттингене.

Диссертант точно указывает, откуда взята та или другая цитата, но он злоупотребляет цитатами, работа кишит ими. «Боринский говорит», «Меринг пишет», «Эльке продолжает», «у Штара мы читаем» — подобные вступления встречаются во множестве, и затем выписываются цитатами, иногда весьма длинные.

Подведем итоги.

Тов[арищ] Гольденберг задалась целью восполнить пробел в научной литературе о Лессинге. Это смелый и похвальный шаг. Но диссертант, очевидно, не рассчитал своих сил, избрав эту актуальную, но чрезвычайно трудную тему, при разработке которой последовательно приходится касаться множества проблем. Немецкое Просвещение очень мало изучено в нашей исторической науке. Этим, между прочим, объясняется то, что в вузовском учебнике по истории нового времени нет раздела о немецком Просвещении. В диссертации имеются дефекты. Но автор выполнил большую работу; он трудился с энтузиазмом, собрал значительный материал и осветил с позиций марксистско-ленинской науки, ряд неизвестных или мало известных моментов из жизни великого про-

светителя Германии. Эта предварительная работа послужит основой для создания им в будущем полноценной книги о Лессинге, и мы желали бы, что он продолжал работу над этой актуальной темой, учитывая нашу благожелательную критику.

То, что сделано автором в его обширной диссертации, вполне достаточно для присуждения ему ученой степени кандидата исторических наук.

Проф. Готалов-Готлиб
7/IV–1948 г[од]

Ілюстрації

*Файна Рувимівна Гольденберг (1908–1975)
ДАОО. Ф. Р-1647. Оп. 1. Спр. 663. Арк. 6*

Levchenko V. V.,

Candidate of Historical Sciences (PhD), Associate Professor,
Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines
Odesa National Maritime University (ONMU), Professor ONMU
34 Mechnykova St, Odesa, 65029, Ukraine
tel.: (048) 728 31 18
e-mail: levchenko_lav@ukr.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6907-7768>

**HISTORIOGRAPHICAL SOURCES ON THE SCHOLARLY
ACTIVITY OF THE HISTORIAN-GERMANIST F.
GOLDENBERG IN THE ARCHIVE OF PROFESSOR
A. HOTALOV-HOTLIB AT THE SCIENTIFIC LIBRARY
OF ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY**

The article presents the results of the scholarly activity of Faina Goldenberg (1908–1975), one of the representatives of the Odesa school of modern-history specialists of the 1930s–1940s. Goldenberg’s academic work, situated within the field of Ukrainian German studies, is shown as a stage in the development of the Odesa school of research on modern history. This school experienced periods of formation and growth in the nineteenth and early twentieth centuries, as well as the complex process of shaping Soviet modern-history studies, in which Professor K. Dobroliubsky played a major role by bridging both the pre-revolutionary and Soviet phases in the evolution of this field of world history.

The article offers a factual analysis of the scholarly literature concerning Goldenberg. For the first time, it publishes historiographical sources that provide new information enabling a more precise reconstruction of her biography and intellectual contribution. It is established that her scholarly works have not been examined in sufficient detail in contemporary historiography. Among Goldenberg’s academic achievements is the development of several important topics that possess theoretical and methodological significance for understanding the logic of modern-history development. One such topic is her study of the humanistic orientation in the worldview of the German dramatist, art theorist, literary critic, Enlightenment thinker, and founder of classical German literature, G. Lessing. She explored his philosophy and the social issues reflected in his writings, considering his legacy as one that in many respects mirrored the weaknesses and underdeveloped class consciousness of the German bourgeoisie of the eighteenth century. At the same time, apart from methodological works, no other academic publications by Goldenberg are known. Nevertheless, she stood at the origins of historical German studies at Dnipropetrovsk University, where she contributed to the training of the next generation of modern-history scholars.

Keywords: F. Goldenberg, Odesa scientific school of modern-history specialists, K. Dobroliubsky, generations, historiographical sources, ego-documents, G. Lessing, history of the Enlightenment.

**КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ**

УДК 821.161.2Верн=030.133.1]:027.7(477.74-25)
DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353363](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353363)

Великодна Ганна Володимирівна,

завідувачка відділу рідкісних книг і рукописів Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua
ORCID iD <https://orcid.org/0009-0001-8796-7702>

**ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ
ЖУЛЯ ВЕРНА У ФОНДІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

У статті розглянуті твори французького письменника Жуль Верна, перекладені українською мовою та відредаговані відомими чи анонімними українськими митцями ХХ ст. (Х. Алчевська, П. Балицький, З. Білоусова, Т. Бутович, О. Варавва, К. Довгань, В. Жюно, М. Івченко, Д. Лисиченко, Ю. Меженко, А. Новий, Л. Пахаревський, Н. Пихова, Н. Романович-Ткаченко, Р. Терещенко, Н. Ткаченко-Ходкевич, Н. Янко-Триницька). Проаналізовано книжкові знаки на примірниках книг, які зберігаються у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: Жуль Верн, твори, роман, українські видання, видавництво, перекладацтво, переклади, перекладна література, українські перекладачі ХХ ст., провенанс, штампи, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, ОНУ.

Жуль Габрієль Верн (Jules Gabriel Verne; 8 лютого 1828 – 24 березня 1905) — французький письменник, автор пригодницьких романів, один із основоположників жанру наукової фантастики. За більш ніж півстоліття літературної діяльності Ж. Верн написав 66 романів, 20 повістей, 30 п'єс та десятків науково-популярних робіт. Його твори одразу набули світову популярність. Деякі з них перекладались іншими мовами майже одночасно з виходом оригінального твору. За кількістю перекладів творів художньої літератури письменник досі займає друге місце у світі, поступаючись першістю королеві детективу Агати Крісті (Agatha Mary Clarissa Christie). Загалом твори Ж. Верна перекладені 150 мовами. У Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігаються твори Ж. Верна перекладені польськими, португальськими та українськими митцями [23].

У статті розглянемо перші українські переклади романів та оповідань Ж. Верна, що виходили починаючи з кінця ХІХ ст., детальніше ознайомимось із виданнями перекладів ХХ ст., що зберігаються у фонді Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова, та їх провенансом; проаналізуємо роль і місце пере-

кладачів та перекладної літератури у національному відродженні першої третини ХХ ст.

Перекладна література є важливою складовою національного літературного процесу та вітчизняної культури загалом. Вона досить яскраво відтворює світову літературу для тогочасного українського читача. Перекладацька діяльність української інтелігенції кінця ХІХ ст. – першої третини ХХ ст. вражає надзвичайним масивом та заслуговує на детальне вивчення.

Ґрунтовне дослідження історії українського перекладу кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. розпочав Михайло Никонович Москаленко (1948–2006) – український історик і теоретик художнього перекладу, перекладач з французької, іспанської, англійської, польської, давньоруської та давньоукраїнської мов. Тривалий час перекладознавець працював над розвідкою «Нариси з історії українського перекладу», опубліковані у «Всесвіті»¹. Завершити за життя свій нарис «Переклади 1920–30-х рр.» дослідник не встиг, його рукопис зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України² [10, с. 9–10]. Його дослідження продовжила сучасний український перекладознавець, перекладач, літературознавець, доктор філологічних наук, професор Лада Коломієць. Вона вперше опублікувала рукопис М. Н. Москаленка у своєму навчальному посібнику «Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років» (2015) [Див.: 10].

Слід погодитися з письменницею, літературознавцем та перекладачем Солюмією Павличко, котра у монографії «Дискурс модернізму в українській літературі» (1999) наголошує: «...там, де починаються ... переклади з західних літератур, відкривається естетичний простір для формування художніх принципів та систем іншого ... дискурсу. Однак, перекладознавство й орієнтація на інтелігенцію по-справжньому голосно зазвучали лише на рубежі віків, коли зміцніла сама інтелігенція» [16, с. 37–38]. Розвиваючи цю позицію, сучасний український науковець і громадський діяч та перекладач Максим Стріха зазначає, що перекладацька традиція України ХІХ–ХХ століть переважно була спрямована на освічені, інтелектуальні кола суспільства, які вільно читали твори мовою оригіналу (німецькою, польською, французькою тощо) [20, с. 9]. Поява визначних творів світової літератури у перекладі українською мовою сприяла модернізації української літератури та національному розквіту. Тому головною функцією художнього перекладу дослідники-перекладознавці (Г. Кочур, Р. Зорівчак, М. Москаленко, Р. Доценко, М. Стріха та ін.) вважають націєтворчу.

Слід зазначити, що перекладацтво українською мовою набуло активності в середині ХІХ ст. у Галичині. В 1890-х рр. кількість перекладних видань різко зростає, а перекладацтво вже «робиться не забавкою окремих освічених

¹ Москаленко М. Н. Нариси з історії українського перекладу. *Всесвіт*. 1993. № 9/10. С. 113–120 ; 2006. № 1/2. С. 172–190 ; 3/4. С. 154–171 ; 5/6. С. 174–194 ; 7/8. С. 192–207 ; 11/12. С. 160–175.

² Москаленко М. Н. Переклади 1920–30-х рр. (Незакінчений нарис) [Автограф]. *Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури НАН України*. З архіву М. Н. Москаленка. – 16 с.

літераторів, а поважною частиною літератури (а засвоєна через переклад світова культура — поважною частиною твореної національної культури)» [20, с. 95]. На інших українських територіях діяла царська заборона друкувати українською мовою (Емський акт 1876 р.).

Не виключенням стало й видання перекладів французького письменника Ж. Верна. Його твори почали перекладати українською мовою у Галичині (Львів, Тернопіль) та у діаспорі (Вінніпег) ще за життя автора, до того ж ім'я у перекладі зазначено як Юлій Верн. Перший україномовний переклад роману «Матіас Шандор» (оригінальна назва «Mathias Sandorf») вийшов частинами на шпальтах львівської газети «Народна часопись» у 1894 р. під назвою «Матій Сандорф» [Дод.: 1]. Галицько-українська народна газета «Народна часопись» щоденно виходила українською мовою у м. Львові упродовж 1890–1914 рр. і 1918 р. як додаток до «Gazeta Lwowska». Окремою книгою роман вийшов накладом української видавничої спілки «Український голос» під назвою «Незвичайні пригоди Матія Сандорфа» [Дод.: 8–9] в м. Вінніпег, яке традиційно вважають неформальним осередком української спільноти Канади³. Переклад роману «Подорож навколо землі в 80 днях» (оригінальна назва «Le Tour du monde en quatre-vingts jours») вийшов 1895 р. у Львові в друкарні Наукового товариства імені Шевченка [Дод.: 2]. У кінці видання зазначені ініціали перекладача — А. Б. Ймовірно, це Олександр Михайлович Борковський (псевд.: А. Б., Ал. Б., Олекса Стороженко, Олекса Сторожинський, Українець; 1841–1921) — педагог, письменник-перекладач, журналіст, видавець, громадсько-культурний діяч [12]. Останнє прижиттєве україномовне видання «Крізь бльокаду» (оригінальна назва «Études de mœurs contemporaines. Les forceurs de blocus») вийшло 1904 р. у Тернополі за фінансової та організаційної підтримки журналу «Молодіж» [Дод.: 3]. На обкладинці вказані ініціали перекладача — Е. М. Ймовірно, перекладачем був Євген Юліанович Мандичевський (псевд. і крипт.: Фр. Улянович, Ф. У., Е. М.; 1873–1937) — письменник, перекладач, педагог; саме він протягом 1904–1905 рр. редагував літературно-пізнавальний і науково-популярний журнал «Молодіж» [5]. Згадку про переклад українською мовою романів Ж. Верна «Подорож навколо землі в 80 днях» та «Крізь бльокаду» знаходимо в післямові М. Капія до видання «Зоря Півдня» (оригінальна назва «L'Étoile du sud. Le Pays des diamants»), електронна копія якого наявна у відкритих джерелах [Дод.: 4]. Україномовний роман надруковано 1913 р. у Львові в друкарні Наукового товариства ім. Шевченка у перекладі письменника, перекладача та фольклориста Мирослава Дмитровича Капія (1888–1949). Він перекладав твори англійських, німецьких, норвезьких, польських та французьких письменників [2]. Також М. Д. Капій переклав інші твори Ж. Верна — «Шансельор» (1923) [Дод.: 10] «Чорна Індія» (1930) [Дод.: 27], «Плесом Амазонки» (1932) [Дод.: 28].

³ У діаспорі також були надруковані переклади романів «Подорож до місяця» (1917) [Дод.: 5], «Сорок тисяч миль під водою» (1918) [Дод.: 6].

Після скасування дії Емського акту у жовтні 1905 р., українські книжки, зокрема перекладні, починають виходити у Києві та інших великих містах України. Однак від початку Першої світової війни влітку 1914 р. до Лютневої революції 1917 р. та створення Центральної Ради у березні 1917 р. знов почалися репресії проти українства (погроми видавництв, бібліотек, культурних осередків) [15, № 5/6, с. 181]. Наступні два роки були спрямовані на активізацією українського книжкового руху, в тому числі й перекладної літератури.

Переклади творів Ж. Верна активно почали друкуватися в Україні в період з кінця 10-х рр. до кінця 20-х рр. ХХ ст. У Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігається видання пригодницького роману Ж. Верна «За 80 днів кругом світу», перекладеного українською мовою та надрукованого 1919 р. в Києві в друкарні товариства «Час» [Дод.: 7] (переклад назви київського видання дещо відрізняється від львівського, описаного вище). Акціонерне товариство «Час» у 1917 р. поновило свою діяльність і приєднало видавниче товариство «Основа». Згуртувавши людей, що усвідомлюють значення освіти для відродження народу, товариство створило сприятливі умови для видання української книги. Для поповнення шкільних бібліотек друкарня видавала підручники, твори української та зарубіжної літератури (М. Твен, Е. По, Д. Лондон, Ф. Брет-Гарт, Ж. Верн) в перекладі на українську мову, здійснені О. Діхтярем, В. Королів-Старим, С. Тобілевичем [22, с. 39–41]. Видання виходили без ілюстрацій. У 1919 р. товариство «Час» зазнало втрат: у червні був розстріляний один з директорів товариства В. Петрушевський; загинув один із ініціаторів і фундаторів товариства М. Орловський; у складі української дипломатичної місії виїхав до Праги В. Королів-Старий [22, с. 39–41, 44]. Однак, акціонерне товариство «Час» продовжувало активно сприяти розвитку українського книжкового руху та залишило помітний слід в українській культурі.

Київське видання «За 80 днів кругом світу» вийшло без згадки імені перекладача. Цікавими є примітки перекладача на сторінках книги, за якими можна прослідкувати вартість грошових одиниць світу у порівнянні з українськими. Наприклад, на той час один англійський фунт стерлінгів дорівнював близько 10 карбованцям або 19 гривням (с. 20), гіней — 20 гривням (с. 27), франк — 37–38 копійкам (с. 47), а пенні — 2,625 копійкам (с. 145)⁴.

Університетський примірник видання, згідно зі штампом **БІБЛІОТЕКА | ПЕРШОГО ДИТЯЧОГО ГОРОДКА | ім. КОМІНТЕРНУ в м. ОДЕСІ** | попередньо належав бібліотечним фондам одеського Першого Дитячого містечка. Перше зразкове Дитяче містечко імені Комінтерну в м. Одесі було засновано 21 квітня 1921 р. в приміщеннях колишнього кадетського корпусу між четвертою та п'ятою станціями на Середньофонтанській дорозі⁵ [3, с. 128]. Заклад,

⁴ Верн Ж. За 80 днів кругом світу : роман : пер. з фр. Київ : т-во «Час», 1919. 250 с.

⁵ У 1940 р. Дитяче містечко було реорганізовано в ремісничє училище № 1. З початком Другої світової війни навчання було перервано. Після війни на базі колишнього притулку було створено дитячий санаторій імені Чувиріна. Зараз частину цієї території займає Національний університет «Одеська юридична академія».

покликаний боротися з масовою дитячою безпритульністю, очолив Артемії Григорович Готалов-Готліб — талановитий вчений-дослідник, історик, доктор педагогічних наук, один із організаторів Одеського інституту народної освіти (ОІНО), згодом професор Одеського державного університету (ОДУ — нині Одеський національний університет імені І. І. Мечникова). Згідно з положенням одеської губнаросвіти про «Дитячий Городок» за 1922 р., заклад мав бібліотеку та власну печатку [18, с. 1–12]. Бібліотека стала культурним осередком для вихованців та педагогічного колективу закладу, серед яких, крім А. Г. Готалова-Готліба, були найкращі педагоги Одеси: професори Д. К. Третьяков, Г. С. Томашпільський, С. О. Лозінський, Ст. І. Пальчинський та багато інших [3, с. 128]. Першими бібліотекарями були О. І. Фельштинська та К. А. Литкіна, у 1932 р. прийшла працювати досвідчений вчитель, вихователь і одночасно бібліотекар О. А. Касько [6, с. 645]. Завдяки їй, під час окупації, книжковий фонд був збережений і згодом став частиною бібліотечного фонду Одеської юридичної академії.

Однак у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігаються поодинокі примірники, що містять штамп Бібліотеки Першого Дитячого городка ім. Комінтерну в м. Одесі, серед яких і роман Ж. Верна «За 80 днів кругом світу» (1919). Книга також містить штамп **ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ | ФУНДАМ. БІБ-КА** |, це означає, що примірник надійшов до університетського книжкового фонду після квітня 1934 р.

У Науковій бібліотеці зберігаються три примірники видання гумористичного оповідання Ж. Верна в українському перекладі під назвою «Витівка доктора Окса» (оригінальна назва «Une fantaisie du Docteur Oх»), вперше перекладені та видані «Книгоспілкою» в 1924 р. без вказівки на перекладача [Дод.: 11]. Українська видавнича та книготорговельна спілка «Книгоспілка» діяла в 1918–1920 рр. у Києві та в 1923–1931 рр. у Харкові (існували філії у Києві та Одесі) [4]. У 1924 р. «Книгоспілка» видала цілу низку підручників та творів художньої літератури для шкіл українською мовою у серії «Бібліотека шкільної молоді».

Ілюстроване видання «Витівка доктора Окса» вийшло, як зазначено на звороті титульного аркуша, у друкарні київської філії «Книгоспілки» у 1923 р. (хоча на титульному аркуші стоїть 1924 рік) накладом 4 тис. примірників. Малюнки до тексту створив Петро Лапін (1887–1937) — український художник-графік, ілюстратор дитячих книг, який активно співпрацював із відомими київськими та харківськими видавництвами «Вернигора», «Проліски», «Державне видавництво», «Рух» та «Книгоспілка» [19, с. 195]. На думку сучасної дослідниці української книжкової графіки В. Є. Пітеніної, такі технологічні обмеження, як «...неякісний папір, чорно-білий друк та невеликий формат — характерна риса тогочасного книговидавництва — ... не завадили художникові створити

емоційну, цілісну і логічно побудовану серію ілюстрацій» [19, с. 195]. Таким чином П. Лапін зумів гармонійно поєднати текст й ілюстрацію.

Кожен примірник «Витівок доктора Окса» Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова має власну історію побутування та провенанс. Один примірник видання містить штамп **ЦЕНТРАЛЬНА | НАУКОВА | БІБЛІОТЕКА | м. Одеси | У. С. Р. Р. Н. К. О. «Укрнаука»** |. Отже, книга надійшла до фонду університетської бібліотеки в період 1924–1930 рр., яка в цей час мала назву Центральна наукова бібліотека (ЦНБ) [13, с. 29]. Два наступні примірники видання мають штамп **ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** |. Провенанс свідчить, що ці примірники надійшли до університетської бібліотеки у 1930–1933 рр. — у період об'єднання ЦНБ, Одеської державної публічної бібліотеки та Української державної бібліотеки ім. Т. Шевченка у спільну бібліотеку під назвою Одеська державна наукова бібліотека (ОДНБ). За цих обставин ЦНБ стала відділом абонементу новоутвореної ОДНБ [11, с. 75–81]. Один з цих примірників також містить штамп **БІБЛІОТЕКА | ПЕРШОГО ДИТЯЧОГО ГОРОДКА | ім. КОМІНТЕРНУ в м. ОДЕСІ** | і попередньо входив до фондів бібліотеки Дитячого містечка (детальніше описано вище).

На межі 20–30-х рр. ХХ ст. настає розквіт перекладацької справи в Україні. Переважна більшість перекладених українською мовою творів Ж. Верна, що зберігається у Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова, видана у 1928–1929 рр. Серед них і широко відомий науково-фантастичний пригодницький роман під назвою «Двадцять тисяч льє під водою» (оригінальна назва «Vingt mille lieues sous les mers»). В університетській бібліотеці зберігається видання під назвою **«Вісімдесят тисяч кілометрів під водою»** у перекладі О. Варавви, вперше видане на території України в 1928 р. [Дод.: 12]. Одеський дослідник перекладознавства С. С. Дложевський зазначив, що *«відхилення перекладу від оригіналу спричинені різницями в мові, культурі та суб'єктивному сприйманні перекладача»* [7, с. 31]. Насправді двадцять тисяч льє — це понад 80 тисяч кілометрів, тому перекладач вирішив використати міру довжини більш сприятливу для сприйняття українців.

Олексій Петрович Варавва (псевд.: Олекса Кобець, Олексій Воронин, Прохор Воронин, Андрій Дудка; 1882–1967) — український письменник, журналіст, редактор, перекладач, член «Просвіти». Він переклав на українську мову російськомовні твори українських письменників (Г. Квітки-Основ'яненка), прозові твори класичної російської (Л. Толстого, М. Островського, М. Горького⁶) та зарубіжної (Ж. Верна) літератур [24].

У період 1925–1928 рр. О. Варавва працював у Харкові. Тут на початку 1928 р. і був виданий роман «Вісімдесят тисяч кілометрів під водою» у видав-

⁶ Між О. Вараввою і М. Горьким виник конфлікт із приводу перекладу твору «Мати», на який автор не давав дозвіл, назвавши українську мову «наріччям». Після чого М. Горького прилюдно було звинувачено в українофобії [24].

ництві «Пролетарій». У Науковій бібліотеці зберігаються два примірники роману, на титульних аркушах яких ім'я перекладача вимарано(!). Можливо через те, що під час Великої Вітчизняної війни О. Варавва не евакуювався до Казахстану, а залишився в окупованому німцями Харкові та продовжував працювати у створеній окупантами газеті «Нова Україна», поки у 1943 р. не емігрував із сім'єю до Західної Європи [24]. Передмова літературного критика Олександра Старчакова (єврея за національністю, котрого у 1937 р. було звинувачено в активній участі в антирадянській терористичній і диверсійній організації та страчено) в примірниках збережена. Також видання містить український переклад нарис-підлямови «Сучасні «Наутілузи», написану Олексієм Травнічевим.

У виданні «Вісімдесят тисяч кілометрів під водою» використано оригінальні ілюстрації Е. Ріу та А. де Невіль, які переніс на гравірувальні дошки Анрі Теофіл Гільдебранд (Henri Théophile Hildibrand, 1824–1897) — французький гравер по дереву, один із головних інтерпретаторів Гюстава Доре та ілюстратор видань П'єра-Жуля Етцеля (Pierre-Jules Hetzel) — ключового видавця оригінальних творів Жуля Верна [29].

Едуард Ріу (Édouard Riou, 1833–1900) — французький художник, учень найвідоміших ілюстраторів Франції середини XIX ст. Шарля-Франсуа Добіньї та Гюстава Доре. Виступаючи першим ілюстратором романів Ж. Верна, Е. Ріу виконав серію ілюстрацій до багатьох його творів із циклу «Неймовірних подорожей».

Альфонс де Невіль (Alphonse de Neuville, 1836–1885) — французький художник, один із видатних художників батального жанру; учень Ежена Делакруа. Однак прославився А. де Невіль⁷ ілюстраціями до романів Ж. Верна. Свої малюнки він підписував *A. de N.*

Один із університетських примірників видання «Вісімдесят тисяч кілометрів під водою» містить штамп **ЦЕНТРАЛЬНА | НАУКОВА | БІБЛІОТЕКА | м. Одеси | У. С. Р. Р. Н. К. О. | «Україна»** | (детальніше описано вище), а інший — має кілька штампів: **Українська Державна Бібліотека | ім. Т. ШЕВЧЕНКА | У.Р.С.Р. | НКО. УСРР. | ОДЕСЬКА | ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** | (прямокутної форми); **ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** | (круглої форми). Штампи останнього примірника ілюструють історію його побутування від Української державної бібліотеки ім. Т. Шевченка в Одесі, яку в 1921 р. створив і очолив Богдан Михайлович Комаров (1882–1975) до абонементу ОДНБ, утвореної в 1930 р. завдяки тимчасовому об'єднанню трьох провідних бібліотек [11, с. 75–81]. Після 1933 р. книга залишилась у фонді університетської бібліотеки.

Перший переклад українською мовою роману Ж. Верна «500 бегуминих мільйонів» (оригінальна назва «*Les cinq cents millions de la Béguine*») у 1928 р.

⁷ Особливо цікавим є підхід художника А. де Невіля до зображення Наутілуза. Найімовірніше, він (як і, цілком можливо, Ж. Верн) надихнувся реальним винаходом американця Росса Уайненса, який побудував підводний човен у вигляді довгої сигари.

надрукувало київське приватне видавництво «Сяйво» [Дод.: 15]. Редакція та вступна стаття належить українському бібліографу, бібліотекознавцю, книгознавцю та літературознавцю Юрію Олексійовичу Меженко (1892–1969). Переклад з французької мови здійснила поетеса та перекладачка Тамара Григорівна Бутович (1882–?). Вона походила зі знатного дворянського роду Бутовичів на Полтавщині: дочка Григорія Онуфрійовича Бутовича, рідна сестра художника Миколи Бутовича. Закінчила Маріїнську жіночу гімназію у м. Кам'янці-Подільському (1901), де вивчала німецьку та французьку мови. Вочевидь, у 20-ті роки ХХ ст. перебувала в Києві та співпрацювала з видавництвом «Сяйво». З листів її подруг М. Романівської до М. Сенгалевич відомо, що у роки Великої Вітчизняної війни, оскільки Т. Бутович не була радянською активісткою, їй не запропонували евакуююватись. Вона залишилась на окупованій території [14, с. 83]. Подальша доля перекладачки невідома.

Для київського видання перекладу були використані класичні ілюстрації відомого французького художника та ілюстратора Леона Бенетта (Hippolyte Léon Benet, Léon Benett; 1839–1916), який проілюстровав більше 25 оригінальних творів Ж. Верна, опублікованих видавничим домом Етцель [27].

У Науковій бібліотеці зберігаються два примірники «500 бегуминих мільйонів». Один примірник містить штамп **ЦЕНТРАЛЬНА | НАУКОВА | БІБЛІОТЕКА | м. Одеси | У. С. Р. Р. Н. К. О. | «Укрнаука»**, а інший — штамп **НКО. УСРР. | ОДЕСЬКА | ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (прямокутної форми) та **ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (круглої форми).

У харківському видавництві «Український робітник» у 1928 р. вийшли переклади одразу двох творів Ж. Верна «Подорож до центру Землі» та «Подорож на Місяць».

Перший україномовний роман «Подорож до центру Землі» (оригінальна назва «*Voyage au centre de la Terre*») надруковано у перекладі З. Білоусової за редакцією Х. О. Алчевської [Дод.: 13]. На жаль, жодних відомостей про З. Білоусову віднайти не вдалося.

Христина Олексіївна Алчевська (1882–1931) — українська письменниця, драматург, прозаїк, поетеса та педагог. Після повернення з навчання у Сорбоні, Х. Алчевська працювала в недільній школі (1903), де, попри заборону, читала учням українські книжки; викладала українську та французьку мови в середніх та вищих навчальних закладах Харкова (1905). За ствердженням книгознавця І. С. Шекери, «*визволення народу Христина Алчевська пов'язувала з українізацією молоді. В її розумінні українці в Російській імперії приречені на денаціоналізацію та асиміляцію*» [1]. Тому Х. Алчевська організувала учнівські гуртки з вивчення української мови, літератури й історії. Вона займалася й перекладацькою діяльністю: з російської та французької мов на українську і навпаки (В. Гюго, вірші Вольтера, П. Корнеля, І. Франка, Т. Шевченка, праці А. Барбюса, Ж. Верна, Л. Мішель та інших) [1].

У виданні «Подорож до центру Землі» (1928) використані ілюстрації художника Едуарда Ріу, згаданого раніше, та гравера й літографа Шарля Морана (Charles Maurand, 1824–1904), що діяв у Франції, Великобританії та США. Обкладинку оформив харківський художник-графік та ілюстратор Лазар Давидович Ясин.

Провенанс примірника: штампи **Українська Державна Бібліотека | ім. Т. ШЕВЧЕНКА | У.Р.С.Р. |; НКО. УСРР. | ОДЕСЬКА | ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** | (прямокутної форми); **ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** | (круглої форми).

Роман Ж. Верна «Подорож на Місяць» (оригінальна назва «De la Terre à la Lune»), надрукований також у Харкові в 1928 р., вперше перекладено українською мовою Л. Пахаревським та Н. Пиховою [Дод.: 14].

Леонід Андрійович Пахаревський (1883–1938) — український письменник, актор, режисер, драматург, журналіст. Випускник Музично-драматичної школи М. Лисенка. У 1920-х рр., змінивши театральну діяльність на педагогічну, він викладав на Київських педагогічних курсах імені Грінченка (викладання на курсах здійснювалося виключно українською мовою), працював директором і одночасно викладачем історії у київській школі [17]. Чимало часу Л. А. Пахаревський віддавав перекладацькій діяльності з німецької, норвезької, польської, російської, французької мов, в тому числі перекладав твори Ж. Верна.

Н. Пихова (роки життя невідомі) — українська перекладачка з французької мови.

Видання «Із Землі на Місяць» вийшло як підручник у серії «Для дітей старшого та середнього віку» накладом 3160 примірників. Обкладинка роботи художника, графіка, ілюстратора, дизайнера книг Бориса Борисовича Тітова (1897–1951) не зберіглася. До видання включено 16 гравюр А.-Фр. Паннемакера, зроблених за малюнками А. де Монто.

Адольф-Франсуа Паннемакер (Adolphe-François Pannemaker, 1822–1900) — бельгійський гравер по дереву, який працював переважно у Франції. Він був одним із головних граверів Гюстава Доре, а також ілюстраторів романів Еркмана-Шатріана та «Надзвичайних подорожей» Ж. Верна, виданих Етцелем [32]. Свої роботи А.-Фр. Паннемакер підписував *Pann*.

Антонен Віктор Ксав'є Анрі де Монто (Antonin Victor Xavier Henri de Montaut, 1829–1889) — французький художник, дизайнер, гравер та ілюстратор. Він підписував свої композиції різними варіаціями: *H. de Hem; Monta; Ну* [31]. У виданні «Із Землі на Місяць» художник використав підпис *Ну*.

Університетський примірник роману містить штамп **ЦЕНТРАЛЬНА | НАУКОВА | БІБЛІОТЕКА | м. Одеси | У. С. Р. Р. Н. К. О. | «Укрнаука»** |.

Найбільше перекладів творів Ж. Верна було надруковано протягом 1929 р. у київських видавництвах Час, Книгоспілка, ДВУ. Перший переклад українською мовою пригодницького роману Ж. Верна «Школа Робінзонів» (оригінальна назва «L'École des Robinsons») надруковано 1929 р. у Києві у видавничому това-

ристві «Час» [Дод.: 22]. Переклад здійснив Віктор Люсьєнович (Лук'янович) Жюно (1882 – після 1931) — український педагог, перекладач з французької мови; викладач київських гімназій. Був заарештований у липні 1931 р. Подальша доля невідома [21, с. 75].

Редактором видання виступив письменник і перекладач Михайло Євдокимович Івченко (1890–1939). У вересні 1929 р. він був арештований за сфальсифікованим звинуваченням за антирадянські ідеї (переклад твору Ж. Верна встиг вийти у червні 1929 р.). Він отримав умовний строк на 3 роки та довгий час не міг публікуватися [8]. Певно тому на титульному аркуші університетського примірника його ім'я повністю закреслене(!).

Обкладинку до видання «Школа Робінзонів» створив Михайло Орлов. Книга вийшла накладом 4110 примірників.

Примірник із фондів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова містить штампи **Українська Державна Бібліотека | ім. Т. ШЕВЧЕНКА | У.Р.С.Р. | НКО. УСРР. | ОДЕСЬКА | ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (прямокутної форми); **ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (круглої форми).

Перший друкований роман Ж. Верна «П'ять тижнів на повітряній кулі» (оригінальна назва «Cinq semaines en ballon») був перекладений багатьма мовами світу. У Науковій бібліотеці Одеського національного університету зберігається видання роману під назвою «П'ять тижнів на аеростаті» (1929), який вперше українською мовою перекладала Н. О. Янко-Триницька для київського видавництва «Час» [Дод.: 21]. Видання містить кольорову обкладинку.

Надія Олександрівна Янко-Триницька (1908–1987) — мовознавець-славіст, перекладач. У 20-х рр. ХХ ст. вона активно перекладала художні твори українською з західноєвропейських мов, зокрема романи Ж. Верна «П'ять тижнів на аеростаті» та «Матіас Сандорф» [21 с. 94].

Університетський примірник має ті ж самі штампи, що і попередні примірники: **Українська Державна Бібліотека | ім. Т. ШЕВЧЕНКА | У.Р.С.Р. | НКО. УСРР. | ОДЕСЬКА | ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (прямокутної форми); **ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (круглої форми).

Перший україномовний переклад пригодницького науково-фантастичного роману Ж. Верна «Пливуче місто» (оригінальна назва «L'Île à hélice») надруковано в 1929 р. на замовлення Державного видавництва України Видавничим товариством «Час» у Києві [Дод.: 18]. Видання вийшло без зазначення перекладача. На титульному аркуші розміщено криптонім *Н. Б.* У книзі Г. І. Ковальчук «Український науковий інститут книгознавства (1922–1936)» ми знаходимо відсилку до імені П. О. Балицького [9, с. 675].

Павло Олександрович Балицький (1881–1938) — видавець, історик української книги, перекладач. Здобувши вищу освіту в Петербурзькому університеті й Археологічному інституті, він створив там «Українську книгарню і

базар» та заснував товариство «Друкар». У зв'язку з революційними подіями влітку 1917 р. вирішив повернутися на Україну. П. О. Балицький працював завідувачем видавничим відділом у Київському губернському земстві, відновив діяльність «Друкаря» в Києві [9, с. 480]. З травня 1920 р. він став помічником завідуючого відділу друку й преси Київщини. Певний час завідував друкарнею Академії наук [9, с. 481]. У 1927 р. розпочав наукову роботу в УНІК по секції історії книги [9, с. 482]. У 1929 р. П. О. Балицький разом з іншими працівниками УНІК, авторами праць, опублікованих Інститутом, та членами комісії був заарештований за звинуваченнями в націоналізмі, навіть фашизмі, у створенні та участі в терористичних організаціях «Братство української державності» (БУД), «Спілки визволення України» (СВУ) [9, с. 475–476]. Наступного року видавця було звільнено і справу закрито. До червня 1933 р. П. О. Балицький завідував фондом друку Всеукраїнського музейного містечка (звільнений із політичних мотивів). А у жовтні 1938 р. його було розстріляно [9, с. 485]. За життя П. О. Балицький досліджував історію української книги першої половини ХІХ ст. До першого арешту (1929 р.) він встиг перекласти твір «Плавуче місто». Книга вийшла накладом 5 тис. примірників.

Україномовне видання проілюстрували численні роботи художника Ж. Фера та гравера по дереву А.-Ф. Паннемакера (про гравера розповідалось вище). Жуль-Декарт Фера (Jules-Descartes Férat, 1829–1906) — французький художник, офортист та ілюстратор, відомий своїми зображеннями фабрик та їхніх робітників. Він ілюстрував книги багатьох відомих авторів, таких як Ж. Верн, Е. По, В. Гюґо [28].

У фондї Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова зберігаються два примірники видання. На одному примірнику проставлені два штампи: **Українська Державна Бібліотека | ім. Т. ШЕВЧЕНКА | У.Р.С.Р. | та ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (круглої форми). В іншого примірника зберіглася кольорова обкладинка, крім вище названих штампів, він містить ще штамп **НКО. УСРР. | ОДЕСЬКА | ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (прямокутної форми).

У 1929 р. активно друкувались твори українських письменників і україномовні переклади зарубіжних авторів у харківсько-київській філії ДВУ (Державне видавництво України). Тут з'явився перший переклад пригодницького роману «П'ятнадцятилітній капітан» (оригінальна назва «Un capitaine de quinze ans»), який здійснив Д. Лисиченко [Дод.: 20].

Дмитро Михайлович Лисиченко (1887 – після 1930) — один із лідерів українського культурного руху в Катеринославі, журналіст, бібліограф, видавець і дослідник української видавничої діяльності, преси та книготоргівлі на Катеринославщині, перекладач англійської та французької літератури, історик української преси. Був членом «Просвіти», єдиної легальної української громадської організації на той час [25, с. 181]. Протягом 1913–1919 рр. відомий пропагандист української школи Д. М. Лисиченко разом із дружиною тримав

українську книгарню «Слово». Книгарня була тим центром, де планувалося розпочати діяльність українського видавництва в Катеринославі [25, с. 181]. Однак у листопаді 1915 р. дехто з ініціаторів видавництва були заарештовані, в їх числі й Д. М. Лисиченко, а книгарню опечатано [25, с. 182]. Під час Лютневої революції 1917 р. Д. М. Лисиченка випустили з в'язниці. Він відразу почав організовувати видавництво. Однак вже на початку 1920-х рр. він залишився без роботи і був змушений переїхати до Києва. Там він завідував книгарнею Вукоопспілки. Зі спогадів Юрія П'ядика, співробітника Д. М. Лисиченка, «у книгарні можна було знайти книжки українською мовою або про Україну, які видавалися де-будь у світі» [25, с. 183]. У 1928–1929 рр. Д. М. Лисиченко разом з К. Довганем був членом бібліографічної комісії при УНІК [9, с. 269]. В той же час Д. М. Лисиченко працював у друкарні «Книгоспілки» [9, с. 407]. Він перекладав українською мовою світових класиків, зокрема Ж. Верна та Д. Лондона. У листопаді 1930 р. Д. М. Лисиченка було заарештовано за розповсюдження національної літератури і засуджено на 5 років виправно-трудових таборів [25, с. 184–185]. Подальша доля його невідома.

Видання роману «П'ятнадцятилітній капітан» прикрашають ілюстрації Анрі Мейєра (Henri Meyer, 1841–1899) — французького карикатуриста та ілюстратора, який створював ілюстрації до романів Ж. Верна, опублікованих П. -Ж. Етцелем [30]. Серед його досягнень — роман «П'ятнадцятирічний капітан».

Університетський примірник перекладу має штампи: **Українська Державна Бібліотека | ім. Т. ШЕВЧЕНКА | У.Р.С.Р. | та ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ |** (круглої форми).

Пригодницький роман «Діти капітана Гранта» (оригінальна назва «Les Enfants du Capitaine Grant») вперше перекладено українською мовою в 1929 р. і надруковано за замовленням ДВУ видавничим товариством «Час» у Києві [Дод.: 17]. У Науковій бібліотеці роман представлено українською мовою у кількох виданнях (1929, 1951, 1963). Над українським перекладом київського видання 1929 р. працювали Н. Романович-Ткаченко спільно з Н. Ходкевич.

Наталя Данилівна Романович-Ткаченко (1884–1933) — українська письменниця та перекладачка; член літературної організації «Плуг». Вона працювала у Всенародній бібліотеці України при ВУАН, викладала українську мову в школі; працювала для приватних видавництв «Книгоспілка» і «Час», друкувала оповідання. Померла Н. Д. Романович-Ткаченко у Києві 1933 р. від тифу.

За життя вона перекладала літературні твори з англійської та французької мов. Її перекладам, як зазначає дослідник М. Москаленко, «*притаманні природність і чистота мови, ясність вислову і чутливість до тонкощів стилю першотворів*» [15, № 11/12, с. 170]. Зокрема роман «Діти капітана Гранта» Ж. Верна вона переклала разом зі своєю дочкою Наталею Михайлівною Ткаченко-Ходкевич (1904–?), яка, на той час, працювала технічним секретарем місцевому письменників та перекладала з іноземних мов [21, с. 90].

Видання «Діти капітана Гранта» (1929) вийшло накладом 5 тис. примірників. Прикрашає роман обкладинка роботи художника, живописця та графіка Порфирія Дмитровича Жалка-Титаренка (1881–1949) і гравюри А.-Фр. Паннемакера, зроблених за малюнками Едуарда Ріу.

Університетський примірник має штампи: **Українська Державна Бібліотека | ім. Т. ШЕВЧЕНКА | У.Р.С.Р. | НКО. УСРР. | ОДЕСЬКА | ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** (прямокутної форми); **ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** (круглої форми).

Науково-фантастичний пригодницький роман-робінзопада Ж. Верна «Таємничий острів» (оригінальна назва «L'Île mystérieuse») у перекладі К. Довганя та А. Нового вперше вийшов у 1929 р. у київській філії видавництва «Книгоспілка» [Дод.: 23].

Костянтин Андрійович Довгань (1902–1937) — книгознавець, літературний критик, бібліограф. Закінчив Київський інститут народної освіти (ІНО) та аспірантуру (під керівництвом Ю. Меженка) при Українському науковому інституті книгознавства (УНІК), в якому з 1926 р. обіймав посаду секретаря Кабінету вивчення книги й читача [9, с. 507]. Він став одним із головних погромників УНІК і українського книгознавства в цілому [Детальніше див.: 9, с. 122, 508]. Під час реорганізації УНІК 1931 р. К. Довгань мав зайняти посаду директора Інституту, але не зміг швидко організувати переїзд з Харкова, тому наступного року був призначений керівником філії УНІК у Харкові. З 1935 р. став науковим робітником Бібліотеки АН УРСР [9, с. 439–440]. А наступного року був заарештований за сфальсифікованим звинуваченням та звільнений «як ворожий елемент». Розстріляний у липні 1937 р. [Детальніше див.: 9, с. 509–512].

К. А. Довгань, працюючи в УНІК, входив до складу спеціальної комісії з Всеукраїнського обслідування бібліотек, яка займалася виявленням кількісного попиту на сучасну українську літературу та перекладні твори [9, с. 292, 300–301]. Також він досліджував соціальну функцію книги. *«Художній твір він розглядав як знаряддя впливу на читача, вважав, що найгеніальніший поетичних творів не може бути геніальним, якщо його ніхто не прочитав»* [9, с. 321]. Не дивно, що володіючи українською, російською, польською та французькою мовами, К. А. Довгань, крім написання власних публікацій, займався перекладами художніх творів зарубіжних письменників, зокрема роман Ж. Верна «Таємничий острів».

На жаль, про перекладача А. Нового жодних відомостей віднайти не вдалося.

Обкладинку для київського видання роману створив живописець, графік й ілюстратор Борис Іванович Крюков (1895–1967). Обкладинка університетського примірника не зберіглася.

На титульному аркуші зазначено, що видання містить 60 малюнків П. Фера (про художника зазначено вище). Ілюстрації до роману Ж. Верна «Таємничий острів» вважаються його найбільшими шедеврами. Гравюри за малюнками

створив Ш. Барбан. Шарль Барбан (Charles Barbant, 1844–1921) — французький гравер та ілюстратор. Його майстерня була однією з найбільших у Парижі; основною сферою його діяльності була ксилографія — техніка різьблення по дереву, призначена для створення багаторазово відтворюваних зображень, найчастіше у вигляді друкарських кліше. Протягом 1869–1882 рр. він був одним із ілюстраторів творів Ж. Верна [26].

Університетський примірник видання «Таємничий острів» має кілька штампів: **Українська Державна Бібліотека | ім. Т. ШЕВЧЕНКА | УР.С.Р. | НКО. УСРР. | ОДЕСЬКА | ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** | (прямокутної форми); **ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА | АБОНЕМЕНТ** | (круглої форми).

Отже, розглянувши переклади творів Ж. Верна українською мовою, занурившись у нелегкий, але цікавий період українського перекладацького руху кінця XIX – першої третини XX ст., ми прослідкували зростання кількості перекладної літератури у кінці 20-х рр. XX ст.

Розквіту перекладацької справи 1920-х рр. в Україні посприяла українська інтелігенція, яка знала іноземні мови і прагнула збагатити національну літературу. Перекладачами творів Ж. Верна були не лише професійні літератори (Олексій Варавва, Христина Алчевська, Наталя Романович-Ткаченко), а й науковці, видавці, педагоги, культурні й театральні діячі (Тамара Бутович, Леонід Пахаревський, Віктор Жюно, Надія Янко-Триницька, Павло Балицький, Дмитро Лисиченко, Наталя Ткаченко-Ходкевич, Костянтин Довгань). Для деяких українських митців 1920-х рр., які не стали відвертими радянськими активістами, перекладацька діяльність стала єдиною можливістю літературного заробітку (Михайло Івченко).

Зростанню кількості перекладної літератури також сприяла тогочасна політика влади — так звана українізація, що насправді мала на меті поширення впливу на українське суспільство і поступове здійснення русифікації. На жаль, загальне піднесення української літератури 20-х рр. XX ст., і в тому числі перекладної, змінилося добою «Розстріляного відродження». Але це вже інша тема для наступних досліджень.

Список використаної літератури

1. Христина Алчевська : [віртуальна виставка] / упоряд. І. С. Шекепа. URL: <http://www.nbu.gov.ua/pode/5443> (дата звернення: 13.10.2025).
2. Арсенич П. І. Мирослав Дмитрович. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2012. Т. 12. URL: <https://esu.com.ua/article-9406> (дата звернення: 13.10.2025).
3. Великодняя А. В. Дарственные надписи в книжном фонде А. Г. Готалова-Готлиба (на материале одесских изданий). *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2017. Т. 22, Вип. 1(17). С. 127–145. URL: [http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Vonu_bbk_2017_22_1\(17\).pdf](http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Vonu_bbk_2017_22_1(17).pdf) (дата звернення: 13.10.2025).
4. Гелей С. Д. Книгоспілка. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2013. Т. 13. URL: <https://esu.com.ua/article-8692> (дата звернення: 13.10.2025).

5. Гуцал П. З. Мандичевський Євген Юліанович. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2018. Т. 19. URL: <https://esu.com.ua/article-63401> (дата звернення: 13.10.2025).
6. Дем'яненко О. М., Калиновська О. В. Відображення історії Одеси в «Цифровій колекції архіву дитмістечка імені Комінтерну». *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2021. Т. 2. С. 645–648.
7. Дложевський С. С. П. І. Ніщинський, як перекладач з античних мов. *Вісн. Одес. комісії краєзнавства при УАН*. Одеса, 1929. Ч. 4–5 : Секція соціально-історична. С. 30–31.
8. Івченко Михайло Євдокимович: життя та творчість. *УкрЛіб* : 6-ка укр. літ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=13315> (дата звернення: 13.10.2025).
9. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922–1936) / наук. ред. В. І. Попик ; Нац. акад. наук України, Нац. 6-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Академперіодика, 2015. 688 с.
10. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років : матеріали до курсу «Історія перекладу» : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2015. 360 с.
11. Комаров Б. М. Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі. *Бібліол. вісті*. 1925. № 1–2. С. 75–81.
12. Купчинський О. А. Борковський Олександр. *Наукове товариство імені Шевченка* : енциклопедія. Київ ; Львів : НТШ, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2015. URL: <https://encyclopedia.com.ua/entry-395> (дата звернення: 13.10.2025).
13. Левченко В. В. Судьбы сотрудников Научной библиотеки Одесского университета на фоне социально-политических трансформаций первой трети XX века. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2013. Т. 18, вип. 1 (9). С. 26–49. URL: [http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/ONU_Visnik_Bibl_1\(18\)_2013.pdf](http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/ONU_Visnik_Bibl_1(18)_2013.pdf) (дата звернення: 13.10.2025).
14. Мацько В. П. Проблематика творчості Марії Галич крізь призму прочитання маловідомих автобіографічних текстів. *Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство*. 2014. № 41. С. 77–93.
15. Москаленко М. Н. Нариси з історії українського перекладу. *Vsesvit*. 2006. № 5/6. С. 174–194 ; № 11/12. С. 160–170. URL: <https://www.vsesvit-journal.com/old/> (дата звернення: 13.10.2025).
16. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Либідь, 1999. 447 с.
17. Пахаревський Леонід Андрійович : біографія. *УкрЛіб* : 6-ка укр. літ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=13333> (дата звернення: 13.10.2025).
18. Первый Детский Городок имени Коминтерна / сост.: А. Г. Готалов-Готлиб, В. А. Домбровский, Д. К. Третьяков, С. О. Лозинский ; ред. Вл. Потемкин. Одесса : Одес. губерн. отд. нар. образования, 1922. [4], III, [1], 219 с.
19. Пітеніна В. Є. Художні та стилістичні особливості графіки Петра Лапина, ілюстратора дитячої книги першої третини XX століття. *Українська академія мистецтва* : дослідн. та наук.-метод. пр. Київ, 2018. Вип. 27. С. 193–199. URL: <https://journals.naoma.kyiv.ua/index.php/uam/issue/view/8> (дата звернення: 13.10.2025).
20. Стріха М. В. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт–Наш час, 2006. 344 с. (Серія «Висока поліція»).
21. Українська дитяча книга 1920-х років у фондах Педагогічного музею України : каталог-путівник / Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Київ : ПМУ, 2018. 116 с. (Серія «Бібліофонд Педагогічного Музею» ; вип. 4).
22. Устїнікова О., Сенько П. М. З історії створення видавничого акційного товариства «Час», 1918 рік (за матеріалами спецфонду Книжк. палати України). *Вісн. Кн. палати*. 2006. № 10. С. 39–45.
23. Фантастичний світ творів Жуля Верна крізь призму перекладу : [віртуальна виставка] / упоряд. та оформ. Г. В. Великодна. *Наук. 6-ка ОНУ імені І. І. Мечникова* : офіц. сайт. URL: <http://lib.onu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/Vystavka.-Fantastychnyj-svit-tvoriv-ZH.-Verna-kriz-pryzmu-perekladu.pdf> (дата звернення: 13.10.2025).
24. Хижун Я. В. Варавва Олекса Петрович. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ, 2005. Т. 4. URL: <https://esu.com.ua/article-33125> (дата звернення: 13.10.2025).

25. Чабан М. П. Книгар Дмитро Лисиченко. *Українська біографістика* : зб. наук. пр. / НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Ін-т біогр. дослідж. Укр. біогр. т-во. 2005. Вип. 3. С. 180–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2005_3_36 (дата звернення: 13.10.2025).
26. Charles Barbant. *Wikipedia* : free encyclopedia. Last edited: 07.12.2023. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Barbant (дата звернення: 13.10.2025).
27. Léon Benett. *Wikipédia* : l'encyclopédie libre. Last edited: 24.07.2025. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/L%C3%A9on_Benett (дата звернення: 13.10.2025).
28. Jules Férat. *Wikipedia* : free encyclopedia. Last edited: 03.02.2026. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Jules_F%C3%A9rat (дата звернення: 13.10.2025).
29. Henri Théophile Hildibrand. *Wikipédia* : l'encyclopédie libre. Last edited: 24.07.2025. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Henri_Th%C3%A9ophile_Hildibrand (дата звернення: 13.10.2025).
30. Henri Meyer (illustrateur). *Wikipédia* : l'encyclopédie libre. Last edited: 03.01.2026. URL: [https://fr.wikipedia.org/wiki/Henri_Meyer_\(illustrateur\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Henri_Meyer_(illustrateur)) (дата звернення: 13.10.2025).
31. Henri de Montaut. *Wikipédia* : l'encyclopédie libre. Last edited: 21.11.2025. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Henri_de_Montaut (дата звернення: 13.10.2025).
32. François Pannemaker. *Wikipédia* : l'encyclopédie libre. Last edited: 26.12.2025. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Pannemaker (дата звернення: 13.10.2025).

References

1. Shekera, I. S. (Uklad.). (bez daty). *Khrystyna Alchevska* [Khrystyna Alchevska]: *Virtualna vystavka*. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. <http://www.nbuv.gov.ua/node/5443> [in Ukrainian].
2. Arsenyeh, P. I. (2012). Kapii Myroslav Dmytrovyeh [Kapii Myroslav Dmytrovyeh]. U *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* (T. 12). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-9406> [in Ukrainian].
3. Velykodna, H. V. (2017). Darstvennyue nadpisi v knizhnom fonde A. G. Gotalova-Gotliba (na materiale odesskikh izdaniy) [Dedicatory inscriptions in the book fund of A. G. Gotalov-Gottlieb (based on Odessa publications)]. *Odesa National University Herald, Series: Library Studies, Bibliography Studies, Bibliology*, 22(1(17)), 127–145. [http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Vonu_bbk_2017_22_1\(17\).pdf](http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/Vonu_bbk_2017_22_1(17).pdf) [in Russian].
4. Helei, S. D. (2013). Knyhospilka [Book club]. U *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* (T. 13). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-8692> [in Ukrainian].
5. Hutsal, P. Z. (2018). Mandychevskiy Yevhen Yulianovych [Evgeny Yulianovych Mandychevskiy]. *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrainy* (T. 19). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-63401> [in Ukrainian].
6. Demianenko, O. M., & Kalynovska, O. V. (2021). Vidobrazhennia istorii Odesy v "Tsyfrovii kolekciiy arkhivu dytmistechka imeni Kominternu" [Reflection of the history of Odessa in the "Digital Collection of the Archive of the Comintern Children's Town"]. U *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru: z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 21 maia 2021 roku* (T. 2) (s. 645–648). Odesa [in Ukrainian].
7. Dlozhevskiy, S. S. (1929). P. I. Nishchynskiy, yak perekladach z antychnykh mov [P. I. Nishchynsky, as a translator from ancient languages]. *Visnyk Odeskoi Komisii Kraieznavstva pry UAN, 4–5*, 30–31 [in Ukrainian].
8. Vasyliiev Ye. (Zasnovnyk). (bez daty). Ivchenko Mykhailo Yevdokymovych: zhyttia ta tvorchist [Mykhailo Yevdokymovych Ivchenko: life and work]. *UkrLib: biblioteka ukrainskoi literatury*. <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=13315> [in Ukrainian].
9. Kovalchuk, H. I. (2015). *Ukrainskyi naukoviy instytut knyhoznavstva (1922–1936)* [Ukrainian Scientific Institute of Bibliography (1922–1936)]. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].
10. Kolomiets, L. V. (2015). *Ukrainskyi khudozhnii pereklad ta perekladachi 1920–30-kh rokov: materialy do kursu "Istoriia perekladu"* [Ukrainian artistic translation and translators of the 1920s and 30s : materials for the course "History of Translation"]: *Navchalnyi posibnyk*. Vinnitsa: Nova Knyha [in Ukrainian].
11. Komarov, B. M. (1925). *Ukrainska derzhavna biblioteka imeni T. Shevchenka v Odesi* [Ukrainian State Library named after T. Shevchenko in Odesa]. *Bibliolohichni Visti, 1–2*, 75–81 [in Ukrainian].
12. Kupchynskiy, O. A. (2015). Borkovskiy Oleksandr [Oleksandr Borkovsky]. *Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: Entsyklopediia*. Kyiv, Lviv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://encyclopedia.com.ua/entry-395> [in Ukrainian].

13. Levchenko, V. V. (2013). Sudby sotrudnikov Nauchnoy biblioteki Odesskogo universiteta na fone sotsialno-politicheskikh transformatsiy pervoy treti XX veka [Fate of employees of the University Scientific Library of Odesa on the background of social and political transformations of the first third of 20th century]. *Odesa National University Herald, Series: Library Studies, Bibliography Studies, Bibliology*, 18(1(9)), 26–49. [http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/ONU_Visnik_Bibl_1\(18\)_2013.pdf](http://liber.onu.edu.ua/pdf/vestniki/ONU_Visnik_Bibl_1(18)_2013.pdf) [in Ukrainian].
14. Matsko, V. P. (2014). Problematyka tvorchosti Marii Halych kriz pryzmu prochytannia malovidomykh avtobiohrafichnykh tekstiv [The problems of Maria Halych's work through the prism of reading little-known autobiographical texts]. *Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Literary studies*, 41, 77–93 [in Ukrainian].
15. Moskalenko, M. N. (2006). Narysy z istorii ukrainskoho perekladu [Essays on the history of Ukrainian translation]. *Vsesvit*, 5/6, 174–194; 11/12, 160–170. <https://www.vsesvit-journal.com/old/> [in Ukrainian].
16. Pavlychko, S. D. (1999). *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi* [Discourse of modernism in Ukrainian literature] (2-he vyd., dop. ta vypr.). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
17. Pakharevskiy Leonid Andriiovych: biohrafia [Leonid Andreyovych Pakharevsky: biography]. (bez daty). *UkrLib: biblioteka ukrainskoi literatury*. <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=13333> [in Ukrainian].
18. Hotalov-Hotlyb, A. H., Dombrovskiy, V. A., Tretiakov, D. K., & Lozynskiy, S. O. (Sost.) (1922). *Pervyy Detskiy Gorodok imeni Komintern* [The First Children's Town named after the Comintern] (V. Potemkin, Red.). Odesa: Odesskiy gubernskiy otdel narodnogo obrazovaniya [in Russian].
19. Pitenina, V. Ye. (2019). Khudozhni ta stylistychni osoblyvosti hrafyky Petra Lapyna, iliustratora dytiachoi knyhy pershoi tretyny XX stolittia [Artistic and stylistic features of the graphics of Petr Lapin, a children's book illustrator of the first third of the 20th century]. *Ukrainian Academy of Arts: Research and Scientific Methodological Works*, 27 193–199. <https://journals.naoma.kyiv.ua/index.php/uam/issue/view/8> [in Ukrainian].
20. Strikha, M. V. (2006). *Ukrainskyi khudozhnii pereklad: mizh literaturoiu i natsiietvorenniam* [Ukrainian literary translation: between literature and nation-building]. Kyiv: FAKT–Nash chas [in Ukrainian].
21. Pedahohichnyi muzei Ukrainy. (2018). *Ukrainska dytiacha knyha 1920-kh rokiv u fondakh Pedahohichnoho muzeiu Ukrainy: Kataloh-putivnyk* [Ukrainian children's book of the 1920s in the funds of the Pedagogical Museum of Ukraine: a catalog-guide] (V. O. Haidei, O. P. Mikhno, Uklad.). Kyiv: Pedahohichnyi muzei Ukrainy [in Ukrainian].
22. Ustinnikova, O., & Senko, P. (2006). Z istorii stvorennia vydavnychoho aktsiinoho tovarystva "Chas", 1918 rik (za materialamy spetsfondu Knyzhkovoï palaty Ukrainy) [From the history of the creation of the "Chas" publishing joint-stock company, 1918 (based on the materials of the special fund of the Chamber of Books of Ukraine)]. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, 39–45 [in Ukrainian].
23. Velykodna, H. V. (Uklad.). (2023). *Fantastychnyi svit tvoriv Zhulia Verna kriz pryzmu perekladu* [The fantastic world of Jules Verne's works through the lens of translation]: *Virtualna vystavka*. Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. <http://lib.onu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/Vystavka.-Fantastychnyj-svit-tvoriv-ZH.-Verna-kriz-pryzmu-perekladu.pdf> [in Ukrainian].
24. Khyzhun, Ya. V. (2005). Varavva Oleksa Petrovych [Varavva Oleksa Petrovych]. U *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* (T. 4). Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-33125> [in Ukrainian].
25. Chaban, M. P. (2005). Knyhar Dmytro Lysychenko [Bookseller Dmytro Lysychenko]. *Biographistica Ukrainica*, 3, 180–185. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2005_3_36 [in Ukrainian].
26. Charles Barbant. (2023, May 07). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Barbant
27. Léon Benett. (2025, July 24). In *Wikipédia*. https://fr.wikipedia.org/wiki/L%C3%A9on_Benett
28. Jules Férat. (2026, February 03). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Jules_F%C3%A9rat
29. Henri Théophile Hildibrand. (2025, July 24). In *Wikipédia*. https://fr.wikipedia.org/wiki/Henri_Th%C3%A9ophile_Hildibrand
30. Henri Meyer (illustrateur). (2026, January 03). In *Wikipédia*. [https://fr.wikipedia.org/wiki/Henri_Meyer_\(illustrateur\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Henri_Meyer_(illustrateur))
31. Henri de Montaut. (2025, November 21). In *Wikipédia*. https://fr.wikipedia.org/wiki/Henri_de_Montaut
32. François Pannemaker. (2025, December 26). In *Wikipédia*. https://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Pannemaker

Стаття надійшла 17.10.2025 р.

ДОДАТОК

Список перекладів творів Ж. Верна, виданих українською мовою протягом 1894–1992 рр.⁸

1894

1. Верн Ж. Матій Сандорф / Юлія Верна // Народна часопись. – 1894. – Ч. 118–130, 133–135, 138–141, 144–159, 164–167, 185–194, 196–201, 206–208, 217–227, 230–232.

Бібліографія:

Зоря : [часопис]. – 1894. – Ч. 20. – С. 448. – Відомості доступні також через Інтернет: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/af/Часопис_Зоря_1894_20.pdf (дата звертання: 08.07.2025).

1895

2. Верн Ж. Подорож навколо землі в 80 днях / Юлій Верне ; пер. А. Б. [О. М. Борковський]. – Накладом Руського товариства педагогічного. – Львів : з друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1895. – 237, [2] с.

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 : наук.-бібліогр. покажч. : у 3 т. Т. 1 : 1798–1903 / Л. В. Беляєва [та ін.] ; ред. Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2019. – С. 492 (№ 4397). – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003116> (дата звертання: 08.07.2025).

У бібліографії помилково вказано рік видання 1894 р.

1904

3. Верн Ж. Кризь бльокаду / Юл. Верн ; для руско-української молодіжки переповів Е. М. [Є. Ю. Мандичевський]. – Тернопіль : накладом «Молодіжки», 1904. – 80 с.

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 : наук. бібліогр. покажч. : у 3 т. Т. 2 : 1904–1916 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) [та ін.] ; авт. кол.: Л. В. Беляєва [та ін.]. – Київ, 2019. – 1142 с. – № 43. – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0003115.pdf (дата звертання: 08.07.2025).

У бібліографії вказано ім'я Є. П. Мандичевський.

⁸ Матеріал упорядковано за роками виходу видань; у межах кожного року позиції розміщено в алфавітному порядку з поданням повних бібліографічних описів і відповідної бібліографії. Якщо примірник видання зберігається у фонді Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, то ставиться відмітка – НБ ОНУ.

1913

Верн Ж. Зоря Півдня : повість / Юлій Верн ; на укр. мову переклав Мирослав Капій. – Львів : з друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1913. – 158, [2] с. : мал. – (Виданє Українського Педагогічного т-ва, ч. 166).

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 : наук. бібліогр. покажч. : у 3 т. Т. 2 : 1904–1916 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) [та ін.] ; авт. кол.: Л. В. Беляєва [та ін.]. – Київ, 2019. – 1142 с. – № 6569. – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0003115.pdf (дата звертання: 08.07.2025).

1917

4. Верне Ж. Подорож до Місяця / Юлій Верне ; переклав В. К. Т. – Вінніпег : Українська видавнича спілка, 1917. – 140, [2] с.

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 : наук.-бібліогр. покажч. : у 3 т. – Т. 3 : 1917–1923 / Л. В. Беляєва [та ін.] ; ред. Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2019. – 1060 с. – № 70. – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003101> (дата звертання: 08.07.2025).

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1917/32-1-0-289 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1918

5. Верн Ж. Сорок тисяч миль під водою : роман в двох частих з ілюстраціями / Ж. Верн. – Вінніпег : Українська видавнича спілка, [1918]. – 245 с. : іл.

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 [Електронний ресурс] : наук.-бібліогр. покажч. : у 3 т. Т. 3 : 1917–1923 / Л. В. Беляєва [та ін.] ; ред. Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2019. – 1060 с. – № 1398. – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003101> (дата звертання: 08.07.2025).

1919

6. Верн Ж. За 80 днів кругом світу : роман / пер. з фр. – Київ : т-во «Час», 1919. – 250 с. : мал.

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 [Електронний ресурс] : наук.-бібліогр. покажч. : у 3 т. Т. 3 : 1917–1923 /

Л. В. Беляєва [та ін.] ; ред. Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2019. – 1060 с. – № 3171. – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003101> (дата звертання: 08.07.2025).

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1919/32-1-0-291 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

7. **Верн Ж. Незвичайні пригоди Матія Сандорфа : повість : [у 2 т.] / Ю. Верн. – Вінніпег : накладом Української видавничої спілки «Українського голосу», [1919]. – [Т. 1]. – 358 с.**

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 [Електронний ресурс] : наук.-бібліогр. покажч. : у 3 т. Т. 3 : 1917–1923 / Л. В. Беляєва [та ін.] ; ред. Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2019. – 1060 с. – № 3172. – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003101> (дата звертання: 08.07.2025).

8. **Верн Ж. Незвичайні пригоди Матія Сандорфа : повість : [у 2 т.] / Ю. Верн. – Вінніпег : накладом Української видавничої спілки «Українського голосу», [1919]. – Т. 2. – С. 361–749.**

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 [Електронний ресурс] : наук.-бібліогр. покажч. : у 3 т. Т. 3 : 1917–1923 / Л. В. Беляєва [та ін.] ; ред. Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2019. – 1060 с. – № 3173. – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003101> (дата звертання: 08.07.2025).

1923

9. **Верн Ж. Шансельор : (записки з подорожі Дж. Р. Казальона) : з портретом автора і 43 образками / Юлій Верн ; на укр. мову переклав Мирослав Капій. – Київ : накладом вид-ва «Молода Україна»; Львів : друк. Ставропиг. ін-та. під управою А. Яськова, 1923. – 212 с. : мал., портр. – (Б-ка «Молодої України»; т. 3).**

Бібліографія:

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 [Електронний ресурс] : наук.-бібліогр. покажч. : у 3 т. Т. 3 : 1917–1923 / Л. В. Беляєва [та ін.] ; ред. Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2019. – 1060 с. – № 7333. – (Національна бібліографія України). – Відомості доступні також через Інтернет: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003101> (дата звертання: 08.07.2025).

1924

- 10. Верн Ж. Витівки доктора Окса / Ж. Верн. – Харків ; Київ : Книгоспілка ; друк. київської філії Книгоспілки, 1924. – 93, [1] с. – (Біб-ка шкільної молоді).**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор: Жуль Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1924/32-1-0-295 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

1928

- 11. Верн Ж. Вісімдесят тисяч кілометрів під водою : роман з 31 малюнком / Ж. Верн ; пер. О. Варавви. – Харків : «Пролетарій», 1928. – 332 с. : іл.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор: Жуль Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1928/32-1-0-299 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

- 12. Верн Ж. Подорож до центру Землі / Ж. Верн ; пер. з фр. З. Білосусової ; за ред. Х. О. Алчевської. – Харків : Український робітник, 1928. – 264 с.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор: Жуль Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1928/32-1-0-299 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

- 13. Верн Ж. Подорож на Місяць : з 16 малюнками / Ж. Верн ; пер. з фр.: Л. Пахаревського, Н. Пихової. – Харків : Український робітник, 1928. – 207 с. – (Для дітей старшого та середнього віку).**

Бібліографія:

Українська дитяча книга 1920-х років у фондах Педагогічного музею України : каталог-путівник / Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2018. – 116 с. ; іл. – № 71. – (Сер. «Бібліофонд Педагогічного Музею» ; вип. 4). – Відомості доступні також через Інтернет: <https://lib.iitta.gov.ua/715533/1/Українська%20дитяча%20книга%201920-х%20років%20у%20фондах%20Педагогічного%20музею%20України.pdf> (дата звертання: 08.07.2025).

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика I половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1928/32-1-0-299 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

- 14. Верн Ж. 500 бегуниних мільйонів : роман / Ж. Верн ; ред. та вступ. ст. Юр. Меженка ; пер. з фр. Тамари Бутович. – Київ : Сяйво; «Київ-друк», 6-та друк., 1928. – 180 с. : іл.**

Бібліографія:

Українська дитяча книга 1920-х років у фондах Педагогічного музею України : каталог-путівник / Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2018. – 116 с. ; іл. – № 72. – (Сер. «Бібліофонд Педагогічного Музею» ; вип. 4). – Відомості доступні також через Інтернет: <https://lib.iitta.gov.ua/715533/1/Українська%20дитяча%20книга%201920-х%20років%20у%20фондах%20Педагогічного%20музею%20України.pdf> (дата звертання: 08.07.2025).

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика I половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1928/32-1-0-299 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

1929

- 15. Верн Ж. Володар світу / Ж. Верн ; пер.: Н. та О. Борковських. – Київ : «Час», 1929. – 198 с.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика I половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1928/32-1-0-299 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1929/32-1-0-300 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

16. Верн Ж. Діти капітана Гранта / Ж. Верн ; пер.: Н. Романович-Ткаченко, Н. Ходкевич. – Київ : ДВУ, 10 друк. Трансдруку ім. Леніна, 1929. – 407 с. : іл.

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1929/32-1-0-300 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

17. Верн Ж. Пливуче місто = Un eville flottante : роман / Ж. Верн ; пер. Н. Б. [Павло Олександрович Балицький]. – Київ : ДВУ ; видавниче т-во «Час», 10 друк. Трансдруку ім. Леніна, 1929. – 143 с.

Бібліографія:

Українська дитяча книга 1920-х років у фондах Педагогічного музею України : каталог-путівник / Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2018. – 116 с. ; іл. – № 104. – (Сер. «Бібліофонд Педагогічного Музею» ; вип. 4). – Відомості доступні також через Інтернет: <https://lib.iitta.gov.ua/715533/1/Українська%20дитяча%20книга%201920-х%20років%20у%20фондах%20Педагогічного%20музею%20України.pdf> (дата звертання: 08.07.2025).

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1929/32-1-0-300 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

18. Верн Ж. Пригоди капітана Гаттераса : роман на дві частини / Ж. Верн ; з передмовою А. Лейтоса й післясловом «Змагання за полюс» Пінегіна ; фр. переклав Микола Іванов. – Київ : ДВУ, 1929. – 358 с. : іл.

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1929/32-1-0-300 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

19. Верн Ж. П'ятнадцятилітній капітан / Ж. Верн ; пер. з фр. Д. Лисиченко. – Харків ; Київ : ДВУ; трест «Київ-друк», 4 друк., 1929. – 288 с.

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

20. Верн Ж. П'ять тижнів на аеростаті / Ж. Верн ; пер. з фр. мови Н. Янко-Триницької. – Київ : видавниче т-во «Час»; 10 друк. Трансдруку ім. Леніна, 1929. – 268 с.

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1929/32-1-0-300 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

21. Верн Ж. Школа Робінзонів = L'ecole des Robinsons / Ж. Верн ; пер. з фр. мови Віктора Жюно ; за ред. М. Я. Івченка ; обкладинка роботи Мих. Орлова. – Київ : видавниче т-во «Час» ; 10 друк. Трансдруку ім. Леніна, 1929. – 202 с.

Бібліографія:

Українська дитяча книга 1920-х років у фондах Педагогічного музею України : каталог-путівник / Пед. музей України ; [уклад.: В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Київ : ПМУ, 2018. – 116 с. ; іл. – № 105. – (Сер. «Бібліофонд Педагогічного Музею» ; вип. 4). – Відомості доступні також через Інтернет: <https://lib.iitta.gov.ua/715533/1/Українська%20дитяча%20книга%201920-х%20років%20у%20фондах%20Педагогічного%20музею%20України.pdf> (дата звертання: 08.07.2025).

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

- 22. Верн Ж. Тасмничий острів / Ж. Верн ; пер. К. Довганя та А. Нов-ого ; з 60 мал. П. Фера. – Київ : Книгоспілка ; Державний трест «Київ-Друк», 8-ма друкарня, [1929]. – 390 с.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/>

Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1929/32-1-0-300 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

1930

- 23. Верн Ж. Архіпелаг у вогні / Ж. Верн ; пер. Микола Антонович. – Харків ; Київ : ДВУ, 1930.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/>

Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

- 24. Верн Ж. Матіяс Сандорф / Ж. Верн ; пер. Н. Янко-Гриницька. – Київ : Час, 1930.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/>

Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1930/32-1-0-301 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

- 25. Верн Ж. Тасмничий острів : роман / Ж. Верн ; перекл. К. Довганя та А. Нового. – Вид. 2. – Харків ; Київ : Книгоспілка, 1930. – 392 с., іл.**

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1930/32-1-0-301 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

- 26. Верн Ж. Чорна Індія / Ю. Верн ; на укр. мову переклав Мирослав Капій. – Львів : накладня Михайла Таранька, 1930. – 192 с., іл.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика I половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1930/32-1-0-301 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1932

- 27. Верн Ж. Плесом Амазонки (La Jangada) : у 2 т. / Юлій Верн ; на укр. мову переклав Мирослав Капій ; мал. П. Бенетт. – Львів : накладня Михайла Таранька, 1932. – Т. 1. – 168 с. ; Т. 2. – 118, [2] с.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1934

- 28. Верн Ж. Замок у Карпатах / Ж. Верн ; з передмовою М. Голубця. – Львів : «Укр. Бібліотека» І. Тиктора, 1934. – 110 с. – (Українська б-ка).**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика I половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1934/32-1-0-305 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1935

- 29. Верн. Ж. Від Землі до Місяця / Ж. Верн ; переклад з фр. Андрія Білецького ; обкладинка Є. Рачова ; ілюстрації В. Гольмана. – Харків ; Одеса : Дитвидав, 1935. – 284 с.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: <https://uk.wikisource.org/wiki/> Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика I половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1935/32-1-0-306 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

- 30. Верн Ж. 80000 кілометрів під водою / Ж. Верн ; переклав Олексій Варавва ; художнє оформлення Й. Дайца. – Харків ; Одеса : Дитвидав, 1935. – 366 с. : іл.; 1 л. карт.**

Бібліографія:

Жуль Верн, 1828–1905 [Електронний ресурс] // Вікіджерела : [вільна б-ка]. – Ост. ред.: 24 берез. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Автор:Жуль_Верн (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.
Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1935/32-1-0-306 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1936

- 31. Верн Ж. Тасмничий острів : роман : [у 3 ч.]. Ч. 1. / Ж. Верн ; переклад з фр. Л. Александрової ; обкл. Й. Дайца. – Харків ; Одеса : Дитвидав ЦК ЛКСМУ, 1936. – 284 с. : іл.**

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1936/32-1-0-307 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

- 32. Верн Ж. Тасмничий острів : роман : [у 3 ч.]. Ч. 2. / Ж. Верн ; переклад з фр. Л. Александрової ; обкл. Й. Дайца. – Харків ; Одеса : Дитвидав ЦК ЛКСМУ, 1936. – 304 с. : іл.**

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1936/32-1-0-307 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1937

- 33. Верн Ж. Тасмничий острів : роман : [у 3 ч.]. Ч. 3. / Ж. Верн ; переклад з фр. Л. Александрової ; обкл. Й. Дайца. – Харків ; Одеса : Дитвидав ЦК ЛКСМУ, 1937. – 296 с. : іл.**

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1937/32-1-0-308 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

- 34. Верн Ж. Чорна Індія : роман / Юлій Верн ; на укр. мову переклав Мирослав Капій. – Львів : накладня Михайла Таранька, 1937. – 192 с.**

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1937/32-1-0-308 (дата звертання: 08.07.2023). – Загол. з екрана.

1948

35. Верн Ж. Подорож на місяць / Ж. Верн ; пер. з фр. А. Белецького [О. Білецький]. – Київ : Державне видавництво дитячої та юнацької літератури України «Молодь», 1948. – 252 с. : іл. – (Шкільна б-ка).

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1901_1950/1948/32-1-0-313 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1951

36. Верн Ж. Діти капітана Гранта / Ж. Верн ; пер. з фр. за ред. Р. Терещенка, малюнки Е. Ріу. – Київ : Молодь, 1951. – 580 с., іл.

Бібліографія:

Діти капітана Гранта [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Ост. ред.: 4 квіт. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діти_капітана_Гранта (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

НБ ОНУ

1953

37. Верн Ж. Діти капітана Гранта / Ж. Верн ; пер. з фр. за ред. Р. Терещенка, малюнки Е. Ріу. – Київ : Молодь, 1953. – 678 с., іл.

Бібліографія:

Діти капітана Гранта [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Ост. ред.: 4 квіт. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діти_капітана_Гранта (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1955

38. Верн Ж. Тасмичий острів : роман / Ж. Верн ; пер. з фр. за ред. Т. Черторижської ; худож. П. Фера. – Київ : Молодь, 1955. – 592 с.

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1951_2000/1955/33-1-0-318 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1956

- 39. Верн Ж. 20 000 льє під водою / Ж. Верн ; пер. з фр.: Тетяна Черторижська та Вадим Пашенко. – Київ : Молодь, 1956. – 408 с. – (Б-ка пригод та наукової фантастики).**

Бібліографія:

Двадцять тисяч льє під водою [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Ост. ред.: 4 жовт. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Двадцять_тисяч_льє_під_водою (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1951_2000/1956/33-1-0-319 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

- 40. Верн Ж. Незвичайні пригоди Матія Сандорфа : повість / Ю. Верн. – Т. 1. – Канада, 1956. – 358 с.**

Бібліографія:

Книги з колекції В. Полковського : позиція 39 [Електронний ресурс] // Наук. б-ка ім. акад. М. Жулинського Нац. ун-ту «Острозька академія» : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://lib.oa.edu.ua/files/funds/collections/Polkovskiyi.pdf> (дата звертання: 16.10.2025). – Загол. з екрана.

1959

- 41. Верн Ж. Незвичайні пригоди експедиції Барсака : науково-фантастична повість / Ж. Верн ; скорочений пер. з фр. Е. Ржевуцької, мал. В. Василенка. – Київ : Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1959. – 223, [1] с.**

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1951_2000/1958/33-1-0-320 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1964

- 42. Верн Ж. Плавучий острів / Ж. Верн ; пер. Тамара Воронович. – Київ : Веселка, 1964. – 318 с.**

Бібліографія:

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1951_2000/1964/33-1-0-385 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1967

- 43. Верн Ж. Діти капітана Гранта / Ж. Верн ; пер. з фр. Тамара Воронович ; іл. Е. Ріу. – Київ : Веселка, 1967. – 608 с., іл.**

Бібліографія:

Діти капітана Гранта [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Ост. ред.: 4 квіт. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діти_капітана_Гранта (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1970

44. Верн Ж. Двадцять тисяч льє під водою : роман / Ж. Верн ; з фр. пер. Дмитро Паламарчук ; [іл. Невіл та Ріу]. – Київ : Веселка, 1970. – 404 с.

Бібліографія:

Двадцять тисяч льє під водою [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Ост. ред.: 4 жовт. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Двадцять_тисяч_льє_під_водою (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1951_2000/1970/33-1-0-395 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1978

45. Верн Ж. П'ятнадцятирічний капітан : роман для середнього шкільного віку / Ж. Верн ; пер. з фр. Петра Соколовського, вступ. сл. Вадима Пашенка, гравюри Шарля Барбанта, обкладинка, титул, форзац Геннадія Кузнецова. – Київ : Веселка, 1978. – 278, [2] с.

Бібліографія:

П'ятнадцятирічний капітан (вид. 1978) [Електронний ресурс] // Читиво : електронна бібліотека. – Україна, 26 жовт. 2010 ; ст. ред.: 24 лют. 2023. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Jules_Verne/Piatnadtsiatyrichnyi_kapitan_vyd1978/ (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1989

46. Верн Ж. Діти капітана Гранта / Ж. Верн ; пер. з фр. Тамара Воронич ; післямова В. Пашенка ; іл. Е. Ріу. – Київ : Веселка, 1989. – 560 с. : іл., портр. (Шкільна б-ка).

Бібліографія:

Діти капітана Гранта [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Ост. ред.: 4 квіт. 2025. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Діти_капітана_Гранта (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

Фантастика 1 половини ХХ ст. (1900–1950) [Електронний ресурс] // Аргонавти Всесвіту : сайт україномовної фантастики. – Режим доступу: http://argo-unf.at.ua/publ/bibliografija_tvoriv_po_rokakh/1951_2000/1989/33-1-0-392 (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

- 47. Верн Ж. Прорив блокади : повість / Ж. Верн ; пер. з фр. В. Шовкун // Книга пригод : оповідання й повісті для середнього та старшого шкільного віку / мал. В. Савадова. – Київ : Веселка, 1989. – С. 40–93.**

Бібліографія:

Прорив блокади [Електронний ресурс] // Читиво : електронна бібліотека. – Україна, 12 січ. 2008 ; ост. ред.: 12 квіт. 2022. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Jules_Verne/Proryv_blokady/ (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1990

- 48. Верн Ж. П'ятнадцятирічний капітан : роман / пер. з фр. П. І. Соколовського ; вступ. слово В. І. Пашенка ; гравюри Ш. Барбанта. – Київ : Веселка, 1990. – 303 с., іл.**

Бібліографія:

П'ятнадцятирічний капітан (вид. 1990) [Електронний ресурс] // Читиво : електронна бібліотека. – Україна, 12 січ. 2008 ; ост. ред.: 24 лют. 2023. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Jules_Verne/Piatnadtsiatyrichnyi_kapitan_vyd1990/ (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

1992

- 49. Верн Ж. Замок у Карпатах / Ж. Верн ; ред. Л. Л. Киріснко ; оформ. та худ. ред. О. М. Козак. – Львів : Світ, 1992. – 112 с.**

Бібліографія:

Замок у Карпатах (вид. 1992) [Електронний ресурс] // Читиво : електронна бібліотека. – Україна, 9 верес. 2009 ; ост. ред.: 2 квіт. 2024. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Jules_Verne/Zamok_u_Karpatakh/ (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

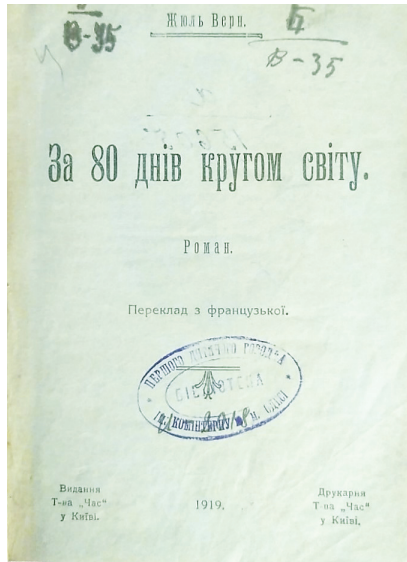
НБ ОНУ

- 50. Верн Ж. Таємничий острів : роман : для середнього та старшого шкільного / Ж. Верн ; пер. з фр. Віктора Омельченка [післямова В. І. Пашенка] ; мал. Георгія Акулова. – Київ : Веселка, 1992. – 528 с. : іл.**

Бібліографія:

Таємничий острів (вид. 1992) [Електронний ресурс] // Читиво : електронна бібліотека. – Україна, 12 січ. 2008 ; ост. ред.: 25 верес. 2023. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Jules_Verne/Taiemnychiy_ostriv_vyd_1992/ (дата звертання: 08.07.2025). – Загол. з екрана.

ІЛЮСТРАЦІЇ

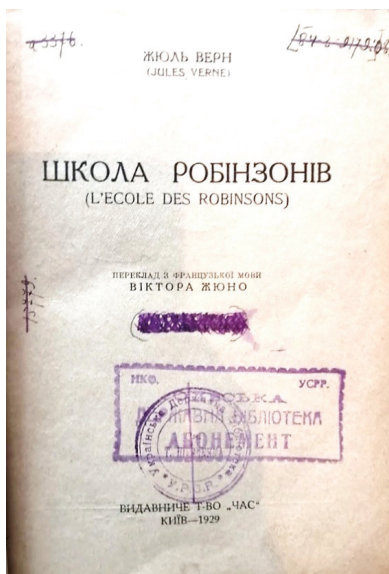
Лл. 1. Верн Ж. *За 80 днів кругом світу* : роман / пер. з фр. Київ, 1919. Титульний аркуш

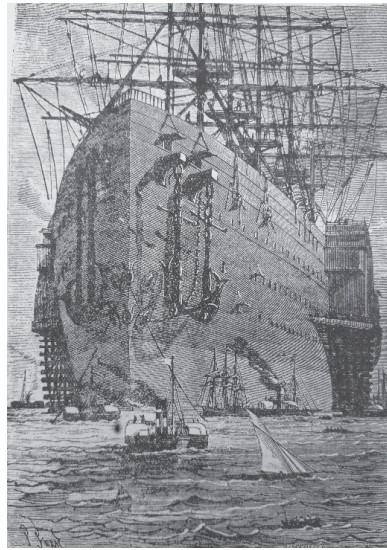
Лл. 2. Верн Ж. *Вісімдесят тисяч кілометрів під водою* ; з 31 мал. / пер. О. Варавви. Харків, 1928. Обкладинка, титульний аркуш

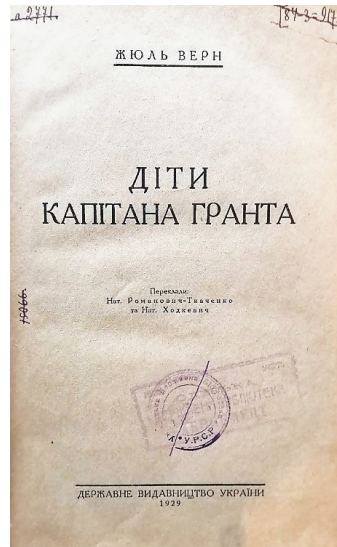
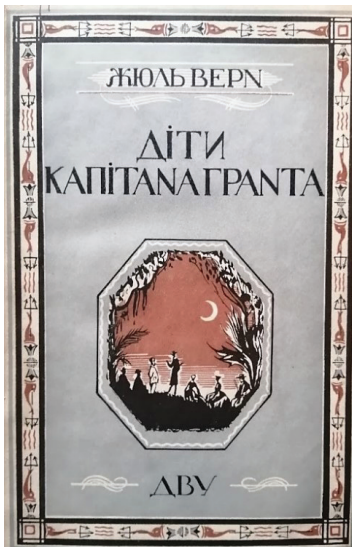
Іл. 3. Верн Ж. 500 Бегуминих мільйонів : роман / ред. та вступ. ст. Юр. Меженка ; пер. з фр. Тамари Бутович. Київ, 1928. Обкладинка

Іл. 4. Верн Ж. Школа Робінзонів (L'ecole des Robinsons) / пер. з фр. мови Віктора Жюно ; за ред. М. Я. Івченка. Київ, 1929. Титульний аркуш

*Іл. 5. Верн Ж. Пливуче місто : Un eville flottante : роман / пер. Н. Б. Київ, 1929.
Титульний аркуш, гравірована сторінка видання*

*Іл. 6. Верн Ж. Діти капітана Гранта / пер.: Н. Романович-Ткаченко, Н. Ходкевич. Київ, 1929.
Обкладинка, титульний аркуш*

Velykodna H. V.,

Head of the Department of Rare Books and Manuscripts

Scientific Library of

Odesa I. I. Mechnikov National University

24 Preobrazhenska St, Odesa, 65082, Ukraine

tel.: (048) 722 12 10

e-mail: library@onu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0009-0001-8796-7702>

THE FIRST UKRAINIAN TRANSLATIONS OF THE WORKS OF JULES VERNE IN THE COLLECTION OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Summary

The article examines the works of the French writer Jules Verne, translated into Ukrainian and edited by famous or anonymous Ukrainian artists of the 20th century. The period of the Ukrainian translation movement of the end of the 19th – the first third of the 20th century is characterized by an increase in the number of translated literature in the late 20s of the 20th century. The flourishing of the translation activities in Ukraine in the 1920s was facilitated by the Ukrainian intelligentsia, who knew foreign languages and sought to enrich the national literature. The translators of J. Verne's works were not only professional writers (Oleksii Varavva, Khrystyna Alchevska, Natalia Romanovych-Tkachenko), but also scientists, publishers, teachers, cultural and theater figures (Tamara Butovych, Leonid Pakharevskyi, Viktor Zhuno, Nadiia Yanko-Trynytska, Pavlo Balytskyi, Dmytro Lysychenko, Natalia Tkachenko-Khodkevich, Kostiantyn Dovgan).

For some Ukrainian artists of the 1920s who did not become outspoken Soviet activists, translation became the only possibility of literary earnings (Mykhailo Ivchenko). The increase in the number of translated literature was also facilitated by the policy of the government at that time — the so-called Ukrainization, which actually aimed to spread influence on Ukrainian society and gradually implement Russification. Unfortunately, the general rise of Ukrainian literature in the 20s of the 20th century, including translated literature, was replaced by the era of the “Shooteed Revival”.

Keywords: Jules Verne, works, novel, Ukrainian editions, publishing house, translation, translations, translated literature, Ukrainian translators of the 20th century, provenance, stamps, Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

УДК 027.7(477.74-25):004.65:016:929Мечников
DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353364](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353364)

Алексєєнко Майя Володимирівна,
завідувачка науково-методичного відділу
Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: lib_methodist@onu.edu.ua
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2985-2533>

БІБЛІОТЕЧНІ РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДРУКОВАНОЇ СПАДЩИНИ І. І. МЕЧНИКОВА: ДО 180-РІЧЧЯ ВЧЕНОГО

У статті розглядається бібліотечні ресурси власної генерації як інструмент популяризації наукового надбання всесвітньо відомого біолога І. І. Мечникова. Бібліотечна База даних власної генерації «Ілля Мечников: науковий цифровий архів» та віртуальна колекція «Mechnikoviana», підготовлені співробітниками Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова до 180-річчя науковця — інформаційний ресурс, який має всі характеристики корисного для користувачів продукту, створеного спеціально для підтримки навчання та наукових досліджень.

Ключові слова: І. І. Мечников, база даних власної генерації, віртуальна колекція, наукове надбання, прижиттєві видання, друкована спадщина, одеська преса, бібліотечні ресурси

У рамках святкування ювілею видатного зоолога, ембріолога, патолога, бактеріолога, епідеміолога, імунолога, геронтолога, демографа та філософа, лауреата Нобелівської премії 1908 р. Іллі Ілліча Мечникова (1845–1916), чие ім'я носить найстарший класичний університет в Одесі з 1945 р. (тоді — Одеський державний університет), Науковою бібліотекою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова була запланована низка проєктів з дослідження наукової спадщини відомого вченого. Всі наукові проєкти дійшли до свого логічного завершення та представлені на розгляд дослідників.

Серед проєктів особливої уваги заслуговують монографія «Ілля Мечников в Одеському університеті: образ, світогляд, доробок» (Одеса, 2025) — спільна робота Наукової бібліотеки, факультету історії і філософії та біологічного факультету ОНУ [4], віртуальна колекція «Mechnikoviana» [5] та спеціальна бібліотечна база (БД) «Ілля Мечников: науковий цифровий архів» [3], створені співробітниками університетської бібліотеки. Саме про останні цифрові віртуальні ресурси йде мова у цій невеличкій розвідці.

Значна частина життя І. І. Мечникова пройшла в Одесі. Саме тут він працював в Імп. Новоросійському університеті (1867–1868, 1870–1882 рр.), став одним із засновників Одеської бактеріологічної станції (1886–1888 рр.), брав участь у роботі наукових з'їздів та різноманітних наукових комісій, проводив публічні та вузькоспеціалізовані лекції. Його робота була присвячена вивченню імунітету, завдяки чому з'явилися вакцини проти холери та тифу, праці з біології та зоології, дослідження, присвячені збільшенню тривалості життя людини. Одеський період у житті науковця був відмічений злетами та падіннями, але вся робота І. І. Мечникова в Одесі мала велике значення для його подальших досліджень в Інституті Пастера у Парижі, завдяки чому у 1908 р. ним була отримана Нобелівська премія у галузі фізіології та медицини.

Інформаційні ресурси, які зберігаються у фондах найстаршої університетської бібліотеки півдня України, дозволяють представити наукову спадщину дослідника зі світовим ім'ям найбільш повно.

До віртуальної колекції «*Mechnikoviana*» увійшли цифрові копії прижиттєвих досліджень І. І. Мечникова та мемуарна література про його життя, наукові монографії та підручники інших дослідників, в яких І. І. Мечников був автором передмов, науковим редактором, консультантом та перекладачем текстів біологічних досліджень інших науковців. Серед прижиттєвих праць відомого біолога — його магістерська «Історія ембріонального розвитку *SEPIOLA*» (1867) та докторська «Історія розвитку *NEBALIA*» (1868) дисертації, основні біологічні («Про травні органи прісноводних турбеллярій» 1877), «Про хвороби личинок хлібного жука» (1879), «Ембріологічні дослідження над медузами» (1886), «Лекції з порівняльної патології запалення» (1892), «До вчення про цілющі сили тваринного організму» (1898) та ін.) та біолого-філософські праці («Етюди про природу людини» (1903, 1904, 1908, 1910), «Етюди оптимізму» (1904, 1907) тощо. Відзначимо мовну різноманітність колекції прижиттєвих видань І. І. Мечникова: перед нами дослідження російською, німецькою та французькою мовами, переклади наукових праць польською мовою.

Тематично віртуальна колекція розділена на розділи: 1. Природно-наукові дослідження І. І. Мечникова; 2. Філософські твори І. І. Мечникова; 3. Редагування та наукові коментарі І. І. Мечникова; 4. Мемуарна література та спомины про І. І. Мечникова; 5. Дослідники про І. І. Мечникова та його наукову спадщину (вибрані праці).

Бібліотечна база (БД) «Ілля Мечников: науковий цифровий архів» розміщена у спеціальному підрозділі тематичних Баз даних (БД) власної генерації Наукової бібліотеки «Історія ОНУ імені І. І. Мечникова» [1; 2]. База даних розділена на два великі розділи: 1. «Прижиттєві видання І. І. Мечникова» та 2. «І. І. Мечников в одеській пресі», поєднує у собі посилання на повнотекстові цифрові копії книжкових видань наукового надбання та анотовані посилання українською мовою на інформацію про діяльність дослідника зі шпальт одеських газет кінця XIX – початку XX ст.

У роботі з одеською пресою взяли участь зав. відділу рідкісних книг та рукописів М. В. Алексеєнко (нині — зав. науково-методичного відділу), зав. відділу зберігання фондів І. Т. Кожухар та співробітник відділу Л. В. Баканова, технічний супровід здійснений зав. відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення С. Г. Середою. Протягом 2024–2025 рр. співробітниками НБ був опрацьований великий пласт інформації про діяльність та наукове надбання І. І. Мечникова, відображений на сторінках одеської преси. Основні джерела — найстарша одеська газета «Одеській вісник» (виходила у 1823–1893 рр.), перша міська приватна газета «Новоросійський Телеграф» (виходила у 1869–1900/1903 рр.), газета ліберального спрямування «Одеський листок» (виходила у 1880–1920 рр.), щоденна газета «Одеські новини» (виходила у 1884–1917 рр.) та офіційні «Відомості Одеського міського громадського управління» (виходили у 1865 – 90-ті рр. XIX ст.).

Наукове надбання та інформація про діяльність І. І. Мечникова на шпальтах опрацьованих газет представлена нерівноцінно. Найбільшу кількість інформації дає «Одеській вісник»: серед 392 публікацій, присвячених І. І. Мечникову, на долю цієї газети приходиться 178 публікацій. В «Одеському листку» — 125 публікацій, у «Новоросійському Телеграфі» — 70 публікацій, «Відомості Одеського міського громадського управління» представлені 12 публікаціями та «Одеські новини» — 7.

Викладацька та наукова робота І. І. Мечникова у Імп. Новоросійському університеті та Одеській бактеріологічній станції, проведення публічних лекцій різноманітної біологічної тематики, участь у роботі Новоросійського товариства природознавців, Товариства одеських лікарів, Ентомологічної комісії, різноманітних наукових з'їздах, вибіркова інформація про наукову роботу І. І. Мечникова в Інституті Пастера та відомості про нечасті візити науковця до Батьківщини, інформація про отримання Нобелівської премії, побутова інформація, робочі невдачі (найбільш показова — справа про загибель від щеплення овець поміщика Панкєєва), курйозні випадки, друковані рецепти, палкі дискусії з колегами та звернення самого І. І. Мечникова до читачів — все це знайшло своє відображення на шпальтах популярних одеських газетах «Одеській вісник», «Новоросійський Телеграф», «Одеський листок», «Одеські новини». Більш офіційна інформація про діяльність Одеської бактеріологічної станції під керівництвом І. І. Мечникова друкувалась у «Відомостях Одеського міського громадського управління».

Все це різноманіття інформації про діяльність І. І. Мечникова, наукове життя Одеси та її Університету, Бактеріологічної станції та ін. представлено бібліотечним ресурсом для використання дослідниками науки, освіти та історії міста.

Таким чином, повнотекстова бібліотечна База власної (БД) генерації «Ілля Мечников: науковий цифровий архів» — інформаційний ресурс, який має всі характеристики корисного для користувачів продукту, створеного спеціально

для підтримки навчання та наукових досліджень, що особливо актуально у період військової агресії, яка загрожує знищенням фізичних носіїв інформації. Унікальні повнотекстові матеріали, створені, оцифровані та зібрані саме Науковою бібліотекою ОНУ імені І. І. Мечникова, розміщені на офіційному бібліотечному сайті та тепер доступні для дослідників.

Список використаних джерел та літератури

1. До історії Одеського університету : база даних. *Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* : офіц. сайт. Розд. : Тематичні ресурси власної генерації. Україна, 2015 ; оновлення: 2024. URL: https://lib.onu.edu.ua/do_istoriionu/ (дата звернення: 18.12.2025).
2. Купріянова Н. М. «Університетська бібліотека онлайн»: бази даних власної генерації. *Biblio-Collegium*. 2024. Вип. 18. URL: <https://minilib.onu.edu.ua/index.php/main/article/view/96> (дата звернення: 18.12.2025).
3. Ілля Мечников: науковий цифровий архів : база даних. *Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* : офіц. сайт. Розд. : Тематичні ресурси власної генерації. Україна, 2025. URL: https://lib.onu.edu.ua/mechnukov_bd/ (дата звернення: 18.12.2025).
4. Ілля Мечников в Одеському університеті: образ, світогляд, доробок : монографія / В. М. Хмарський [та ін.] ; упоряд.: Н. М. Купріянова, Т. В. Васильченко ; наук. ред. В. М. Хмарський ; відп. ред. О. В. Суровцева ; літ. ред. Л. І. Стрий ; бібліогр. ред. Н. М. Купріянова ; підгот. іл.: М. В. Алексєнко, В. О. Кузнєцов ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. Одеса : ОНУ, 2025. 256 с. (Розвиток науки в Одеському національному університеті ; Вип. : Біологія. Історія. Філософія).
5. «Мечниковіана»: архів наукової спадщини : віртуальна колекція. *Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* : офіц. сайт. Розд. : Електронна бібліотека рідкісних видань. Україна, 2025. URL: <http://rarebook.onu.edu.ua:8081/handle/123456789/16418> (дата звернення: 18.12.2025).

References

1. Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. (2015). *Do istorii Odeskoho universytetu: baza danykh* [To the history of Odesa University: database]. https://lib.onu.edu.ua/do_istoriionu/ [in Ukrainian].
2. Kupriyanova, N. M. (2024). Universytetska biblioteka onlain: bazy danykh vlasnoi heneratsii [Online university library: own generation databases]. *Biblio-Collegium*, 18. <https://minilib.onu.edu.ua/index.php/main/article/view/96> [in Ukrainian].
3. Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. (2025). *Illia Mechnikov: naukovyi tsyfrovyyi arkhiv: baza danykh* [Ilyia Mechnikov: scientific digital archive: database]. https://lib.onu.edu.ua/mechnukov_bd/ [in Ukrainian].
4. Khmarskyi V. M., Kuznietsov V. O., Golubovych I. V., Shevtsov S. P., Aliksieienko M. V., & Pruzhyna V. P. (2025). *Illia Mechnikov v Odeskomu universyteti: obraz, svitohliad, dorobok: Monohrafiia* [Ilyia Mechnikov at Odesa University: image, worldview, works]. Odesa: ONU [in Ukrainian].
5. Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. (2025). *Mechnykoviana: arkhiv naukovoї spadshchyny*: virtualna kolektsiia [Mechnykoviana: archives of scientific decline: virtual collection]. <http://rarebook.onu.edu.ua:8081/handle/123456789/16418> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 18.12.2025 р.

Aliksieienko M. V.,

Head of the Scientific and Methodological Department

Scientific Library

Odesa I. I. Mechnikov National University

24 Preobrazhenska St, Odesa, 65082, Ukraine

tel.: (048) 722 12 10

e-mail: lib_methodist@onu.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2985-2533>

LIBRARY RESOURCES AS A TOOL FOR POPULARIZATION OF THE PRINTED HERITAGE OF I. I. MECHNIKOV: TO THE 180TH ANNIVERSARY OF THE SCIENTIST

The article considers resources generated by the Scientific Library as a tool for popularizing the scientific work of the world-famous biologist I. I. Mechnikov. The historical database “Illia Mechnikov: a scientific digital archive” and virtual collection “Mechnykoviana”, generated by the staff of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University to the 180th anniversary of the scientist is an information resource with all the characteristics of a useful product for users that was created specifically to support learning and scientific research.

The virtual collection “Mechnykoviana” presents digital copies of the lifetime publications by I. I. Mechnikov, memoirs about his life, scientific monographs, as well as publications by other researchers for which Illia Mechnikov wrote a foreword or contributed to as a scientific editor, advisor or translator of biological research of other scientists.

The library database “Illia Mechnikov: a scientific digital archive” is located in a special subsection of thematic library-generated databases of the Scientific Library “History of Odesa I. I. Mechnikov National University”. The database is divided into two great sections: 1) “I. I. Mechnikov’s lifetime publications” and 2) “I. I. Mechnikov in the Odesa press”. It provides open access to full-text digital copies of printed scientific publications along with abstracts in Ukrainian about the scientist’s activities as covered by Odesa newspapers dating from the late 19th century to early 20th century.

Unique full-text materials, created, digitized and collected by the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University, are presented on the official website of the Scientific Library and freely available to researchers.

Keywords: I. I. Mechnikov, library-generated database, scientific heritage, virtual collection, lifetime publications, printed heritage, Odesa press, library resources.

УДК 027.7:378-056.2/.3

DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353365](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353365)

Білоус Валентина Степанівна,

директор бібліотеки

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна

тел.: (+38) 097 439 47 63

e-mail: vspu.lib@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2998-400X>

Бровчак Людмила Сидорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

проректор з науково-педагогічної роботи та соціальних питань

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна

e-mail: vspu.lib@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8321-9267>

БЕЗБАР'ЄРНА БІБЛІОТЕКА — СКЛАДОВА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГА

У статті визначено основні напрями реалізації політики безбар'єрності: фізична, інформаційна, цифрова, суспільна та громадянська, освітня. Розглядається роль бібліотеки як простору безбар'єрності, суб'єкта формування інклюзивного середовища та інклюзивної компетентності майбутніх педагогів. Акцентовано увагу на створенні комфортних умов для користувачів з особливими освітніми потребами. Розкрито соціокультурні та освітні аспекти формування та функціонування інклюзивного середовища в бібліотеці. Окремо висвітлено досвід бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Визначено основні тенденції та стратегію діяльності бібліотеки щодо формування безбар'єрної бібліотеки.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, особа з особливими освітніми потребами, інклюзивна бібліотека, безбар'єрна бібліотека, безбар'єрне середовище, цифрова безбар'єрність, бібліотека ВДПУ імені М. Коцюбинського.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства закономірно вносить зміни в освітній процес України, орієнтований на західноєвропейські стандарти. Зростає значення інклюзії в сучасному суспільстві та освіті. Особлива увага приділяється закладам вищої освіти, де навчаються студенти з особливими потребами та які готують фахівців для роботи у сфері інклюзії. Система інклюзивної освіти спрямована на реалізацію принципів демократії,

гуманізму, справедливості, індивідуального підходу до всіх учасників навчально-виховного процесу, особливо до дітей з особливими освітніми потребами. Розглядаючи поняття «інклюзивне освітнє середовище», дослідники трактують його як сукупність умов, факторів та об'єктів інфраструктури, що забезпечують набуття особам з особливими потребами соціальності через включення їх до всіх ланок педагогічного процесу, вільне перебування у просторі навчального закладу, важливою складовою структурою якого є бібліотека [12].

Сьогодні відбувається помітна трансформація ролі бібліотеки. Сучасна бібліотека закладу вищої освіти (ЗВО) — це не лише сховище знань, а й інтелектуальний та соціокультурний простір для розвитку, комунікації та підтримки кожного користувача, незалежно від його можливостей. У контексті реформування української освіти та впровадження принципів інклюзії дедалі більшої актуальності набуває формування безбар'єрного простору та безбар'єрної бібліотеки, яка забезпечує рівний доступ до інформації, послуг і освітніх ресурсів усім користувачам, зокрема тим, хто має особливі освітні потреби. Створення інклюзивного середовища є не просто питанням забезпечення рівних прав, а й потужним інструментом для збагачення соціокультурного життя університету та підвищення якості освітнього процесу для всіх його учасників. Відтак бібліотека стає важливим центром підтримки інклюзивного освітнього процесу, суб'єктом формування інклюзивного середовища та інклюзивної компетентності майбутніх педагогів, які мають бути готовими до роботи з дітьми з різними потребами, проявами розвитку та соціальним досвідом. Ефективність діяльності бібліотеки у цьому питанні значною мірою залежить від процесу формування методичної, теоретичної, практичної та психологічної готовності в студентів до педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі.

Проблема полягає в тому, що, незважаючи на зростаюче розуміння та прийняття інклюзивної освіти як необхідної умови для розвитку включеного та справедливого суспільства, багато країн, у тому числі й Україна, все ще стикаються з викликами у її реалізації. Ці виклики включають нестачу ресурсів, необхідних для підтримки інклюзивних програм, обмежені можливості підготовки педагогів, недостатнє усвідомлення та підтримка інклюзивної освіти на рівні політики та практики [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бібліотеки ЗВО формують інклюзивне середовище, вивчають міжнародний досвід з інклюзивної освіти, особливо ті практики, які були успішно застосовані в умовах різних викликів часу. У ході проведення дослідження використано методи загальнонаукового спрямування: аналіз, синтез, узагальнення, проаналізовані публікації з питань безбар'єрності, інклюзії, інклюзивної освіти. Серед вітчизняних вчених, темою досліджень яких є питання безбар'єрності, інклюзії, варто зазначити таких: Л. Батченко, О. Баула, В. Бондар, В. Бочарова, Л. Бровчак, І. Демченко, А. Капська, А. Колупаєва, Л. Старовойт, С. Харченко, М. Чайковський, Штутлер І. Ю. та інші.

Питання інклюзивної освіти є об'єктом досліджень також фахівців у галузі психології, соціальної, інклюзивної та корекційної педагогіки (О. Акімова, В. Андрущенко, М. Давидюк, А. Колупаєва, А. Король, І. Лапшина, В. Ляхов, Л. Савчук, Т. Сак, А. Хіля та інші).

З метою отримання системних знань з означеної проблеми наукова спільнота проводить дослідження, присвячені різним аспектам роботи з особами з особливими освітніми потребами, організовує семінари, науково-практичні конференції, форуми, видає науково-методичну літературу. Упродовж 2023–2025 рр. проведено цикл вебінарів «Відкриті знання в університетах України: відкриті освітні ресурси» (НБ УДУНТ). Організаторами вебінарів були Наукова бібліотека Українського державного університету науки і технологій (НБ УДУНТ, м. Дніпро, 2024 р.), секція університетських бібліотек ВГО Українська бібліотечна асоціація, SPARC Europe & ENOEL. Однією із тем була саме тема інклюзії, важливість створення відкритих освітніх ресурсів (OER) для осіб з особливими освітніми потребами: «Переваги OER: зарубіжний досвід та формування українських стратегій. Інклюзія». Періодично у ВДПУ імені М. Коцюбинського проходять Всеукраїнські науково-практичні конференції з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами». З метою започаткування традиції щорічного обміну досвідом, інноваційними практиками та натхненням між фахівцями, які працюють у сфері інклюзії, створення платформи вільного обговорення сучасних викликів, що існують в інклюзивному освітньому та суспільному середовищі у громадах Поділля в освітньо-науковому центрі «Хаб NotBox» ВДПУ імені М. Коцюбинського відбувся Перший Подільський форум інклюзивного просвітництва «(не)Все про інклюзію» (травень 2025 р.).

Мета даної статті — акцентувати увагу на важливість даної проблеми, підкреслити роль бібліотеки у формуванні інклюзивного середовища та інклюзивної компетентності майбутніх педагогів; розкрити соціокультурні та освітні аспекти формування та функціонування інклюзивного середовища в бібліотеці ЗВО; визначити ключові поняття «безбар'єрність», «інклюзія», «інклюзивне середовище бібліотеки»; проаналізувати освітні та соціокультурні аспекти створення інклюзивного простору в бібліотеці; визначити виклики та перспективи розвитку безбар'єрної бібліотеки. Об'єктом дослідження є ВДПУ імені М. Коцюбинського та університетська бібліотека.

Виклад основного матеріалу. Інклюзія — це не тільки про методики і діагнози — це про довіру, підтримку, емпатію, прийняття кожної окремої дитини, мами, батька, родини. Це заклади та інституції, в яких усі рівні в правах, але різні в потребах. І ця різноманітність має стати силою та основою демократичного суспільства. Саме тому питання безбар'єрності, інклюзії, організації інклюзивного середовища, інклюзивної освіти, інтеграції осіб з особливими освітніми потребами є актуальною темою обговорення в Україні на державному, науковому та практичному рівнях. Забезпеченню інклюзивного доступу

до освіти й ефективного використання якісних освітніх та наукових матеріалів сприяє документ ЮНЕСКО Recommendation on Open Educational Resources (OER). Різновекторна діяльність університетів із виконання цих Рекомендацій, зокрема на міжнародному рівні, передбачає створення глобального пулу культурно різноманітних, актуальних на місцевому рівні, гендерно чутливих, доступних (у тому числі для представників уразливих груп і осіб з обмеженими можливостями), відкритих освітніх ресурсів різними мовами та форматами [15]. Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні визначено основні напрями реалізації політики безбар'єрності: фізична, інформаційна, цифрова, суспільна та громадянська, освітня [10]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, що є прогресивним показником євроінтеграційних процесів, які відбуваються, незважаючи на всі виклики, що постали перед Україною. Освіта залишається ключовим елементом закріплення цінностей, принципів, норм, які становлять основу боротьби українського суспільства за незалежність [11]. Рівність у правах — одна з фундаментальних статей Конституції України, яку втілити у життя держави неможливо без інклюзивної політики, котра передбачає доступність та залученість у різних сферах життя всіх громадян, зокрема і у сфері освіти. Поняття «безбар'єрності» охоплює не лише архітектурну доступність, а й когнітивну, інформаційну, цифрову, емоційну та комунікаційну складові. Перша леді України Олена Зеленська, зазначає, що безбар'єрність — це про повагу до людської гідності, про можливість кожного жити, навчатися, працювати без перешкод¹. Завдання усунення бар'єрів особливо актуальне для України, перед якою нині постали безпрецедентні виклики. У контексті дослідження, враховуючи зростання кількості людей, які фізично постраждали від терористичних дій РФ, важливою є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [13], де ст. 24 декларує права цієї категорії на освіту. Закон України «Про освіту» визначає поняття особи з особливими освітніми потребами. Це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [9]. Зазначимо, що до категорії осіб з особливими освітніми потребами підпадають не тільки люди з інвалідністю, а й внутрішньо переміщені особи, біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту, особи, які здобувають спеціалізовану освіту або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів тощо [3].

Реалізація прав та можливостей для кожної людини, створення суспільства для всіх передбачає рівний доступ до знань та відкриває широкий аспект для розвитку кожного громадянина країни, захист та інтегрування у соціум усіх

¹ Безбар'єрність не ділить, вона об'єднує й дає можливості всім – Олена Зеленська. *Офіс Президента України* : офіс. інтернет-представництво. Україна, 10 черв. 2025 р. URL: <https://clipr.cc/JJ86r> (дата звернення: 01.10.2025) ; Безбар'єрність — це про гідність, повагу та рівні можливості. *Державна інспекція архітектури та містобудування України*. Україна, 20 трав. 2025 р. URL: <https://clipr.cc/y6FCP> (дата звернення: 01.10.2025).

верств населення, зокрема осіб з особливими потребами, забезпечує створення комфортного інклюзивного простору [12]. Інклюзивна освіта, яка передбачає доступ та рівні можливості для навчання всіх студентів, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних чи мовних особливостей, є ключовим елементом сучасної освітньої системи.

Важливим суб'єктом формування інклюзивного середовища та професійного становлення є бібліотека. Бібліотека — територія соціальної інклюзії людей з особливими освітніми потребами, сприяє створенню освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожного студента ЗВО, незалежно від особливостей його психофізичного розвитку. Бібліотеки надають вільний і необмежений доступ до знань, ідей, культури й інформації та відіграють важливу роль у розвитку як суспільства в цілому, так і окремої особистості [8]. Особливістю діяльності сучасної бібліотеки як інституції соціалізації молоді з обмеженими фізичними можливостями є інтеграція цієї категорії користувачів у життя громади, що реалізується через освітню, дозвілєву, творчу, інформаційну та волонтерську діяльність. Це вимагає комплексного підходу, постійного діалогу з користувачами та готовності до змін, спрямованих на створення дійсно відкритого та доступного простору знань і розвитку. Виходячи з необхідності поліпшення обслуговування осіб з особливими освітніми потребами та створення для них відповідних умов щодо задоволення їхніх інформаційних потреб, розроблено та здійснено низку перетворень задля якісного їх обслуговування та створення своєрідної інклюзивної бібліотеки [4]. Особливої ваги набуває створення інклюзивного середовища, яке б враховувало потреби та сприяло розвитку всіх користувачів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Університетська бібліотека є важливим осередком соціальної інтеграції та культурного обміну. Виділимо та розглянемо основні соціокультурні та освітні виміри цього важливого аспекту безбар'єрності. Соціокультурні виміри інклюзивного середовища бібліотеки ЗВО передбачають:

- формування культури толерантності та поваги до різноманіття: подолання стереотипів та упереджень щодо різних категорій користувачів; проведення заходів, спрямованих на підвищення обізнаності про різні культури, особливості та потреби користувачів; створення атмосфери взаєморозуміння та підтримки; бібліотека як платформа для діалогу між представниками різних культур, національностей та соціальних груп через проведення відповідних заходів та надання доступу до різноманітних культурних ресурсів;
- розвиток міжкультурної комунікації: комунікаційна доступність, підготовка персоналу до взаємодії з різними категоріями користувачів, використання чіткої та зрозумілої мови;
- забезпечення доступності бібліотечного простору та ресурсів: фізична доступність для користувачів з інвалідністю та особливими освітніми потребами: архітектурні рішення (пандуси, ліфти, адаптоване обладнан-

ня робочих місць); інформаційна доступність (адаптовані формати матеріалів (аудіокниги, шрифти Брайля, електронні ресурси з можливістю налаштування), використання допоміжних технологій;

- створення умов для соціальної взаємодії та інтеграції: організація спільних інклюзивних заходів, клубів за інтересами, тематичних дискусійних майданчиків, де обговорюються актуальні питання інклюзивної освіти, обмінюються думками та досвідом; сприяння комунікації між різними групами студентів; використання бібліотеки як місця зустрічі та неформального спілкування, що сприяє формуванню спільноти та відчуття приналежності до університетського життя;
- підтримка соціальної справедливості: забезпечуючи рівний доступ до інформації та знань для всіх, бібліотека відіграє важливу роль у боротьбі із соціальною нерівністю та сприяє розширенню можливостей для самореалізації.

Прагнення соціальної справедливості — частина місії бібліотек. Тож можливість усунення системної нерівності в освіті завдяки заохоченню ефективного, інклюзивного та справедливого доступу до якісних академічних ресурсів мотивує бібліотекарів постійно шукати нові шляхи й ініціювати нові проекти [6].

Інклюзивне середовище університетської бібліотеки значно розширює освітні можливості для всіх студентів та викладачів. Виокремимо основні освітні виміри інклюзивного середовища бібліотеки ЗВО:

- інформаційна підтримка інклюзивного навчання: забезпечення доступу до спеціалізованих навчальних та наукових ресурсів; надання консультаційної допомоги в пошуку та використанні інформації студентам з особливими освітніми потребами; надання навчальних матеріалів у різних форматах, адаптованих до потреб різних категорій користувачів, гарантує рівні можливості для навчання та досліджень;
- сприяння розвитку універсальних навчальних навичок, розвиток інформаційної грамотності та медіакультури в інклюзивному контексті: проведення спеціалізованих тренінгів, майстер-класів та семінарів з урахуванням потреб різних категорій користувачів; навчання навичкам критичного мислення та безпечного використання інформаційних ресурсів; формування навичок самостійного навчання та дослідження;
- створення гнучкого навчального простору: облаштування бібліотеки різноманітними зонами для індивідуальної та групової роботи, з урахуванням потреб різних стилів навчання, сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу;
- заохочення до самостійного навчання та досліджень: доступність широкого спектру ресурсів, кваліфікована допомога бібліотекарів та сприятлива атмосфера надихають користувачів до самостійного пошуку знань та проведення досліджень;

- підтримка академічної доброчесності: бібліотека відіграє важливу роль у навчанні студентів принципам академічної доброчесності та правильному цитуванню джерел, що є особливо важливим в інклюзивному середовищі, де можуть існувати різні рівні попередньої підготовки.

Окремо зазначимо основні сучасні тенденції розвитку інклюзії в університетських бібліотеках:

- персоналізація досвіду користувача: бібліотеки все більше використовують технології для адаптації послуг та ресурсів до індивідуальних потреб користувачів, що включає рекомендаційні системи, налаштування інтерфейсів електронних ресурсів, а також індивідуальну підтримку з боку бібліотекарів;
- універсальний дизайн навчання (UDL): бібліотеки інтегрують принципи UDL у свою роботу, щоб зробити інформацію та навчання доступними для якомога ширшого кола користувачів, що передбачає надання інформації в різних форматах, використання різноманітних методів навчання та оцінювання, а також забезпечення гнучкості у способах взаємодії з ресурсами;
- активне залучення користувачів з різними освітніми потребами: бібліотеки проводять консультації з представниками різних груп користувачів (студенти з інвалідністю, іноземні студенти, студенти з різних соціально-економічних верств) для кращого розуміння їхніх потреб та розробки відповідних послуг і ресурсів.

Використання інноваційних технологій для підтримки інклюзивної освіти: розширення та застосування спектру асистивних технологій (програми зчитування з екрану, збільшувальні пристрої, спеціалізоване програмне забезпечення для розпізнавання мови тощо); розвиток електронних бібліотечних сервісів, доступних для всіх користувачів; використання віртуальних та доповнених реальностей для створення інтерактивного навчального середовища. У бібліотеці проводяться інтерактивні заняття зі студентами, моделюються інклюзивні ситуації, здійснюється аналіз кейсів з практики інклюзивного навчання. З цією метою здійснюється:

- створення інклюзивних фізичних просторів: бібліотеки переосмислюють організацію своїх фізичних просторів, створюючи тихі зони для користувачів з сенсорними особливостями, гнучкі робочі місця, адаптовані для різних потреб, а також забезпечуючи легку навігацію та доступність усіх зон бібліотеки;
- розвиток цифрової інклюзії: враховуючи зростаючу роль цифрових ресурсів, бібліотеки приділяють значну увагу забезпеченню їхньої доступності, що включає розробку вебсайтів та електронних ресурсів, що відповідають стандартам веб-доступності, надання підтримки у використанні цифрових технологій та боротьба з цифровим розривом;

- партнерство та співпраця: бібліотеки активно співпрацюють з іншими університетськими службами (центрами підтримки студентів з інвалідністю, психологічними службами, навчальними центрами) та зовнішніми організаціями для обміну досвідом та розширення спектру послуг для користувачів з різними потребами;
- підвищення обізнаності та навчання персоналу: бібліотеки проводять навчання для своїх співробітників з питань інклюзії, міжкультурної комунікації та використання асистивних технологій, щоб забезпечити якісну та чутливу підтримку для всіх користувачів, долучаються до розробки адаптованих навчальних матеріалів, методів ефективної комунікації з дітьми з особливими потребами та їхніми батьками;
- оцінка та моніторинг інклюзивних практик: бібліотеки регулярно оцінюють ефективність своїх інклюзивних ініціатив та збирають відгуки користувачів для постійного вдосконалення своєї роботи у цьому напрямку [5].

Отже, проаналізувавши основні соціокультурні та освітні виміри, зазначимо, що інклюзія у сфері інформаційно-бібліотечного обслуговування базується на забезпеченні користувачів з особливими освітніми потребами вільними, безбар'єрними можливостями щодо отримання бібліотечних послуг, забезпечення необхідної диференціації при формуванні бібліотечних фондів, спрямованої на подолання комунікаційних бар'єрів, індивідуального підходу до кожного користувача з особливими освітніми потребами.

Ці тенденції свідчать про зростаюче розуміння важливості створення дійсно інклюзивного середовища в університетських бібліотеках, де кожен користувач почуватиметься комфортно, матиме рівний доступ до знань та можливостей для розвитку.

Підкреслимо, що основною умовою створення сучасного освітнього та інформаційного середовища бібліотеки є реформування фізичного просторово-предметного оточення, формування інформаційних ресурсів та активне впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Створюючи навчальний простір для розвитку інклюзивних навичок, бібліотека є платформою для практичного навчання та розвитку інклюзивних компетентностей.

Питання інклюзії, впровадження інклюзивної освіти, формування та інтеграція здобувачів вищої освіти в інклюзивне освітнє середовище є важливим вектором роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, де навчаються студенти з особливими потребами та який готує кваліфікованих фахівців для роботи у сфері інклюзії, спроможних ефективно виконувати свої професійні обов'язки в інклюзивному середовищі. ВДПУ імені М. Коцюбинського організує свою роботу відповідно до чинних нормативно-законодавчих документів у сфері інклюзії. Належна увага приділяється питанню інклюзивної освіти, формуванню інклюзивного освітнього

середовища, забезпеченню дотримання прав осіб з інвалідністю та інших мало мобільних груп в усіх сферах навчального процесу та повного їх включення в соціум, а також створенню безперешкодного безбар'єрного доступу для осіб з обмеженими фізичними можливостями на рівні з іншими.

Сьогодні в університеті навчається близько 2 тис. здобувачів вищої освіти, які потребують особливої уваги та підтримки. В університеті створюються відповідні умови, аби кожен студент почував себе безпечно, мав відчуття підтримки та приналежності до колективу. Весь університет, зокрема відділ молодіжної політики та соціальної роботи приділяє особливу увагу цій категорії студентів.

В університеті створено Центр підтримки студентів, що у сучасних реаліях повномасштабної війни набуває особливо гострої актуальності. Метою створення Центру є забезпечення рівного доступу до якісної освіти особам, які цього потребують, шляхом організації освітнього процесу на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти: розвиток студентоцентрованого навчання, що передбачає надання здобувачам вищої освіти ширших можливостей щодо вибору змісту, темпу, способу навчання з урахуванням особливостей та пріоритетів особи; забезпечення реалізації умов для всебічної освітньої, наукової, психологічної, культурної, соціальної, правової підтримки студентів, зокрема з обмеженнями повсякденного функціонування. Для того, щоб забезпечити різні соціальні сфери фахівцями в інклюзивній сфері, в університеті здійснюється професійна підготовка логопедів, соціальних працівників, психологів, педагогів різної спрямованості, які беруть участь у діяльності Центру підтримки студентів, водночас набуваючи професійних компетентностей. Центр має потужну основу для формування фінансової і цифрової грамотності як базових складових розвитку сучасного інформаційного суспільства, оскільки в університеті запроваджено викладання загально університетських дисциплін вільного вибору, які є дуже популярними серед студентів: «Фінансова грамотність», «Захист людини в кіберпросторі».

Реалізація ще одного з пріоритетних завдань Центру — фізична безбар'єрність, яка передбачає створення такого середовища, де суспільний простір фізично доступний для кожного учасника освітнього процесу, включаючи людей з обмеженими можливостями. В університеті створено безбар'єрне середовище: облаштування прилеглої території для комфортного пересування людей з інвалідністю, встановлення пандусів, ліфтів, обладнання сходів спеціальним маркуванням та покриттям, відповідна ширина дверних прорізів та коридорів, відсутність порогів та перепадів висоти підлоги, наявність тактильних табличок-вказівників, спеціальне обладнання санвузлів тощо. В умовах воєнного стану нагальним є покращення облаштованих захисних споруд цивільного захисту з метою забезпечення доступності перебування здобувачів вищої освіти.

Освіта і робота з молоддю є основою у пропагуванні спільних європейських цінностей та враховує досвід Європейського союзу, що реалізується в

університеті участю у міжнародних проектах, що сприяють інклюзії: Проект «Erasmus+K2 «Переосмислення вищої освіти в цифровому контексті з одночасним просуванням загальної, інклюзивної та стійкої структури, заснованої на передовому досвіді та політичних рекомендаціях ЄС» (RE-DIRECTION), який фокусується на важливості розширення використання екологічних компетенцій, питань етики та інклюзивності у вищій освіті. Проект Erasmus+ Jean Monnet Module «Соціальна інтеграція дітей з особливими потребами у середовищі різноманіття та інклюзії: європейські підходи».

Важливим напрямом роботи є проведення тренінгових занять зі студентами щодо захисту їх прав, які здійснюються на базі університету, де створені та діють Подільський центр прав дитини, Центр медіації і права, які стали основою створення Центру підтримки студентів. Також Центр підтримки студентів орієнтований на налагоджену дієву співпрацю із громадськими організаціями такими як: «Гармонія», будинок підтриманого типу «Родина Кольпінга» — для розуміння важливих запитів та потреб молоді. Вагомим завданням Центру є вивчення досвіду стейкхолдерів з метою вивчення вимог ринку праці для студентів з особливими потребами [3].

Підкреслимо, що важливим структурним підрозділом університету, який долучається до загальноуніверситетських справ, бере безпосередню участь у формуванні інклюзивного простору, є університетська бібліотека. Освітнянська книгозбірня вмонтована у соціальний простір університету, функціонує в єдиному інформаційно-комунікаційному просторі, виконує стратегічне завдання — забезпечення підготовки освітян на вимогу сьогодення. Особливістю діяльності сучасної бібліотеки як інституції соціалізації молоді з обмеженими фізичними можливостями є інтеграція цієї категорії користувачів у життя громади, що реалізується через освітню, дозвілльєву, творчу, інформаційну та волонтерську діяльність [4].

Поліпшення обслуговування студентів з особливими освітніми потребами та створення для них комфортних умов для навчання передбачає, по-перше, створення безбар'єрного середовища, по-друге, наявність інклюзивних ресурсних зон та їх облаштування у відповідності до особливих потреб користувачів. У бібліотеці створені інклюзивні ресурсні зони, облаштовані у відповідності до особливих потреб користувачів бібліотеки: спокійний інтер'єр, спеціальні архітектурні рішення, мобільні комфортні меблі, поліфункціональність приміщення (зонування), комп'ютерне та мультимедійне обладнання, спеціальні дидактичні матеріали, комп'ютерні програми та засоби сприйняття інформації, пристосовані до потреб учнів з різними вадами розвитку тощо. Забезпечення фізичної доступності, наявність ресурсів у різних форматах, доброзичливе ставлення персоналу бібліотеки до всіх користувачів демонструють практичну реалізацію принципів безбар'єрності.

Реалізація завдання безбар'єрності потребує комплексного підходу та передбачає докорінні зміни в організації роботи бібліотеки, налагодження співпраці

бібліотечних працівників з адміністрацією університету та іншими фахівцями (педагогами, психологами, медиками, соціальними працівниками). У тісній співпраці з кафедрами університету і відділом молодіжної політики та соціальної роботи бібліотека відіграє помітну роль у становленні майбутнього вчителя, відбувається трансформація ролі сучасної бібліотеки: від книгосховища до соціокультурного та освітнього центру.

Організація інклюзивного середовища у книгозбірні передбачає не лише пристосування приміщення та самого робочого місця до обслуговування та надання інформації користувачам з особливими потребами, а й навчально-методичне забезпечення, індивідуальний підхід до кожного, консультації, що є підґрунтям розвитку інтересу студента до навчання.

Бібліотечні працівники як прихильники відкритості знань та інновацій підтримують ініціативу організації безбар'єрного доступу до інформаційних ресурсів для різних категорій користувачів. Реалізуючи один із напрямів політики безбар'єрності — освітню безбар'єрність, створюються рівні можливості та вільний доступ до освіти, зокрема освіти протягом життя, а також здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових фахових компетентностей. Роль бібліотеки у формуванні інклюзивної компетентності майбутніх вчителів є надзвичайно важливою та багатогранною. Бібліотека виступає не лише як джерело інформації, але й як активний учасник освітнього процесу, що сприяє розвитку необхідних знань, навичок та установок у майбутніх педагогів. Основними аспектами діяльності бібліотеки з даного напрямку є надання доступу до різноманітних ресурсів. Бібліотека забезпечує майбутніх вчителів широким спектром інформаційних матеріалів з інклюзивної освіти: наукова література (монографії, статті у фахових журналах, дисертації, що розкривають теоретичні та практичні аспекти інклюзії, психологічні та педагогічні особливості дітей з особливими освітніми потребами); методичні матеріали (посібники, рекомендації, практичні розробки щодо організації інклюзивного навчання, адаптації навчальних планів та матеріалів, використання спеціальних методик та технологій); художня література (книги, що допомагають формувати емпатію, розуміння різноманітності та прийняття індивідуальних відмінностей); електронні ресурси (доступ до онлайн-баз даних, вебінарів, відеолекцій, що висвітлюють сучасні підходи та кращі практики в інклюзивній освіті).

Таким чином, бібліотека ВДПУ імені М. Коцюбинського є активним учасником формування інклюзивного освітнього простору, відіграє ключову роль у формуванні інклюзивної компетентності майбутніх вчителів, забезпечуючи їх необхідними знаннями, розвиваючи практичні навички, сприяючи формуванню інклюзивної культури та підтримуючи їхню самостійну навчально-дослідницьку діяльність.

Освітня книгозбірня, використовуючи різноманітні форми і методи бібліотечної роботи, виступає провідником гуманістичних ідеалів, популяризатором

ром кращих зразків світової педагогічної думки, впроваджує новітні освітні стандарти, серед яких — інклюзивна освіта. Бібліотека формує у студентів інклюзивну культури та цінності, сприяє розвитку толерантності, поваги до різноманітності та розуміння принципів інклюзії. Бібліотека проводить для студентської спільноти різноманітні просвітницькі заходи з інклюзивної тематики, на яких представлено літературу, мультимедійні матеріали, що висвітлюють історії успіху людей з інвалідністю, розкривають важливість інклюзії для розвитку суспільства, активно залучає майбутніх вчителів до участі у заходах. Для задоволення потреб сучасного користувача, забезпечення оперативного доступу до всіх бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотека освоює і активно впроваджує сучасні досягнення в галузі інформаційних, комунікаційних і мультимедійних технологій у бібліотечні процеси, що є суттєвим чинником ефективності навчання студентів з особливими потребами, впровадження інклюзії у бібліотечному просторі та позитивних змін у формуванні інклюзивної компетентності. Бібліотека долучається до формування інклюзивної компетентності педагогів, здійснює велику інформаційну та бібліотечно-бібліографічну роботу щодо підготовки майбутнього вчителя, який свої знання з інклюзивної освіти використовуватиме у подальшій педагогічній діяльності [12].

У фонді бібліотеки представлено значний масив літератури з інклюзії, яка все більше стає предметом підвищеної уваги. Паперові та електронні ресурси бібліотеки на допомогу інклюзивній освіті представлені науковими і популярними виданнями. Родзинкою фонду книгозбірні становлять книги, видані у рамках виконання проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні».

Бібліотека надає «пільговий» доступ до інформаційних ресурсів, за бажанням — можливість користуватися «нічним абонементом», проводить консультації для роботи з комп'ютером та Інтернетом, сприяє включенню в життя університету та бібліотеки, дбає про організацію цікавих культурно-просвітницьких заходів, проводить майстер-класи у клубі «Креативне рукоділля».

Пріоритетні напрями роботи університетської бібліотеки: формування потужної електронної бібліотеки; впровадження інновацій; створення та забезпечення вільного та необмеженого доступу до електронних ресурсів. Бібліотека є інформаційною основою, яка містить у собі впорядкований фонд електронних документів, сформованих у відповідних параметрах, і програмно-технологічне забезпечення, що дозволяє створювати, опрацьовувати, використовувати та зберігати цей фонд [14]. Обслуговування користувачів з особливими освітніми потребами передбачає дистанційний безбар'єрний доступ до ресурсів бібліотеки. Значну допомогу у популяризації інклюзивного навчання надає сайт бібліотеки, на якому представлені матеріали для людей з особливими потребами: візитка сайту, віртуальна аудіо полиця художніх творів, посилання на корисні сайти. Особливого значення набуває впровадження нових форматів представ-

лення даних, збільшення електронних ресурсів, використання відкритих освітніх ресурсів, створення бібліотечних сервісів для віддалених користувачів.

Бібліотеки ЗВО є важливими ланками щодо доступу суб'єктів освітньої діяльності до відкритих освітніх ресурсів та сприяють підвищенню якості освіти, відіграють важливу роль у накопиченні та збереженні відкритих електронних ресурсів, забезпечують їх доступність, інклюзивність, безбар'єрність [7]. Карантинні обмеження, потім повномасштабна війна змусили бібліотеку відчувати необхідність використовувати дистанційні бібліотечні послуги, впроваджувати відкриті освітні ресурси, електронні підручники для підтримки освітнього процесу та дослідницької діяльності університету. Адже відкриті підручники — це доступність, справедливість, інклюзивність, безбар'єрність і різноманіття в освіті для всіх студентів, особливо для студентів з особливими освітніми потребами. Сьогодні активно впроваджується відкрита освіта, створюються електронні відкриті ресурси, забезпечується відкритий доступ до наукових та освітніх ресурсів, що є важливим для осіб з особливими освітніми потребами. Принципи відкритої освіти забезпечують формування сучасного цифрового навчального середовища.

Застосовуючи новітні інформаційно-комунікаційні технології, дистанційні форми навчання, опановуючи відповідні уміння, навички і компетентності, змінюється середовище наукового та освітнього спілкування, стає відкритим та доступним.

Реалізуючи основні принципи інклюзивної освіти, бібліотека формує інклюзивний простір та створює інклюзивну бібліотеку як для тих, хто навчається і потребує особливих умов, так і для тих, хто сприяє формуванню інклюзивної компетентності майбутніх педагогів, фахівців інклюзивної освіти. Вже декілька років поспіль діє інклюзивний проєкт «Бібліотека без меж. Інклюзивна бібліотека» для людей з особливими освітніми потребами, який передбачає подальше формування інклюзивної бібліотеки, забезпечення та вдосконалення інклюзивного простору. Інтернет-проєкт є частиною загально бібліотечного проєкту «Бібліотека без меж: інклюзивна освіта». Активно поповнюються інформаційні блоки проєкту — головна сторінка та Аудіополиця (інклюзивна освіта). Аудіополиця містить понад 400 джерел — віртуальні мультимедійні полиці творчості письменників, аудіозаписи художніх творів, які активно використовуються особами з вадами зору як у приміщенні бібліотеки, так і віддаленими користувачами, аудіоверсії окремих сторінок сайту. Працівники бібліотеки вдосконалюють веб-середовище дистанційного навчання.

Саме освітня безбар'єрність створює рівні можливості та вільний доступ молоді до освіти, а також підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей. Під час воєнного стану бібліотека акцентувала увагу на подальше створення безбар'єрного цифрового контенту, забезпечила загальнодоступний віддалений доступ через сайт та інтернет-каталог, продовжила наповнення краєзнавчих інтернет-проєктів, у яких відображаються події сьогодення.

Бібліотека є партнером у формуванні цінностей гуманізму, толерантності, соціальної відповідальності, що є основою професійної культури педагога. Бібліотека педагогічного університету є не лише інформаційним, а й педагогічним простором, який сприяє вихованню професійно важливих якостей студентів. У процесі навчання майбутні вчителі мають оволодіти вмінням працювати в інклюзивному середовищі, розуміти потреби кожної дитини, толерантно взаємодіяти з людьми з інвалідністю. Бібліотека сприяє справі виховання у студентської молоді кращих людських і громадянських якостей, розширення інтелектуальних здібностей, інформує про інформаційні ресурси на допомогу навчанню та вихованню дітей з особливими потребами. Зміст виховної роботи включає розвиток інклюзивної освіти, формування у студентів гуманістичного світогляду, гуманного ставлення до людини, суспільства, формування толерантності, милосердя та християнської моралі. Серед найпоширеніших видів культурно-просвітницької роботи бібліотеки, де розглядаються питання інклюзії, відзначимо такі: книжкові виставки; віртуальні виставки; інформаційні та інформаційно-тематичні огляди; тематичні, тематично-коментовані та інформаційні перегляди; бесіди, зустрічі, презентації; Дні кафедри; Дні інформації тощо. Бібліотекою організовані книжкові виставки: «Інклюзивна освіта та управління школою», «Інклюзивна освіта», «Основи інклюзивної освіти» [2].

Бібліотека бере активну участь у конференціях, нарадах, семінарах, форумах з інклюзії (Міжнародний конгрес на базі Вінницького педуніверситету зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії», до відзначення Міжнародного дня людини з синдромом Дауна: бібліотека організувала книжково-ілюстративні виставки: «Сонячні діти», «Всі ми рівні, всі ми різні»; спільно з ГО «Вінниця. Даун. Синдром» брала участь у оформленні фотовиставки «Ми різні, але ми серед вас!» та у благодійній акції).

Варто зауважити, що безбар'єрність також проявляється в емоційному комфорті, що створюється завдяки доброзичливій комунікації, готовності бібліотекаря допомогти, розумінню особливостей кожного користувача. Бібліотечні працівники як провідники інклюзивних цінностей проявляють особливу увагу до категорії користувачів з особливими потребами, вміють підібрати потрібні матеріали, а також здатні прогнозувати можливі труднощі. Саме від бібліотечного працівника, його професійної готовності та майстерності залежить не лише якість інформаційного ресурсу та оперативність надання інформації, а й те, наскільки комфортно будуть почувати себе користувачі в інклюзивному середовищі.

Ми розуміємо, що бібліотечні працівники повинні адекватно реагувати, нормально контактувати, плідно співпрацювати і вчасно надавати необхідну допомогу нашим особливим користувачам. Особистість бібліотекаря — важлива складова створення безбар'єрного простору. Професіонал бібліотечної справи сьогодні має бути не лише фахівцем з інформації, а й медіатором, кому-

нікатором, психологом, який допомагає кожному користувачу знайти свій шлях до знань. Через особистий приклад толерантності, відкритості, готовності підтримати бібліотекар формує у студентів — майбутніх педагогів — відповідне ставлення до людей з особливими потребами, закладаючи основи інклюзивної культури суспільства.

Бібліотечні працівники надають майбутнім вчителям необхідні ресурси та консультаційну підтримку для виконання навчальних завдань, написання курсових та дипломних робіт з інклюзивної тематики, допомагають у пошуку релевантної інформації, навчають правилам цитування та оформлення наукових робіт.

Висновки. Отже, в результаті дослідження визначено, що кожний навчальний заклад за своєю філософією повинен бути безбар'єрним. У бібліотечному контексті безбар'єрність означає: готовність прийняти людину з особливими освітніми потребами, створити максимально сприятливе середовище для розвитку її потенціалу; доступ до інформаційних ресурсів у різних форматах (текстових, аудіо-, відео-, шрифтом Брайля); адаптоване інформаційне середовище; зручну навігацію та комфортний простір; відкритість і доброзичливість персоналу; проведення заходів, які сприяють прийняттю різноманітності.

Безбар'єрна бібліотека є невід'ємною частиною інклюзивного освітнього середовища. Її діяльність спрямована не лише на задоволення інформаційних потреб, а й на виховання гуманістичних цінностей, розвиток інклюзивної компетентності майбутніх педагогів. Зазначимо, що одним із пріоритетних напрямів роботи щодо інклюзивної освіти є: поліпшення навчально-освітнього та інформаційного забезпечення осіб з особливими освітніми потребами, впровадження відкритої освіти та відкритих освітніх ресурсів, сприяння інтеграції осіб з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі.

У процесі дослідження визначено, що серед основних викликів, які існують на шляху створення повноцінної безбар'єрної бібліотеки: недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення; потреба у підвищенні кваліфікації бібліотечних фахівців з питань інклюзії; формування інклюзивної культури серед усіх учасників освітнього процесу; забезпечення сталості та системності інклюзивних практик.

З метою поліпшення обслуговування осіб з особливими потребами, створення інформаційних продуктів та послуг, а також для ознайомлення з кращими практиками роботи з інклюзії бібліотека розробила відповідні заходи, намітила стратегію діяльності у даному напрямі та визначила основні форми роботи. Стратегією діяльності книгозбірні є створення інклюзивної бібліотеки, основними критеріями якої є: доступність бібліотеки, її ресурсів і послуг; інноваційні методи обслуговування та надання адаптованих ресурсів для користувачів з особливими потребами; упровадження інформаційно-просвітницької діяльності шляхом участі у конференціях, семінарах, засіданнях круглого сто-

лу, тренінгів, майстер-класів з питань організації інклюзивної освіти; взаємодія з кафедрами університету, бібліотеками, громадськими об'єднаннями тощо [2].

Активне використання потенціалу бібліотеки є важливим чинником підготовки педагогів нового покоління, здатних ефективно працювати в умовах інклюзивного освітнього середовища. Створення комфортного, доступного й дружнього бібліотечного простору сприяє формуванню педагогів нового покоління — фахівців, які здатні навчати й підтримувати кожен дитину, незалежно від її особливостей. Адже сьогодні бібліотека — це не лише місце, де зберігають книги, це простір, де руйнуються бар'єри й народжується людяність.

Список використаних джерел та літератури

1. Батченко Л. В., Штулер І. Ю., Баула О. В. Соціальна відповідальність інклюзивної освіти закладів вищої освіти в умовах військового конфлікту. *Журн. стратег. екон. дослідж.* 2023. № 6(17). С. 8–16. DOI: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.6.1> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Білоус В. С. Інклюзивне середовище бібліотеки: стратегія розвитку. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами* : зб. матеріалів 2-ої Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Вінниця, 8–9 листоп. 2018 р.) / Він. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2018. Вип. 1. С. 31–34.
3. Білоус В. С., Бровчак Л. С., Старовойт Л. В. Інтеграція осіб з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: досвід Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *University Library at a New Stage of Social Communications Development : Conference Proceedings*. Dnipro, 2024. Тема 2024 : *На шляху посилення справедливості, різноманітності, доступності, інклюзії* : 9-а Міжнар. конф. (Дніпро, 3–4 жовт. 2024 р.) / Наук. б-ка Укр. держ. ун-ту науки і технологій. Дніпро, 2024. URL: <https://surl.li/tliyi1> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Білоус В. С. Освітнянська книгозбірня – територія інклюзивного простору. *Бібл. форум: історія, теорія і практика*. 2020. № 1. С. 17–20.
5. Білоус В. С. Соціокультурні та освітні виміри в інклюзивному середовищі бібліотеки закладу вищої освіти. *Бібл. справа у сучасних інформ.-комунікативних процесах: тенденції та перспективи* : 10-а наук.-практ. online конф. (Острог, 26–31 трав. 2025 р.). Острог, 2025. URL: <https://conf.oa.edu.ua/index.php/libconf/prc10/paper/view/491> (дата звернення: 01.10.2025).
6. Колесникова Т. Відкриті освітні ресурси та відкриті підручники в контексті укріплення потенціалу лідерства бібліотек ЗВО в доступності знань. *Вісн. Кн. палати*. 2023. № 7. С. 3–15. DOI: [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.7\(324\).3-15](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.7(324).3-15) (дата звернення: 01.10.2025).
7. Лазаренко Н. І., Білоус В. С. Безбар'єрні знання та інформаційно-бібліотечні ресурси – вимога сьогодення. *Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни* : 27-а Всеукр. онлайн. наук.-практ. конф. «Короленківські читання» (Харків, 24–25 жовт. 2024 р.) / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2024. URL: <https://surl.li/gybtja> (дата звернення: 01.10.2025).
8. Методичні рекомендації з питань створення безбар'єрного простору в публічній бібліотеці / за заг. ред. О. Сербіна. Київ, 2024. 54 с. URL: <https://profy.nlu.org.ua/file/2024/metod20.03.24.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).
9. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 : зі змінами від 31.10.2025. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
10. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 366-р від 14.04.2021. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
11. Устенко О. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року: перспективи втілення. *ЮрФем* : асоц. жінок-юристок України. Львів, 28 берез. 2023. URL: <https://jurfem.com.ua/strategiya-hendernoyi-rivnosti-v-osviti-2030> (дата звернення: 01.10.2025).
12. Bilous V. S., Brovchak L. S. The role of the library in the formation of inclusive competence of future teachers: relevance, directions, experience. *University Library at a New Stage of Social Communications Development* :

- Conference Proceedings*. Dnipro, 2020. No 5 : Open Science, Open Access and Open Educational Resources: New Opportunities for Libraries : 5-th International Scientific and Practical Conference (Dnipro, Ukraine, 8–9 Okt. 2020). P. 77–85. URL: <https://unilibnsd.ust.edu.ua/article/view/220655/220826> (дата звернення: 01.10.2025).
13. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) / 61-st session of the General Assembly by resolution A/RES/61/106 : adop. 12.12.2006. *United Nations: Human Rights* : Office of the High Commissioner. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (дата звернення: 01.10.2025).
 14. Institutional Repositories as a global dissemination tool of educational and scientific information / N. Lazarenko, A. Kolomiets, V. Bilous, S. Zahorodnii, I. Gromov, O. Zhovnych, N. Ivanichkina. *Encounters in Theory and History of Education*. 2022. No. 23. P. 241–258. URL: <https://www.erudit.org/en/journals/ethe/2022-v23-ethe07706/1096732ar/> (дата звернення: 01.10.2025).
 15. Recommendation on Open Educational Resources (OER). *UNESCO*. Paris, France, 25 Nov. 2019. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-educational-resources-oer> (дата звернення: 01.10.2025).

References

1. Batchenko, L. V., Shtuler, I. Iu., & Baula, O. V. (2023). Sotsialna vidpovidalnist inkluzyvnoi osvity zakladiv vyshchoi osvity v umovakh viiskovoho konfliktu [Social aspect of inclusive education as a foundation for higher education in conditions of military conflict]. *Zhurnal stratehichnykh ekonomichnykh doslidzhen*, 6(17), 8–16. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.6.1> [in Ukrainian].
2. Bilous, V. S. (2018). Inkluzyvne seredovyshe biblioteki: stratehiia rozvytku [Inclusive community libraries: development strategies]. U O. A. Holyuk (Red.). *Inclusive education as an individual trajectory of personal growth of a child with special educational needs: Collection of proceedings of the II All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation, 8–9 lystopada 2018 roku* (T. 1), (s. 31–34). Vinnytsia: Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [in Ukrainian].
3. Bilous, V. S., Brovchak, L. S., & Starovoit, L. V. (2024). Intehratsiia osib z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v inkluzyvnomu seredovyschi: dosvid Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [Integration of individuals with special educational needs in an inclusive environment: experience of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky]. *U Scientific Library of the Ukrainian State University of Science and Technology, University Library at a New Stage of Social Communications Development. Theme 2024 "Towards Strengthening Equity, Diversity, Accessibility, Inclusion", 9-th International Conference, 3–4 zhovtnia 2024 roku*. Dnipro. <https://surl.li/tliyl> [in Ukrainian].
4. Bilous, V. S. (2020). Osvitianska knyhozbirnia – terytoriia inkluzyvnogo prostoru [University library – territory of inclusive space]. *Bibliotечnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 1*, 17–20 [in Ukrainian].
5. Bilous, V. S. (2025). Cotsiokulturni ta osvityni vymiry v inkluzyvnomu seredovyschi biblioteki zakladu vyshchoi osvity [Sociocultural and educational dimensions in the inclusive environment of the library of a higher education institution]. U Scientific Library of the National University "Ostroz Academy". *Librarianship in modern information and communication processes: Trends and prospects, 10-a Scientific and Practical Online Conference, 26–31 travnia 2025 roku*. Ostrog. <https://conf.oa.edu.ua/index.php/libconf/npc10/paper/view/491> [in Ukrainian].
6. Kolesnykova, T. O. (2023). Vidkryti osvityni resursy ta vidkryti pidruchnyky v konteksti ukriplennia potentsialu liderstva bibliotek ZVO v dostupnosti znan [Open educational resources and open textbooks in the context of strengthening the leadership potential of ZVO libraries in the availability of knowledge]. *Bulletin of the Book Chamber*, 7, 3–15. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.7\(324\)](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2023.7(324)) [in Ukrainian].
7. Lazarenko, N. I., & Bilous, V. S. (2024). Bezbarierni znannia ta informatsiino-bibliotечni resursy – vymoha sohodennia [Barrier-free knowledge and information library resources – a necessary consensus]. U Kharkivska derzhavna naukova biblioteka im. V. H. Korolenka. *Libraries, archives, museums in the conditions of violence: 27-a All-Ukrainian online scientific and practical conference "Korolenkivski reading", 24–25 zhovtnia 2024 roku*. Kharkiv. <https://surl.lt/gybtja> [in Ukrainian].
8. Serbin, O. (Red.). (2024). *Metodychni rekomendatsii z pytan stvorennia bezbariernoho prostoru v publichni bibliotetsi* [Methodological recommendations on creating a barrier-free space in a public library]. Kyiv: Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. <https://profy.nlu.org.ua/file/2024/metod20.03.24.pdf> [in Ukrainian].

9. Pro osvitu [On Education]. Zakon Ukrainy № 2145-VIII (2017) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
10. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period Until 2030]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 366-r (2021) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
11. Ustenko, O. (2023, berezen 28). Stratehiiia vprovadzhennia hendernoї rıvnosti u sferi osvıty do 2030 roku: perspektyvy vtilennia [Strategy for the implementation of gender equality in education by 2030: prospects for implementation]. *JurFem: Ukrainian Women Lawyers Association*. <https://jurfem.com.ua/stratehiya-hendernoyi-rivnosti-v-osviti-2030> [in Ukrainian].
12. Bilous, V. S., & Brovchak, L. S. (2020). The role of the library in the formation of inclusive competence of future teachers: relevance, directions, experience. *University Library at a New Stage of Social Communications Development: Conference proceedings*, 5, 77–85. Dnipro: Ukrainskyi derzhavnyi universytet nauky i tekhnolohii. <https://unilibnsd.ust.edu.ua/article/view/220655/220826>
13. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD): 61-st session of the General Assembly by resolution A/RES/61/106*. (2006). United Nations: Human Rights: Office of the High Commissioner. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>
14. Lazarenko, N., Kolomiets, A., Bilous, V., Zahorodnii, S., Gromov, I., Zhovnych, O., & Ivanichkina N. (2022). Institutional repositories as a global dissemination tool of educational and scientific information. *Encounters in Theory and History of Education*, 23, 241–258. <https://www.erudit.org/en/journals/ethe/2022-v23-ethe07706/1096732ar/>
15. *Recommendation on Open Educational Resources (OER)*. (2019). UNESCO. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-open-educational-resources-oer>

Стаття надійшла 15.10.2025 р.

Bilous V. S.,

Director of the Library of
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University
32 Ostrozkoho St, Vinnitsa, 21001, Ukraine
tel.: (+38) 097 439 47 63
e-mail: vspu.lib@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2998-400X>

Brovchak L. S.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work and Social Issues of
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University
32 Ostrozkoho St, Vinnitsa, 21001, Ukraine
e-mail: vspu.lib@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8321-9267>

**BARRIER-FREE LIBRARY — A COMPONENT
OF INCLUSIVE EDUCATION AND PROFESSIONAL
DEVELOPMENT OF A TEACHER**

Summary

Objective. This article defines the importance of the chosen topic and provides a brief overview of the current state of inclusive education implementation in Ukraine. It identifies the key areas for implementing barrier-free policies: physical,

informational, digital, social/civic, and educational. The study underscores the significance of training highly qualified educators within the context of inclusive education and examines the essence of a teacher's inclusive competence as a scientific category.

Methods. The research utilizes general scientific methods, including analysis, synthesis, and generalization. A review of publications on barrier-free environments, inclusion, and inclusive education was conducted. Furthermore, the study analyzes literature in the fields of library science and pedagogy regarding the role of libraries in fostering inclusive competence.

Results. The article examines the role of the library as a barrier-free space and an active participant in creating an inclusive environment and developing the inclusive competence of future educators. It reveals the socio-cultural and educational aspects of establishing and operating an inclusive library environment. Particular attention is focused on the experience of the Library of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University in creating an inclusive library space and providing comfortable conditions for users with special educational needs. The role of the university library is highlighted as a vital link in supporting inclusive learning. The main directions and aspects of implementing the "Library Without Borders" inclusive project are outlined.

Conclusions. The study identifies the key trends and future strategies for library activities aimed at developing an inclusive space and a barrier-free library. By utilizing diverse forms and methods of work, the library contributes to the implementation of modern educational standards, including inclusive education.

Keywords: inclusive education, inclusive environment, person with special educational needs, inclusive library, barrier-free library, barrier-free environment, digital accessibility, Library of the M. Kotsiubynskyi VSPU.

УДК 027.7:378.4]:004

DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353366](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353366)

Петрук Анна Сергіївна,

заступник директора бібліотеки

Одеської державної академії будівництва та архітектури

вул. Дідріхсона, 4, м. Одеса, 65029, Україна

тел.: (048) 729 85 09

e-mail: petruk.as_lib@odaba.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1077-9754>

ЦИФРОВІ ОРІЄНТИРИ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ: ВІДКРИТІСТЬ, ІННОВАЦІЇ, СЕРВІСНІСТЬ

Стаття присвячена сучасним цифровим орієнтирам бібліотеки Одеської державної академії будівництва та архітектури, що визначаються трьома ключовими цінностями: відкритістю, інноваційністю та сервісністю. Пандемія, воєнні умови та оптимізація штату зумовили трансформацію роботи бібліотеки, переорієнтацію на розвиток цифрових сервісів і застосування принципів відкритої науки та FAIR. Представлено практичні кроки цифровізації: створення хмарних електронних баз, розширення дистанційних сервісів, впровадження інструментів проектного менеджменту, розвиток онлайн-комунікацій та оцифрування рідкісних фондів. Особливу увагу приділено переходу до відкритої АБІС Коґна, підтримці науковців у питаннях наукометрії, формуванню репозиторію та зростанню цитованості академії. Окреслено перспективні напрями подальшої модернізації бібліотеки, зокрема розширення сервісів, створення медіалабораторії, розвиток інклюзивності та впровадження аналітичних інструментів.

Ключові слова: цифровізація бібліотек, відкриті дані, принципи FAIR, відкрита наука, хмарні сервіси, дистанційні послуги, цифрові компетентності, інновації в бібліотеці.

Пандемія, війна та економічна нестабільність змінили формат роботи бібліотек. У відповідь ми змістили фокус команди на оптимізацію часу та розвиток цифрових сервісів, що ґрунтуються на трьох ключових цінностях: відкритість, інноваційність і сервісність.

Практичним втіленням принципу відкритості в нашій роботі є впровадження міжнародних стандартів FAIR — Findable, Accessible, Interoperable, Reusable.

У нашій бібліотеці принципи FAIR реалізуються через:

- знаходжуваність: створення структурованих електронних баз, стандартизований опис документів та зручний пошук за ключовими параметрами;
- доступність: надання дистанційного доступу до каталогів, електронних ресурсів, репозиторію та сервісів бібліотеки;

- сумісність: використання відкритих форматів і міжнародних стандартів метаданих;
- повторне використання: забезпечення якісних метаданих, відкритих ліцензій, можливості цитування та повторного застосування електронних матеріалів.

FAIR підвищує прозорість бібліотечних процесів, забезпечує надійність інформації та сприяє інтеграції наших ресурсів у науково-освітній простір.

До початку війни в Україні у нашій бібліотеці працювало 32 співробітники. У перший рік війни, у зв'язку з оптимізацією штатів, колектив скоротився до 13 осіб. Попри це, бібліотека не лише зберегла ефективність, а й змінила саму філософію своєї діяльності — бібліотекарі стали менеджерами інформаційних ресурсів і комунікацій, які володіють сучасними цифровими компетенціями, навичками тайм-менеджменту, управління проектами, аналітики та організації освітнього процесу.

Для підвищення ефективності роботи було впроваджено інструменти проектного менеджменту: sprint-підхід (це короткі цикли виконання завдань із фокусом на результат протягом 1-4 тижнів) та Kanban-дошку для візуального контролю процесів (що заплановано, що в роботі та що вже виконано) (іл. 1).

Що треба зробити	Що в роботі	Готово
Набір електронного каталогу до бази Excel (рос. алфавіт)	Вик. (4.10; 10; 100)	Вик. (15.10), Вик. (15.11, 11-12) ✓
Редизайн каталогу періодичних видань: додання назв журналів в окрему колонку	2.13 - 15.09 15.05 - 21.09	2-12.10 15.05 - 15.09 (екз.) ✓
Набір каталогу періодичних видань, вишки:	4, 3.6, 2.3, 1.9	4.5.4, 3, 1.4, 1.5, 1.6, 1.7, 1.8, 2.0, 2.1, 2.2, 3, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.8, 3.9, 3.4, 3.5, 3.5, 3.5 ✓
4.16, 2.3, 2.4, 2.5, 2.6, 2.7, 2.8, 2.9, 3.0, 3.5, 3.7, 3.9, 4.0, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5, 4.6, 4.7, 4.8, 4.9, 5.0, 5.1, 5.2, 5.7, 5.8, 5.9, 6.0, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4		
Література на нові надходження (обробка, перелік на сайт)		Виконано ✓
Листівка на закупівлю книг / періодики	Виконано (20.09)	Виконано 22.10 (Фінансово) ✓
Договір з Буа-Софт	Виконано 3.11	Виконано 3.11 (Фінансово) ✓
Загрузка документів до репозиторію (збірники академ.):	1. Чар. атт. МДУ ✓	2. Чар. атт. МДУ ✓
1.3 Управління якістю підготовки факсів (Вісник 1, 2)	4. Чар. атт. МДУ ✓	3. Ат. МДУ ✓
2. VII Міжнародній науково-практичній конференції	5.3 Реєстрація МДУ	5.1 МДУ, 12, 13 ✓
3. Паралельні процеси: проектний підхід в сучасному менеджменті	5.4 Стр. МДУ, Виконано МДУ	5.2 МДУ ✓
4. Актуальні проблеми та перспективи розвитку охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту: мат-ли VII Міжнар. наук.-практ. конф.	6. Стр. МДУ - Трив. МДУ	5.3 МДУ ✓
5. Базові академічні збірники		5.5 Вик. 1.2 ✓
6. Сучасне буд-во та архітектура (№ 11, 12, 13, 14)		
7. Наукові проблеми архіт. та містобудування №3		
8.3. Регіональні проблеми архітектури та містобудування №19 (2025)		
9.4. Сучасні будівельні конструкції з металу і деревини №29 (2025)		
10. Механіка та математичні методи (Том 7 вип. 1, 2.)		
11. Тем доповідей: 84-та науково-технічної конференції професорсько-викладацького складу академії 15-16 травня 2025 року		
Перевірка до архіву масової літератури зі старих курсів	Синт! (Архів)	Синт! (Архів) ✓
Перевірка в томографічному каталозі + база книги які були переведені до архіву (Синт)		
Скласти перелік журналів (Scopus, WoS)	Scopus, WoS	Scopus, WoS ✓
Скласти перелік сайтів за видами академії у Scopus, WoS, OUCI, Бібліотека української науки, ResearchGate	Scopus, WoS, Бібліотека української науки	WoS, OUCI, ResearchGate ✓
Вивчення дипломних робіт 2020, 2021 рік рік	2020 (Архів)	2020 (Архів) ✓
Зняття фотознімків наукової бібліотеки	2020, 2021	2020 (Архів), 2021 (Архів) ✓
Повіщення фонду ступового абонементу	1000-1400, 2021, 2022	

Іл. 1. Фізична Kanban-дошка бібліотеки ОДАБА (II півріччя 2025 р.)

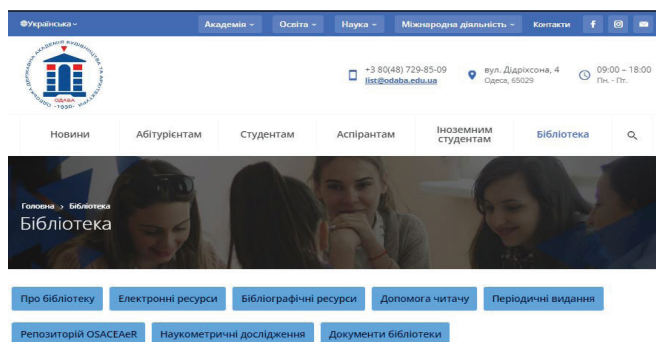
Такий підхід забезпечив прозорість, чітке розуміння навантаження, запобігання професійному вигоранню та дотримання дедлайнів.

Бібліотечний фонд налічує більше 553 тис. примірників літератури. До послуг користувачів — чотири читальні зали та чотири абонементи. Якщо потрібного видання немає у фонді, бібліотека організовує міжбібліотечний абонемент через співпрацю з Національною науковою бібліотекою.

У головній читальній залі забезпечено Wi-Fi доступ, а також комп'ютер із ліцензованою нормативно-правовою базою «БудСофт», яка оновлюється кожні

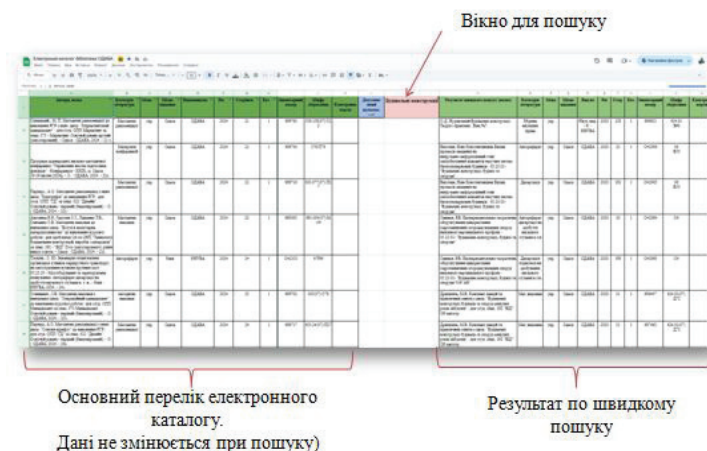
два тижні. За запитом дистанційних користувачів бібліотека надає нормативні документи у зручному форматі.

Свого окремого сайту бібліотека не має, однак ведеться розширений розділ на офіційному сайті академії — <https://odaba.edu.ua/library>, де представлено всі ресурси, послуги, напрями та цифрові інструменти (іл. 2).

Іл. 2. Сторінка «Бібліотека офіційного сайту Державної академії будівництва та архітектури»

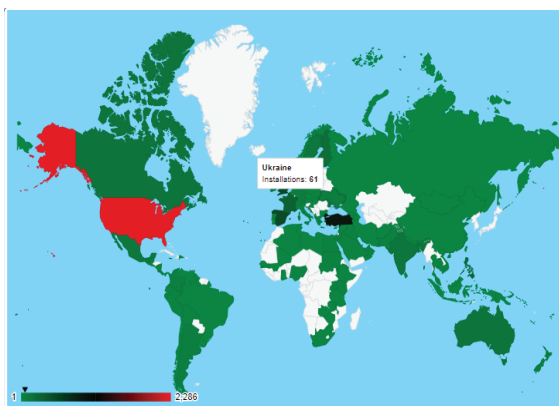
Дотримуючись принципів відкритої науки та прозорості, бібліотека переглянула використання автоматизованої бібліотечної інформаційної системи «Unilib» і паралельно створила наприкінці 2022 року альтернативну базу електронного каталогу у форматі хмарної таблиці Excel. Наразі в електронній базі вже представлено понад 256 тис. примірників, з них 114 тис. — україномовні видання. Пошук можливий за автором або назвою (іл. 3).

Іл. 3. Електронний каталог на Google хмарі

Експорт даних зі старої бази виявився технічно неможливим, тому було ухвалено рішення про майбутній перехід на відкрите бібліотечне середовище.

На сьогодні ці вимоги повністю закриває «KoHa» — відкрита і безкоштовна система з відкритим кодом (open-source). По даним Library Technology за 2025 рік — АБІС KoHa використовує вже понад 4700 бібліотек світу, з яких 61 — з України (іл. 4).

Іл. 4. Використання АБІС KoHa у світі

Основні причини цього рішення та порівняння з KoHa можна побачити у табл. 1

Таблиця 1

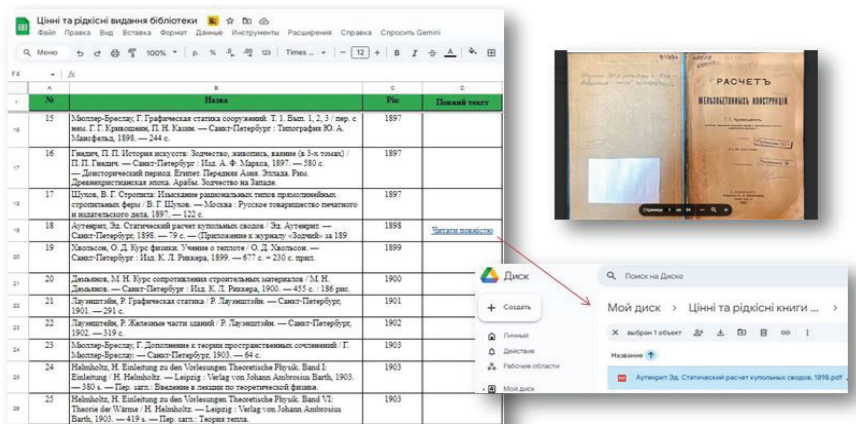
«Unilib»	«KoHa»
Робота тільки в бібліотеці	Дистанційний пошук 24/7 + можливість працювати співробітникам, не прив'язуючись до місця
Неможливо встановити онлайн-каталог на сайт	Повний онлайн-каталог без необхідності інтеграції коду на сайт
Закритий код	API, постійне оновлення, інтеграції до інших програм
Понад 30 000 грн. на рік без суттєвих оновлень	Безкоштовно

Серед базових можливостей — дистанційний запис до бібліотеки, бронювання літератури через Google-форму та електронна доставка відсканованих документів (ЕДД).

Інформаційні сторінки бібліотеки у Facebook, Instagram, X та Discord забезпечують оперативну комунікацію з користувачами. Через внутрішню політику академії бібліотека була змушена припинити використання Telegram-каналу та пов'язаного з ним чат-бота. Це спричинило необхідність проводити щоквартальні опитування читачів щодо зручних каналів отримання оперативної інформації. Зокрема, користувачі цікавляться форматами коротких відеопові-

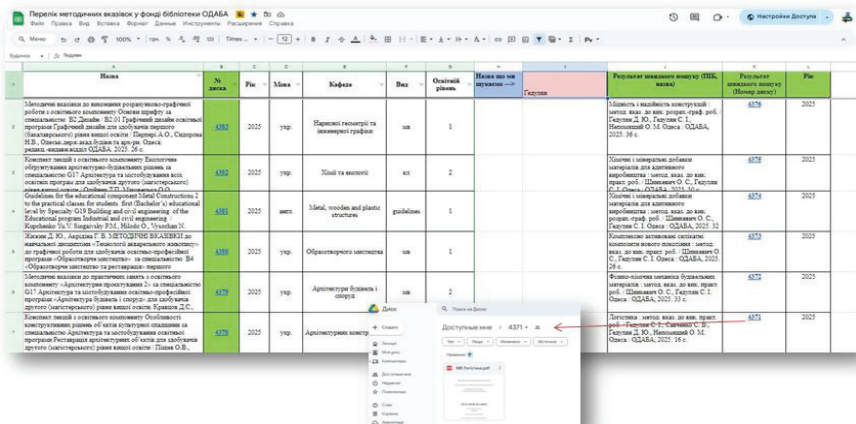
домлень (Reels) та платформу TikTok, над впровадженням яких ми активно працюємо.

Бібліотека активно розвиває напрям відкритого доступу, тож ми продовжуємо оцифровувати рідкісні і цінні видання (понад 241 назв), для яких створено окрему хмарну таблицю з гіперпосиланнями на повні тексти, які доступні через корпоративну пошту. Наразі у відкритому доступі оцифровано та розміщено 2 книги (іл. 5).

Іл. 5. База цінних та рідкісних видань бібліотеки

Через обмеження системи «Unilib» бібліотека також розгорнула хмарну базу, що включає понад 4500 повнотекстових методичних вказівок у pdf форматі із пошуком за автором або назвою (іл. 6). Питання надання відкритого доступу буде вирішено після впровадження корпоративної пошти для всіх студентів та переходу до системи KoHa.

Іл. 6. База повнотекстових методичних вказівок

Періодика залишається важливим джерелом актуальної інформації. Передплачені друковані та електронні журнали представлені на нашій сторінці у розділі «Періодика, що виписується бібліотекою». А повний перелік видань із зазначенням років надходження та наявних номерів розміщено на бібліотечній сторінці.

Для зручності користувачів, особливо змішаної форми навчання, у 2024 році було створено електронну картотеку статей з періодичних видань бібліотечного фонду (іл. 7). Вона містить понад 22 тис. назв статей і регулярно поповнюється новими матеріалами.

№	Назва видання	Рік	Публікація науковий час	Результат пошуку (кількість)
1	А.В. Мокішко. Нові ідеї в механіці деформації на основі дислокацій хлору дозвольте рішення з анізоклозонами // <i>Водостоківська та водозабезпечення</i> . -№1. 2025. -с.16-19	2025		Богданович, П. Описання поєднання у вольний час // <i>Бюлетень загальної освіти</i> . - 2022. - № 7. - 26-30.
2	Ірина Парегітчук. Емергентна модернізація: так і має бути! // <i>Водостоківська та водозабезпечення</i> . -№1. 2025. -с.29-30	2025		Марчук, Д. Ринковий механізм в системі прозорого продажу: У вольний час земельний ринок зазнається впливом // <i>Закарпатський вісник</i> . - 2022. - № 4. - 66-70.
3	М.Д. Лещук. Деякі особливості первинного обліку осадів стічних вод // <i>Водостоківська та водозабезпечення</i> . -№1. 2025. -с.23-25	2025		
4	Т.М. Саванка, І.І. Забара. Сезонні коливання інтенсивності опадів у міських очисних спорудах // <i>Водостоківська та водозабезпечення</i> . -№1. 2025. -с.36-39	2025		
5	О. Романюк. Реконструкція каналізаційних очисних споруд міста Кропивницького // <i>Водостоківська та водозабезпечення</i> . -№1. 2025. -с.49-59	2025		
6	Віталі А.Ф., Вікторія К.А., Павло І.І., Влада О.В., Барановський В.І. Деформаційні процеси в геологічній середовищі на різних масштабах рівнях // <i>Міжнародний науково-технічний журнал Проблемі міцності</i> . -№1. 2025. -с.20-33	2025		
7	Чижик Г.В., Рогов Л., Корнева А., Шаронов А.В., Березовський О.М., Бісик С.П., Співачевський О.А. Особливості деформування та руйнування сталей різних класів міцності в умовах ударного впливу // <i>Міжнародний науково-технічний журнал Проблемі міцності</i> . -№1. 2025. -с.87-100	2025		
8	Харченко В.В. Вплив різних механічних характеристик технічного та вадозного скла в умовах статичного довготривалого навантаження // <i>Міжнародний науково-технічний журнал Проблемі міцності</i> . -№1. 2025. -с.101-113	2025		

Іл. 7. База аналітичних описів статей з журналів, які є в бібліотеці

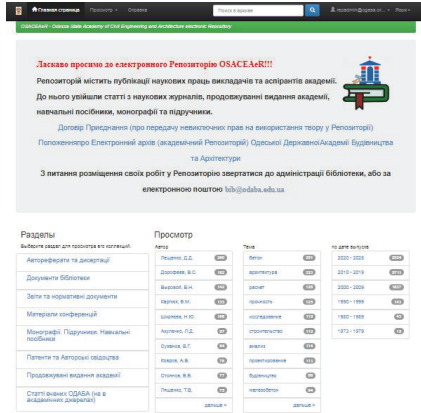
У перспективі планується додавати до бази відскановані публікації попередніх випусків із обмеженим доступом, відповідно до вимог авторського права.

Через скорочення кількості фахових видань і видавництв, бібліотека створила підбірку «Газет та журналів онлайн», яка налічує понад 80 найменувань фахових українських журналів з будівництва та архітектури, економіки та гідротехніки у відкритому доступі (іл. 8).

Назва видання	Засновник	Галузь	Сайт
Архітектура та дизайн			
Art and Design	Київський національний університет економіки та дизайну	Архітектура та дизайн	https://www.knu.edu.ua
Архітектурний фонд КСУБА	Київський національний університет будівництва та архітектури	Архітектура та дизайн	http://www.knuba.edu.ua
Вісник Львівського національного університету природознавства. Серія: Архітектура та будівництво	Львівський національний університет природознавства	Архітектура та дизайн	https://www.lviv.ua
Вісник Львівського університету. Серія: Інженерство	Львівський національний університет інженерства	Архітектура та дизайн	http://www.lviv.ua

Іл. 8. Фахові журнали категорії «Б» з простору «Інтернет»

Ще одним важливим напрямом діяльності є наповнення загальноакадемічного репозиторію (<http://mx.odaba.edu.ua>), який наразі містить близько 11 тис. записів. До його складу входять монографії, підручники, навчальні посібники, дисертації, автореферати, журнальні статті, матеріали конференцій та тези (іл. 9).

Іл. 9. Загальноакадемічний репозиторій OSACEAeR

Оскільки адміністраторами репозиторію є бібліотечні працівники, саме бібліотека відповідає за додавання, опис, конвертацію та збір документів.

Окрім того, зі всіма науковцями академії укладено угоди про передачу матеріалів до репозиторію, які за потреби оновлюються. Системне наповнення репозиторію сприяло зростанню цитованості публікацій вчених академії у профілі академії в базі даних Google Scholar з понад 21 тис. до майже 26 тис. (іл. 10).

Іл. 10. Цитованість профілю академії у БД Google Scholar

Співробітники бібліотеки також надають консультації з питань наукометрії, допомагаючи дослідникам у реєстрації наукових ідентифікаторів (ORCID, ResearchID), роботі з базами даних Scopus, Web of Science, Taylor & Francis,

Springer, Research4Life, Coursera, а також у редагуванні та наповненні профілів учених актуальною інформацією.

Для аспірантів і науковців проводяться семінари щодо вибору журналів категорії «А» з урахуванням квартилю, вартості публікації та принципів відкритого доступу (іл. 11). Для студентів організуються навчальні заняття з користування електронними сервісами бібліотеки та зі створення бібліографічних списків відповідно до вимог ДСТУ 2006 і 2015 років.

Іл. 11. Світлина з семінару по наукометрії для вчених академії

Окрім цього, бібліотека координує роботу п'яти фахових збірників академії, контролюючи коректність їх реєстрації у CrossRef, процес отримання ліцензії CC BY 4.0, щорічну реєстрацію журналів в Index Copernicus та підготовку анкет для подання у Web of Science і Scopus.

На завершення окреслимо кілька перспективних напрямів розвитку нашої бібліотеки:

- залучення додаткового фінансування для розвитку сервісів бібліотеки шляхом участі у міжнародних грантових програмах (Horizon Europe, GetGrant Service);
- повноцінний перехід на АБІС Копа з метою підвищення ефективності бібліотечних процесів;
- створення коворкінгової зони з медіалабораторією — простору для групової роботи, проведення відеосемінарів, запису рілсів та розвитку цифрових компетентностей;
- розвиток інклюзивних сервісів: аудіоверсії текстів, видання великим шрифтом, таблички шрифтом Брайля, а також освітні заходи щодо доступу до цифрових ресурсів;
- використання Google Analytics для аналізу активності користувачів і прогнозування інформаційних потреб.

Список використаної літератури

1. Шило О., Щегельська К. Зарубіжний досвід використання АБІС КОНА. *Наук.-пед. студії*. 2024. № 8. С. 301–312. URL: <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/148> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Anderson D. J. *Kanban: successful evolutionary change for your technology business*. Seattle : Blue Hole Press. 2010. xiii, 261 p.
3. Sutherland J. *Scrum: the art of doing twice the work in half the time*. New York : Crown Publishing. 2014. 384 p.
4. The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship / M. D. Wilkinson, M. Dumontier, I. J. Aalbersberg [et al.]. *Scientific Data*. 2016. Vol. 3. Article 160018. URL: <https://www.nature.com/articles/sdata201618> (дата звернення: 10.10.2025).

Reference

1. Shylo, O., & Shcheghelska, K. (2024). Zarubizhnyi dosvid vykorystannia ABIS KOHA [Foreign experience in using the Koha ILS]. *Naukovo-pedahohichni studii*, 8, 301–312. <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/148> [in Ukrainian].
2. Anderson, D. J. (2010). *Kanban: successful evolutionary change for your technology business*. Seattle: Blue Hole Press.
3. Sutherland, J. (2014). *Scrum: the art of doing twice the work in half the time*. New York: Crown Publishing.
4. Wilkinson, M. D., Dumontier, M., Aalbersberg, I. J., Appleton, G., Axton, M., Baak, A., Blomberg, N., Boiten, J.-W., Bonino da Silva Santos, L., Bourne, P. E., Bouwman, J., Brookes, A. J., Clark, T., Crosas, M., Dillo, I., Dumon, O., Edmunds, S., Evelo, C. T., Finkers, R., ... & Mons, B. (2016). The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. *Scientific Data*, 3, Article 160018. <https://www.nature.com/articles/sdata201618>

Стаття надійшла 15.10.2025 р.

Petruk A. S.,

Deputy Director of the Library

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture

4 Didrichsona St, Odesa, 65029, Ukraine

tel.: (048) 729 85 09

e-mail: petruk.as_lib@odaba.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1077-9754>

DIGITAL LANDMARKS OF THE LIBRARY OF THE ODESA STATE ACADEMY OF CIVIL ENGINEERING AND ARCHITECTURE: OPENNESS, INNOVATION, SERVICE

The article highlights the digital priorities of the Library of the Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture under the conditions of the pandemic, wartime challenges, and staff reduction. The transformation of the library from a traditional operational model into an information and communication center for knowledge management based on the principles of openness, innovation, and service orientation is substantiated. The implementation of open science principles and the international FAIR standards (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) in the organization of electronic resources and the provision of information services is examined.

The paper describes the creation of cloud-based electronic databases, an alternative electronic catalog, full-text databases of methodological materials, and an electronic

article index, as well as the development of remote services such as electronic document delivery, online user registration, and book reservation. Special attention is paid to the strategic selection of the opensource integrated library system Koha as an alternative to Unilib to ensure open access, integration, and optimization of library processes.

The experience of applying project management tools (sprint approach and Kanban board) to improve staff efficiency under limited resources is presented. The library's activities in developing the institutional repository, supporting researchers in scientometrics, coordinating academic journals, and contributing to the growth of the academy's citation indicators are analyzed. The prospects for further modernization are outlined, including the creation of a coworking space, the development of inclusive services, and the implementation of analytical tools for forecasting users' information needs.

Keywords: library digitalization, open science, FAIR principles, cloud services, remote services, Koha, institutional repository, scientometrics, library innovation.

УДК 021.61:[027.7:378.4(477.74-25)]
DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353367](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353367)

Суровцева Олена Володимирівна,
директор Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: o.surovtseva@onu.edu.ua

АКРЕДИТАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ УНІВЕРСИТЕТУ: РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Акредитації освітніх програм закладів вищої освіти проводяться задля забезпечення та вдосконалення якості освіти. Інакше кажучи, акредитація — це оцінювання освітніх програм ЗВО. Заклад освіти повинен довести відповідність освітніх програм та інфраструктури стандартам якості, що були встановлені акредитаційними органами.

У статті розкриваються концептуальні й наукові підходи, закономірності та методологія проведення акредитації освітніх програм у навчальних закладах. Акредитація відбувається відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми, основою яких є Стандарти і рекомендації із забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти. Положенням про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, визначено відповідні критерії, зокрема освітнє середовище та матеріальні ресурси. Для отримання акредитації заклад вищої освіти повинен продемонструвати наявність ресурсів та послуг, що сприяють якісному освітньому процесу. Саме в цьому контексті вишівська бібліотека не тільки надає доступ до літератури та ресурсам, але й забезпечує простір для навчання, організації заходів та консультацій, підтримує освітній процес на всіх рівнях.

У статті зосереджено увагу на діяльності Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (далі — НБ ОНУ) щодо підготовки до акредитації та безпосередньої участі в цьому процесі. По-перше, визначено вимоги, яким повинна відповідати бібліотека ЗВО взагалі та як їм відгукується НБ ОНУ. По-друге, означено конкретні матеріально-технічні ресурси, які саме демонструє НБ ОНУ у процесі акредитації освітньої програми. По-третє, окреслено матеріально-технічне забезпечення, а саме приміщення для навчання й організації заходів — задля інтелектуально-інформаційного та психологічного комфорту користувачів були обладнані читальні зали та інші простори на території бібліотеки.

Дотримання норм академічної доброчесності є одним з критеріїв якісної освіти. У межах участі ОНУ імені І. І. Мечникова в Проекті сприяння академічній доброчесності в Україні НБ здійснює перевірку кваліфікаційних та наукових праць на наявність елементів плагіату.

Важливе значення при визначенні результатів акредитації має обслуговування користувачів. У НБ ОНУ використовують різноманітні форми обслуговування: як традиційні, так і дистантні.

Ключові слова: акредитація освітніх програм, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, освітнє середовище, матеріально-технічні ресурси, бази даних, академічна доброчесність, плагіат.

Успішне функціонування вищого освітнього закладу залежить від якості освітньої діяльності університету. Якість освітнього процесу є невід’ємною частиною якості освіти, що означає «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг» [4; розд. 1, ст. 1, п. 29]. Зокрема якість освітньої діяльності — це «рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг» [4, розд. 1, ст. 1, п. 30]

Задля забезпечення та вдосконалення якості освіти проводяться акредитації, тобто оцінювання освітніх програм закладів вищої освіти. Акредитація — це офіційний процес, в якому заклад освіти доводить відповідність освітніх програм та інфраструктури стандартам якості, що були встановлені акредитаційними органами. За визначенням Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, акредитація — це «оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти, що здійснюється за визначеними цим Положенням критеріями» [3, розд. 1, п. 2].

Акредитація освітніх програм закладів вищої освіти здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти відповідно до Законів України «Про освіту» [4], «Про вищу освіту»¹, «Про наукову та науково-технічну діяльність»², Порядку оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку сертифікатів про акредитацію освітньої програми³, статуту Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти⁴, Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [3] та інших законодавчих актів.

Акредитація відбувається відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми, основою яких є Стандарти і рекомендації із забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти [3, розд. 1, п. 8 ; 6]. Положенням про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, визначено 10 таких критеріїв [3, Дод. 1]. Крім того, Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти у 2020 р. були розроблені

¹ Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 : зі змінами від 22.09.2025. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

² Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України № 848-VIII від 26.11.2015 : зі змінами від 27.09.2025. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

³ Порядок оформлення, переоформлення, видачі, зберігання та обліку сертифікатів про акредитацію освітньої програми : затв. Постановою Каб. М-рів України № 244 від 05.03.2024. *Урядовий портал* : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України / Каб. М-рів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-oformlennia-pereoform-a244> (дата звернення: 10.10.2025).

⁴ Статут Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти : затв. постановою Каб. М-рів України № 244 від 15.04.2015. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

«Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми» [5]. Рекомендації містять більш детальну інформацію про відповідність освітньої діяльності критеріям оцінювання якості освітньої програми, складаються з урахуванням досвіду проведення акредитацій, застосування відповідних процедур, з коментарями та корисними порадами щодо проведення аналізу наведених фактів, з наданням вимог до акредитації та орієнтовних запитань до закладів вищої освіти. У процесі акредитації навчальний заклад повинен представити декілька складових: нормативно-документальне забезпечення, освітній процес та матеріально-технічну базу. В нашій статті детально буде розглянуто останню складову.

Один з критеріїв оцінювання якості освітньої програми — це Критерій 7: освітнє середовище та матеріальні ресурси [3, Дод. 1; 5, с. 44]. Він є підставою для оцінювання навчально-методичного забезпечення освітньої програми, фінансових та матеріально-технічних ресурсів (програмного забезпечення, обладнання, бібліотеки, іншої інфраструктури тощо), є мірилом досягнення визначених освітньою програмою мети освітньої програми та програмних результатів навчання [5, с. 44]. Цей критерій оцінювання стосується наявних фінансових, матеріально-технічних ресурсів та навчально-методичного забезпечення освітньої програми. Матеріально-технічні ресурси повинні забезпечувати конкретну освітню програму, а навчально-методичне забезпечення — гарантувати досягнення цілей та програмних результатів навчання. Отже, для отримання акредитації заклад вищої освіти повинен продемонструвати наявність ресурсів та послуг, що сприяють якісному освітньому процесу. Саме в цьому питанні провідну роль відіграє вишівська бібліотека, яка дійсно є важливою ланкою інформаційного забезпечення освітнього та наукового процесів університету. Відповідність Критерію 7 торкається показників, які відбивають діяльність бібліотеки зовні. В цьому контексті бібліотека не тільки надає доступ до літератури та ресурсам, але й забезпечує простір для навчання, організації заходів та консультацій, підтримує освітній процес на всіх рівнях.

У процесі акредитації заклад вищої освіти демонструє наявність матеріально-технічних ресурсів, необхідних для викладання конкретних дисциплін, що є включеними до освітньої програми, та надає інформацію щодо загального матеріально-технічного забезпечення, зокрема навчальними та іншими приміщеннями. У свою чергу, експертна група пересвідчується у реальному використанні ресурсів та встановлює відповідність стану матеріально-технічного забезпечення до вимог [5, с. 44].

Наразі зосередимо увагу на діяльності Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (далі — НБ ОНУ) щодо підготовки до акредитації та безпосередньої участі в цьому процесі.

Передусім, важливо підкреслити, що для успішного проходження акредитації бібліотека повинна відповідати певним вимогам, що можна ствердити про НБ ОНУ. По-перше, це оновлення фондів. Не таємниця, що це питання

наразі, можна сказати, для всіх сучасних вітчизняних бібліотек є нагальною проблемою, яку кожна з них намагається вирішувати різними способами. Не виключенням є й НБ ОНУ. Для оновлення фондів застосовуються альтернативні джерела придбання літератури: (бібліотечний обмін документами, співпраця з бібліотеками ЗВО і науково-дослідницькими установами, обов'язковий примірник авторів або укладачів ОНУ, дари). Також широко впроваджено пошук ресурсів, що містять відкриті навчальні посібники, наукові публікації, корисну актуальну інформацію, що відповідає змісту дисциплін. З цих ресурсів формуються відповідні бази даних. Відбулися зміни й у процесі комплектування фондів періодичних видань. Спеціальні групи у складі кваліфікованих співробітників здійснюють пошук у зовнішніх ресурсах Інтернет з метою відшукування сайтів періодичних видань відкритого доступу. На основі аналізу знайдених баз даних Наукова бібліотека має змогу ввести їх до інформаційної платформи Наукової бібліотеки та заощадити кошти.

По-друге, це доступність. Усі власні бібліотечні фонди НБ ОНУ доступні для усіх учасників освітнього та наукового процесів університету (при наявності читацького квитка) як у головному корпусі бібліотеки, так і на усіх її філіях. Усі електронні ресурси доступні на офіційному сайті НБ ОНУ, який є потужним інструментом інформаційного забезпечення наукової та освітньої діяльності університету. Сайт інформує користувачів про бібліотечні фонди через електронний каталог; надає доступ до повнотекстових публікацій через електронну бібліотеку, яка сформована співробітниками НБ ОНУ; задовольняє інформаційні потреби через створені бібліотекою бази даних.

По-третє, це статистика відвідувань та використання ресурсів. Статистичні дані мають неабияке значення для проведення акредитації. Важливо продемонструвати, що бібліотека активно використовується студентами та викладачами. Саме тому НБ ОНУ надає дані про кількість видач та використання електронних ресурсів. Статистична діяльність для НБ ОНУ є постійним та безперервним процесом. Статистичні показники збираються за кожним видом діяльності, серед інших й обслуговування. До основних статистичних показників щодо обслуговування відносяться: кількість видач; кількість відвідувачів, зокрема за факультетами; кількість звернень до певних баз даних та інших електронних ресурсів, що представлені на сайті НБ ОНУ; кількість запитуваних послуг у різних відділах бібліотеки, що відповідають за обслуговування користувачів, зокрема кількість наданих дистантних послуг. На сайті НБ ОНУ для ефективного збору інформації щодо статистичних даних встановлені лічильники використання на окремі бази даних та цифрові публікації. В електронній бібліотеці, зокрема в Інституційному репозитарії та електронній бібліотеці рідкісних видань, для обліку відвідувань та іншої статистики використовується сервіс Google Analytics.

Немалозначним фактором також є кваліфікація персоналу бібліотеки, тобто знання, компетентності та професійна підготовка співробітників, що безпосе-

редньо впливає на якість бібліотечних послуг, пошук інформації та створення на їх основі баз даних, наповнення контенту сайту, обслуговування сайту бібліотеки та інших показників, які сприяють інформаційному забезпеченню освітнього та наукового процесів.

Акредитація освітньої програми — складний, мультизадачний процес, результати якого мають визначальне значення для функціонування освітньої програми у закладі вищої освіти. Саме тому НБ ОНУ ретельно готується до цього процесу. Насамперед, вивчаються вимоги щодо акредитації, які визначені законодавчими документами. Після цього на основі певних вимог формується план підготовки заходів щодо оновлення фондів, складання звітів та перевірки доступності ресурсів. Крім того проводиться аналіз поточного стану бібліотеки та технічного оснащення, оцінюється актуальність матеріалів та їх відповідність освітній програмі. За встановленим планом реалізуються заходи щодо підготовки до акредитації.

Означимо конкретні матеріально-технічні ресурси, які саме демонструє НБ ОНУ у процесі акредитації освітньої програми.

По-перше, це — забезпечення підручниками, навчальними посібниками, довідковою та іншою навчальною літературою. Ця інформація надається у вигляді відомостей про автора, назву, найменування видавництва видання та кількості примірників (крім електронних видань).

По-друге, надається перелік фахових періодичних видань. Найменування видання та роки надходження.

Основну частину матеріально-технічних ресурсів складають електронні ресурси, які представлені у різних формах. Нагадаємо, що усі електронні ресурси представлені на офіційному сайті НБ ОНУ (<https://lib.onu.edu.ua/>), з якими можуть ознайомитись усі бажаючі та використовувати їх без додаткової реєстрації.

Провідне місце серед електронних ресурсів у бібліотечному обслуговуванні займає електронний каталог (<http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/SearchForms/index/1>) — це інформаційний ресурс НБ ОНУ, що відображає її фонд: навчальні, навчально-методичні та наукові видання, журнали, газети, художню літературу, окремі публікації тощо. Незважаючи на воєнний стан у країні, електронний каталог поповнюється новими записами, збільшується кількість видань представлених електронними копіями. Електронний каталог стає більш затребуваним.

З часом стає все більш у нагоді Імідж-каталог (<https://lib.onu.edu.ua/cards1/7.php>) — це оцифрований масив паперових карток з алфавітного каталогу. Саме цей ресурс надає інформацію про видання та комплекти періодичних видань, які не представлені в електронному каталозі (проводиться довготривала робота з інформатизації карткових каталогів, що передбачає введення інформації про весь фонд НБ ОНУ до електронного каталогу).

Електронна бібліотека (<https://lib.onu.edu.ua/elektronnaya-biblioteka/>) була створена співробітниками НБ ОНУ для зручного користування електронними ресурсами з дотриманням політики відкритого доступу з метою інформаційного забезпечення наукового та навчального процесів університету. Вона є «автоматизованим бібліотечним комплексом університету, що є потужним бібліотечним порталом, інформаційною платформою доступу до повнотекстових баз даних підручників і монографій, навчально-методичних посібників, наукових праць, кваліфікаційних робіт, баз даних (зовнішніх та власної генерації), який забезпечує користувачів необхідною профільною інформацією. Електронну бібліотеку НБ ОНУ можна визначити як систему, що представляє сукупність тематично упорядкованих електронних матеріалів та технологій, яка призначена для забезпечення збереження, пошуку й передачі інформації користувачам системи» [2, с. 158]. До цієї системи входять:

1) Електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова накопичує та зберігає електронні версії академічних текстів, авторами яких є наукові та науково-педагогічні працівники, аспіранти та студенти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Electronic Repository of Odesa I. I. Mechnikov National University; eONUar), а також надає до них безоплатний та вільний доступ через офіційну веб-адресу (<https://dspace.onu.edu.ua>) [7, с. 112].

2) Електронна бібліотека рідкісних видань (<http://rarebook.onu.edu.ua:8081/>). У процесі створення цього ресурсу поєднуються традиційна для академічної бібліотеки дослідницька діяльність у галузі книгознавства та нові тренди й культурні ініціативи, зберігаючи цінні примірники та надаючи більшої доступності джерельній базі рідкісних та цінних видань. Бібліотека формується з оцифрованих копій цінних та рідкісних видань, що зберігаються у бібліотеці.

3) Періодичні видання та видання, що продовжуються (<https://lib.onu.edu.ua/periodicheskie-izdaniya-onu-arhiv/>). Цей розділ електронної бібліотеки містить повні тексти статей з усіх періодичних видань, які виходять на різних факультетах університету за весь період існування журналів та збірників.

4) Навчальні та методичні матеріали (<https://lib.onu.edu.ua/ukrayinskauchbovi-ta-metodichni-materiali/>). Ця складова електронної бібліотеки містить повні тексти навчальних та навчально-методичних видань викладачів ОНУ імені І. І. Мечникова, що сприяють якісному навчальному процесу.

Вже кілька років поспіль до традиційних видів бібліографічної роботи у НБ ОНУ відноситься забезпечення сучасних потреб користувачів в бібліотечно-інформаційних продуктах відкритого доступу та дистантних формах надання послуг. Цьому сприяє активне вивчення web-контенту та генерація електронних бібліографічних ресурсів, опанування й використання ресурсів Інтернет, розширення сфери бібліотечних послуг, підвищення якості бібліотечних процесів. У цьому контексті ми прагнемо розкрити розділ сайту, в якому зібрані згене-

ровані співробітниками НБ ОНУ бази даних (<https://lib.onu.edu.ua/ukrayinska-bazi-danih/>). Бази даних мають різні форми представлення інформації: бібліографічні (бібліотечні та інші бази даних, списки літератури, електронні версії бібліографічних покажчиків тощо), реферативні (оглядові, реферативні бази даних тощо), повнотекстові (бази даних відкритого доступу до повних текстів різних форм публікацій), вебліографічні (бібліографічна організація ресурсів Інтернет для спрощення пошукової діяльності).

На сайті НБ ОНУ усі бази даних згруповані за ступеню відкритості доступу, за способом створення, за тематикою.

Політематичні ресурси відкритого доступу (https://lib.onu.edu.ua/politem_vidkr/) — Інтернет-ресурси: електронні бібліотеки, портали повнотекстових видань різних типів, сайти видавництва електронних видань. Доступ до повних текстів безкоштовний у мережі Інтернет.

Політематичні ресурси локального доступу (https://lib.onu.edu.ua/politem_lokal/) — передплатні бази даних. Локальний доступ — доступ можливий тільки у мережі університету. Для ефективної підтримки діяльності вчених, дослідників, викладачів, крім того — аспірантів та студентів з 2020 р. міжнародні компанії та видавництва, що спеціалізуються на видавництві наукової та навчальної літератури, у тестовому режимі надавали безкоштовний доступ до своїх колекцій, дослідницьких інструментів та освітніх платформ. В умовах війни ці видавництва продовжили надавати свої послуги українським вченим безкоштовно, крім того за роки повномасштабного вторгнення росії до нашої країни до них приєдналися й інші. Одеському національному університету імені І. І. Мечникова було надано у безкоштовне користування зміст таких міжнародних баз даних, як EBSCOhost (з 2021 р.), Research4Life (з 2022 р.), ScienceDirect (з 2021 р.), Springer (з 2020 р.). Окрім баз даних, наданих у безкоштовне користування, НБ ОНУ забезпечує доступ до наступних баз даних: Ліга-Закон (усі вітчизняні законодавчі документи), Центр учбової літератури (електронна бібліотека найбільшої книготорговельної та видавничої компанії в Україні, що спеціалізується на виданні навчальної та довідкової літератури), Slavic Humanities Index (науково-метрична база даних у галузі гуманітарних наук з Центральної, Східної та Південно-Східної Європи), STATISTA (глобальна платформа даних і бізнес-аналітики з великою колекцією статистичних даних та звітів).

Наукометричні бази даних (<https://lib.onu.edu.ua/naukometrbd/>). Надано перелік баз даних, що показують рівень цитованості наукових видань та окремих вчених. Зокрема у рамках забезпечення безкоштовного доступу закладам вищої освіти та дослідницьким установам України до міжнародних баз даних, компанія Elsevier надає ОНУ імені І. І. Мечникова доступ до реферативної, бібліографічної бази даних рецензованої літератури Scopus, а компанія Clarivate — до наукометричної бази даних цитувань Web of Science.

Дисертації та автореферати (<https://lib.onu.edu.ua/dis/>) — перелік сайтів, що містять інформацію чи повні тексти дисертаційних робіт та авторефератів. Кожний запис супроводжується назвою та описом сайту.

Бази даних власної генерації (<https://lib.onu.edu.ua/vlasnagen/>) — бази даних, які створені співробітниками НБ ОНУ. Особливої уваги для підготовки до акредитації заслуговують БД: Тематичні веб-ресурси та Спеціальності університету. Саме ці бази даних власної генерації були розроблені задля інформаційного забезпечення окремих спеціальностей університету повнотекстовими матеріалами відкритого доступу.

БД «Тематичні веб-ресурси» (<https://lib.onu.edu.ua/tematweb/>) була створена у 2017 р. та постійно оновлюється. Інтернет-навігатор (путівник), основною метою якого є веб-навігація у масиві зовнішніх мережевих ресурсів шляхом представлення на сайті згрупованої інформації за галузями науки. Розділи містять загальну інформацію:

- посилання на сайти повнотекстових ресурсів (повнотекстові бібліотеки, організації щодо спеціальностей)
- сайти повнотекстових наукових журналів
- повнотекстові монографії.

БД «Спеціальності університету» (https://lib.onu.edu.ua/spec_onu/) була створена у 2024 р. з метою інформаційного забезпечення спеціальностей університету. Розділи містять інформацію навчального характеру:

- наукові періодичні повнотекстові видання та видання, що продовжуються, з відповідної тематики;
- навчальні та навчально-методичні видання (посилання на повнотекстові видання та перелік видань, що є у наявності в НБ та інших бібліотеках Одеси з позначенням сиглів бібліотек).

Серед баз власної генерації існують віртуальні бази даних «Предметний покажчик періодики з фонду НБ ОНУ» (<https://lib.onu.edu.ua/predm-pokazh-period-fondu-nb-onu/>) та «Фонд дисертацій НБ ОНУ» (<https://lib.onu.edu.ua/fond-dysertatsij-nb-onu/>). Перша складається з бібліографічних записів та посилань на повні тексти періодичних видань, що представлені в електронному каталозі НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, друга — з переліку посилань для тематичного пошуку дисертацій в електронному каталозі НБ ОНУ. Пошук у цих двох базах здійснюється за тематичними рубриками та формальними ознаками (назва, місце та рік видання).

Серед баз власної генерації слід зазначити БД «Дипломні роботи», що містить перелік всіх кваліфікаційних робіт, що були захищені в ОНУ імені І. І. Мечникова за останні п'ять років.

Для підготовки до акредитацій робиться тематична вибірка матеріалів за усіма цими базами даних щодо надання інформації про забезпечення ресурсами певної спеціальності. Інформація подається з кількісними характеристиками та статистичними даними.

Один з критеріїв якісної освіти є академічна доброчесність, тобто сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Доступ до якісної освіти та посилення наукової конкурентоспроможності ототожнює дотриманням академічної доброчесності. НБ ОНУ — учасник проекту «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», який є частиною загального проекту «Сприяння академічній доброчесності в Україні» [1]. Співробітниками НБ ОНУ була створена база даних методичного спрямування «Формування академічної доброчесності» [<https://lib.onu.edu.ua/akademichna-dobrochesnist/>], яка складається з наступних розділів: Нормативно-правова база, Інформаційно-рекомендаційні матеріали, Заходи НБ ОНУ з академічної доброчесності, Слайд-лекція «Академічна доброчесність: нова академічна культура». Попри очевидні зрушення в дослідженні академічної доброчесності, актуальними на сьогодні залишаються такі завдання, як боротьба з плагіатом, формування етичних норм академічної спільноти, виховання інформаційної грамотності, підвищення мотивації навчання, антикорупційні заходи.

НБ в межах участі ОНУ імені І. І. Мечникова в Проекті сприяння академічній доброчесності в Україні здійснює перевірку кваліфікаційних та наукових праць на наявність елементів плагіату. Була підписана угода з академічною антиплагіатною системою «StrikePlagiarism.com» (Україна), що є ефективним інструментом пошуку плагіату, аналізу джерела запозичення та зворотного зв'язку з автором. На сайті Наукової бібліотеки створена сторінка щодо цієї теми [<https://lib.onu.edu.ua/proverka-na-plagiat/>], де надається уся інформація щодо подання матеріалів для перевірки на наявність елементів плагіату.

Як було вже зазначено, при акредитації перевіряється не тільки інформаційні ресурси, а й матеріально-технічне забезпечення, а саме приміщення для навчання й організації заходів. Для забезпечення інтелектуально-інформаційного та психологічного комфорту користувачів були обладнані читальні зали та інші простори на території бібліотеки. Це — 130 комп'ютерних робочих місць з доступом до всіх електронних видань і баз даних, які наявні в бібліотеці, діє доступ до Wi-Fi; проектори, екрани, дистанційне керування доповідача. Крім того, існують технічні послуги: сканування, ксерокопіювання та роздрук.

Наразі функціонують вісім читальних залів: три універсальних; спеціалізований читальний зал відділу рідкісних видань і рукописів; два зали Інтернет та електронних документів; два зали групових занять і Освітньо-культурний центр.

Підсобні фонди Універсальних читальних залів складають близько 1000 видань і охоплюють усі галузі знань. До послуг читачів — актуальна наукова література, енциклопедії та довідники, підручники й посібники, видані за останні 10–15 років, а також актуальні випуски вітчизняних газет та наукових

журналів. У читальних залах можна ознайомитись з новими надходженнями книг до бібліотеки, крім того представлена література з історії міста та історії університету. Література підсобного фонду знаходиться у відкритому доступі.

З урахуванням побажань користувачів виділено індивідуальні місця для роботи, зали оснащені комп'ютерами з доступом до всіх електронних видань і баз даних, які наявні в бібліотеці, діє доступ до Wi-Fi.

У залах Інтернет та електронних документів надаються послуги з пошуку повнотекстових видань та публікацій, з алгоритму роботи в електронному каталозі та інших базах, доступ до яких надає НБ, та технічні послуги: сканування, ксерокопіювання та роздрук.

Відкрито зал для групових занять студентів, де організуються семінари, лекції, заняття. Продумана зона вільного спілкування, місця для самостійної роботи з власними гаджетами. Зали оснащені сучасними меблями.

Організація з надання послуг, зокрема обслуговування користувачів також має важливе значення при визначенні результатів акредитації. В НБ ОНУ використовують різноманітні форми обслуговування: як традиційні, так й дистантні. У головному корпусі бібліотеки, а також на усіх її філіях користувачі мають можливість отримати навчальну, наукову, довідкову, художню та іншу літературу. У відділах обслуговування науковою та навчальною літературою читачі отримують літературу, якою можуть користуватися вдома; читальних залах — тематичними виданнями, що мають великий попит чи наявні у бібліотеці у невеликій кількості та періодичними виданнями; у залах Інтернет та електронних документів надаються послуги щодо електронних ресурсів. Крім того великим попитом за період пандемії, а особливо повномасштабного вторгнення росії до нашої країни, користуються дистантні форми обслуговування. А саме — віртуальна довідкова служба, електронна доставка документів та *jivo-chat*.

Отже, вишівська бібліотека повинна бути технічно обладнаною, мати гнучку та легко адаптовану організаційну структуру. Тому необхідно цілеспрямовано удосконалювати інноваційні технології, розвивати матеріально-технічну базу бібліотеки, розширювати асортимент інформаційних послуг. Для цього вимагається спільна робота керівництва університету та керівництва вишівської бібліотеки. Саме цих принципів намагається дотримуватися Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, а особливо у процесі проведення акредитації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Подрезова М. О. Вузівська бібліотека в проекті сприяння академічної доброчесності: досвід роботи. *Візія бібліотеки ВНЗ в контексті розвитку сучасних соціокомунікативних концепцій* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 27–28 квіт. 2017 р.) / Укр. бібл. асоц., Нац ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова, Наук. б-ка. Миколаїв : НУК, 2017. С. 107–114. Відомості доступні також через Інтернет: <https://dspace.onu.edu.ua/items/566a6815-7b17-49c7-b94d-8e4e54692325> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Подрезова М. О. Інформаційний центр сучасності: нова реальність – нові погляди. *Бібліотеки закладів вищої освіти: досвід та перспективи* : матеріали 3-ї Міжнар. наук.-практ. конф. б-к ЗВО (Одеса, 4–6

- лип. 2018 р.). Одеса : ОНУ, 2018. С. 154–171. Відомості доступні також через Інтернет: <http://surl.li/loowom> (дата звернення: 10.10.2025).
3. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : затв. Наказом М-ва освіти і науки України № 686 від 15.05.2024. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
 4. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 : зі змінами від 31.10.2025. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
 5. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми / Нац. агентство із забезп. якості вищ. освіти ; уклад.: В. Г. Алькема, А. Є. Артюхов, А. П. Бутенко [та ін.] ; за ред.: А. П. Бутенко, О. В. Єременко, С. М. Квіт. Київ : Укр. освіт. вид. центр «Оріон», 2020. 66 с. Відомості доступні також через Інтернет: <https://surl.li/xkjodx> (дата звернення: 10.10.2025).
 6. Стандарти і рекомендації із забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти = Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) : ухвалено Міністер. конф. (м. Єреван, 14–15 трав. 2015 р.) / Європ. асоц. забезп. якості вищ. освіти ; Європ. союз студентів ; Європ. асоц. ун-тів [та ін.]. URL: <https://surl.li/buqejs> (дата звернення: 10.10.2025).
 7. Суровцева О. В., Мурашко О. С. Електронний архів-репозитарій ОНУ імені І. І. Мечникова: науковий потенціал, освітній процес, відкритий доступ. *Бібліотечний Меркурій*. 2024. Вип. 2(32). С. 108–124. Відомості доступні також через Інтернет: <https://dspace.onu.edu.ua/items/032d33a0-8ecd-46d0-b41a-ba8bae1e3852> (дата звернення: 10.10.2025).

References

1. Podrezova, M. O. (2017). Vuzivska biblioteka v proekti spriyannia akademichnoi dobrochesnosti: dosvid roboty [University library in the project to promote academic integrity: work experience]. U *Viziia biblioteki VNZ v konteksti rozvytku suchasnykh sotsiokomunikatyvnykh kontseptsii: Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia, 27–28 kvitnia 2017 roku* (s. 107–114). Mykolaiv: NUK. <https://dspace.onu.edu.ua/items/566a6815-7b17-49c7-b94d-8e4e54692325> [in Ukrainian].
2. Podrezova, M. O. (2018). Informatsiinyi tsentr suchasnosti: nova realnist – novi pohliady [Information center of modernity: new reality – new views]. U *Biblioteki zakladiv vyshchoi osvity: dosvid ta perspektyvy: 3 Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia bibliotek ZVO, 4–6 lypnia 2018 roku* (s. 154–171). Odessa: ONU. <http://surl.li/loowom> [in Ukrainian].
3. Polozhennia pro akredytatsiiu osvithnikh proqram, za yakymy zdiisniuetsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity [Regulations on the accreditation of educational programs that train higher education applicants]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 686 (2024) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text> [in Ukrainian].
4. Pro osvitu [On Education]. Zakon Ukrainy № 2145-VIII (2017) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
5. Alkema, V. H., Artiukhov, A. Ie., Butenko, A. P., Vynnytskyi, M., Yevstyfeiev, M. I., Yeremenko, O. V., Zolotarova, I. O., Kvit, S. M., Medvediev, V. K., Morklianyk, B. V., Oleksiv, I. B., & Stukalo, N. V. (Uklad.). (2020). *Rekomendatsii shchodo zastosuvannia kryteriiv otsiniuvannia yakosti osvitnoi prohramy* [Recommendations for the application of criteria for assessing the quality of an educational program]. Kyiv: Ukrainskyi osvitiyanskyi vydavnychyi tsentr “ORION”. <https://surl.li/xkjodx> [in Ukrainian].
6. European Association for Quality Assurance in Higher Education. (2015). *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG): Approved by the Ministerial Conference in Yerevan, 14–15 May 2015*. <https://surl.li/buqejs>
7. Surovtseva, O. V., & Murashko, O. S. (2024). Elektronnyi arkhiv-repozytarii ONU imeni I. I. Mechnykova: naukovyi potentsial, osvithnii protses, vidkrytyi dostup [Electronic repository of Odesa I. I. Mechnikov National University: scientific potential, educational process, open access]. *Library Mercury*, 2(32), 108–124. <https://dspace.onu.edu.ua/items/032d33a0-8ecd-46d0-b41a-ba8bae1e3852> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 14.10.2025 р.

Surovtseva O. V.,

Director of the Scientific Library of
Odesa I. I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenska St, Odesa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: o.surovtseva@onu.edu.ua

ACCREDITATION OF UNIVERSITY EDUCATIONAL PROGRAMS: THE ROLE OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION LIBRARY

Accreditations of educational programs of higher education institutions are carried out to ensure and improve the quality of education. In other words, accreditation is an assessment of educational programs of higher education. An academic institution must prove the compliance of educational programs and infrastructure with quality standards established by accreditation bodies.

The article considers conceptual and scientific approaches, patterns and methodology for conducting accreditation of educational programs in universities.

Accreditation is carried out in accordance with the criteria for assessing the quality of an educational program, the basis being the Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). The Regulation on educational programs accreditation, according to which higher education applicants are trained, defines the relevant criteria, in particular the educational environment and material resources. To obtain accreditation, a higher education institution must demonstrate availability of resources and services contributing to a quality educational process. It is in this context that a university library not only provides access to information resources, but also offers space for learning, organizing events and consultations, and supporting the educational process at all levels.

The article focuses on the activities of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University (hereinafter — SL ONU) as to preparation for accreditation and direct participation in this process. First, the requirements to be met by a university library in general are determined. The paper also considers whether the SL ONU responds to these requirements. Second, the author outlines specific material and technical resources demonstrated by the SL ONU in the process of educational program accreditation. Third, the material and technical support is considered, namely, premises for training and organizing events: reading rooms and other spaces in the library area were equipped aimed at creating users' intellectual, informational and psychological comfort.

Compliance with the norms of academic integrity is one of the criteria for quality education. The SL ONU carries out plagiarism check of qualification and scientific papers in the frames of the participation of the SL ONU in the Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project (SAIUP).

Library user services being of great importance in determining the accreditation results, and the SL ONU offers a variety of services, both traditional and remote.

Keywords: accreditation of educational programs, Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University, educational environment, material and technical resources, databases, academic integrity, plagiarism.

УДК 027.7:021](477)”2002/2024“

DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353368](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353368)

Якуніна Наталія Вікторівна,

завідувачка науково-методичного відділу

Наукової бібліотеки імені М. Максимовича

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 58, Київ, 01601,

тел.: (044) 239 32 79

e-mail: metod@univ.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8952-2694>

ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК

У статті представлені показники діяльності університетських бібліотек України за 2022–2024 роки. Зроблено аналіз низки напрямів роботи університетських бібліотек на основі статистичних і письмових звітів за відповідні роки. Кожна бібліотека закладу вищої освіти складає річні звіти відповідно до Інструкції [6]. Звіт складається з даних, що були отримані усіма структурними підрозділами бібліотеки протягом року згідно з обліковими документами. Звіт заповнюється чітко, статистичні дані представлені в абсолютних величинах в одиницях виміру, що вказані в Інструкції. Крім статистичних даних звіт містить текстову частину, в якій докладніше описано зміст напрямів роботи бібліотеки. На основі звітів кожної окремої бібліотеки формується інформаційно-аналітичний звіт Мережі університетських книгозбірень України (виконавець — Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, методичний центр для університетських бібліотек України). Саме такі звіти стали підґрунтям для написання даної статті.

Коронавірусні обмеження та повномасштабне вторгнення росії в Україну дещо змінили вектори діяльності бібліотек ЗВО: активізувалися одні напрями, трохи відійшли на другий план інші, з'явилися нові. Серед актуальних та критично важливих напрямів діяльності вишівських бібліотек відзначимо наступні: захист та збереження фондів шляхом діджиталізації та актуалізація фондів, альтернативні шляхи поповнення книгозбірень, нові підходи до організації обслуговування та надання послуг, інформування академічної спільноти щодо нових надходжень та тематичних підбірок джерел та літератури. Незмінною лишається роль університетських бібліотек у формуванні культури поваги до інтелектуальної праці та дотримання етичних норм, а також їх культурно-просвітницька місія.

Ключові слова: бібліотеки ЗВО, Мережа університетських книгозбірень України, інформаційно-аналітичний огляд, річний звіт.

Вимоги часу та інші сучасні обставини стали головною рушійною силою для перетворення університетських бібліотек на інтегровані науково-інформаційні центри, що об'єднують традиційні документи, цифрові ресурси, архівні

матеріали та активно пропонують своїм користувачам як онлайн, так і офлайн-сервіси.

Одна з центральних місій кожної бібліотеки — примноження, захист та збереження її фондів. Наші фонди — це не просто книги. Ми зберігаємо університетські академічні цінності, зберігаємо знання, зберігаємо зібрання різних точок зору, теорій та епох. Бібліотека забезпечує доступ до повної картини знань, протидіючі фрагментації та однобічності інформації.

На сьогодні Мережа університетських книгозбірень України¹ (далі — Мережа) нараховує 162 бібліотеки, і збереження їх фондів вимагає комплексного підходу та постійної уваги. Цей процес має включати цілий ряд заходів: створення оптимальних умов збереження, профілактику пошкоджень, консервацію та реставрацію документів та, на жаль, неможливість правильного фізичного збереження в багатьох наших бібліотеках ставлять під загрозу довгострокове збереження фондів. Переважна кількість старих університетських корпусів не можуть забезпечити необхідний кліматичний режим, а висока вартість реставраційних робіт ускладнюють відновлення пошкоджених видань. Єдиним способом збереження друкованих документів є цифровізація. Створення якісних цифрових копій як рідкісних та цінних, так і найбільш запитуваних видань забезпечить масовий доступ користувачам і збереже оригінали від фізичного зносу.

Загальна кількість документів університетських бібліотек за попередні роки змінювалася відповідно до освітніх та наукових вимог університетів.

КІЛЬКІСТЬ ДОКУМЕНТІВ	НОВІ НАДХОДЖЕННЯ
2022 рік — 102593878	2022 рік — 332669
2023 рік — 100281831	2023 рік — 549234
2024 рік — 97108137	2024 рік — 477922

Для задоволення інформаційних потреб користувачів фонди наших книгозбірень мають бути не лише збережені, але й актуальні і в достатній кількості. У 2025 році у бібліотеках Мережі були проведені заходи спрямовані на перевірку актуальності фондів щодо їх відповідності потребам користувачів, профілю бібліотеки та інформаційним реаліям. Списання застарілої літератури — це необхідний процес для «оздоровлення» бібліотечного фонду [5], так в 2024 р. з фондів університетських бібліотек було вилучено 2889996 застарілих за змістом документів. Особлива увага приділялася вилученню російсько-

¹ [Методична робота, зональний розподіл]. *Наук. б-ка ім. М. М. Максимовича Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка* : офіц. сайт. Україна, Київ, 2000–2026. URL: <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/about/region.php3> (дата звернення: 14.10.2025).

мовної та радянської літератури, що є частиною загальнонаціональної політики актуалізації бібліотечних фондів щодо захисту інформаційного простору України [8].

Для поповнення новими надходженнями проводилася активна робота обмінних фондів [3], співпраця з кафедрами, окремими викладачами, дарувальниками приватних бібліотек — такі джерела надходжень теж були вагомими при обмеженому фінансуванні.

ДАРЧА ЛІТЕРАТУРА	ОБМІННИЙ ФОНД
2022 рік — 70224 док.	2022 рік — 590954 док.
2023 рік — 84531 док.	2023 рік — 478175 док.
2024 рік — 93030 док.	2024 рік — 457457 док.

В умовах дистанційного навчання бібліотеки мають бути більш активними, уміти популяризувати свої інформаційні ресурси і тут університетські бібліотеки зробили перехід від ролі зберігача інформації до ролі провідника та навігатора у світі знань [2; 7].

То як допомагають сучасні університетські бібліотеки академічній спільноті? По-перше, працівники книгозбірень постійно шукають нові підходи до організації якісного та оперативного обслуговування користувачів: надання доступу до електронних баз даних, наукових журналів, електронних книг, надання цілодобового доступу до електронного каталогу бібліотеки, до Інституційного репозитарію, де зберігаються наукові роботи викладачів та студентів (дисертації, статті, тези тощо), що сприяє відкритому доступу (Open Access) і є критично важливим для сучасної освіти та науки. Бібліотеки університетської мережі відіграють важливу роль у просуванні відкритої науки — створення Інституційних репозитаріїв деякими бібліотеками почалося ще у 2010 році, з яких поступово складається Національний репозитарій академічних текстів [1].

За рівнем доступу в різних університетських бібліотеках вони досі різні:

- відкриті (Open Access): весь контент доступний будь-якому користувачу інтернету безкоштовно;
- закриті, або частково обмежені: доступ надається лише академічній спільноті певного ЗВО або за передплатою;
- гібридні: частина матеріалів відкрита, частина — стає відкритою через певний час.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ РЕПОЗИТАРІЙ БІБЛОТЕК ЗВО		
РІК	КІЛЬКІСТЬ ДОКУМЕНТІВ	КІЛЬКІСТЬ ЗВЕРНЕНЬ
2022	1891929	97605164
2023	2144679	82550275
2024	2716242	90325516

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ БІБЛОТЕК ЗВО			
РІК	К-ТЬ ПРИДБАНИХ БД / З НИХ ПОВНОТЕКСТОВИХ	К-ТЬ ТЕСТОВИХ БД	К-ТЬ ЗАПИСІВ ВЛАСНИХ БД
2022	419/269	469	55608237
2023	439/298	468	42883274
2024	449/311	297	47923272

Коронавірусні обмеження, повномасштабна війна ще більше активізували дистанційну доступність бібліотек, здатність надавати послуги та ресурси користувачам незалежно від їхнього фізичного місцеперебування, чим розширили географічні межі бібліографічного обслуговування. Цей напрям роботи став критично важливим для університетських книгозбірень України. Крім того важливим кроком до забезпечення інформацією наукової спільноти стало забезпечення доступу закладів вищої освіти і наукових установ до електронних баз даних наукової інформації. Електронні бази даних наукової інформації — це «бази даних патентної та кон'юнктурно-економічної інформації, бібліографічні, реферативні, повнотекстові бази даних наукової і науково-технічної інформації та наукової літератури, у тому числі ті, які використовують інструменти бібліометрії та наукометрії» [4].

ДИСТАНЦІЙНА ДОСТУПНІСТЬ			
РІК	КІЛЬКІСТЬ ВІДДАЛЕНИХ КОРИСТУВАЧІВ	КІЛЬКІСТЬ АБОНЕНТІВ МБА ТА ЕДД	КІЛЬКІСТЬ ВИДАНИХ ДОКУМЕНТІВ
2022	801422	14205	38029
2023	23571518	8077	20593
2024	117377382	5221	15760

Дистантні форми обслуговування поєднують традиційний доступ до ресурсів бібліотеки через веб-сайт і альтернативні форми обслуговування, що стали можливими завдяки можливостям телекомунікаційної мережі:

- Електронна доставка документів (ЕДД): надсилання скан-копій окремих статей або фрагментів книг на електронну пошту (з дотриманням авторського права);
- Довідка 24/7 — цифрові канали зв'язку:
 - Віртуальна довідка: сервіс на сайті бібліотеки, де користувач може поставити запитання щодо пошуку літератури, уточнення місця збереження документа, визначення індексу УДК тощо.
 - Чат-боти та меседжі: використання Telegram, WhatsApp, Facebook або Viber для автоматичних відповідей, інформування про заходи, нові надходження тощо.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ					
РІК	К-ТЬ ВИКОНАНИХ ДОВІДОК	ТЕМАТИЧНІ ДОВІДКИ	ДОВІДКИ В АВТОМАТИЧНОМУ РЕЖИМІ	ВІРТУАЛЬНІ ДОВІДКИ	ІНДЕКС УДК
2022	2357056	645512	1241559	37781	126916
2023	2616539	1147208	1394747	40320	118454
2024	2542965	1417809	1341045	36494	116097

Бібліотеки ЗВО виступають ключовим елементом у формуванні культури поваги до інтелектуальної праці та дотримання етичних норм.

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ			
РІК	К-ТЬ ПРОГРАМ В ГОД. МОЛОДШІ КУРСИ ТЕОРІЯ/ПРАКТИКА	К-ТЬ ПРОГРАМ В ГОД. СТАРШІ КУРСИ ТЕОРІЯ/ПРАКТИКА	К-ТЬ ПРОГРАМ В ГОД. Н/П ПРАЦІВНИКИ ТЕОРІЯ/ПРАКТИКА
2022	2191 / 1500	434/692	429/418
2023	2010 / 1062	380 / 682	679 / 425
2024	1359 / 812	604 / 441	612 / 505

Ще одним важливим інструментом, що забезпечує зв'язок між фондом та читачем, є книжкова виставка. Це не просто демонстрація книг, а засіб візуальної комунікації, який формує імідж бібліотеки та активно стимулює інтерес до читання. Дослідження в галузі психології сприйняття підтверджують, що

близько 80% інформації людина отримує через зір. Книжкові виставки перетворюють свої фонди на наочний об'єкт: фахівці університетських бібліотек використовують різні формати, оформлюють експозицію цитатами, ілюстраціями, продуманим освітленням, з додатковими тематичними предметами тощо, а креативний підхід, нові цікаві ідеї допомагають перетворити звичайний стелаж на арт-об'єкт. Віртуальні бібліотечні виставки давно стали сучасним форматом презентації книг та документів серед бібліотек нашої Мережі.

РІК	К-ТЬ ВИСТАВОК	К-ТЬ ДОКУМЕНТІВ	К-ТЬ ВІРТУАЛЬНИХ ВИСТАВОК	К-ТЬ ДОКУМЕНТІВ
2022	9936	282742	2522	59282
2023	11590	322279	3285	79622
2024	12378	324667	3795	71046

Культурно-просвітницьку місію наших книгозбірень важко переоцінити — вони є місцем для всебічного розвитку особистості. Кількість масових заходів, які організують і проводять працівники, говорять самі за себе: 2022 рік — 6904, 2023 рік — 10372, 2024 рік — 11025. Заходи організуються для різних груп академічної спільноти: для студентів (знайомство з можливостями бібліотеки, змістовне проведення часу, розвиток навичок комунікації), для викладачів та науковців (швидкий доступ до новітніх публікацій, консультації щодо вибору рецензованих журналів для публікацій, які індексуються Scopus, Web of Science, допомога уникання «хижацьких видань» тощо), для кафедр та університету в цілому (рейтинг підвищення показника публікаційної активності, проведення днів кафедр тощо). Заходи в бібліотеках ЗВО — це постійний майданчик для обміну досвідом, ідеями, знаннями.

РІК	К-ТЬ ПРОВЕДЕНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ	К-ТЬ ПРОВЕДЕНИХ СЕМІНАРІВ	К-ТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
2022	31	210	3765
2023	33	573	3364
2024	42	285	3132

Сьогодні університетська бібліотека перестала бути лише сховищем книг і перетворилася на мультифункціональний хаб, що вимагає від працівників нових навичок і компетентностей. Самоосвіта для сучасного бібліотекаря — це

не просто бажання знати більше — це необхідність для виживання професії в епоху цифрової трансформації. В 2024 році на платформі Дія.Освіта Міністерством цифрової трансформації у співпраці із Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні було реалізовано проєкт «Цифрограм для бібліотекарів», який дозволив бібліотечним працівникам оцінити свій рівень цифрових знань. У межах стратегії цифрової трансформації працівники університетських бібліотек долучилися до проходження цього тесту, а отримані сертифікати засвідчили готовність фахівців до роботи в сучасному технологічному середовищі у ключових сферах: інформаційна та медіаграмотність, створення цифрового контенту, кібербезпека та захист даних тощо.

Попри процеси оптимізації кадрового складу серед бібліотек Мережі навантаження на кожного фахівця значно зросло. Сьогодні бібліотечний працівник виконує розширений спектр функцій: традиційне обслуговування фондів, навчання студентів та викладачів цифрової та медіаграмотності, інструментам наукометрії, технічний супровід та адміністрування антиплагіатних платформ в університеті тощо.

Інновації, сервісність та багатофункціональність — це сучасна університетська бібліотека, це постійний розвиток та впровадження нового, це динамічний освітній та соціальний простір. І попри фінансову кризу (вартість підписок на наукові журнали, нові книги тощо зростає швидше, ніж бібліотечні бюджети), швидкість технологій (поява ШІ, як-от ChatGPT, ставить під питання традиційні методи пошуку інформації), збереження фондів (оцифрування рідкісних видань потребує величезних коштів та технічного персоналу, якого часто бракує), університетська бібліотека сьогодні адаптується до запитів академічної спільноти університету, а бібліотеки Мережі ефективно реагують на нові завдання та виклики часу, бо наша мета — створити середовище, де інформація перетворюється на знання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : затв. постановою Каб. Міністрів України № 541 від 19.07.2017 р. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <http://surl.li/tvlokc> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Про затвердження плану заходів на 2025–2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Каб. М-рів України № 374-р від 25.03.2025 р. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://surl.li/qmibkn> (дата звернення: 14.10.2025).
3. Про затвердження Порядку використання документів через обмінні бібліотечні фонди : наказ М-ва культури України № 1131 від 31.10.2017 р. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://surl.li/cvdmoo> (дата звернення: 14.10.2025).
4. Про затвердження Порядку забезпечення доступу закладів вищої освіти і наукових установ до електронних баз даних наукової інформації : наказ М-ва освіти і науки України № 269 від 27.02.2019 р. ; ост. ред. від 03.08.2021 р. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://surl.li/txkffy> (дата звернення: 14.10.2025).
5. Про затвердження типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору та порядку їх складання : наказ М-ва фінансів України № 818 від 13.09.2016 р. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://surl.li/cc/kqvejs> (дата звернення: 14.10.2025).

6. Про затвердження форм звітності про діяльність публічних та спеціальних бібліотек, а також інструкцій щодо їх заповнення : наказ М-ва культури та інформ. політики України № 463 від 28.11.2022 р. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://surl.li/nfnevr> (дата звернення: 14.10.2025).
7. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : розпорядження Каб. М-рів України № 219-р від 23.03.2016 р. *Законодавство України* : інформ.-пошук. система / Верх. Рада України. URL: <https://surl.li/bxwfhf> (дата звернення: 14.10.2025).
8. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України від 23.05.2022 р. *Міністерство культури України* : офіц. сайт. URL: <https://surl.li/ffbsue> (дата звернення: 14.10.2025).

References:

1. Polozhennia pro Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv [Regulations on the National Repository of Academic Texts]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 541 (2017) (Ukraine). <http://surl.li/tvlokac> [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2025–2026 roky z realizatsii Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbar'iernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On approval of the action plan for 2025–2026 for the implementation of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the period until 2030]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 374-r (2025) (Ukraine). <https://surl.li/qmibkn> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia dokumentiv cherez obminni bibliotechni fondy [On approval of the Procedure for the use of documents through exchange library funds]. Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy № 1131 (2017) (Ukraine). <https://surl.li/cvdmoo> [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Poriadku zabezpechennia dostupu zakladiv vyshchoi osvity i naukovykh ustanov do elektronnykh baz danykh naukovoi informatsii [On approval of the Procedure for ensuring access of higher education institutions and scientific institutions to electronic databases of scientific information]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 269 (2019) (Ukraine). <https://surl.li/rxkffy> [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia typovykh form z obliku ta spysannia osnovnykh zasobiv subiektamy derzhavnogo sektoru ta poriadku yikh skladannia [On approval of standard forms for accounting and write-off of fixed assets by public sector entities and the procedure for their preparation]. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy № 818 (2016) (Ukraine). <https://surl.li/cc/kqvejs> [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia form zvitnosti pro diialnist publichnykh ta spetsialnykh bibliotek, a takozh instruktсии shchodo yikh zapovnennia [On approval of reporting forms on the activities of public and special libraries, as well as instructions for filling them out]. Nakaz Ministerstva kultury ta inform. polityky Ukrainy № 463 (2022) (Ukraine). <https://surl.li/nfnevr> [in Ukrainian].
7. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku "Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy" [On the approval of the Strategy for the Development of Libraries for the period until 2025 "Qualitative Changes in Libraries to Ensure Sustainable Development of Ukraine"]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 219-r (2016) (Ukraine). <https://surl.li/bxwfhf> [in Ukrainian].
8. Rekomendatsii Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy shchodo aktualizatsii bibliotechnykh fondiv u zviazku zi zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [Recommendations of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine regarding the updating of library funds in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine] (2022) (Ukraine). <https://surl.li/ffbsue> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 16.10.2025 р.

Yakunina N. V.,

Head of the Scientific and Methodological Department

M. Maksymovych Scientific Library

Taras Shevchenko National University of Kyiv

58 Volodymyrska St, Kyiv, 01601,

tel.: (044) 239 32 79

e-mail: metod@univ.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8952-2694>

PRIORITY VECTORS OF UNIVERSITY LIBRARIES' ACTIVITIES

The article presents the Ukrainian university libraries' performance indicators for 2022–2025. An analysis of a number of areas of university libraries' activities has been performed based on statistical and written reports for the respective years. Each higher education institution library makes annual reports in accordance with the Instruction [6]. The report is comprised of the data obtained by all structural units of the library during the reported year as per the accounting documents. The report is to be filled out clearly with statistical data presented in absolute values in units of measurement specified in the Instruction. In addition to statistical data, the report contains a text section which describes the content of the library's areas of activities in more detail. Based on the reports of each individual library,

an information and analytical report of the Network of University Libraries of Ukraine is formed (which is executed by the M. Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv, the methodological centre for university libraries in Ukraine). It is such reports that served as the basis for writing the present article.

Coronavirus pandemic restrictions and Russia's full-scale invasion of Ukraine somewhat changed the vectors of higher education institution libraries' activities: some activities have been boosted while others have receded into the background, and new ones have emerged. The following areas of university libraries' activities should be marked among relevant and essential ones: protection and preservation of collections through digitisation, updating collections, alternative ways of expanding library collections, new approaches to the service organisation and provision, informing the academic community about new acquisitions and subject-tailored selections of sources and literature. The role of university libraries in shaping a culture of respect for intellectual work and adherence to ethical standards, as well as their cultural and educational mission, remains unaltered.

Keywords: higher education institution libraries, the Network of University Libraries of Ukraine, information and analytical review, annual report.

РЕЦЕНЗІЇ

DOI [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2\(34\).353369](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2025.2(34).353369)

Серякова Ірина Іванівна,

доктор філологічних наук,
професор кафедри англійської мови і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, м. Київ, 03150, Україна
тел.: (044) 289 41 22
e-mail: irynasieriakova@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2793-6584>

РЕЦЕНЗІЯ НА ВИДАННЯ «ТЕОРЕТИЧНА ГРАМАТИКА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ»

Рец. на кн.: Морозова І. Б. Теоретична граматики англійської мови (для студентів, які спеціалізуються з англійської) = Theory of English grammar (students' major language) : навч. посіб. з навч. дисципліни «Теоретична граматики основної іноземної мови» для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти спец. 035 «Філологія» спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська» / І. Б. Морозова, О. О. Пожарицька ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т РГФ, Каф. граматики англ. мови. – Суми : Унів. кн., 2025. – 192 с.

Навчальний посібник, що представлено на рецензію, містить матеріали для вивчення та викладання базового курсу теоретичної граматики англійської мови. Посібник буде корисним для студентів спеціальних факультетів з іноземної філології для аудиторної роботи або самостійного опрацювання тем, а також для науковців, викладачів та ін., тобто для людей, які професійно вивчають англійську мову.

Першу частину посібника присвячено висвітленню загальної інформації з навчальної дисципліни. Подано розгорнуту робочу програму теоретичної граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та запропоновано методи та методики її вивчення, що є можливими з залученням цього навчального посібника.

Друга частина представляє собою стисло поданий матеріал лекцій з теоретичної граматики англійської мови. Лекції розподілено на окремі розділи та підрозділи з питаннями для самоконтролю.

Матеріал подано послідовно та зрозуміло, що свідчить про бездоганні навички авторів структурувати інформацію. Крім того, корисними для студентів є подані вправи-питання для дискусій, які допомагають закріпити вивчений матеріал та спонукають читачів до самостійних висновків. У межах питань для дискусій також представлено QR-коди з посиланнями на лекції видатних граматистів сучасності, що робить матеріал більш доступним та цікавим для вивчення.

Питання для самоконтролю допомагають здобувачам освіти самотужки повторити матеріал, зупинитися додатково на конкретних питаннях і підготувати цікаву інформацію щодо вибраної теми.

Цікавою родзинкою авторів є наведення ілюстрацій з фотографіями видатних вчених, чий теорії розглядаються, чи унаочнювального характеру.

Третя частина навчального посібника — це плани семінарських занять — як тих, що ведуться в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, так і інших, що може передбачати програма.

У додатках подано приклади презентацій студентів минулих років, які можна завантажити за QR-кодом та спиратися на них під час вивчення додаткового матеріалу. Наприкінці посібника в алфавітному порядку представлено Індекс з темами, що розглядаються у його межах.

Окремо зазначимо той факт, що, хоча здебільшого навчальний посібник, що рецензується, сконцентровано на граматичних теоріях, представлених іноземними науковцями, у ньому також підкреслюється роль українських вчених та базові знахідки Одеської граматичної школи проф. А. К. Корсакова і яку репрезентують самі авторки.

Список використаної літератури налічує більше 100 позицій, що, безперечно, говорить про ґрунтовність даної праці.

Базою для укладання даного навчального посібника стала робоча програма з дисципліни «Теоретична грамати́ка основної іноземної мови» від 2024 р. Вивчення даної дисципліни передбачено освітньо-професійною програмою Міністерства освіти і науки України для підготовки здобувачів вищої освіти рівня бакалавра за спеціальністю 035 Філологія, спеціалізацією 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська.

У рецензованому посібнику цілком дотримані вимоги щодо навчально-методологічної літератури. Малюнки та посилання на презентації чудово урізноманітнюють самостійну систематизацію знань студентів.

В цілому навчальний посібник Морозової І. Б. та Пожарицької О. О. повністю відповідає вимогам до праць такого ґатунку, є оригінальним та актуальним рукописом і може бути рекомендований до публікації.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Бібліотечний Меркурій» є науковим виданням, що включене до переліку друкованих наукових фахових видань України (категорія «Б») в галузі історичних наук (Наказ МОН № 1188 від 24.09.2020 р.), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт. Видання було засновано у 2007 р. До 2019 р. журнал мав назву «Вісник Одеського національного університету. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство».

Видання «Бібліотечний Меркурій» було офіційно зареєстроване як засіб масової інформації з загальнодержавною сферою розповсюдження. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Згідно з Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1548 від 23.11.2023 р. журнал зареєстрований як друковане медіа та внесений до Реєстру суб'єктів у сфері медіа з ідентифікатором R30-01965.

Проблематика журналу:

- дослідження з історії бібліотеки, формування її фонду, зокрема фонду стародруків та рідкісних видань;
- вивчення особистих книжкових колекцій (як іменних фондів, так і розпорошених колекцій), рукописних та архівних матеріалів;
- розкриття та вивчення фонду бібліотек закладів вищої освіти шляхом бібліографічних розвідок;
- дослідження у галузі бібліотечної біографістики;
- розгляд перспективних напрямків діяльності бібліотеки в умовах інформатизації суспільства;
- огляди нових наукових видань.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

- наукові статті
- короткі повідомлення
- рецензії.

Статті публікуються українською та англійською мовами. Рукописи статей, які подаються до редакції, повинні відповідати вимогам Постанови Президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України» та «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України», затвердженого Наказом МОН України № 32 від 15.01.2018 (із змінами, останні — наказ № 49 від 19.01.2026).

Оригінальна стаття має складатися з наступних елементів: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даним

проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

«Бібліотечний Меркурій» видається із періодичністю два рази на рік.

Термін подання рукописів:

- до 15 квітня кожного року
- до 15 жовтня кожного року

Технічні вимоги:

- загальний обсяг статті – до 20 сторінок;
загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.
- стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору Times New Roman; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Бібліотечний Меркурій» подається електронна версія на будь-якому електронному носії чи електронною поштою у форматі Microsoft Word (RTF).

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті здійснюється відповідно до державних стандартів і вимог міжнародних баз даних.

Індекс УДК

Ідентифікатор DOI

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: прізвище, ім'я та по-батькові; науковий ступінь, вчене звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора; інформація щодо авторського ідентифікатора (ORCID, Resercher ID тощо) (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль). Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме друкується після тексту статті обсягом **не менш як 1800 знаків**, включаючи ключові слова; зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Публікація українською супроводжується резюме англійською мовою. Публікація англійською мовою супроводжується резюме українською мовою.

Структура авторського резюме повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Ключові слова (українською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та іншою мовою після резюме.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту.

Бібліографічні посилання (при наявності) оформлюються за ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила».

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

- 1) список літератури в традиційному варіанті із заголовком «Список використаної літератури» чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела розташовуються в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку), оформлюються згідно з ДСТУ України 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила» (кегель 11). При наявності до кожної цитованої

публікації необхідно надавати ідентифікатор DOI (перевірка наявності DOI: <http://search.crossref.org>);

- 2) транслітерований та перекладений англійською список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком References:
- транслітерація кирилиці латиницею:
 - **українська мова**. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею <http://ukrlit.org/transliterations>;
 - **російська мова**. Використовувати правила транслітерації Департаменту США (BGN/PCGN): <https://www.transliteration.com/transliteration/en/russian/bgn-pcgn/>
 - при оформленні References слід використовувати APA style – міжнародний стиль цитування й оформлення бібліографічних описів у списку літератури. З прикладами оформлення можна ознайомитись на сайті Американської психологічної асоціації <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>

Дата надходження статті до редакції (проставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегель 12).

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини «Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1; 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с.»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – Київ, 2000. – С. 54).

Ілюстрації подавати в окремій папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційну правку рукописів. Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається.

Рукописи проходять обов'язкову перевірку на наявність елементів плагіату за допомогою онлайн-сервісу StrikePlagiarism.com

Статті до редакційної колегії журналу приймаються:

- за адресою: Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, вул. Преображенська, 24, 65082, м. Одеса, Україна
- електронною поштою за адресою: visn_bibl@onu.edu.ua
- через офіційний сайт видання: <http://vislib.onu.edu.ua/> (для того, щоб мати можливість подавати статті через сайт необхідно зареєструватись <http://vislib.onu.edu.ua/login>).

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Офіційний сайт видання «Бібліотечний Меркурій»

<https://vislib.onu.edu.ua>

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка В. Г. Вітвицька

Підп. до друку 24.12.2025 р. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 17,5.
Наклад 50 пр. Зам. № 3085.

Видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
вул. Університетська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
Тел.: +38 (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua

Виготовлювач:

Друкарня «Апрель» ФОП Бондаренко М.О.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4684 від 13.02.2014 р.
вул. В. Арнаутська, 60, Одеса, 65045, Україна
Тел.: +38 (048) 703 11 86
E-mail: info@aprel.od.ua

Надруковано з готового оригінал-макета